

กรมการศาสนา
วันที่ 10716/ป
กรมการศาสนา
10716/ป

ประวัติการศึกษาของสงฆ์

กรมการศาสนา

กระทรวงศึกษาธิการ

จัดพิมพ์

พ.ศ. ๒๕๒๗

ฝ่ายปริยัติปกรณ์
กองศาสนศึกษา

คำนำ

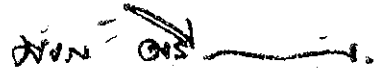
การศึกษาในทางพระพุทธศาสนาสำหรับพระภิกษุสามเณรที่เรียกว่า การศึกษาพระปริยัติธรรม นั้น เป็นหน้าที่ของพระอุปัชฌาย์อาจารย์ จะต้องรับเป็นภาระหน้าที่สั่งสอนสัทธวิहारิกและอันเตวาสิกให้แก่พระภิกษุสามเณร เพื่อเป็นการสืบต่ออายุพระพุทธศาสนา ฝ่ายอาณาจักรอันมีองค์พระมหากษัตริย์เป็นประมุข ก็ทรงให้การสนับสนุนอุดหนุนให้มีการสอบไล่ความรู้เรื่องปริยัติธรรมตลอดมา ทั้งได้ทรงยกย่องผู้มีความรู้ให้เป็นที่ยปรากฏด้วยการพระราชทานสมณศักดิ์และนิตยภัตตามสมควรแก่ฐานะ เพื่อส่งเสริมพระภิกษุสามเณรผู้มีความรู้ในการปฏิบัติศาสนกิจสืบต่อไป

ในปัจจุบันนี้ ทางราชการได้ให้การอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาในส่วนการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรม แผนกบาลี และการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาด้วย โดยได้ตั้งนิตยภัตถวายครูสอนพระปริยัติธรรมและจัดการเทียบความรู้ทางด้านพระปริยัติธรรมตามควรแก่ภูมิขั้นนั้น ๆ นอกจากนี้ ยังได้ออกพระราชบัญญัติกำหนดวิทยฐานะผู้สำเร็จวิชาการพระพุทธศาสนา โดยรับรองผู้สำเร็จการศึกษาตามหลักสูตรที่กำหนดไว้ให้ได้รับปริญญาชั้นปริญญาตรี

กรมการศาสนาได้ตระหนักถึงความสำคัญของการศึกษาพระปริยัติธรรมเป็นอย่างยิ่งจึงได้จัดทำหนังสือประวัติการศึกษาของสงฆ์ ขึ้นเผยแพร่ ตามโครงการจัดทำแผนการศึกษาและปรับปรุงหลักสูตรการศึกษาคณะสงฆ์ โดยมอบให้ นายพิฑูร มลิวัดย์ ป.ธ. ๙, น.บ. และ นายไสว มาลาทอง ป.ธ. ๕, สน.บ., M.A. เป็นผู้รวบรวมและเรียบเรียง เกี่ยวกับประวัติการศึกษาพระปริยัติธรรม การเรียนการสอน การวัดผลและประเมินผลการศึกษาพระปริยัติธรรม รวมทั้งประกาศระเบียบต่าง ๆ ที่ควรทราบ เพื่อเป็นแนวทางของครูสอนพระปริยัติธรรม นักเรียนตลอดทั้งสำนักเรียนต่าง ๆ จะได้ถือปฏิบัติและเป็นแนวทางในการพัฒนาให้การศึกษาพระปริยัติธรรมได้มีความเจริญรุ่งเรืองและแพร่หลายยิ่งขึ้น

๗

หวังว่าหนังสือประวัติการศึกษาของสงฆ์เล่มนี้ คงจะเอื้ออำนวยประโยชน์แก่นักศึกษา
ธรรมและผู้สนใจตามสมควร ขอขอบคุณผู้มีส่วนร่วมในการจัดทำหนังสือเล่มนี้ให้สำเร็จเรียบร้อย
ไว้ ณ ที่นี้ด้วย

(นายมงคล ศรีไพรวรรณ)

อธิบดีกรมการศาสนา

สารบาญ

ประวัติการศึกษาของสงฆ์

หน้า

บทนำ

๑

องค์ประกอบของพระพุทธรศาสนาที่สำคัญมี ๓ ประการ

๒

ค่านิยมการศึกษา

๓

หลักสูตรการศึกษา

๔

บทที่ ๑ สมัยลานนาไทยและสุโขทัย (๑๘๐๐—๑๘๙๓)

การศึกษาสมัยลานนาไทย

๕

การศึกษาสมัยสุโขทัยเป็นราชธานี

๖

การศึกษาพระปริยัติธรรม

๗

สถานศึกษา

๑๐

หลักสูตร

๑๐

การวัดผลการศึกษา

๑๐

บุคคลผู้ศึกษาเล่าเรียน

๑๐

การปกครองของสงฆ์

๑๐

คุณค่าและค่านิยมของการศึกษาธรรม

๑๒

บทที่ ๒ สมัยอยุธยา (๑๘๙๓—๒๓๑๐)

สมัยกรุงศรีอยุธยา

๑๔

หลักสูตรในการเรียนการสอน

๑๖

สถานศึกษา

๑๗

ขบวนการเรียนการสอน

๑๗

การวัดผลและประเมินผลการเรียนการสอน

๑๗

วิธีการในการดำเนินการสอบ

๑๘

บทที่ ๓ สมัยกรุงธนบุรีและสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ ๑-๔ พ.ศ. ๒๓๑๑-๒๔๑๓)

สมัยกรุงธนบุรี	๑๙
สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ (ยุคแรก รัชกาลที่ ๑-๔ พ.ศ. ๒๓๒๕-๒๔๑๓)	๒๔
หลักสูตรการเรียนการสอนและการวัดผล	๒๘
หนังสือที่ใช้ประกอบการเรียนการสอนแผนกบาลี	๓๐
ข้อสังเกตเกี่ยวกับคำว่าประโยค	๓๐
สถานศึกษา	๓๑
สมัยรัชกาลที่ ๓	๓๑
สมัยรัชกาลที่ ๔	๓๑
การสอบไล่พระปริยัติธรรม	๓๑
วิธีสอบพระปริยัติธรรม	๓๒
เวลาสอบพระปริยัติธรรม	๓๔
วิธีสอบพระปริยัติธรรม	๓๔
การวัดผลและประเมินผลการเรียนการสอน	๓๖
วิธีสอบ	๓๗
วิธีตัดสินของคณะกรรมการ	๓๗
สถานที่สอบ	๓๗
ครั้นสมัยรัชกาลที่ ๔	๓๘

บทที่ ๔ สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ยุคใหม่ (รัชกาลที่ ๕-๗)

การศึกษาของคณะสงฆ์ในสมัยรัชกาลที่ ๕	๓๙
สถานที่สอบและวิธีการสอบพระปริยัติธรรมแผนกบาลี	๔๐
การศึกษาของคณะสงฆ์ในสมัยรัชกาลที่ ๖	๔๔
การเปลี่ยนแปลงด้านการศึกษาของคณะสงฆ์	๔๕
หลักสูตร	๔๘
การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม	๔๙
กำหนดวันสอบธรรมสนามหลวง	๖๐

บทที่ ๕ การศึกษาสมัยปัจจุบัน

การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี	๖๒
การวัดผลการเรียนการสอน	๖๓
การเปลี่ยนแปลงหลักสูตรการเรียนการสอน	๖๔
แผนภูมิต่าง ๆ	๖๗
หลักสูตรการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี	๖๘
การเรียนการสอน	๗๐
การวัดผลและการประเมินผลสนามหลวงแผนกบาลี	๗๑
ประกาศให้ใช้เกณฑ์คะแนนเป็นเลข	๗๒
การปรับและการเก็บคะแนน	๗๓
วิธีตรวจประโยคบาลีสสนามหลวง	๗๓
การเก็บคะแนน	๗๔
การปรับ	๗๔
การกำหนดชั้นและวิชาที่สอบได้	๗๕
สถิติแสดงการสอบประโยคบาลีสสนามหลวงทั้งส่วนกลางและส่วนภูมิภาค	๗๖

บทที่ ๖ การศึกษาสมัยปัจจุบันต่อ

การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม	๘๔
การเรียนการสอน	๘๔
หลักสูตรหรือหนังสือแบบเรียน	๘๔
การวัดผลและการประเมินผล	๘๖
ปัญหาที่ออกสอบ	๘๗
การให้คะแนน	๘๘
สถิติแสดงผลการสอบนักธรรมและธรรมศึกษา	๙๒
การศึกษาในมหาวิทยาลัยสงฆ์	๙๔
การศึกษาของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	๙๔

สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย	๑๐๕
คุณลักษณะพิเศษในหลักสูตร	๑๐๙
หลักสูตรปริญญาศาสนศาสตรบัณฑิต	๑๑๐
จุดมุ่งหมาย	๑๑๐
หลักการทั่วไป	๑๑๑
การพิจารณาอนุปริญญา	๑๑๓
ชื่อปริญญา	๑๑๔
แผนการเรียนแต่ละคณะ	๑๑๔
แผนการเรียนแต่ละปี	๑๑๗
หลักสูตรภาษาบาลีสำหรับผู้ไม่ได้ประโยค ป.ร. ๕	๑๑๘
ความรู้พื้นฐาน	๑๑๙
หลักสูตรสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย	๑๒๐
บทที่ ๗ การศึกษาศัมัยปัจจุบันต่อ	
การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีแผนใหม่	๑๒๖
หลักสูตรการศึกษาพระปริยัติธรรมบาลีเปรียญตรี—โท—เอก	๑๒๘
โรงเรียนราษฎร์ของวัด	๑๓๗
โรงเรียนบาลีสาธิตศึกษา (บาลีมัธยมเดิม)	๑๓๘
โรงเรียนผู้ใหญ่สายสามัญ	๑๔๐
การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา	๑๔๑
การจัดตั้งสำนักการศาสนศึกษา	๑๔๙
บทที่ ๘ ภาคผนวก	
ส่วนที่ ๑	
— ตั้งหลักสูตรสำหรับสอบความรู้ธรรม	๑๕๕
— แจ้งความเรื่องเฉลี่ยคะแนนในการสอบความรู้องค์นักธรรม	๑๕๗
— ประเทศเรื่องสามเณรนักธรรมสึกทำพิธีมีทำขวัญเป็นต้นแล้วอุปสมบทในวันเดียวกันนั้นไม่ขาดจากนักธรรม	๑๕๘

— ระเบียบปฏิบัติแก่นักเรียนผู้ถูกห้ามสนามธรรม	๑๕๕
— ประกาศห้ามภิกษุสามเณรไม่ให้เรียนวิชาสี่พอย่างกฤหัสถ์ในโรงเรียน ต่าง ๆ	๑๕๕
— ประกาศห้ามภิกษุสามเณร ไม่ให้เข้าสอบแข่งขันเพื่อรับราชการ และการอาชีพอย่างกฤหัสถ์	๑๖๐
— ประกาศคณะสงฆ์ เรื่องรับรองวิทยฐานะของนักธรรมหรือเปรียญ ผู้บวชใหม่เข้าสู่ฐานะเดิม	๑๖๘
— ระเบียบการนับอายุนักธรรมในสนามหลวง	๑๖๙
— เรื่อง พระภิกษุสามเณรเล่าเรียนปะปนกับกฤหัสถ์	๑๗๐
— เรื่องใบรับรองนักธรรม	๑๗๑
— เรื่องให้เทียบวุฒินักธรรมและเปรียญ	๑๗๔
— สิทธิของผู้มีวิทยฐานะนักธรรมและเปรียญ	๑๗๕
— ประกาศคณะสงฆ์ เรื่องห้ามภิกษุสามเณรเข้าเรียนในโรงเรียน กวดวิชา	๑๗๘
— เรื่องการฝ่าฝืนระเบียบและกฎของสนามหลวง	๑๗๙
— ประกาศแม่กองธรรมสนามหลวง เรื่องใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ เป็นหลักสูตนักธรรมชั้นเอก วิชาวินัย	๑๘๑
— ประกาศแม่กองธรรมสนามหลวง เรื่องใช้หนังสือพระปฐมสมโพธิกถา เป็นหลักสูตนักธรรม ฯ	๑๘๒
— คำสั่งมหาเถรสมาคม เรื่องยกเลิกและเปลี่ยนแปลงหลักสูตบางวิชา ฯ	๑๘๓
— คำสั่งมหาเถรสมาคม เรื่องยกเลิกประกาศองค์การศึกษา เรื่องให้ ยกเลิกการจำหน่ายนักธรรม ฯ	๑๘๕
— คำสั่งมหาเถรสมาคม เรื่องยกเลิกประกาศองค์การศึกษา เรื่องให้ยกเลิก ใบย้ายทะเบียนนักธรรม ฯ	๑๘๖

- คำสั่งมหาเถรสมาคม เรื่องการแบ่งหลักสูตร การแบ่งเวลาเรียน และการแบ่งสอบในชั้นบาลี ประโยค ป.ธ. ๓ ๑๘๗
- ข้อกำหนดวิธีปฏิบัติ การสอบบาลีประโยค ๑—๒ ในสนามหลวง พ.ศ. ๒๕๑๐ ๑๘๙
- เรือนักธรรมลาสิกขาแล้วขอสอบต่อธรรมศึกษา ๑๙๑
- ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่องเทียบความรู้ ๑๙๒
- บันทึกหลักการและเหตุผลประกอบคำสั่งมหาเถรสมาคม เรื่องห้ามภิกษุสามเณรเรียนวิชาชีพ ฯ พ.ศ. ๒๕๒๑ ๑๙๓
- คำสั่งมหาเถรสมาคม เรื่องห้ามภิกษุสามเณรเรียนวิชาชีพ ฯ พ.ศ. ๒๕๒๑ ๑๙๔
- เงื่อนไขการอนุญาตให้พระภิกษุสามเณรเข้าศึกษาในมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช ๑๙๖
- การเทียบวุฒิของ ป.ธ.๓, ป.ธ. ๕ ๑๙๗
- การรับรองคุณวุฒิ ป.ธ. ๙ ๑๙๙
- การรับรองคุณวุฒิ ป.ธ. ๙ เพื่อเป็นคุณสมบัติเฉพาะสำหรับตำแหน่งข้าราชการครู ๒๐๑
- ขอเปลี่ยนการสอบธรรมสนามหลวงเป็น ๕ วัน ๒๐๒

ส่วนที่ ๒

- บันทึกหลักการและเหตุผลประกอบร่างคำสั่งมหาเถรสมาคม เรื่อง การศึกษาของมหาวิทยาลัยสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๑๒ ๒๐๔
- คำสั่งมหาเถรสมาคม เรื่องการศึกษาของมหาวิทยาลัยสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๑๒ ๒๐๕
- บันทึกหลักการและเหตุผลประกอบร่างคำสั่งมหาเถรสมาคม เรื่องสภาการศึกษาของคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๑๒ ๒๐๕
- คำสั่งมหาเถรสมาคม เรื่องสภาการศึกษาของคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๑๒ ๒๑๐

- ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยโรงเรียนพระปริยัติธรรม
แผนกสามัญศึกษา พ.ศ. ๒๕๑๔ ๒๑๓
- ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการวัดผลการศึกษาชั้นประถมศึกษา
ตอนปลาย ของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา
พ.ศ. ๒๕๑๔ ๒๑๗
- ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยการวัดผลการศึกษา ชั้นมัธยม
ศึกษาตอนต้น ของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา
พ.ศ. ๒๕๑๔ ๒๒๒
- ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยการวัดผลการศึกษาชั้นประถม
ศึกษาตอนปลาย พ.ศ. ๒๕๐๔ ๒๒๘
- พระราชบัญญัติกำหนดวิทยฐานะ ผู้สำเร็จวิชาการพระพุทธศาสนา
พ.ศ. ๒๕๒๗ ๒๓๔
- บรรณานุกรม ๒๓๙

ประวัติการศึกษาของสงฆ์

บทนำ การศึกษาของสงฆ์แต่เดิมนั้น เริ่มต้นมาแต่สมัยพุทธกาลแล้ว บุคคลผู้ที่เข้ามาสู่สังฆมณฑลในครั้งพุทธกาลตามประวัติความเป็นมาส่วนมากมักจะได้รับการศึกษาทั้งคฤหัสถ์และคฤหัสถ์มาเป็นอย่างดี ตามลัทธิศาสนาในสมัยนั้น เป็นต้นว่าเรียนจบไตรเพท^(๑)มาก่อน การศึกษาของสงฆ์ในสมัยพระพุทธองค์ยังทรงพระชนม์อยู่มี ๒ ประการคือ

๑. คันถธุระ ได้แก่การศึกษาพระธรรมวินัยอันเป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า
๒. วิปัสสนาธุระ ได้แก่การเรียนรู้กรรมฐานอันเป็นเครื่องมือหรืออุบายฝึกหัดจิตใจของตนเองให้สะอาดผ่องแผ้ว ปราศจากกิเลสอาสวะทั้งปวง

ครั้นพระพุทธองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว พระสงฆ์ผู้เป็นพุทธสาวกได้ประชุมกันทำสังคายนา พระธรรมวินัย เพื่อบรรณาคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ที่ได้ตรัสสั่งสอนไว้ให้เข้าเป็นหมวดหมู่ โดยกำหนดจำนวนรวม ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ จัดแบ่งออกเป็น ๓ หมวด คือ

๑. หมวดพระสุตต มี ๒๑,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ เรียกว่า “พระสุตตันตปิฎก”
๒. หมวดพระวินัย มี ๒๑,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ เรียกว่า “พระวินัยปิฎก”
๓. หมวดพระอภิธรรมหรือปรมัตถ์มี ๔๒,๐๐๐ พระธรรมขันธ์เรียกว่า “พระอภิธรรมปิฎก”

รวมทั้ง ๓ หมวดนี้เรียกว่า “พระไตรปิฎก” พระไตรปิฎกจึงเป็นคัมภีร์ของพระพุทธศาสนาสืบต่อมา

พระไตรปิฎกแต่เดิมเป็นภาษาบาลี ซึ่งเป็นภาษาของมัชฌิมประเทศที่พระพุทธสาวกทำสังคายนา ต่อมาพระพุทธศาสนาแพร่หลายไปในนานาประเทศที่ใช้ภาษาอื่น ประเทศนั้น ๆ ไม่รู้ภาษาบาลี จึงทำให้เรียนพระไตรปิฎกลำบาก เป็นเหตุให้เกิดความคิดขึ้นต่างกัน

---

(๑) ไตรเพท คือ ความรู้สามอย่างเป็นข้อแสดงลัทธิไสยศาสตร์ดั้งเดิมของพราหมณ์ ได้แก่ ฤคเวท, ยชุรเวท, สามเวท, ปัจจุบันเพิ่มอาถรรพเวท.

ประเทศฝ่ายเหนือมีประเทศธิเบต และจีนเป็นต้น แปลพระไตรปิฎกจากภาษาบาลีเป็นภาษาของตน เพื่อประสงค์ที่จะให้เล่าเรียนรู้ได้ง่าย จะได้มีคนเลื่อมใสศรัทธามาก ครั้นไม่มีใครเล่าเรียนพระไตรปิฎกซึ่งต่อมาก็ค่อย ๆ สูญสิ้นไป สันหลักที่จะสอบสวนพระธรรมวินัยให้ถ่องแท้ได้ ลัทธิศาสนาในประเทศฝ่ายเหนือเหล่านั้นก็แปรผันวิปลาสไป แต่ส่วนประเทศฝ่ายใต้มีลังกาทวิป พม่า มอญ ไทย ลาว และเขมร ประเทศเหล่านี้คิดเห็นมาแต่เดิมว่า ถ้าแปลพระไตรปิฎกไปเป็นภาษาอื่นโดยทั้งของเดิมเสียแล้ว พระธรรมวินัยก็คงคลาดเคลื่อน จึงรักษาพระไตรปิฎกไว้ในภาษาบาลี การเล่าเรียนกันณัฏฐะก็ต่อเรียนภาษาบาลีให้เข้าใจเสียขั้นหนึ่งก่อน แล้วจึงเรียนพระธรรมวินัยในพระไตรปิฎกต่อไป ด้วยเหตุนี้เอง ประเทศฝ่ายใต้จึงสามารถรักษาลัทธิศาสนาตามหลักธรรมวินัยยั่งยืนสืบมาได้

การศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรมทั้งแผนกธรรมและบาลี นอกจากจะเป็นการศึกษาหลักธรรมคำสั่งสอนแล้ว ยังได้ชื่อว่าเป็นการสืบต่ออายุพระพุทธศาสนาไว้อีกด้วย โดยเฉพาะการศึกษาภาษาบาลี เพราะถ้าไม่รู้ภาษาบาลีแล้ว ก็จะไม่มีความสามารถรู้และเข้าใจพระพุทธรวณะในพระไตรปิฎก ถ้าขาดความรู้เรื่องพระไตรปิฎกแล้ว พระพุทธรวณะก็ต้องเสื่อมสูญไปด้วย ด้วยเหตุนี้กษัตริย์ผู้เป็นศาสนูปถัมภกตั้งแต่โบราณมา จึงทรงทำนุบำรุงสนับสนุนการเล่าเรียนพระปริยัติธรรมและทรงยกย่องพระภิกษุสามเณรที่เรียนรู้พระพุทธรวณะให้มีฐานันดร พระราชทานราชูปการต่าง ๆ มีนิตยภัตเป็นต้น จึงจัดให้มีวิธีการสอบพระปริยัติธรรม เพื่อให้ปรากฏต่อชาวโลกทั่วไปว่า พระภิกษุสามเณรรูปใดมีความรู้มากน้อย แค่ไหนเพียงใด เมื่อปรากฏว่าพระภิกษุสามเณรรูปใดมีความรู้รอบรู้ถึงขั้นที่กำหนดไว้ พระมหากษัตริย์ก็ทรงยกย่องพระภิกษุสามเณรรูปนั้นให้เป็นมหาปาเรียน (ปัจจุบันเรียกว่า มหาเปรียญธรรม) ครั้นอายุพรรษาถึงขั้นเถรภูมิ ก็ทรงตั้งให้มีสมณศักดิ์ในสังฆมณฑล ตามควรแก่คุณธรรมและความรู้ เป็นครูบาอาจารย์สั่งสอนพระปริยัติธรรมสืบ ๆ กันมาจนบัดนี้ /

องค์ประกอบของพระพุทธศาสนาที่สำคัญมี ๓ ประการคือ

๑. **ปริยัติ** ได้แก่การศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัย นับเป็นองค์ประกอบสำคัญโดยความเป็นพื้นฐานของการปฏิบัติ และการศึกษาเล่าเรียนปริยัติธรรมนั้นเป็นการศึกษาภาค

ทฤษฎี คือการศึกษาธรรมวินัยให้มีความรู้พื้นฐานอย่างแจ่มแจ้ง เพื่อให้เกิดความกระจ่างแจ้งว่า คำสอนของพระพุทธองค์ ที่จัดเป็นธรรมบทนั้นบทรว่าด้วยเรื่องอะไร ถ้าผู้เรียนจะน้อมนำเอาธรรมคำสั่งสอนมาปฏิบัติเพื่อเป็นแนวทางหรือแสงประทีปแห่งชีวิต จะทำอย่างไร และเมื่อปฏิบัติตามแล้วจะได้ผลอย่างไรเป็นต้น เรียกว่าปริยัติ

๒. ปฏิบัติ ได้แก่การน้อมนำเอาหลักธรรมคำสอนที่ได้เรียนรู้ในทางภาคทฤษฎีนั้น มาสู่ภาคปฏิบัติ คือนำมาประพฤติปฏิบัติจริง ๆ เพื่อเป็นการอบรมกาย วาจา และใจ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ นำเอาหลักธรรมที่เรียนรู้แล้วนั้นมาเป็นแนวทางหรือปฏิกฐานแห่งชีวิตให้เหมาะสมกับฐานะของตน เรียกว่า ปฏิบัติ

๓. ปฏิเวธ ได้แก่ผลของการปฏิบัติธรรมนั้น เช่นพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระอรหันตสาวก และพระอริยบุคคลเป็นต้น ผู้ได้รับผลแห่งการปฏิบัติ ซึ่งทำให้ยกฐานะจากปุถุชนธรรมค้ำขึ้นมาเป็นพระอริยบุคคล การบรรลุธรรมขั้นนั้น ๆ ตามภูมิธรรมที่ตนปฏิบัติ นั้น ไม่มีใครมายกย่องหรือแต่งตั้งให้ แต่การยกฐานะดังกล่าวเป็นไปโดยอัตโนมัติ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ฐานะหรือตำแหน่งแห่งอริยเจ้านั้นไม่มีการแต่งตั้งให้ จะรู้ได้ด้วยตนเอง คือเป็น บัณฑิตทั้ง เวทิตัพโพ วิญญูหิ เรียกว่า ปฏิเวธ

การศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรมนอกจากจะประกอบด้วยองค์สำคัญ ๓ ประการ ดังกล่าวแล้ว ยังต้องมีส่วนประกอบอื่น ๆ ที่สำคัญของการศึกษาอีกหลายประการคือ ^(๑)

๑. การมีความรู้ความเข้าใจในสภาวะของสิ่งทั้งหลาย ตามความเป็นจริง เพื่อประโยชน์ในการปรับตัวและสิ่งแวดล้อมอย่างถูกต้อง ว่าสิ่งใดควรปรับ ควรปรับที่ใดอย่างไร เป็นต้น

๒. การปรับตัวเพื่อเพิ่มพูนความสามารถในการดำรงอยู่โดย

ก. พัฒนาองค์ประกอบภายในทางค้ำร่างกายให้มีความสามารถและความพร้อมในการดำรงอยู่ด้วยดี เช่นให้เจริญเติบโต แข็งแรง มีสุขภาพดี เป็นต้น

(๑) ปรัชญาการศึกษาไทย โดยพระราชวรมุนี หน้า ๑๔-๑๕

- ข. พัฒนาองค์ประกอบภายในทางด้านจิตใจให้แข็งแกร่งยิ่งขึ้น เช่น มีสติปัญญา
มากขึ้น มีคุณธรรมอื่น ๆ เช่น เมตตา กรุณา สูงขึ้น เป็นต้น
๓. การรู้จักเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์ตลอดจนปรับสิ่งแวดล้อมให้เป็นประโยชน์แก่ตน โดย
- ก. รู้จักเลือกเกี่ยวข้องกับและถือประโยชน์จากสิ่งแวดล้อมเท่าที่มีอยู่
- ข. ไม่ทำลายหรือทำตนให้เป็นอันตรายแก่สิ่งแวดล้อมที่เกื้อกูลแก่ชีวิต
- ค. ทำตนให้เกื้อกูลแก่สิ่งแวดล้อม เพื่อให้ตนเป็นส่วนประกอบอย่างหนึ่ง ซึ่งร่วม
สร้างสิ่งแวดล้อมที่ดี อันเป็นประโยชน์ร่วมกัน
- ง. รู้จักจัดสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ และสร้างสิ่งแวดล้อมใหม่ ๆ ที่อำนวยความสะดวกแก่
ชีวิต

คำนิยามการศึกษา

การเล่าเรียนศึกษาไม่ว่าจะเป็นการศึกษาฝ่ายพุทธจักรหรือฝ่ายอาณาจักร จะมีความ
หมายรวมคล้ายคลึงกัน อาจจะมีแตกต่างกันบ้างก็เป็นเพียงส่วนเฉพาะเท่านั้นเอง กล่าวคือ
ความหมายของการศึกษามีผู้ให้คำนิยามไว้ต่าง ๆ กันดังนี้^(๑)

การศึกษา คือ ความสามารถที่จะเจริญเติบโตไปสู่จุดหมายอันพึงประสงค์ ความ
เจริญเติบโตนี้ มีทั้งทางกาย ทางสมอง และทางจิตใจ

การศึกษา คือ กรรมวิธีที่มนุษย์ปรับปรุงตนเองให้เหมาะสมกับภาวะแวดล้อม

การศึกษา คือ การเจริญงอกงามในด้านต่าง ๆ เช่น ทางกาย ทางปัญญา และ
วิชาการ ทางด้านศีลธรรม และวัฒนธรรม ทางด้านการอาชีพและ
สังคม และทางอารมณ์

การศึกษา คือ ขบวนการเสริมสร้างสมรรถภาพของบุคคล ช่วยให้คนเจริญเติบโต
โดยสมบูรณ์ ถูกต้องตามเจตนาของส่วนรวม การศึกษาช่วยให้คน
ได้เข้าใจในตำแหน่งฐานะ และคุณค่าของตนในสังคมได้อย่างรวดเร็ว
และปลอดภัย

(๑) ปรัชญาการศึกษา ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับปรัชญาการศึกษา (เล่ม ๑) ของ ดร.กิติมา ปรีดีติติก
หน้า ๖๕-๗๑

การศึกษา คือ การสั่งสอนอบรมวิชาความรู้ เพื่อให้คน ๆ นั้นสามารถอยู่ในชุมชนได้ อย่างมีความสุขเช่นเดียวกับคนอื่น

การศึกษา คือ

๑. ความเจริญงอกงาม
๒. ทุกสิ่งทุกอย่างมีอิทธิพลสร้างเสริมให้เป็นคนโดยสมบูรณ์ตามวัยที่ควรจะเป็น
๓. วัฒนธรรมที่คนในยุคหนึ่ง ถ่ายทอดให้คนในยุคต่อมาเพื่อให้คนในยุคหลังได้ดำรงไว้ หรือพยายามเปลี่ยนแปลงให้ดีขึ้น
๔. ความเจริญ หรือกระบวนการแห่งความเจริญงอกงามของเด็ก (ผู้เขียน)
๕. การที่คนรู้จักปฏิบัติตนต่อสิ่งแวดล้อม ซึ่งรวมทั้งการทำตนให้เหมาะสมเข้ากันได้กับสิ่งแวดล้อม และในโอกาสเดียวกันก็พยายามปรับปรุงสิ่งแวดล้อม เพื่อให้เกิดประโยชน์และเป็นผลดีแก่บุคคล และสังคม

การศึกษา คือ กระบวนการอันเป็นส่วนรวมที่ทางโรงเรียนจัดขึ้น เพื่อช่วยสร้างเสริมความรู้ ความสามารถ ทักษะ ทศนคติ พฤติกรรมต่าง ๆ อันมีคุณค่าให้แก่บุคคล

การศึกษา คือ ความเจริญงอกงาม การแนะแนว การสั่งสอนอบรมในชุมชนหนึ่ง ให้เป็นไปตามความต้องการของชุมชนนั้น ๆ เพื่อให้สามารถอยู่ในชุมชนนั้นได้อย่างมีความสุข

การศึกษา คือ

๑. วิธีการต่าง ๆ ที่ถ่ายทอดความรู้ ทักษะ ทศนคติ
๒. ทฤษฎีต่าง ๆ ที่พยายามจะอธิบายหรือให้เหตุผลในการถ่ายทอด

๓. คุณค่าหรืออุดมคติต่าง ๆ ที่มนุษย์พยายามจะเข้าใจถึง โดยอาศัย ความรู้ ทักษะ ทศนคติ เพราะฉะนั้น การฝึกปรือหรือถ่ายทอดจึงขึ้นอยู่กับคุณค่า หรืออุดมคติที่ต้องประสงค์นี้ เป็นผลสืบปลาย
๔. การจัดหาประสบการณ์ให้แก่ผู้เรียน และประสบการณ์ดังกล่าวนี้จะต้องเป็นสิ่งที่พึงปรารถนา และมีคุณประโยชน์แก่สังคมในอันที่จะทำให้ผู้เรียนมีความเจริญก้าวหน้าไปตามความสามารถของตนในทุกวิถีทาง และมีชีวิตอยู่ด้วยความสงบสุขอันเป็นที่พึงปรารถนาของสังคม

การศึกษา คือ

๑. การเล่าเรียน ฝึกฝน อบรม เพื่อนำสติปัญญาที่มีอยู่มาใช้ให้เป็นประโยชน์และทำให้เก่งกล้ายิ่งขึ้น
๒. การพยายามแสวงหาจุดมุ่งหมายให้แก่ชีวิต คือความเป็นอยู่อย่างดีที่สุดหรือการมีอิสรภาพ
๓. กิจกรรมของชีวิต โดยชีวิต และเพื่อชีวิต
๔. ความสามารถที่จะปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม ปรับสิ่งแวดล้อมให้เข้ากับตัว ให้หลุดพ้นจากอำนาจครอบงำของสิ่งแวดล้อม และรู้จักเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์

การศึกษา คือ การพัฒนามนุษย์

การศึกษา คือ การถ่ายทอดวัฒนธรรม ความรู้ ความคิดเห็นของมนุษย์รุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่ง

การศึกษา คือ วัฒนธรรมซึ่งคนยุคหนึ่งถ่ายทอดให้คนในยุคต่อมา เพื่อให้คนในยุคหลังดำรงไว้ หรือพยายามเปลี่ยนแปลงให้ดีขึ้น (Mill)

การศึกษา คือ การทำให้คนเจริญขึ้น (Comenius)

การศึกษา คือ การเจริญงอกงามของเด็กที่ได้สัดส่วน และกลมกลืนกันทุก ๆ ด้าน
(Pestalozzi)

การศึกษา คือ ความเจริญหรือขบวนการแห่งความเจริญเติบโตของเด็ก (Bode)

การศึกษา คือ กระบวนการของสิ่งแวดล้อมที่ปรับปรุงให้บุคคลมีความเจริญทั้งทางร่างกายและจิตใจ ให้มีอิสระ มีสติ (Horne)

การศึกษา คือ กระบวนการสร้างเสริมปรุงแต่งประสบการณ์ต่อเนื่องกันเพื่อเพิ่มพูนความเข้าใจสังคม ได้กว้างขวางและลึกซึ้งยิ่งขึ้น (Dewey)

นอกจากนี้ ยังมีผู้ให้ความหมายที่กระต๊ากเกี่ยวกับการศึกษาไว้อีกมากมายเช่น การศึกษาคือชีวิต การศึกษาคือความเจริญงอกงาม การศึกษาคือการเสริมสร้างประสบการณ์ การศึกษาคือการหลุดพ้น การศึกษาคือชีวิตและสังคม ฯลฯ เป็นต้น”

ส่วนความหมายเฉพาะของ การศึกษาฝ่ายพุทธจักร นั้นจะเน้นถึงองค์ประกอบของหลักธรรม ๓ ประการ คือ ปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ และมุ่งให้ศึกษาตามหลักธรรม ๓ ประการ คือ

๑. การฝึกหัดอบรมกาย วาจาให้เรียบร้อย เรียกว่า สीलสิกขา
๒. การฝึกหัดอบรมจิตให้สงบแน่วแน่เป็นสมาธิ เรียกว่า จิตตสิกขา
๓. การฝึกหัดอบรมปัญญาให้รู้แจ้งแทงตลอดสภาวะความเป็นจริงถึงขั้นบริสุทธิ์หลุดพ้นจากกิเลสอาสวะทั้งปวง เรียกว่า ปัญญาสิกขา สิกขาทั้ง ๓ ประการนี้เรียกว่า ไตรสิกขา ได้แก่ สีล สมาธิ และปัญญา นี่คือการศึกษากุลบุตรผู้บวชเป็นพระภิกษุสามเณร เพื่อให้เข้าถึงจุดหมายปลายทางของการบวชคือพระนิพพานอันเป็นธรรมชั้นสูงสุดในพระพุทธศาสนา

การศึกษาของสงฆ์ในสมัยพุทธกาล การศึกษาในสมัยนี้เป็นการศึกษาจากพระพุทธเจ้า โดยตรงบ้าง จากพระอรหันต์พุทธสาวกบ้าง ด้วยการท่องจำด้วยปากเรียกว่า “มุขปาฐะ” เมื่อเรียนแล้วก็นำไปปฏิบัติเรียกว่า คันถธุระและวิปัสสนาธุระ ครั้นหลังจาก

พระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว การศึกษาของสงฆ์ ได้มีการศึกษาเล่าเรียนจากครูบาอาจารย์ในสำนักต่าง ๆ หลายสำนัก และที่ตั้งเป็นมหาวิทยาลัย พุทธศาสนาแห่งแรกได้แก่ มหาวิทยาลัยนาลันทา ซึ่งปรากฏว่ามีพระภิกษุสงฆ์ได้ไปศึกษามีจำนวนถึงหมื่นรูป

หลักสูตรการศึกษา หลักสูตรที่ใช้ศึกษาเล่าเรียนนั้น นอกจากพระไตรปิฎกแล้ว ยังมีการศึกษาภาษา ปรัชญา ศาสนา ตรรกศาสตร์ และศิลปศาสตร์ต่าง ๆ ตัวอย่างเช่น การแกะสลักหินแบบศิลปะต่าง ๆ ในถ้ำอาชันตะ และที่อื่น ๆ ของฝ่ายพระพุทธศาสนา ล้วนเป็นฝีมือของพระสงฆ์ทั้งสิ้น

ครั้นพระพุทธศาสนาเข้ามาสู่ดินแดนสุวรรณภูมิประมาณ พ.ศ. ๓๖๐ ซึ่งนำโดยพระอรหันต์ ๒ รูป คือ พระโสณะ และพระอุตตระ และหลังจากพระพุทธศาสนาเข้ามาสู่ดินแดนสุวรรณภูมิแล้ว ตามประวัติการเผยแผ่พระพุทธศาสนานั้น ยังไม่ทราบความเคลื่อนไหวใด ๆ เลย จนกระทั่งมาสมัยพระนางจามเทวีทรงอาราธนาพระสงฆ์จำนวน ๕๐๐ รูป ไปยังเมืองลำพูน และในสมัยหลังจากนั้นพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทได้เจริญรุ่งเรืองในเมืองล้านนา มีพระเถระหลายรูปที่คงแก่เรียน ได้แต่งหนังสือต่าง ๆ เป็นภาษาบาลีไว้หลายเล่ม เช่นมงคลที่ปนี แต่งโดยพระสิริมงคลจารย์ และปัญญาสาตกแต่งในสมัยเดียวกัน ดังนั้น การศึกษาของสงฆ์อาจจัดแบ่งได้ตามหลักประวัติศาสตร์ดังนี้คือ

สมัยลานนาไทยและสุโขทัย

สมัยอยุธยา

สมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์ตอนต้น (รัชกาลที่ ๑-๔)

สมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๕

สมัยรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ ๖

สมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๗-๙

บทที่ ๑

สมัยลานนาไทยและสุโขทัย (๑๘๐๐-๑๘๕๑)

การศึกษาสมัยลานนาไทย การบริหารและการจัดการศึกษาในสมัยลานนาไทยถือว่าสถานที่ศึกษา คือ “วัด” ผู้บริหารและผู้จัดการศึกษาคือ พระ พระเป็นครูสอน ครูที่สอนในสมัยนี้มี ๓ ประเภท^(๑) คือ “เจ้าอาวาสทำหน้าที่เป็นครูใหญ่ พระที่มีพรรษาสูงกว่า ๕ พรรษาขึ้นไปสอนพระภิกษุและพระที่มีพรรษาน้อยสอนเด็กวัด”

การศึกษาสมัยสุโขทัยเป็นราชธานี เมื่อพ่อขุนรามคำแหงได้ขึ้นครองราชย์ พระองค์ได้ทรงมีพระราชศรัทธาต่อพระเถระรูปหนึ่งที่เมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งมีความรู้แตกฉานในพระไตรปิฎก จึงทรงโปรดให้ไปอาราธนามายังเมืองสุโขทัย ทรงแต่งตั้งให้เป็นหัวหน้าสงฆ์ แล้วทรงโปรดให้แบ่งการปกครองภาคคณะสงฆ์ออกเป็น ๒ ฝ่าย คือ ฝ่ายคามวาสีและอรัญญวาสี และทรงส่งเสริมให้มีการศึกษาคัมภีร์พระพุทธศาสนาจากคัมภีร์พระไตรปิฎก แม้พระองค์เองก็ทรงสั่งสอนประชาชนตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

ส่วนที่เกี่ยวกับการได้เอกราชของไทยนั้น พระภิกษุสงฆ์ได้มีส่วนช่วยเหลือเป็นอย่างมาก เพราะพระสงฆ์เหล่านั้นส่วนมากเป็นคนไทย นับถือพระพุทธศาสนา พ่อขุนรามคำแหงผู้นำไทยสมัยนั้นก็ทรงพัฒนาประเทศเป็นการใหญ่ โดยโปรดให้พระภิกษุสงฆ์ได้ช่วยเหลือสั่งสอนอบรมประชาชน และได้ทรงคิดอักษรขึ้นใหม่เรียกว่า “อักษรแบบพ่อขุนรามคำแหง” แทนอักษรขอม เพราะตอนนั้นคนไทยตกอยู่ภายใต้การปกครองของเขมร และยังได้ถูกบังคับให้เรียน เขียนเป็นอักษรเขมร ดังที่ปรากฏตามคัมภีร์ใบลานต่าง ๆ เป็นอักษรขอมโดยมากและที่เป็นภาษาไทยก็มีบ้างในสมัยที่ได้เอกราชกลับคืนมาแล้ว

การศึกษาพระปริยัติธรรม การศึกษาพระปริยัติธรรมในสมัยนี้ เป็นการศึกษาจากพระไตรปิฎกโดยแยกออกเป็นตอน ๆ กล่าวคือ เบื้องต้นให้ศึกษาพระสุตตันตปิฎก เมื่อเรียนจบพระสุตรแล้วให้ศึกษาพระวินัยปิฎกต่อไป เมื่อศึกษาพระวินัยปิฎกจบแล้ว ก็ให้ศึกษาพระอภิธรรมปิฎก

---

(๑) ปรัชญาการศึกษา ความรู้เบื้องต้นกับปรัชญาการศึกษา เล่ม ๑ ของ ดร. กิตติมา ปรีดีดิถิก หน้า ๑๓๖

สถานศึกษา การศึกษาในสมัยนี้ มีวัดและวังเป็นศูนย์กลาง กล่าวคือ วัดเป็นสำนักเรียนของบรรดาบุตรหลาน ขุนนาง และราษฎรทั่วไป โดยมีพระภิกษุเป็นครูผู้สอน และจัดการการศึกษา และวังเป็นสำนักราชบัณฑิตซึ่งสอนแต่เฉพาะเจ้านายและบุตรหลานข้าราชการและเป็นที่เรียนธรรมของพระสงฆ์เท่านั้น ดังคำที่ว่า “เมื่อพระมหากษัตริย์สร้างปราสาทราชมณเฑียรแล้ว ได้จัดให้มีพระสงฆ์เรียนพระไตรปิฎก และให้มีพวกพราหมณ์เรียนศิลปศาสตร์ในบริเวณพระมหาปราสาท^(๑)

หลักสูตร เกี่ยวกับหลักสูตรการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมในสมัยนี้ไม่ปรากฏชัด แต่คงได้แก่ภาษาบาลี พระไตรปิฎก และศิลปศาสตร์ต่าง ๆ สำหรับครูผู้สอนก็คงเป็นพระมหาเถระ พระมหาภิกษุและราชบัณฑิตผู้คงแก่เรียน นั้นเอง

การวัดผลการศึกษา การวัดผลการศึกษานั้นยังไม่มีระบบหรือระเบียบวิธีการวัดผลที่แน่นอน มักจะวัดผลจากความทรงจำและความสามารถเป็นพื้น

บุคคลผู้ศึกษาเล่าเรียน บุคคลที่เข้ารับการศึกษเล่าเรียน มีทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ สมัยนั้นตั้งใจเล่าเรียนกันอย่างจริงจังและแต่งชาดกสอนศีลธรรมแก่ประชาชน ดังเช่นไตรภูมิพระร่วงเป็นต้น เพราะทางราชการให้การส่งเสริมผู้คงแก่เรียนในทางพระพุทธศาสนา และยกย่องให้เป็นบัณฑิตเป็นผู้นำทางวิชาการในหมู่ประชาชน

การปกครองของสงฆ์ หัวเมืองต่าง ๆ ที่ติดต่อกับบ้านเขมรในสมัยนั้น นับถือลัทธิพุทธศาสนาเป็นแบบมณฑลเทศาภิบาลเช่นเดียวกับเขมร เมื่อไทยได้เป็นเอกราชแล้วก็มีกรปฏิบัติเรื่องศาสนาขึ้น กล่าวคือ พระที่เป็นฝ่ายมหายานก็หันมาศึกษาหาความรู้ในฝ่ายหินยานหรือเถรวาท และพระฝ่ายเถรวาทซึ่งอยู่ทางตอนใต้ของประเทศไทยก็ศึกษาหาความรู้ฝ่ายมหายานหรือลัทธิมนตรยาน ดังนั้น ร่องรอยต่าง ๆ ทางลัทธิมนตรยานและความคิดฝ่ายอาจาริยวาทยังคงเหลืออยู่ให้เห็นได้อย่างในปัจจุบันนี้ การทำเครื่องรางของขลัง คาถาอาคมต่าง ๆ และเรื่องเทศน์มหาชาติเรื่องเวสสันดรก็เป็นเรื่องฝ่ายมหายาน คือการบำเพ็ญบารมีเพื่อความพ้นทุกข์

(๑) มรดกพ่อขุนรามคำแหง โดย พิชุร มลิวัดย์ หน้า ๒๔๘

การศึกษาในสมัยสุโขทัยก็เป็นไปในรูปแบบ ๒ อย่าง คือฝ่ายมหายานและเถรวาท และอักษรที่ใช้ในพระพุทธศาสนาก็เป็นอักษรเทวนาครี ส่วนภาษาที่ใช้ก็ใช้ทั้งภาษาบาลีและสันสกฤต

เมื่อพ่อขุนรามคำแหงทรงประดิษฐ์อักษรไทยขึ้นใช้แล้ว ก็ได้ถ่ายทอดอักษรขอมเดิมมาเป็นอักษรไทย ทำให้คนไทยสนใจในการศึกษาเล่าเรียนมากขึ้น ประชาชนชาวสุโขทัย นอกจากจะสนใจในการศึกษาเล่าเรียน บวชเรียนแล้วยังมีความสนใจในการพระศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรมต่าง ๆ อีกด้วย จึงได้มีการติดต่อกับประเทศบ้านใกล้เรือนเคียง และพ่อขุนรามคำแหงก็เคยเสด็จไปเยี่ยมประเทศจีน^(๑)

ครั้นพ่อขุนรามคำแหง ได้ทรงนำพระมหาเถระผู้ใหญ่ และผู้คงแก่เรียนในทางพระพุทธศาสนาจากเมืองนครศรีธรรมราชแล้ว พระองค์ทรงให้มีการปกครองคณะสงฆ์โดยแยกออกเป็น ๒ ฝ่าย คือ

๑. ฝ่ายอรัญญวาสี มีหน้าที่อบรมสั่งสอนศิษยานุศิษย์ในทางปฏิบัติสมณกรรมฐาน และวิปัสสนากรรมฐาน ที่เรียกว่า วิปัสสนาธุระ

๒. ฝ่ายคามวาสี มีหน้าที่ให้การศึกษาล่าเรียนคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาและอบรมพระภิกษุสามเณรตลอดถึงประชาชนให้ปฏิบัติดี ประพฤติชอบ ให้อยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุขที่เรียกว่า คันถธุระ

การแยกการปกครองออกเป็น ๒ ฝ่ายนั้น ทำให้เป็นผลดีต่อการปกครองคณะสงฆ์ กล่าวคือการปกครองคณะสงฆ์ได้ดำเนินไปด้วยความเรียบร้อย ทำให้การพระศาสนาในเมืองสุโขทัยเจริญรุ่งเรืองจนมีกิตติศัพท์เลื่องลือกันไปในประเทศใกล้เคียง และได้มีการติดต่อสัมพันธ์กับประเทศลังกา มีการแลกเปลี่ยนสมณทูตแก่กันและกัน

ประเทศลังกาในสมัยนั้น ตรงกับสมัยพระเจ้าปรีกษพาทู แห่งเมืองโปโนราว์ กษัตริย์องค์นี้ทรงมีศรัทธาในพระพุทธศาสนาอย่างแรงกล้า จึงทรงให้จารึกพระไตรปิฎกลงในแผ่นหินซึ่งยังมีปรากฏมาจนเท่าทุกวันนี้

(๑) เอกสารสำหรับใช้ประกอบการพิจารณา เรื่องการศึกษาของคณะสงฆ์ จัดทำโดย กองศาสนศึกษา กรมการศาสนา ๒๕๒๑ หน้า ๑๔

คุณค่าและค่านิยมของการศึกษารวม การเล่าเรียนศึกษาหลักธรรมในสมัยสุโขทัย นั้น นิยมเล่าเรียนกันอย่างจริงจังทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ เมื่อเรียนรู้แตกฉานมีความรู้ความสามารถแล้วก็ได้รับยกย่องให้เป็นครูอาจารย์สั่งสอนผู้อื่นให้รู้และนำไปปฏิบัติได้ทั้งปรากฏในศิลาจารึกด้านที่ ๔ ตอนที่ ๔ ว่า “พ่อขุนพระรามคำแหงนั้นหาเป็นท้าวเป็นพระญาแก่ไทยทั้งหลาย หาเป็นครูอาจารย์สั่งสอนไทยทั้งหลายให้รู้บุญรู้ธรรมแท้”(๑) ข้อความระหว่างบรรทัดที่ ๑๑-๑๔ นี้ เป็นหลักฐานยืนยันว่า พ่อขุนรามคำแหงทรงเป็นพระมหา- กษัตริย์องค์พระประมุขของชนชาติไทยในอาณาจักรสุโขทัย และพระองค์ยังทรงพระปรีชาสามารถ ทรงดำรงอยู่ในฐานะเป็นครูเป็นอาจารย์สั่งสอนธรรมแก่ไพร่ฟ้าประชาชนด้วย จึงนับได้ว่าพระองค์ทรงเป็นทั้งนักรบนักปกครอง และนักธรรมผู้ยิ่งใหญ่พระองค์หนึ่ง ซึ่งควรถวายพระนามเฉลิมพระเกียรติว่า เป็นกษัตริย์มหาราชพระองค์หนึ่งของชาติไทย.....(๔) ครูอาจารย์ ครู หมายถึงผู้สอน ซึ่งเป็นที่เคารพบูชา อาจารย์ หมายถึง ผู้สอนและฝึกหัดอบรม สมัยก่อนคำทั้งสองนี้มีความหมายอย่างเดียวกัน จึงมักพูดควบกันเสมอ บางทีก็พูดว่า ครูบาอาจารย์ ข้างความตอนนั้นแสดงให้เห็นว่า ฐานะของครูอาจารย์ผู้สอนธรรมในสมัยสุโขทัยนั้น เป็นฐานะที่มั่งคั่งยิ่ง แม้ผู้เป็นพระมหากษัตริย์ก็ดำรงอยู่ในฐานะนี้ เห็นจะเป็นเพราะเหตุนี้กระมัง อาณาจักรสุโขทัยจึงเป็นดินแดนแห่งความสงบ ไพร่ฟ้าประชาชนมีความร่มเย็นเป็นสุขโดยทั่วกัน”

จากข้อความนี้ จะสังเกตเห็นว่า ประชาชนในสมัยนั้นได้ให้ความสำคัญต่อการศึกษารวม และยกย่องผู้ที่ศึกษารวมอันแสดงให้เห็นว่า สมัยนั้นการศึกษาพระปริยัติธรรมคงเจริญรุ่งเรืองมาก ทั้งนี้ก็ด้วยได้รับพระบรมราชูปถัมภ์จากพ่อขุนรามคำแหง ทำให้คุณค่าและค่านิยมของการศึกษารวมได้เจริญเคียงคู่กันไปไม่เสื่อมสูญ

ครั้นถึงสมัยพระเจ้าลิไท ครองราชสมบัติกรุงสุโขทัยนั้น การพระศาสนาฝ่ายเถรวาทเจริญรุ่งเรืองมาก มีการแต่งเรื่องเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาหลายเรื่อง และทรงส่งเสริมการเล่าเรียนศึกษาเป็นพิเศษดังข้อความที่ปรากฏในศิลาจารึกสมัยพระเจ้าลิไท ในประชุมพงศาวดาร ภาค ๑ ความว่า “ทรงเผด็จสงฆ์ทั้งหลาย ให้มาเล่าเรียนพระไตรปิฎกธรรม และ

(๑) มรดกพ่อขุนรามคำแหง วรรณกรรมเรื่องแรกของไทย โดย พิศุทธิ์ มลิวัลย์ หน้า ๑๕๒-๑๕๓

ศึกษาศิลปศาสตร์ต่าง ๆ ในบริเวณมหาปราสาทนั้น^(๑) และข้อความอีกตอนหนึ่งคือ ตำรับ
ท้าวศรีจุฬาลักษณ์ ความว่า “พระภิกษุบางองค์ทรงไว้ได้ซึ่งคัมภีร์พระวินัยปิฎกคัมภีร์หนึ่ง
บ้าง สองคัมภีร์บ้าง สี่ห้าคัมภีร์บ้าง บางองค์ก็ทรงไว้ได้ซึ่งพระสุตตันตปิฎก สิบพระสูตร
ร้อยพระสูตร ยิ่งกว่าร้อยพระสูตรก็มีบ้าง บ้างก็ทรงไว้ได้ซึ่งพระอภิธรรมปิฎก นับด้วยสิบ
ภาณวารบ้าง ยิ่งกว่าร้อยภาณวารบ้าง^(๒)”

ต่อมาในสมัยพระเจ้าลิไทยครองกรุงสุโขทัย การปกครองทางฝ่ายบ้านเมืองอ่อนแอ
ลง การพระศาสนาเริ่มแตกแยกกันระหว่างฝ่ายอรัญญวาสี และฝ่ายคามวาสี ทั้งนี้เพราะ
ฝ่ายคามวาสีมีอิทธิพลในราชสำนักและในหมู่ประชาชนทั่วไป การศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติ
จึงอ่อนแอลงไปด้วย

---

(๑) รายงานเรื่องการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย ฝ่ายวิจิตร กองแผนงาน พ.ศ. ๒๕๑๖ หน้า ๑-๒

(๒) พระมหาประยูร ปยุตโต (พระศรีวิสุทธิโมลี) การศึกษาของคณะสงฆ์ไทย ในพุทธจักร ฉบับการ
ศึกษาของมหาวิทยาลัยสงฆ์ มิถุนายน ๒๕๑๕ หน้า ๕-๖

บทที่ ๒

สมัยอยุธยา (๑๘๙๑-๒๓๑๐)

เมื่อทางกรุงสุโขทัยอ่อนกำลังลงทั้งฝ่ายการบริหาร และการทหารเช่นนั้น ทางกรุงศรีอยุธยา ก็เริ่มมีอำนาจขึ้น และไม่ยอมขึ้นตรงต่อกรุงสุโขทัยดังเช่นแต่ก่อน ในที่สุดก็จัดตั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีทั้งยังรวมเอากรุงสุโขทัยมาขึ้นกับกรุงศรีอยุธยาอีกด้วย

สมัยกรุงศรีอยุธยา ในยุคแรก ๆ นั้น กษัตริย์ผู้ครองกรุงศรีอยุธยามีได้สนพระทัยเอาใจใส่ในการพระศาสนา นัก การศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัยของพระก็ถูกปล่อยปะละเลย โดยปล่อยให้การศึกษาเล่าเรียนเป็นไปตามอัธยาศัย ฝ่ายคามวาสีซึ่งเคยมีอำนาจในราชสำนัก และหมู่ประชาชนในกรุงสุโขทัยพอมายังสมัยกรุงศรีอยุธยาก็หมดอำนาจลง ทั้งนี้เพราะทางราชการมิได้เอาใจใส่ในเรื่องการพระศาสนาตรงกันข้ามฝ่ายอริยวาสีกลับเริ่ม มีความเจริญรุ่งเรืองขึ้นมาโดยลำดับ โดยใช้วิธีแบบของตนคือเรียนไสยศาสตร์ เวทมนต์คาถาทำให้ประชาชนเกิดหลงใหลและสนใจในวิธีการเช่นนั้น ผู้เข้ามาบวชก็ศึกษาคาถาอาคมอันเป็นสาเหตุที่ทำให้พระศาสนาเสื่อมลง และเป็นที่ติฉินนินทาของเหล่าบัณฑิตผู้รู้ทั่วไป จนกระทั่งถึงสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชขึ้นครองราชย์ พระองค์ทรงเห็นว่าพระพุทธรูปศาสนาได้ถูกลัทธิภายนอกเข้ามายุ่งยี้และคลุกเคล้ากับสิ่งที่มิวเมาหลงใหล มอมเมาให้ประชาชนเห็นผิดเป็นชอบ ซึ่งเป็นสิ่งที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าไม่พึงประสงค์ และโดยเฉพาะสมเด็จพระนารายณ์มหาราชนั้น พระองค์เองทรงพระปรีชาสามารถและมีความสัมพันธ์กับทางบาทหลวงในคริสต์ศาสนาฝรั่งเศสเป็นอย่างดี และทรงเห็นว่า พระหรือบาทหลวงในคริสต์ศาสนานั้น มีความรอบรู้มีใช้เฉพาะแต่ด้านศาสนาคริสต์เพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่หากมีความรู้และความสามารถในการเผยแผ่ศาสนา และวิชาการอื่น ๆ อีกด้วย เป็นเหตุทำให้เจ้านายในราชสำนักเกิดความเลื่อมใสศรัทธา พระองค์จึงดำริว่า หากจะปล่อยให้พระพุทธรูปศาสนาเป็นไปในรูปที่เป็นอยู่ในขณะนี้แล้ว พระพุทธรูปศาสนาก็จะต้องถึงกาลอวสานไปในที่สุดเป็นแน่แท้ พระองค์จึงรับอุปถัมภ์พระพุทธรูปศาสนา โดยโปรดให้มีการฟื้นฟูการจัดการเล่าเรียนศึกษาพระปริยัติธรรมแก่กรุงสุโขทัย และจัดให้มีการสอบไล่พระปริยัติธรรมขึ้น ซึ่งถือได้ว่าเป็นปฐมเหตุให้ระบบไล่พระปริยัติธรรมเกิดขึ้นในประเทศไทยเป็นครั้งแรก

สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงเป็นเอกอัครศาสนูปถัมภก ทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองสืบไป ดังปรากฏในหนังสือ “เรื่องเมืองไทย” ของมองซิเออร์เคอร์ลา ลูแบร์ รัชการในตำแหน่งราชทูตฝรั่งเศส ได้เขียนไว้ภายหลังเมื่อได้เดินทางเข้ามารับราชการในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ความตอนหนึ่งว่า “สมเด็จพระเจ้ากรุงศรีอยุธยาทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา พระราชทานพระบรมราชูปถัมภ์แก่ผู้ที่บวชเป็นพระภิกษุสามเณรเป็นเนืองนิจประการ จนเป็นเหตุให้ราษฎรที่ปรารถนาหลบเลี่ยงราชการบ้านเมืองพากันไปบวชเสียเป็นอันมาก เมื่อสมเด็จพระนารายณ์มหาราชได้ทรงทราบดังนั้นจึงมีรับสั่งให้ออกหลวงสรศักดิ์ (พระเจ้าเสือ) ผู้เป็นบุตรออกพระพิณธราชาสมุหพระคชาบาล เป็นแม่กองประชุมสอบความรู้ของพระภิกษุสามเณร พระภิกษุสงฆ์ฝ่ายคามวาสียอมทำตามบังคับบัญชาของออกหลวงสรศักดิ์ แต่พระภิกษุสงฆ์ฝ่ายอรัญญวาสีมิยอม เรียกร้องว่า ถ้าจะสอบความรู้กันแล้ว ขอให้ส่งนายกลำยองอรัญญวาสีเป็นแม่กองในการสอบ ผลของการสอบปรากฏว่าบรรดาพระสงฆ์สามเณรที่หลบราชการไปบวชสอบได้ความชั่วๆ เป็นผู้ไม่มีความรู้ในทางพระพุทธศาสนา ถูกบังคับให้ลาสิกขาออกไปเป็นฆราวาสจำนวนมากมิใช่น้อย” นี่เป็นเนื้อความตามหนังสือฝรั่งเศสแต่งไว้ ส่วนเนื้อความตามที่มีปรากฏอยู่ในหนังสือพระราชพงศาวดารว่า “เจ้าพระยาวิชาเยนทร์เป็นผู้ให้สีกพระเณร สมเด็จพระยาคำรงฯ ทรงวิจารณ์ว่า ความจริงในข้อที่ผู้ใดให้สีกนั้นไม่เป็นสำคัญ แต่ควรเชื่อถือได้ว่า การสอบปริยัติธรรมตั้งมหาเปรียญได้มีมาแต่แผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช หรือก่อนขึ้นไปกว่านั้น ส่วนการสอบไล่จะใช้วิธีการอย่างไรมาได้กล่าวเป็นหลักฐาน^(๑)

ในหนังสือพงศาวดารกรุงเก่า ความตอนหนึ่งว่า “สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ได้ทรงศึกษาพระปริยัติธรรมชำนาญมาแต่ยังทรงผนวช ครั้นเสด็จขึ้นครองราชสมบัติแล้ว ทรงศรัทธาเลื่อมใสออกบอกหนังสือ^(๒) พระภิกษุสามเณรที่พระนั่งจอมเกล้า ๓ หลังเนื่อง ๆ^(๓)

(๑) เริง อรรถวิบูลย์ “มหาเปรียญ” ในพิธีกรรมนิยมสงฆ์ หน้า ๒๔๐

(๒) ออกบอกหนังสือ หมายถึงสอนหนังสือถวายความรู้แก่พระภิกษุสามเณร

(๓) พระมหาประยุตต์ ปยุตฺโต “การศึกษาของคณะสงฆ์ไทย” หน้า ๖

พอจะวิเคราะห์ได้ว่า ในรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช การปลอมบวชในพระพุทธศาสนา และการที่พระภิกษุสามเณรมิได้ศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัย กลับไปเรียนเตร่จฉานวิชา ซึ่งเป็นเหตุให้พระพุทธศาสนามืดมอด จึงได้ทรงให้ขุนหลวงสรศักดิ์จัดการสอบปริยัติธรรมแก่ภิกษุสามเณรในพระพุทธศาสนา ผู้ใดสอบได้ก็ให้คงอยู่เป็นพระภิกษุหรือสามเณรต่อไป ผู้ใดสอบตกก็โปรดให้ลาสมณเพศและดำเนินคดีตามกฎหมายต่อไป

ด้วยสาเหตุดังกล่าวข้างต้น สมเด็จพระนารายณ์มหาราช จึงได้โปรดให้คณะสงฆ์ดำเนินการค่านโรงเรียนพระปริยัติธรรมขึ้น เพื่อให้กุลบุตรผู้เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาทุกรูปได้ศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรมกันอย่างจริงจัง จึงมีคำว่า “บวชเรียน” เกิดขึ้นในสมัยนั้นเป็นต้นมาจวบจนปัจจุบันนี้ และการดำเนินการค่านโรงเรียนพระปริยัติธรรมสำหรับพระภิกษุสามเณรนั้น ก็เพื่อวัตถุประสงค์ ๓ ประการคือ

๑. เพื่อการชำระไว้ซึ่งพระศาสนา
๒. เพื่อกำจัดผู้เข้ามาอาศัยพระศาสนาโดยวิธีการอันไม่ชอบธรรม
๓. เพื่อความเจริญรุ่งเรืองแห่งพระสัทธรรม

หลักสูตรในการเรียนการสอน

การเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแม้จะมีมาก่อนรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชก็ตาม แต่การเรียนการสอนก็ยังไม่ว่าจัดทำกันอย่างจริงจัง เพราะไม่มีการวัดผลและประเมินผลการเรียนการสอนแต่อย่างใด การเรียนการสอนนั้นมักเป็นไปตามอัธยาศัยของผู้สอนและผู้เรียน ในรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ได้ทรงโปรดให้คณะสงฆ์เอาภาระธุระในการเรียนการสอนอย่างจริงจัง โดยให้กำหนดหลักสูตร เวลาเรียน การประเมินผล และกำหนดฐานะของผู้สอบไล่ได้ไว้เป็นการแน่นอน กล่าวคือใช้พระไตรปิฎกภาษาบาลีจำนวน ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์เป็นผูกใบลานเป็นหลักสูตรในการกำหนดชั้นเรียน โดยแยกเป็นปึกดังนี้

พระสุตตันตปิฎก	จำนวน ๒๑,๐๐๐	พระธรรมขันธ์
พระวินัยปิฎก	จำนวน ๒๑,๐๐๐	พระธรรมขันธ์
พระอภิธรรมปิฎก	จำนวน ๔๒,๐๐๐	พระธรรมขันธ์

และแบ่งชั้นเรียนออกเป็น ๓ ชั้นหรือ ๓ ประโยค ตามปฏิภักทั้ง ๓ นั้น คือ

๑. บาเรียนตรี ต้องแปลจบพระสูตร
๒. บาเรียนโท ต้องแปลจบพระสูตรและพระวินัย
๓. บาเรียนเอก ต้องแปลจบพระสูตร พระวินัยและพระอภิธรรม

ผู้ที่เรียนจบบาเรียนตรี—โท—เอก เรียกว่ามหาบาเรียนบาลี โดยใช้อักษรย่อว่า บ.บ.

สถานศึกษา ในสมัยอยุธยาได้ทรงโปรดให้จัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมอยู่ในบริเวณพระบรมมหาราชวังเป็นหลัก ส่วนตามวัดต่าง ๆ ก็มีการเรียนการสอนบ้างเป็นแห่งย่อย

ครู สำหรับครูผู้สอนนั้นได้แก่องค์พระมหากษัตริย์ผู้เป็นเอกอัครศาสนูปถัมภกเอง บ้าง ราชบัณฑิตทั้งหลายบ้าง พระเถระผู้ทรงความรู้พระไตรปิฎกบ้าง เป็นครูผู้สอน

ขบวนการเรียนการสอน สำหรับขบวนการเรียนการสอนนั้น กำหนดเอาพระไตรปิฎกที่จารึกลงในใบลานเป็นหนังสือแบบเรียนและหนังสือชั้นมูลฐานในการเรียนคือมูลกัจจายน์ เพื่อให้รู้เรื่องอักษรวิธีก่อนเรียนพระไตรปิฎก

สำหรับผู้เรียนนั้นเริ่มแรกจะต้องเรียนหนังสือมูลกัจจายน์ เพื่อให้รู้อักษรวิธีเสียก่อนอย่างน้อยเป็นเวลา ๒ ปี แล้วจึงเรียนแปลพระไตรปิฎกได้ โดยปกติแล้วผู้เรียนเรียงท้องใช้เวลาในการเรียนตั้งแต่มูลกัจจายน์จบ แล้วแปลพระไตรปิฎกได้ออย่างน้อยต้องใช้เวลา ๓ ปี เมื่อเห็นว่าความรู้ความสามารถในการแปลได้ดีแล้ว ก็จะแจ้งให้ครูบาอาจารย์ได้ทราบ และให้เจ้าสำนักเรียนกราบทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวให้ทรงทราบ เพื่อจะได้โปรดให้ประกาศการสอบไล่วัดความรู้ของพระภิกษุสามเณรขึ้น เรียกว่า “สอบสนามหลวง” แปลว่าเป็นการสอบในพระบรมราชูปถัมภ์ทรงยกย่องผู้สอบได้ให้มีศักดิ์เป็น “มหา” นำหน้าชื่อ และทรงยกย่องพระราชทาน สมณศักดิ์ให้เป็นพระราชอาคันตุกะผู้สอบพระปริยัติธรรมแผนกบาลีได้เป็นผู้มีเกียรติสืบไป

การวัดผลและประเมินผลการเรียนการสอน เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงประกาศให้มีการสอบพระปริยัติธรรมขึ้นแล้ว พระมหาเถระและราชบัณฑิตทั้งหลายก็จะจัดตั้งคณะกรรมการขึ้น โดยมีพระเจ้าแผ่นดินทรงเป็นประธานในการสอบ ในการสอบแปลนั้นใช้การแปลปากเปล่าต่อหน้าคณะกรรมการอย่างน้อย ๓ ทาน

วิธีการในการดำเนินการสอบ เมื่อถึงเวลาที่กำหนดไว้ กรรมการทุกท่านจะเข้าประจำที่ โดยมีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นองค์ประธาน การสอบจะเริ่มต้นด้วยการสอบพระสูตรก่อน ซึ่งมีจำนวน ๒๑,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ ผู้สอบจะจับสลากตามที่กรรมการกำหนดให้ ถ้าจับได้ผูกใดก็แปลผูกนั้น กรรมการจะให้โอกาสแก่ผู้สอบซึ่งแปลปากเปล่านั้นแปลแก้ตัวเมื่อแปลผิดศัพท์หรือประโยคได้เพียง ๓ ครั้ง ถ้ากรรมการหักเกิน ๓ ครั้งถือว่าตกในประโยคนั้น ๆ ถ้านักเรียนรูปใดแปลได้คล่องเป็นที่พอใจของกรรมการโดยไม่มีการหักก็ถือว่าผ่านไค คือสอบได้ในประโยคนั้น ๆ เช่นเมื่อสอบได้พระสูตรก็ให้เกียรติคุณเป็นบาเรียนตรี ถ้านักเรียนยังมีความสามารถที่จะสอบต่อไปก็ให้เรียนพระวินัยปิฎกซึ่งมีจำนวน ๒๑,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ต่อไปอีก ๓ ปี ถ้าสอบได้ก็ให้ได้รับเกียรติคุณเป็นบาเรียนโท และถ้าหากจะคิดสอบต่อไปก็เรียนพระอภิธรรมปิฎก ซึ่งมีจำนวน ๔๒,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ ต่อไปอีก ๓ ปี ถ้าสอบได้ก็ให้ได้รับเกียรติคุณเป็นบาเรียนเอก

การสอบแต่ละครั้งนั้นจะใช้ระยะเวลาเรียน ๓ ปี และมีการวัดผล ๑ ครั้ง และการเรียนการสอบตลอดถึงการวัดผลในสมัยกรุงศรีอยุธยา ได้ดำเนินมาด้วยวิธีการดังกล่าวจนสิ้นสมัย

บทที่ ๓

สมัยกรุงธนบุรีและสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ ๑-๔

พ.ศ. ๒๓๑๑-๒๔๑๑)

สมัยกรุงธนบุรี ครั้นถึงสมัยกรุงธนบุรีเป็นสมัยที่บ้านเมืองจะต้องกอบกู้เอกราชและบูรณปฏิสังขรณ์ จักรระบบบริหารการบ้านเมืองให้อยู่ในสภาพเหมือนเมื่อครั้งก่อนเสียกรุงศรีอยุธยา ภายหลังเสียกรุงศรีอยุธยาให้แก่พม่าแล้วนั้น ข้าศึกได้เอาไฟเผาหัวตัวอาราม เผาบ้านเมือง คัมภีร์พระไตรปิฎกเสียหายยับเยินไม่เหลือ และในปี พ.ศ. ๒๓๑๑ พระเจ้าตากสินมหาราชเสด็จขึ้นครองราชสมบัติได้ทรงเลือกเอาเมืองธนบุรีเป็นราชธานี ในขณะนั้นบรรดาผู้มีอำนาจในหัวเมืองต่าง ๆ ทั้งหัวเมืองฝ่ายเหนือและหัวเมืองฝ่ายใต้ ทั้งฝ่ายตะวันออกและตะวันตก ตั้งตัวเป็นใหญ่ขึ้นในเขตปกครองของตนเป็นอิสระ หายอมขึ้นต่อพระเจ้ากรุงธนบุรีไม่ ครั้นเมื่อพระองค์ได้ขึ้นครองราชสมบัติแล้วได้มีพระราชกระแสดำรัสในที่ประชุมของท้าวพระยาเสนาบดีทั้งหลายว่า “แผ่นดินไทยจะถูกแบ่งออกเป็นสัดส่วนเหมือนดังที่กำลังเป็นอยู่ทุกวันนี้ไม่ได้ จำต้องรวบรวมเข้าไว้ให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันให้เร็วที่สุดก่อนที่พม่าจะยกทัพมายึดเอาแก่เราอีก” ซึ่งทุกคนสนองรับ พระองค์จึงรวมประเทศได้อีกครั้งหนึ่ง ตามที่ได้ประมวลความสำคัญมาสรุปบันทึกไว้นี้ก็พอจะมองเห็นได้ว่าสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ทรงประกอบพระราชภารกิจอย่างหนักหน่วง ต้องทรงตรากตรำศึกษาเป็นอย่างมากแทบตลอดรัชสมัย และได้ทรงใช้เวลาว่างจากศึกสงครามสร้างสรรค์บ้านเมือง และพระบวรพุทธศาสนาตามเยี่ยงอย่างกรุงศรีอยุธยา โดยเฉพาะด้านการพระพุทธศาสนา พระองค์ทรงเอาพระทัยใส่ทำนุบำรุงอย่างดียิ่ง ดังความที่ปรากฏในพงศาวดารฉบับราชทัตเลขา ความว่า “การศึกษาเล่าเรียนของบรรดาพระภิกษุสงฆ์ ก็คงไว้ตามแบบฉบับของกรุงศรีอยุธยา กล่าวคือในปีชวดสัมฤทธิ์ศก ๒๓๑๑ นั้น สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงพระราชดำริว่า พระพุทธศาสนาจักวัฒนาการรุ่งเรือง ก็เพราะอาศัยจุฬารัตนทั้ง ๔ ปฏิบัติตามพระพุทธโอวาท

และพระสงฆ์ทุกวันยังปฏิบัติในจุฑาปริสุทธศีลมิได้บริบูรณ์ เพราะเหตุหาพระราชาคณะ ซึ่งทรงพระปริยัติธรรม และสมณวิปัสสนาจะสั่งสอนมิได้ จึงมีพระบรมราชโองการสั่งพระ ศรีภูวปรีชาราชเสนาบดีศรีสาลักษณ์ ให้สืบเสาะหาพระสงฆ์เถรานุเถระ ผู้รู้ธรรมยัง มีอยู่ที่ใดบ้าง ให้ไปนิมนต์มาประชุมกันที่วัดบางหว้าใหญ่ แต่งตั้งขึ้นเป็นพระราชาคณะ ผู้ใหญ่ ผู้น้อยโดยสมควรแก่คณานุรูป ตามตำแหน่งเหมือนเมื่อครั้งกรุงเก่า และพระศรีภูว- ปรีชาราชเสนาบดีศรีสาลักษณ์ ก็ได้สืบหาและได้พระเถรานุเถระซึ่งเป็นพระราชาคณะบ้าง เป็นบาเรียนบ้าง เป็นอาจารย์ผู้บอกบ้างแต่ครั้งกรุงเก่าได้มาหลายรูป ประชุมกัน ณ วัดบาง- หว้าใหญ่ ปรีชากันตั้งพระอาจารย์ดี วัดประดู่กรุงเก่า เป็นผู้รู้คุณธรรมมากทั้งแก้ววัสสา (ปีที่บวช) อายุ เพื่อเป็นสมเด็จพระสังฆราช แล้วก็ทรงแต่งตั้งพระเถรานุเถระทั้งนั้นเป็น พระราชาคณะฐานานุกรมน้อยใหญ่ ตามลำดับสมณฐานันดรศักดิ์เหมือนอย่างแต่ก่อน ให้อยู่ ในพระอารามต่าง ๆ ในกรุงธนบุรี บังคับบัญชาสั่งสอนกล่าวคันถธุระและวิปัสสนาธุระแก่ พระสงฆ์สามเณรทั้งปวง กับทรงพระราชศรัทธาจ้างข้าราชการฝ่ายทหารพลเรือนสร้างพระ- อุโบสถ วิหาร เสนาสนะ กุฏิ หลายพระอารามมากกว่าสองร้อยหลัง ครั้นเสด็จยกทัพไปตีเมือง- ถวายพระราโชวาทไว้ว่า ขอพระผู้เป็นเจ้าทั้งปวงจงตั้งใจปฏิบัติสำรวมรักษาในพระจุฑา- ปริสุทธศีลให้บริสุทธิ์ผ่องใส อย่าให้เศร้าหมอง แม้พระผู้เป็นเจ้าขัดสนด้วยจตุปัจจัยสิ่งใดนั้น เป็นธุระโยมจะอุปฐากพระผู้เป็นเจ้าทั้งปวง แม้ถึงจะปรารถนามั่งสะและสุชีวะ (เลือด) ของโยม โยมก็อาจจะสามารถเชือดเนื้อและโลหิตออกถวายเป็นอสังฆัตถิกทานได้

ต่อจากนั้นก็ทรงพระดำริว่า พระพุทธศาสนาจะเจริญรุ่งเรืองจิรัฐติกาลนั้น ก็อาศัย กุลบุตรเล่าเรียนศึกษาพระปริยัติธรรม จึงทรงพระกรุณาให้สังฆการีธรรมการทำสารบัญชี่ พระสงฆ์รูปใดที่บอกที่เรียนพระไตรปิฎกมาก ก็ทรงถวายไตรจีวรผ้าห่มเนื้อละเอียด แล้ว ทรงถวายจตุปัจจัยแก่เถรเถระ ตามที่เล่าเรียนได้มากและน้อยนั้น พร้อมกับให้ตั้งโรงทานแจก- จ่ายทานแก่ยากจวนชีพทุกวันพระอุโบสถแปดค่ำ สิบห้าค่ำ เป็นเนื่องนิจ

สำหรับในตอนต้น ๆ นั้นพอสรุปได้ว่า ด้านพระภิกษุสงฆ์มีเหลืออยู่น้อย เพราะ ต่างก็หลบหนีภัยข้าศึกพม่า จึงอยู่กระจัดกระจายกันไปตามชนบทที่ห่างไกล สมเด็จพระ- เจ้ากรุงธนบุรีจึงโปรดเกล้า ฯ ให้ไพร่พลแยกย้ายกันไปอาราธนากลับมาประจำอยู่ตามอาราม

ต่าง ๆ ทั้งอารามหลวงและอารามราษฎร์ ในยามว่างจากศึก แล้วทรงเลือกสรรพระสงฆ์ ผู้ทรงคุณวุฒิเปี่ยมไปด้วยคุณธรรม สถาปนาขึ้นเป็นองค์สมเด็จพระสังฆราช เพื่อบัญชาการ สังฆมณฑล และปกครองคณะสงฆ์ให้ตั้งมั่นอยู่ในพระธรรมวินัยและระเบียบทางคณะสงฆ์ และโปรดเกล้าให้พระสงฆ์ผู้ทรงสมณศักดิ์มากด้วยคุณวุฒิ วัตรพระเถระ กุฎีเถระ แยกย้าย กันไปปกครองสงฆ์ตามพระอารามต่าง ๆ ตามความเหมาะสม เพื่อสอนพระปริยัติธรรม เทศนาสั่งสอนพุทธศาสนิกชนอบรมบ่มนิสัยให้เป็นพลเมืองดี มีคุณประโยชน์ต่อสังคมและ ประเทศชาติสืบไป

ครั้นกาลต่อมา มีผู้เป็นโจทก์ฟ้องกล่าวโทษสมเด็จพระสังฆราชว่า แต่ครั้งอยู่ใน ค่ายโพธิ์สามต้น ซึ่งมีนายกองควบคุมอยู่ ได้คิดอ่านกับพระนายกองให้เร่งรัดบอกเอาทรัพย์สิน แก่ชาวเมืองซึ่งตกอยู่ในค่าย ส่อว่าผู้นั้น ๆ มั่งมีทรัพย์มาก จึงดำรัสสั่งให้พระยาพระเสด็จชำระ ถามสมเด็จพระสังฆราช สมเด็จพระสังฆราชไม่ยอมรับ จึงโปรดให้พิสูจน์ลุยเพลิงชำระตัวให้ บริสุทธิ์เห็นความจริง และสมเด็จพระสังฆราชแพ้แก่การพิสูจน์เพลิง จึงดำรัสให้สึกเสีย หนึ่งสามเณรผู้เป็นศิษย์พระพนรัตน์มาฟ้องกล่าวโทษว่า พระพนรัตน์ส้องเสพเมถุนธรรมทาง เวียงมรรคแห่งตน จึงโปรดให้พิจารณาปรับเป็นสัตย์ให้สึกเสียแล้วเอามาตั้งเป็นหลวงธรรม รัक्षाเจ้ากรมสังฆการี

ภายหลังจากทรงยกกองทัพไปปราบปรามเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชเสร็จแล้ว โปรด ให้ทำการสมโภชองค์พระศรีมหาธาตุ ดำรัสให้ราชบัณฑิตจัดหาพระไตรปิฎกลงบรรทุกเรือเข้า กรุงเพื่อทำการจำลองเสร็จแล้วจะนำส่งคืน ทั้งให้สังฆการีนิมนต์พระอาจารย์สี วัดพนัญเชิง ซึ่งหนีพม่าออกมาอยู่ ณ เมืองนครนั้น ให้รับเข้ามาอยู่ในกรุงธนบุรีพร้อมกับพระสงฆ์สาม เณรศิษย์ทั้งปวงด้วย จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าตั้งให้พระอาจารย์สี ขึ้นเป็นสมเด็จพระ- สังฆราช สถิตอยู่ ณ วัดบางหว้าใหญ่ในเดือน ๔ ปีฉลู เอกศกนั้นเอง

ครั้นถึงปีชวด โทศก ๒๓๓๓ เจ้าพระฝางซึ่งเป็นพระเถระ หรือพระสังฆราชา เจ้าคณะเมืองสวางคบุรีที่พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวเกี่ยวข้องกับการเมือง แสวงหาอำนาจ ลาก ยก กันอย่างเปิดเผยโดยมิได้คำนึงถึงพระพุทธบัญญัติหรือพุทธวินัยกันเลย ได้ก่อให้เกิดความ สกปรกอัปยศโสมนั่นในวงการของคณะสงฆ์ เป็นที่แปลกแปดต่อความบริสุทธิ์ผ่องใสแห่ง

พระบวรพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก โดยตั้งตัวเป็นใหญ่ในหัวเมืองฝ่ายเหนือทั้ง ๆ ที่ตนเป็นพระ ประพฤติพาลทุจริตก่อกรรมลามกบริโภคร่วมกับพระสงฆ์อลัชชีแล้วยังมุ่งหมิ่นผ้ากาสาฬหสูตร จัดเป็นกองทัพบกทำการต่อต้าน จึงโปรดให้สืบเสาะ พระสงฆ์เหล่าร้าย ได้ตัวพระครูศรีมานนทหนึ่ง พระอาจารย์ทองหนึ่ง พระอาจารย์จันทร์หนึ่ง อาจารย์เกิดหนึ่ง ล้วนเป็นแม่ทัพอายเรือน (เจ้าพระฝาง) ทั้งสี่รูป แต่พระครูเพชรรัตนกับอายเรือนพระฝางนั้นหาตัวได้ไม่ จึงดำรัสให้ผลิตผ้าเป็นกฤหस्तทั้ง ๔ คน แล้วจัดส่งลงมาใส่คุก ณ กรุงธนบุรี

ในวันนั้น ให้นิมนต์พระสงฆ์เมืองเหนือมาพร้อมกันหน้าพระที่นั่ง แล้วให้หาขุนนางผู้ใหญ่ผู้น้อยมาประชุมพร้อมกัน จึงดำรัสปรึกษาว่า พระสงฆ์บรรดาอยู่ฝ่ายเหนือนี้เป็นพรรคพวกอายเรือนพระฝางทั้งสิ้น ย่อมถืออาวุธและป็นรบศึกฆ่าคนปล้นเอาทรัพย์สินของ กินสุราเมรัยสังเฬพอนาจารย์ด้วยหญิง ต้องจตุปาราชิกบัติต่าง ๆ ขาดจากสิกขาบทในพระพุทธศาสนาแล้วลามก จะละไว้ให้คงอยู่ในสมณเพศจะมิได้ อนึ่ง พระสงฆ์ฝ่ายเหนือฝ่ายใต้ ก็จะแปลกปลอมปะปนกันอยู่มิรู้ว่องค์ใดคือองค์ใดชั่ว จะได้ให้วันบเการพักการบูชาให้เป็นเนืองนาบุญ ได้มีผลานิสงส์แก่เราท่านทั้งปวง ให้พระสงฆ์ให้การไปตามสัตย์ตามจริง ถ้าได้ผิดในจตุปาราชิกแต่ประการใดประการหนึ่ง จะพระราชทานผ้ากฤหस्तให้ผลิตสิกขาออกทำการชรา ที่ไม่รับนั้น จะให้ดำนน้ำพิสูจน์สุณาพิกาสามกลั่น แม้ชนะแก่นาพกาจะให้ป็นอธิการและพระครูราชาคณะฝ่ายเหนือ โดยสมควรแก่คุณธรรมที่รู้ แม้แพ้แก่นาพกาจะให้ลงพระราชาญาเขียนตีแล้วสักข้อมือไว้มิให้บวชใ้่อีก แม้เสมอณาพกาจะถวายผ้าไตรให้บวชใหม่ ถ้าแต่เดิมไม่รับ ครั้นจะให้ลงดำนน้ำพิสูจน์กลับคืนค้ำว่าได้ทำผิด จะให้ลงพระราชาญาประหารชีวิตเสีย

อนึ่ง เมื่อพระสงฆ์จะลงค้ำนั้น ให้ตั้งศาลากันม่านคาดเพดานผ้าขาว แต่งเครื่องพลีกรรมเทพดาพร้อมแล้ว จึงทรงพระสัตยาธิษฐานให้พระบารมีนั้นช่วยอภิบาลบำรุงรักษาพระสงฆ์ทั้งปวง ถ้าภิกษุสงฆ์องค์ใดมิได้ขาดสิกขาบทจตุปาราชิก ขอให้บารมีของเราและอานุภาพเทพดาอันศักดิ์สิทธิ์จึงเป็นสักขีพยาน ช่วยอภิบาลบำรุงรักษาพระผู้เป็นเจ้าของคนนั้นอย่าให้แพ้แก่นาพกาได้ ถ้าแลภิกษุองค์ใดถึงศีลวิบัติแล้ว เทพดาจงสังหารให้แพ้แก่นาพกาเห็นประจักษ์แก่ตาโลก แล้วเสด็จทรงพระเก้าอยู่ที่หาดทราย ให้พระสงฆ์ดำนน้ำพิสูจน์ตัว

ต่อหน้าพระที่นั่ง พลาตอริชฐานด้วยเศพระบรมโพธิสมภาร ครั้งนั้น พระสงฆ์ที่มีศีล
บริสุทธิ์ก็ชนะแก่นาฬิกาบ้าง เสมอนาฬิกาบ้าง ภิกษุที่ทุศีลก็แพ้แก่นาฬิกาเป็นอันมาก
เสนาบดีก็กระทำตามรับสั่งโดยสมควรแก่คุณและโทษ แต่ผ้าไตรที่พระสงฆ์พวกแพ้ต้องสึก
นั้น ให้เผาสมุกไปหาพระมหาธาตุเมืองสวางคบุรี แล้วทรงพระกรุณาให้เย็บผ้าจีวรสบง
ให้ได้พันไตร จะบวชพระสงฆ์ฝ่ายเหนือ จึงดำรัสสั่งให้สังฆการีลงมาอาราธนาพระราชาคณะ
กับพระสงฆ์อันดับ ณ กรุงธนบุรีให้สัทธิรูปขึ้นไปบวชพระสงฆ์ไว้ ณ หัวเมืองทุก ๆ เมือง
และให้พระราชาคณะอยู่สั่งสอนในข้อพระวินัยสิกขาบท กับให้เก็บพระไตรปิฎกลงมาเป็นฉบับ
สร้าง ณ กรุงด้วย โปรดให้พระพิมลธรรมไปอยู่เมืองสวางคบุรี ให้พระธรรมโคตมไปอยู่
เมืองพิษัย ให้พระธรรมเจดีย์ไปอยู่เมืองพิษณุโลก ให้พระพรหมมุนีไปอยู่เมืองสุโขทัย
ให้พระเทพกวีไปอยู่เมืองสวรรคโลก ให้พระโพธิวงศ์ไปอยู่เมืองศรีพนมมาศทุ่งยั้ง พร้อม
กับสั่งให้ทำการสมโภชพระมหาธาตุรวม ๓ วัน ทำการปฏิสังขรณ์อารามทั่วไป และสมโภช
พระแท่นศิลาอาสน์ กับสมโภชมหาธาตุเมืองสวรรคโลกเช่นเดียวกัน

วันถึง ปีมะแม พุทธศักราช ๒๓๒๔ สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี เสด็จเข้าทรงกระ
ทำพระกรรมฐานจนเสวยพระสติ พระจิตพ้นเพี้ยน การแผ่นดินฝ่ายพระราชอาณาจักรวิปริต
แปรปรวนจนถึงวันอาทิตย์แรม ๖ ค่ำ เดือน ๙ จึงเสด็จออกท้องพระโรง ณ ทรงที่ประดิษ
ฐานพระแก้วมรกตโปรดให้ประชุมพระราชนายใหญ่พร้อมทั้งสมเด็จพระสังฆราช ทรงบง
กับพระสงฆ์ฝ่ายพระสังฆราชให้กระทำการถวายบังคมพระองค์ ครั้นไม่ยินยอมก็รับสั่งให้
ถอด พร้อมทั้งเขียนตีกระทำการุณกรรมต่าง ๆ พระศาสนาถึงซึ่งความเศร้าหมองลงอีก
วาระหนึ่ง

ฝ่ายพระสงฆ์ที่เกรงกลัวราชภัย มีพระพุทโธฆาจารย์วัดบางหว้าใหญ่ พระโพธิวงศ์
พระรัตนมุนี วัดหงษ์เป็นต้น ถวายพระพรประพฤติปฏิบัติตามพระองค์เช่นกราบไหว้เป็น
ต้น ก็ทรงขอบพระทัยถึงกับรับสั่งให้พระรัตนมุนีวัดหงษ์คิดพระนามถวายพระองค์ว่า
“สมเด็จพระสยามยอดโยคาวจรบวรพุทธานุกร อุดลยชัตติยราชวงศ์ดำรงพิภพกรุงเทพมหา
นคร บวรทวารวดีศรีอยุธยา มหาตติลภพพรตน์ราชธานีบุรีรมย์ อุดมราชนีเวศน์มหา

สถาน” ก็ขอบพระอภัยชัยสมดังพระราชหฤทัยปรารถนาเป็นยิ่งนัก และพระเจ้าตากสินมหาราชก็ทรงมีพระสติวิปลาสพ้นเพื่อนไป ไม่เหมือนแต่ก่อน จึงได้ถูกสำเร็จโทษด้วยท่อนจันทน์ ตามโบราณราชประเพณี

ในตอนปลายรัชสมัยของพระองค์ ได้อาราธนาพระภิกษุสงฆ์ ผู้ทรงคุณวุฒิและสมณศักดิ์ แยกย้ายกันไปนำพระคัมภีร์วิสุทธิมรรคจากกรุงเทพมหานครและนครศรีธรรมราชมาดำเนินการคัดลอกไว้ในกรุงธนบุรีอีกด้วย อนึ่ง การศึกษาเล่าเรียน การวัดผลและประเมินผลของการเรียนการสอน ก็คงไว้ตามแบบอย่างกรุงศรีอยุธยา แต่ทำได้ไม่เต็มที่เพราะบ้านเมืองอยู่ในระหว่างกอบกู้เอกราช

สมัยกรุงรัตนโกสินทร์

(ยุคแรกรัชกาลที่ ๑-๔ พ.ศ. ๒๓๒๕-๒๔๑๓)

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงประดิษฐานกรุงเทพมหานครอมรรัตนโกสินทร์ ฯ แล้ว พระองค์ทรงเอาพระทัยใส่ปัญหาเกี่ยวกับการพระศาสนาเป็นอันดับแรก ทรงสถาปนาวัดโพธารามซึ่งพระราชทานนามว่า “วัดพระเชตุพน” สมเด็จพระอนุชาธิราช กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท ทรงสถาปนาวัดสลัก (วัดมหาธาตุ) และขนานนามเปลี่ยนเป็น “วัดนิพพานาราม” และเนื่องจากเหตุการณ์ในปลายรัชสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี ทำให้เกียรติและฐานะของคณะสงฆ์มีหมองไปบ้าง พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก จึงต้องทรงจัดการเกี่ยวกับเรื่องนี้ดำเนินไปด้วยความเรียบร้อย กล่าวคือ “มีรับสั่งให้เลิกพระวันรัต (ทองอยู่) กับพระรัตนมุนี (แก้ว) แล้วโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้นายแก้วเป็นพระอาลักษณ์ มีหน้าที่ขนานพระนามพระองค์เจ้าต่างกรม ส่วนนายทองอยู่ ให้เป็นหลวงอนุชิตพิทักษ์ อยู่ในกรมมหาดไทย และโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระสังฆราช พระพุฒาจารย์ และพระพิมลธรรม ซึ่งพระเจ้ากรุงธนบุรีถอดเสียจากพระราชอาคันตุกะนั้น ยังคงดำรงสมณศักดิ์ดังเดิม และให้กลับไปอยู่วัดตามเดิมด้วย พระเจ้าอยู่หัวและกรมพระราชวังบวรสถานมงคลทรงสรรเสริญว่า “พระผู้เป็นเจ้าทั้งสาม มีสันดานซื่อสัตย์ มั่นคงในพระศาสนาโดยแท้ มิได้อาลย แก่ร่างกายและชีวิต ควรเป็นที่เคารพสักการบูชา แม้มีข้อสงสัยใด ๆ ในพระบาลีภาษาหน้าจะได้ประชุมพระราชอาคันตุกะไต่ถาม ถ้าพระผู้เป็นเจ้าทั้งสามว่าอย่างไรแล้วจะเชื่อด้วยคำพระผู้

เป็นเจ้าทั้งสาม ซึ่งจะเชื้อพ้องพระราชาคณะอื่น ๆ นั้นหามิได้” และโปรดให้พระสงฆ์ วัดบางหว้าใหญ่ และวัดโพธารามเข้ารับบิณฑบาตในพระราชวัง โดยผลัดกันวัดละ ๗ วัน เป็นนิจ ส่วนพระสังฆราช (ชื่น) วัดหงส์ที่พระเจ้ากรุงธนบุรีทรงตั้งขึ้นใหม่นั้น เพียงแต่ให้ลาสิกขาเพราะไม่ได้เป็นเป็นคฤหัสถ์ หากแต่ว่าตามนายแก้วและนายทองอยู่ และตำแหน่ง พระวันรัตว่างอยู่ จึงโปรดตั้งให้พระธรรมธีรราชชมหามุนีว่าที่พระวันรัต อนึ่ง ทรงเห็นว่า พระธรรมโกศลนั้นต้องกับนามพระพุทธรูปเจ้าจึงทรงให้เปลี่ยนใหม่ โปรดเลื่อนให้พระเทพกวี เป็นพระธรรมมอคม ให้พระธรรมโฆษาวัดปากน้ำเป็นพระเทพกวี ให้พระมหานายกเปรียญ เอก วัดบางหว้าใหญ่เป็นพระพุทธรโฆษาจารย์ ให้พระมหาเรือง วัดบางหว้าใหญ่เป็น พระเทพมุนี ให้พระมหาเกษร เปรียญโท วัดโพธารามเป็นพระญาณสิทธิ พระอุปาสีนั้นก็ต้อง กับนามพระอรหันต์ จึงโปรดให้เปลี่ยนใหม่ โดยให้พระมหาเปรียญเอก วัดเลียบ เป็น พระวินัยรักขิต แทนที่พระอุปาสี ทั้งยังโปรดให้หมื่นนาคพระอาจารย์สุก วัดท่าหอย คลอง ตะเคียน แขวงกรุงเก่ามาอยู่วัดลับ ให้เป็นพระญาณสังวรเถระ ส่วนหลวงธรรมรักษา เจ้ากรมสังฆการีขวา ซึ่งได้เป็นพระพิมลธรรม แต่สึกไปครั้งกรุงธนบุรี เพราะถูกกล่าว หว่าต้ออธิกรณ์ เมื่อได้พิจารณาสอบสวนแล้วยังเป็นผู้บริสุทธิ์ ไม่ขาดจากสิกขาบทใด ๆ จึงโปรดเกล้าฯ ให้บวชใหม่และให้เป็นพระญาณไตรโลกไปอยู่วัดสลัก (วัดมหาธาตุ) (๑)

จากการปรับปรุงคณะสงฆ์ครั้งนี้ พระสังฆราช (ศรี) ก็ได้เป็นพระสังฆราชองค์ แรกแห่งจักรีวงศ์ใน พ.ศ. ๒๓๒๕ นั้นเอง และอาจเป็นองค์แรกและองค์เดียวที่ถูกถอด จากสังฆราชในรัชกาลก่อนแล้ว ได้รับสถาปนาเป็นสังฆราชอีกในรัชกาลหลัง และก็ปรากฏ ว่าเมื่อได้เป็นพระสังฆราชแล้ว พระองค์ก็ได้สร้างผลงานในพระศาสนาไว้มากมาย และ เหมาะสมกับสถานการณ์ของบ้านเมืองในครั้งนั้น ส่วนพระเถระและภิกษุสามเณรโดยทั่วไป ก็ได้รับความอุปถัมภ์ตามฐานานุรูปทั่วทั้งพระราชอาณาจักร จึงเห็นได้ว่าพระมหากษัตริย์ กับพระสงฆ์มีส่วนสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด และร่วมมือกันในการดำรงและเผยแผ่พระพุทธ ศาสนาแก่ปวงชนชาวไทยเป็นอย่างดี (๒)

(๑) ร.ศ. สิริวัณณ คำวันสา สงฆ์ไทย ๒๐๐ ปี (โรงพิมพ์ศรีอนันต์) หน้า ๑-๑๐

(๒) เรื่องเดียวกัน; หน้า ๑๐-๑๑

ครั้นถึง พ.ศ. ๒๓๓๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงปรารภพร้อมด้วยสมเด็จพระอนุชาธิราช กรมพระราชวังบวร ฯ จะทำสังคายนาพระไตรปิฎก ทรงดำริเห็นว่า วัดนิพพานารามเหมาะสมที่จะเป็นที่ทำสังคายนา และให้เปลี่ยนนามวัดนิพพานารามเป็น “วัดพระศรีสรรเพชญ์คาราม”

การทำสังคายนาครั้งนั้น เนื่องด้วยเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์เมื่อเสียกรุงศรีอยุธยา นั้นข้าศึกได้เอาไฟเผาวัดวาอาราม เผาบ้าน คัมภีร์พระไตรปิฎก และหนังสือเกี่ยวกับศาสนา จำนวนมากจึงเสียหายไป ครั้นถึงสมัยกรุงธนบุรี พระเจ้ากรุงธนบุรี ได้สั่งให้หา คัมภีร์พระไตรปิฎกที่ยังมีเหลืออยู่ตามหัวเมืองน้อยใหญ่ ตลอดจนที่มีอยู่ในกรุงกัมพูชา เอามารวบรวมคัดจำลองจะสร้างพระไตรปิฎกฉบับหลวงไว้ และได้กระทำการนั้นได้ช้าก็สิ้นแผ่นดินกรุงธนบุรี ต่อมาทราบว่าคุณคัมภีร์พระไตรปิฎกที่สร้างขึ้น เป็นฉบับหลวงนั้นยังคลาดเคลื่อนอยู่มาก เพราะหนังสือที่นำมาเป็นต้นฉบับเป็นหนังสือสร้างขึ้นตามหัวเมืองไม่ได้ฉบับดี พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงดำริว่า ควรจะประชุมสงฆ์ตรวจชำระพระไตรปิฎกฉบับหลวงที่สร้างไว้นั้นให้ถูกต้อง จึงโปรดให้นิมนต์พระสงฆ์ทรงสมณศักดิ์ ๑๐๐ รูป มีสมเด็จพระสังฆราชเป็นประธาน ณ พระที่นั่งอมรินทราภิเศกมหาปราสาท ในพระบรมมหาราชวัง เสด็จสงฆ์ให้ทำสังคายนาพระไตรปิฎก พระสงฆ์รับพระราชบริหาร แล้วมาประชุมเลือกผู้ที่จะตรวจชำระพระคัมภีร์พระไตรปิฎก ได้พระภิกษุที่เรียนรู้พระคัมภีร์จำนวน ๒๑๘ รูป กับราชบัณฑิต ๓๒ คน เป็นคณะกรรมการชำระพระไตรปิฎกครั้งนั้น

“ครั้น ณ วันกัตติกปุณณมีเพ็ญเดือน ๑๒ ในปีวอก สัมฤทธิศก จุลศักราช ๑๑๕๐ พุทธศักราช ๒๓๓๑ เป็นพุทธวารสุกครุณเวลาบ่าย ๓ โมง มีพระราชกำหนดให้นิมนต์พระสงฆ์ประชุมพร้อมกันในพระอุโบสถวัดพระศรีสรรเพชญ์คาราม (วัดมหาธาตุ) พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๑) และพระกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ก็เสด็จพระราชดำเนินด้วยมหันตราชอิสริยยศ บริวารยศ พร้อมด้วยเครื่องสูงและปี่กลองชนะ แห่ออกจากพระราชวังไปยังพระอาราม เมื่ออาราธนาให้พระพิมพ์ธรรม อ่านคำประกาศเทวดาในท่ามกลางสงฆ์แล้ว คณะสงฆ์ได้แบ่งงานออกเป็น ๔ กอง คือ” (๑)

(๑) รศ. สิริวิวัฒน์ คำวันสา “สงฆ์ไทยใน ๒๐๐ ปี” (โรงพิมพ์ศรีอนันต์) หน้า ๒๖-๒๗

กองที่ ๑ สมเด็จพระสังฆราช (ศรี) วัดระฆัง เป็นแม่กองชำระพระสุตตันตปิฎก
กองที่ ๒ พระวันรัตน์ (สุข) วัดพระศรีสรรเพชญ์คาราม เป็นแม่กองชำระพระ-
วินัยปิฎก

กองที่ ๓ พระพิมลธรรม วัดพระเชตุพน เป็นแม่กองชำระพระสัททวิเสส

กองที่ ๔ พระพุมจารย์ (เป้า) วัดอินทาราม เป็นแม่กองชำระพระปรมัตถปิฎก

ทั้ง ๔ กองนี้ ทรงอาราธนาให้แยกกันคือ ให้อยู่ในพระอุโบสถกอง ๑ อยู่ใน
พระวิหารกอง ๑ อยู่ในพระมณฑปกอง ๑ และที่ศาลาการเปรียญกอง ๑ ส่วนพระองค์ก็ทรง
ถวายเครื่องเขียนครบทุกรูป พระองค์พร้อมด้วยพระอนุชาธิราชได้เสด็จพระราชดำเนินไป
ยังพระอารามวันละ ๒ ครั้ง เวลาเช้าทรงประเคนสำรับภัตตาหารแก่พระสงฆ์รอบ ๆ
พระอุโบสถ เวลาเย็นทรงถวายอัฐฐบาลรูปเทียนเป็นนิจ พระสงฆ์และราชบัณฑิตได้ชำระ
พระไตรปิฎกอยู่ประมาณ ๕ เดือนจึงสำเร็จ^(๑)

เมื่อสังคายนาต้นฉบับพระไตรปิฎกเสร็จแล้ว โปรดให้งานจำลองเป็นพระไตรปิฎก
ฉบับหลวงขึ้นใหม่อีกฉบับหนึ่งเรียกว่า “ฉบับทองใหญ่” เพราะปิดทองทั้งตัว ซึ่งมีจำนวน
หนังสือพระวินัย ๘๐ คัมภีร์ พระสุตตร ๑๖๐ คัมภีร์ พระปรมัตถะ ๖๑ คัมภีร์ และสัททวิเสส
๕๓ คัมภีร์ รวมทั้งหมดเป็น ๓๕๔ คัมภีร์ เป็นหนังสือใบลาน ๓๖๘๖ ผูก แล้วแห่จาก
วัดพระศรีสรรเพชญ์ไปรักษาไว้ในหอพระมณฑิยธรรมในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

ต่อจากนั้นมาได้โปรดให้สร้างอีก ๒ ฉบับคือ^(๒)

๑. ฉบับรองทรง (เพราะเป็นฉบับที่รองจากฉบับทองใหญ่) หรือเรียกอีกอย่าง
หนึ่งว่าฉบับข้างลาย เพราะมีลายเขียนข้าง ๆ ฉบับนี้มีจำนวน
๓๐๕ คัมภีร์ เป็นหนังสือ ๓๖๔๙ ผูก

๒. ฉบับทองชุบ (เพราะใช้เขียนชุบด้วยเส้นหมึก) ฉบับนี้เป็นชุดเล็กมีเพียง ๓๕
คัมภีร์ เข้าใจว่าสร้างขึ้นเพื่อทดลองฝีมือนักปราชญ์ว่าสามารถจะ
สร้างฉบับเล็ก ๆ ใช้ประโยชน์ได้ด้วย

(๑) เรื่องเดียวกัน หน้า ๒๘

(๒) รศ. สิริวัฒน์ คำวันสา, เรื่องเดิม หน้า ๒๘-๓๐

ทั้ง ๓ ฉบับนี้ถือเป็นฉบับสำหรับหอหลวง นอกจากนี้ยังได้โปรดให้สร้างพระราชทานไปตามพระอารามหลวงอีกแทบทุกแห่ง และยังได้พระราชทานอนุญาตให้พระข่อยมีฉบับหลวงไปคัดลอกเอาเองตามวัดต่าง ๆ อีกด้วย เพื่อให้พระสงฆ์และผู้มีอุตสาหะในการเล่าเรียนจะได้อาศัยใช้เป็นตำราแม่บทเล่าเรียนกันต่อไป อนึ่ง พึงทราบบัณฑิตว่า พระไตรปิฎกดังกล่าวนี้เดิมทีอาจจะเป็นภาษาหรืออักษรมอญ พม่า ลาว ขอม และไทยเหนือก็ตาม แต่เมื่อชำระแล้วได้จารึกเป็นอักษรขอมอย่างเดียวเพื่อสะดวกแก่การอ่านในครั้งนั้น

พระไตรปิฎกฉบับนี้ ได้เป็นแม่ฉบับสำหรับตรวจสอบต่อมาในการพิมพ์อักษรไทยในรัชกาลที่ ๕ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงบริจาคพระราชทรัพย์พิมพ์ขึ้นเป็นสมุดไทย ต่อมาพระบาทสมเด็จพระปกเกล้ารัชกาลที่ ๗ ทรงบริจาคทำอีกเป็นการพิมพ์สนองพระเดชพระคุณสมเด็จพระบรมเชษฐาธิราช รัชกาลที่ ๖ ในคราวถวายพระเพลิงพระบรมศพเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๘ เป็นหนังสือ ๘ หนัวยก เล่มละ ๕๐๐ หน้า รวม ๔๕ เล่ม ในการชำระใหม่ ๒ ครั้งนี้ พระเถระและนักปราชญ์ก็ได้ช่วยกันตรวจสอบเทียบเคียงกับพระไตรปิฎกในประเทศต่าง ๆ เช่น ลังกา พม่า เป็นต้น และยังได้เทียบเคียงกับฉบับของอังกฤษ ซึ่งสมาคมบาลีปกรณ์แห่งกรุงลอนดอน ได้ตรวจสอบโดยรอบคอบไว้แล้วนั้นด้วย จึงถือได้ว่าการสังคายนาครั้งรัชกาลที่ ๑ ได้เป็นแบบฉบับของพระไตรปิฎกฉบับภาษาไทยฉบับหลวงต่อมาจนทุกวันนี้

หลักสูตรการเรียนการสอนและการวัดผล

การศึกษาพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ แบ่งตามยุคได้เป็น ๓ ยุค คือ

๑. ยุคแรก เริ่มจากรัชกาลที่ ๑ ถึงรัชกาลที่ ๔
๒. ยุคใหม่ เริ่มจากรัชกาลที่ ๕ ถึงรัชกาลที่ ๗
๓. ยุคปัจจุบันเริ่มจากรัชกาลที่ ๗ ถึงรัชกาลปัจจุบัน

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ ๑ ทรงสนพระทัยในการศึกษาด้านพระพุทธศาสนามาก นอกจากจะได้ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลตามปกติแล้ว พระองค์ยัง

ได้ทรงวิสาสะกับพระเถระ ผู้ทรงความรู้เป็นเนืองนิตย์ กล่าวคือ เวลาค่ำหลังจากเสวยพระกระยาหารค่ำแล้ว ก็เสด็จออกท่องพระโรง ทรงสดับพระธรรมเทศนาภคินท์หนึ่งเป็นประจำ ด้านการเล่าเรียนศึกษาพระปริยัติธรรมสำหรับพระภิกษุสามเณร พระองค์ก็ทรงทำนุบำรุงเป็นอย่างดี คือทรงอาราธนาสมเด็จพระสังฆราชจัดการศึกษาสืบต่อมา

สำหรับหลักสูตรกระบวนการเรียนการสอนและการวัดผลนั้น ในยุคแรกเริ่มต้นกรุงรัตนโกสินทร์เข้าใจว่า คงดำเนินตามแบบกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย คือผู้เรียนพระไตรปิฎกเฉพาะพระสูตรต้นตปิฎกครบ ๓ ปีแล้ว จึงมีการสอบ เรียกว่า ๓ ปี ต่อการสอบครั้งหนึ่ง การแบ่งการศึกษานั้นได้แบ่งออกเป็น ๓ ชั้นคือ

๑. บาเรียนตรี ใช้พระสูตรเป็นหลักสูตรในการใช้เรียนและสอบ ซึ่งในการสอบนั้นคณะกรรมการจะกำหนดให้ผู้สอบแปลตามความเหมาะสม เมื่อแปลได้ก็เป็นบาเรียนตรี

๒. บาเรียนโท ใช้พระสูตรกับพระวินัยเป็นหลักสูตร เมื่อแปลได้แล้วก็ให้เป็นบาเรียนโท

๓. บาเรียนเอก ใช้พระสูตร พระวินัย และพระปรมัตถ์ เป็นหลักสูตรตามแต่คณะกรรมการจะเลือกให้แปล เมื่อแปลได้หมดก็เป็นบาเรียนเอก

ครั้นถึงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ ได้มีการปฏิรูปการเรียนการสอนไล่พระปริยัติธรรมขึ้นใหม่ ทั้งนี้ก็โดยพระราชดำรัสของสมเด็จพระสังฆราช (มี) เติมอยู่วัดราชบูรณราชวรวิหาร ดำรงตำแหน่งสกลมหาสังฆปริณายก ในระหว่างปี พ.ศ. ๒๓๕๔-๒๓๖๒ ถวายพระพรให้ทรงแก้ไขวิธีการเรียนการสอนไล่พระปริยัติธรรมเสียใหม่ ด้วยความมุ่งหมายจะกวัดขັນให้บรรดาพระภิกษุสามเณรได้เล่าเรียนพระปริยัติธรรมมากขึ้น และมีความรู้ยิ่งขึ้นกว่าบาเรียนแต่ก่อน พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย จึงได้โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระสังฆราช (มี) เป็นประธานจัดการปฏิรูปการเรียนการสอนเสียใหม่ ซึ่งทรงโปรดกำหนดวิธีการเรียนการสอนให้เป็นประโยค ตั้งแต่ประโยค ๑ ถึงประโยค ๙ คือ จัดแบ่งหลักสูตรให้กว้างออกไปเป็น ๙ ชั้น โดยอาศัยหลัก ๒ ประการคือ

๑. พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้านั้นประกอบด้วยองค์ ๙ ประการคือ สุตตะ
เคยยะ เวยยาकरणะ คาลา อุทาน อิติวุตตะกะ ชาตก อภุตธรรม เวทัลละ
๒. พระธรรมคำสั่งสอนนั้น มีผลที่จะพึงได้รับ ๙ ประการ คือ มรรค ๔ ผล ๔
นิพพาน ๑

หนังสือที่ใช้ประกอบการเรียนการสอน^(๑) แผนกบาลี

๑. ประโยค ๑-๒-๓ ใช้คัมภีร์อรรถกถาธรรมบทเป็นแบบเรียน และการสอบนั้น
ต้องแปลคราวเดียวให้ผ่านทั้ง ๓ ประโยค จึงจะได้เป็นบาเรียน
๒. ประโยค ๔ ใช้คัมภีร์มังคลัตถที่ปณินันต์ ต่อมาเลยใช้ทั้งบันตันและบันปลาย
๓. ประโยค ๕ เริ่มใช้บาลีมุตตะกะแล้วเปลี่ยนเป็นคัมภีร์สารัตถสังคหะ เป็น
ปกรณ์วิเสสภายหลังเปลี่ยนมาใช้คัมภีร์บาลีมุตตะกะอีก
๔. ประโยค ๖ ใช้มังคลัตถที่ปณินันต์ปลาย
๕. ประโยค ๗ ใช้คัมภีร์สมันตปาสาทิกาอรรถกถาวินิย
๖. ประโยค ๘ ใช้คัมภีร์วิสุทธิมรรค ปกรณ์วิเสส
๗. ประโยค ๙ ใช้คัมภีร์ฎีกาสารัตถที่ปณินันต์ ต่อมาเปลี่ยนเป็นฎีกาอภิธรรมมัตถ-
วิภาวินี

อนึ่ง ผู้ที่สอบได้ประโยค ๗-๘-๙ เรียกว่าเป็นบาเรียนเอก คือ

ประโยค ๗ เรียกเอกสามัญ (เอก ส.)

ประโยค ๘ เรียกเอกมัธยม (เอก ม.)

ประโยค ๙ เรียกเอกอุดม (เอก อ.)

ข้อสังเกตเกี่ยวกับคำว่าประโยค คำว่าประโยค^(๒) นี้จะมาจากการแปลบาลีนั้น
เอง คือผู้แปลต้องรู้จักประโยคกัตตุจาก กรรมจาก ประโยคนาม ประโยคอาชยาตเป็นต้น
การแปลครั้งหนึ่ง ๆ จะใช้กี่ประโยคแล้วแต่กรรมการจะกำหนด แต่เดิมนั้นประโยค ๓ ต้อง

(๑) รศ. สิริวัฒน์ คำวนสา, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๑-๕๔

(๒) รศ. สิริวัฒน์ คำวนสา, เรื่องเดียวกัน หน้า ๕๒-๕๓

แปล ๓๐ บรรทัด คือ ๓ ใบลาน (ใบละ ๑๐ บรรทัด) ต่อมาก็ลดลงเหลือ ๒ ใบบ้าง เป็นต้น ดังนั้น ผู้แปลได้ผ่าน ๓ ใบ จึงกำหนดให้เป็นบาเรียน ๓ ประโยค แต่ผู้ที่สอบได้ ๕ ประโยค ก็มีให้ว่าให้แปล ๕ ใบ บางครั้งก็แปลใบเดียว เมื่อผ่านได้ก็ถือว่าเป็นบาเรียน ๕ ประโยค อนึ่ง มีเรื่องน่าสนใจอยู่อย่าง คือในครั้งนั้นพระมอญที่เข้ามาอยู่ในเมืองไทยก็อนุญาตให้สอบบาเรียนด้วย แต่หลักสูตรใช้พระวินัยปิฎกอย่างเดียว กำหนดไว้ ๓ ประโยค ผู้ที่ผ่านประโยค ๒ แล้วจึงจะได้เป็นบาเรียน ภายหลังเพิ่มเป็น ๕ ประโยค ผู้ผ่านประโยค ๒ เรียกบาเรียนจัตวา ผู้ผ่านประโยค ๓ เรียกบาเรียนตรี ผู้ผ่านประโยค ๔ เรียกบาเรียนโท และหลักสูตรบาเรียนโทนี้ก็เทียบเท่าประโยค ๕ ของไทยนั่นเอง ต่อมาเมื่อการสอบปากเปล่าสิ้นสุดลง หันมาใช้ในการสอบเขียนแทน หลักสูตรของมอญก็ยกเลิก ให้มาสอบหลักสูตรเดียวกันกับพระไทยคือ ๓ ถึง ๕ ประโยคดังทุกวันนี้

สถานศึกษา สมัยรัชกาลที่ ๑ โปรดเกล้า ฯ ให้ราชบัณฑิตบอกหนังสือ ณ พระที่นั่งหอนมฉัตรธรรมในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม และทรงแนะนำให้พระบรมวงศานุวงศ์ และข้าราชการส่งเสริมด้วย โดยได้มีการจ้างอาจารย์ไปบอกหนังสือพระ ณ ห้องพระโรงบ้าง เจ้านายบ้าง สร้างศาลาเป็นที่เรียนต่างหากบ้าง ตามบ้านขุนนางผู้ใหญ่บ้าง ส่วนข้าราชการชั้นผู้น้อยลงมาหากมีความศรัทธาก็จ้างอาจารย์ไปสอนตามวัดต่าง ๆ

สมัยรัชกาลที่ ๓ ได้มีการจ้างอาจารย์ไปบอกหนังสือพระขึ้นหลายอาราม ส่วนในพระบรมมหาราชวังนั้นก็ทรงโปรดเกล้า ฯ ให้สร้างเก๋งที่ริมหอพระปิตในบริเวณพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย โปรดเลี้ยงพระเพลและให้รางวัลด้วย ครั้นถึง พ.ศ. ๒๓๔๓ เก๋งไม่พอจำนวนพระ จึงโปรดเกล้า ฯ ให้บอกหนังสือในพระที่นั่งสุทไธสน์มหาปราสาท มีอาจารย์บอกที่ मुख ทั้ง ๔ मुख ๆ ละ ๑ คน ครั้นเมื่อเสด็จสวรรคตต้องใช้ปราสาทเป็นที่ประดิษฐานพระบรมศพ จึงย้ายไปเรียนที่ระเบียงวัดพระศรีรัตนศาสดารามชั่วคราว

สมัยรัชกาลที่ ๔ โปรดเกล้า ฯ ให้สร้างเก๋ง ๔ หลัง ที่วัดพระศรีรัตนศาสดารามสำหรับราชบัณฑิตบอกหนังสือพระ

การสอบไล่พระปริยัติธรรม การสอบไล่พระปริยัติธรรมในยุคต้นกรุงรัตนโกสินทร์ คงดำเนินตามแบบกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย คือผู้เรียนพระไตรปิฎกเฉพาะพระสุตตันตปิฎก

ครบ ๓ ปีแล้ว จึงมีการสอบ เรียกว่า ๓ ปี ต่อการสอบ ๑ ครั้ง การสอบไล่ครั้งหนึ่ง ๆ นั้น จะต้องมีการประชุมพระสงฆ์ผู้ทรงคันถธุระ และโปรดให้สอบในวัดที่สถิตของสมเด็จพระสังฆราช และบางครั้งก็โปรดให้มีการสอบภายในพระบรมมหาราชวัง ในสมัยรัชกาลที่ ๓ โปรดให้ประชุมสงฆ์สอบไล่ปริยัติธรรม ณ วัดระฆังโฆสิตาราม เพราะสมเด็จพระสังฆราช (ศรี) ประทับอยู่ที่นั่น เมื่อสมเด็จพระสังฆราช (ศรี) สิ้นพระชนม์ สมเด็จพระสังฆราช (ศุข) วัดมหาธาตุเป็นสังฆราช ต่อมาก็โปรดให้มีการสอบไล่พระปริยัติธรรม ณ วัดมหาธาตุ

วิธีสอบพระปริยัติธรรม แต่เดิมมาเป็นการสอบแปลปากเปล่า ในรัชกาลที่ ๓ ได้โปรดให้พระภิกษุสามเณรผู้จะเข้าแปลพระปริยัติธรรมมาจับประโยค ส่วนข้อสอบสมเด็จพระสังฆราชจะกำหนดประโยคเองหรือให้พระราชอาคันตุกะช่วยออกข้อสอบแล้วใส่ไว้ในซอง เมื่อนักเรียนคนใดจะเข้าสอบก็ไปจับสลากเอาเอง ถูกซองไหนก็แปลซองนั้น แต่ก่อนแปลกรรมการจะให้เวลาเล็กน้อยตรวจดูข้อสอบก่อนเมื่อหายตื่นตื่นแล้วจึงจะเรียกเข้าไป แปลต่อหน้ากรรมการ การแปลต้องแปลครั้งเดียวให้ผ่านถึง ๓ ประโยค จึงจะเป็นบาเรียน ถ้าผ่านแค่ ๒ ประโยค ก็ยังไม่ได้เป็นบาเรียนถือว่าตกหมด แต่ต่อมา ถ้าสอบได้ ๒ ประโยคก็จะได้เป็นบาเรียนวังหน้า ตกลงว่า ผู้สอบแต่ละคนจะไม่ได้สอบข้อสอบเดียวกันเลย การสอบแต่ละคราว สมเด็จพระสังฆราชจะทรงเป็นประธานเอง เว้นแต่มีเหตุสุดวิสัยจึงทรงมอบให้พระเถระอาวุโสแทน กรรมการจะมีประมาณ ๒๕-๓๐ รูป ถ้านักเรียนคนใดเก่งก็จะสอบถึงประโยค ๔ ในวันเดียวกันนั้น การดำเนินการสอบนั้นจะจัดขึ้นโดยพระราชอาคันตุกะผู้ว่าการรูปหนึ่งเป็นผู้ดำเนินการก็ได้ แต่จะเป็นตำแหน่งใดไม่ปรากฏ ต่อมาในปลายรัชกาลที่ ๔ และต้นรัชกาลที่ ๕ ตำแหน่งผู้ว่าการสอบเป็นหน้าที่ของสมเด็จพระสังฆราช วัดราชประดิษฐ์ ซึ่งท่านได้ดำเนินการมาตั้งแต่ท่านยังเป็นพระสาสนโสภณ เป็นผู้กะประโยคสอบพระปริยัติธรรม ในคัมภีร์หนึ่งจะเอาความตอนไหนเป็นประโยคสอบบ้าง ท่านเลือกแล้วให้เขียนในสลากบอกว่าคัมภีร์นั้น วรรคไหน ขึ้นตรงนั้นจบประโยคตรงนั้น แล้วพับใส่ซองผนึกไว้ จัดสลากเหล่านั้นไว้เป็นประโยค ๆ เช่น สลากคัมภีร์พระธรรมบทจัดเป็นประโยคส่วนหนึ่ง ประโยคสองส่วนหนึ่ง ประโยคสามส่วนหนึ่ง วันไหนถึงกำหนดพระภิกษุสามเณรรูปใด จะแปลประโยคใด เวลาเช้าวันนั้นก็ไปจับสลากประโยค จับสลากได้ประโยค

แล้ว ก็ถือสลากของตนเข้ามายังสถานที่แปลพระปริยัติธรรม ในสถานที่สอบนั้นมีเจ้าคณะสงฆ์ ผู้เป็นนายค้ำกับพนักงานกรมสังฆการี สำหรับกำกับและราชบัณฑิตอยู่พร้อม สังฆการี กับราชบัณฑิตพร้อมกันเปิดฉีกสลากดูประโยคที่จะแปลจดลงบัญชี เสร็จแล้วก็เอาหนังสือ ฉบับหลวงในหอพระมณเฑียรธรรมมามอบให้นักเรียนสำหรับที่จะแปล แล้วเจ้าคณะนาย ค้ำกับสังฆการีก็ควบคุมนักเรียนตั้งแต่เวลานั้นเป็นต้นไป จนกว่าจะสอบเสร็จ โดยมีให้ผู้ใด ผู้หนึ่งสอบเข้ามาบอกให้หรือให้เลขนัยอย่างใดอย่างหนึ่ง ให้นักเรียนดูหนังสือเตรียมแปล แต่โดยลำพัง ครั้นถึงเวลาเพลมีสำรับของหลวงเลี้ยงทั้งนายค้ำและผู้แปลด้วยกัน

จำนวนพระภิกษุสามเณรเข้าแปลพระปริยัติธรรมแต่เดิมมา กำหนดวันละ ๕ รูป ตั้งปรากฏในหมายรับสั่งครั้งรัชกาลที่ ๔ มาตลอดวันละ ๕ รูป เมื่อสมัยรัชกาลที่ ๕ จัดลำดับ ให้เข้ามาสอบเป็นคณะ ๆ ไป ตั้งต้นสอบคณะกลางกับคณะธรรมยุต ถัดจากนั้นก็สอบคณะ เหนือคณะใต้ สังฆการีเป็นผู้วางฎีกา กำหนดให้รูปใดเข้าแปลวันใดบ้าง พระภิกษุเข้าแปล ก่อนแล้วถึงสามเณร จนหมดในคณะหนึ่ง แล้วก็วางฎีกาคณะอื่นต่อต้นไป ในชั้นแรกให้ พระภิกษุสามเณรที่ยังไม่ได้เป็นเปรียญ เข้าแปลคัมภีร์พระธรรมบทก่อน กำหนดแปลวัน ละประโยค รูปใดแปลได้ประโยค ๑ วันแรก รุ่งขึ้นให้เข้าแปลประโยค ๒ ถ้าได้ประโยค ๒ ก็แปลประโยค ๓ ในวันต่อไป เมื่อแปลได้ครบ ๓ ประโยค นับว่าเป็นเปรียญชั้นสามัญ แล้วให้พักเสียคราวหนึ่ง เพื่อรูปใดจะเข้าสอบประโยค ๔ ต่อไป ก็จะได้มีเวลาฝึกซ้อม ประโยค ๔

เมื่อสอบพวกแปลคัมภีร์พระธรรมบทแล้ว ก็ถึงเวลาสอบเปรียญชั้นสูง ตั้งแต่ประโยค ๔ เป็นต้นไป เปรียญที่มีประโยคแล้วมีจำนวนน้อย ไม่มากเหมือนนักเรียนที่แปลใหม่ จึง วางฎีกากละกันทุกคณะ เป็นแต่กำหนดลำดับตามประโยค คือให้เปรียญเก่าขึ้น ๓ ประโยคที่ สอบได้ในคราวก่อน ๆ เข้าสอบประโยค ๔ ก่อน เมื่อเปรียญเก่าสอบประโยค ๔ หมดแล้ว ถ้ามีนักเรียนซึ่งสอบได้ ๓ ประโยคในคราวนั้น สมควรจะเข้าสอบประโยค ๔ ก็ให้เข้าสอบต่อไป จนหมดจำนวน แล้วตั้งต้นสอบประโยค ๕ ให้เปรียญเก่าเข้าสอบเปรียญใหม่ เป็นทำนองเดียวกันทุกประโยคไป เมื่อสอบเปรียญไทยหมดแล้ว จึงถึงเวลาสอบเปรียญมอญก็จัดโดยทำนอง เดียวกันกับที่กล่าวมาแล้ว

เวลาสอบพระปริยัติธรรม การสอบพระปริยัติธรรมนั้นจะเริ่มสอบประมาณ ๑๕.๐๐ น. ทุกวัน เว้นวันพระวันโกน ไม่มีกำหนดเวลาให้ทำ ทั้งนี้แล้วแต่ผู้แปลจะแปลได้เร็วหรือช้า แต่โดยปกติแล้วให้เลิกสอบเวลาประมาณ ๑๙.๐๐ น. หรือ ๒๐.๐๐ น. การสอบพระปริยัติธรรมในครั้งหนึ่ง ๆ เริ่มต้นสอบจนเสร็จก็ใช้เวลาประมาณ ๒ เดือนเศษ

พระราชกฤษฎีกาที่มาประชุมสอบพระปริยัติธรรม กำหนดเฉพาะพระราชกฤษฎีกาผู้ใหญ่ และพระราชกฤษฎีกาที่ชำนาญพระไตรปิฎก โดยมีหมายรับสั่งกำหนดคนเป็นผู้เป็นประธานและรายนามพระราชกฤษฎีกาที่ให้นิมนต์มาประชุมทุกคราว การสอบครั้งหนึ่ง ๆ มีพระราชกฤษฎีกาเป็นกรรมการประมาณ ๒๕-๓๐ รูป ผู้เป็นประธานมีหน้าที่สำหรับตัดสินปัญหา และข้อขัดข้องที่จะเกิดขึ้น ส่วนพระราชกฤษฎีกาอื่นที่ เป็นผู้สอบไล่เฉพาะแต่ท่านผู้ใหญ่ ๓-๔ องค์ นอกจากนั้นเป็นแต่ผู้หนึ่งฟัง กล่าวกันว่า การที่ให้พระราชกฤษฎีกามาประชุมในการสอบพระปริยัติธรรมมากนั้น เพื่อประสงค์จะให้มาฟังเพื่อประโยชน์ในทางความรู้ของพระราชกฤษฎีกานั้น ๆ เอง จะได้นำไปฝึกสอนศิษย์ของตนต่อไป หาใช่มาเป็นผู้สอบไล่ทั้งหมดไม่ เพราะฉะนั้นการสอบแต่ละคราวจะลงมือสอบต่อเมื่อพระราชกฤษฎีกาผู้ใหญ่ ซึ่งเป็นผู้สอบไล่มาถึงแล้ว

วิธีสอบพระปริยัติธรรม วิธีสอบพระปริยัติธรรมนั้นให้นักเรียนเข้าไปแปลในที่ประชุมพระราชกฤษฎีกาที่ละรูป ชั้นนักเรียนแปลก็มีพระธรรมบท แต่เดิมกำหนดให้แปลหนังสือ ๓ ลาน คือ ๓๐ บรรทัด ภายหลังเห็นว่ายากไป ถ้าสอบอย่างกวาดขัน นักเรียนไม่สามารถที่จะแปลให้จบประโยคได้ทันกำหนดเวลา ในรัชกาลที่ ๕ จึงลดลง ๑๐ บรรทัด คงให้แปลแต่ ๒๐ บรรทัด เป็นจบประโยค แปลคัมภีร์อื่นตั้งแต่ประโยค ๔ ขึ้นไป คงให้แปล ๒๐ บรรทัด และประโยค ๙ แปล ๑๐ บรรทัดตามเดิม การแปลนั้นนักเรียนบางรูปเข้าไปแปลพักเดียวจบประโยคก็มี แต่บางรูปเข้าไปแปลไปติดศัพท์แปลไม่ถูกบ้าง เรียงความเข้าประโยคไม่ถูกบ้าง แกะไขไม่ไหวเห็นเหลือกำลังของตนไม่แปลต่อไปเช่นนี้ เรียกว่า “หนี” ก็มี บางรูปพยายามแก้ไขอยู่จนหมดเวลากำหนดก็ไม่จบประโยคเช่นนี้เรียกว่า “ตก” ก็มี ทั้ง ๒ พวกนี้แปลไม่สำเร็จ แต่ท่านผู้ควบคุมการสอบไล่มักสงเคราะห์นักเรียนเป็นต้นว่า ถ้าเห็นนักเรียนติดศัพท์แปลไม่ถูก ท่านมักให้อภัยเพราะเหตุนี้ บอกละเอียดให้เป็นภาษาบาลีว่า

ศัพท์นั้นคือกิริยาอาการอย่างนั้น ๆ หรือเป็นชื่อของอย่างนั้น ๆ ถ้านักเรียนรู้ภาษาบาลีก็อาจจะแปลศัพท์นั้นถูกต้องได้ แต่ถ้าความรู้ไม่พอจะเข้าใจคำอธิบายในภาษาบาลีก็ตกไป ถ้ารูปใดติดทางประโยคแปลไม่ถูกความเห็นจะแก้ไขให้ตลอดไปในขณะนั้นไม่ได้ ท่านก็ยอมให้กลับมาพักเพื่อคิดพิจารณาเสียคราวหนึ่ง แม้รูปที่ท่านให้วิเคราะห์แปลศัพท์ ถ้าเห็นสงบนิ่งอยู่ก็ยอมให้ออกมาพักเพื่อพิจารณาวิเคราะห์เสียคราวหนึ่งเหมือนกัน ในระหว่างนั้นก็ให้นักเรียนรูปอื่นที่เป็นแนวแปลวันเดียวกันเข้าแปลได้ ถ้านักเรียนรูปนั้นแปลจบหรือเข้าไปติดต้องกลับออกมาแก้ เรียกนักเรียนอื่นเข้าไปแปลจนบรรจบถึงวาระของนักเรียนที่ออกมาแก้ที่แรกต้องกลับเข้าไปแปลอีก นี่เป็นทางที่ท่านผู้ควบคุมการสอบไล่ผ่อนผันให้นักเรียนมีเวลาพักเพื่อคิดตรិตรองได้บ้าง

เวลาซึ่งกำหนดให้นักเรียนแปลหนังสือนั้น ประเพณีเดิมไม่ได้กำหนดด้วยนาฬิกาใช้เทียนเป็นสัญญาณกำหนด กล่าวคือลงมือแปลประมาณ ๑๕.๐๐ น. ไปจนมืดค่ำ ก็จุดเทียนสัญญาณทิ้งไว้ในสนามพอเทียนหมดเป็นอันเลิกการสอบในวันนั้น ถ้ายังมีพระภิกษุสามเณรแปลค้างอยู่ก็รูป ก็เป็นอันตกหมด วิธีใช้เทียนสัญญาณดังกล่าวนี้มักจะก่อให้เกิดความยากลำบากแก่ผู้เข้าแปล และผู้ควบคุมการสอบไล่ที่ก่อให้เกิดความยากลำบากแก่ผู้แปล (ผู้เข้าสอบ) นั่นก็คือ ในวันที่มีพระภิกษุสามเณรแปลค้างอยู่จนค่าหลายรูปด้วยกัน บางรูปแปลจนจะจบประโยค แต่บางรูปแปลหนังสือไปได้น้อย รูปที่ยังแปลได้น้อยก็ตั้งหน้าพยายามจะแปลให้จบประโยคก่อนเทียนหมด ฝ่ายรูปที่แปลได้มากก็ไม่มีโอกาสจะเข้าแปลจนเทียนหมดก็พากันตกทั้งหมด ปรากฏการณ์อย่างนี้ก็มีอยู่เสมอ ๆ ผู้แปลต้องผ่อนผันกันเอง บางครั้งถ้าเกิดเหลือที่จะต้องเข้าแปลหลายรูป นักเรียนที่มีใจอารีต้องยอมหนีเสียให้เพื่อน ๆ ได้โอกาสแปลได้จนจบประโยค แต่บางครั้งก็ลำบาก เช่นวันใดนักเรียนที่เข้าแปล แปลจนจบไปเสียบ้าง หนีไปเสียบ้าง จะมีเหลืออยู่เฉพาะแต่นักเรียนแปลไม่ค่อยได้รูปเดียวจะแปลให้จบก็ติดแปลไม่ได้ จะออกมาแก้ไขตริตรองก็ไม่ได้ด้วยเพราะไม่มีตัวเปลี่ยน ถ้าผู้แปลไม่หนีผู้ควบคุมการสอบไล่ก็เลิกไม่ได้ด้วยเทียนยัง ไม่หมด บางที ในวันนั้นต้องเสียเวลาเปล่าต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๕ จึงได้เลิกวิธีใช้เทียนสัญญาณเปลี่ยนมาเป็นการใช้นาฬิกาแทนกำหนดเวลาให้นักเรียนแปลพระธรรมบทรูปละ ๖๐ นาที ถ้าแปลประโยคสูงขึ้นให้รูปละ

๙๐ นาที ถ้ารูปใดถูกประโยคยาก บางครั้ง ท่านผู้ควบคุมการสอบได้ยอมเพิ่มเวลาให้อีก ๓๐ นาทีที่มี เวลาที่กำหนดนั้นนับเฉพาะแต่เวลา ที่เข้าแปล ถ้าออกมาพักแก้ไขไม่นับเวลา ทำให้นักเรียนมีโอกาสเท่ากันทุกรูป ไม่ต้องนั่งรอกันเหมือนแต่ก่อน วิธีสอบพระปริยัติธรรมดังกล่าวนี้สอบเหมือนกันทุกประโยค แต่ประโยค สูงชั้นเปรียญเอก ยอมให้ดูหนังสือสำหรับแก้ความในคัมภีร์ที่สอบได้ กล่าวคือถ้าแปลคัมภีร์ ปฐมสมันต์ปาสาทิกา ประโยค ๗ ยอมให้ดูหนังสือคัมภีร์ โยชนาและคัมภีร์ชั้นฎีกาปฐมสมันต์ปาสาทิกาอีก ๒ คัมภีร์ ถ้าแปลคัมภีร์วิสุทธิมรรคประโยค ๘ ยอมให้ดูคัมภีร์มหาฎีกาคัมภีร์จุลฎีกาวิสุทธิมรรค และคัมภีร์วิสุทธิมรรคคันถ์ด้วยอีก ๓ คัมภีร์ ถ้าแปลคัมภีร์อภิธรรมมัตถสงคหะประโยค ๙ ยอมให้ดูฎีกาภิธรรมมัตถสงคหะได้

วิธีสอบเปรียญมอญนั้นผิดกันกับการสอบเปรียญไทย เหตุด้วยพระราชกณะไทยไม่รู้ภาษามอญ แต่พึ่งสำเนียงมอญอ่านภาษาบาลีเข้าใจ เพราะฉะนั้น วิธีสอบนั้น เมื่อพระมอญแปลภาษาบาลีเป็นภาษามอญ พระราชกณะมอญผู้ควบคุมการสอบไล่แล้ว ผู้แปล (ผู้เข้าสอบ) ต้องบอกสัมพันธ์ทางไวยากรณ์ภาษาบาลี สำหรับให้พระราชกณะไทยสอบความรู้ อีกชั้นหนึ่ง ได้ทั้ง ๒ อย่าง จึงนับว่าเป็นสำเร็จ (นับว่าสอบผ่านประโยคนั้น ๆ ได้)

ตามที่กล่าวมาข้างต้นนี้ เกี่ยวกับหลักสูตรและวิธีการสอบไล่พระปริยัติธรรม แผนกบาลีแต่สมัยโบราณมา ไม่มีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมากนัก ส่วนใหญ่ยังคงรูปเดิมอยู่ ทั้งทางด้านหลักสูตร การวัดผล และวิธีการสอบไล่ จนกระทั่งถึงสมัยสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (ในสมัยรัชกาลที่ ๖) พระองค์ได้ทรงเปลี่ยนระบบต่าง ๆ เกี่ยวกับการศึกษาของคณะสงฆ์ จากระบบเดิมซึ่งยากต่อการศึกษาเล่าเรียน ต้องใช้เวลามาก มาเป็นระบบการศึกษาเล่าเรียนแบบใหม่ ซึ่งทำให้การศึกษาเล่าเรียนง่าย ได้ผลรวดเร็วขึ้น (ที่จะกล่าวในบทต่อไป)

การวัดผลและประเมินผลการเรียนการสอน

การวัดผลและประเมินผลนั้น พอจะสรุปได้ว่า ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๓ โปรดเกล้าฯ ให้อาราธนาสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส แต่ครั้งยังทรงเป็นกรมหมื่นให้ทรงรับภาระในการสอบไล่ โดยจัดแบ่งออกเป็น ๓ สูตร คือ

๑. พระธรรมบท

๒. มงคลทีปนี

๓. สรรคตสังคหะ

อนึ่ง ก่อนที่จะขึ้นแปลพระธรรมบทนั้น จะต้องเรียนสนธิและนามมาก่อน เรียกว่า เรียนมูลกัจจายนะ

ในระยสนี้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะที่ยังทรงผนวชอยู่ ได้ทรงเข้าแปลตามรับสั่งของสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว สอบตรวจได้ ๕ ประโยค สำเร็จเป็นบาเรียนและเป็นเจ้านายองค์แรกที่แปลบาเรียน

ต่อมาภายหลัง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นประธานในการสอบของพระสงฆ์สามเณรทั่วไป พระองค์ได้ทรงแก้ไขวิธีการสอบเสียใหม่ เพื่อให้รัดกุมยิ่งขึ้น กล่าวคือ

วิธีสอบ ให้นักเรียนผู้จะเข้าสอบจับสลากหนังสือผูกใบลานที่จะเข้าสอบก่อน เมื่อจับสลากได้หนังสือในหลักสูตรของประโยคใด ก็นำหนังสือที่จับสลากได้นั้นเข้าแปล โดยผ่านคณะกรรมการทั้ง ๓ ท่าน ถ้าได้จับว่าได้ประโยค ๑ ในปีนั้น เมื่อถึงปีที่ ๒ หากผ่านไปได้ประโยค ๒ ในทำนองเดียวกันนี้ เมื่อผ่านถึงประโยค ๓ ได้แล้ว จึงนับเป็น “บาเรียน ๓ ประโยค”

วิธีตัดสินของคณะกรรมการ ในสมัยนั้น การตัดสินโดยใช้วิธีการหักท้วงในการแปลและทอดระยะเวลาให้แก่ผู้เข้าสอบจำนวน ๓ ครั้ง หากหักท้วงถึง ๓ ครั้งแล้ว ผู้แปลยังยกย่ายแก้ไขแปลให้ถูกต้องไม่ได้ นับว่าเป็น ตก แต่ถ้าพระภิกษุสามเณรบางรูปที่เรียนเก่งและเชี่ยวชาญในการแปล เมื่อถึงเวลาเข้าสอบในปีเดียวกันจะแปลตั้งแต่ประโยค ๑ ถึง ๖-๗ และ ๘ ประโยครวดเดียวได้และมีจำนวนอยู่มาก รูปด้วย ระยะเวลาในการสอบในรัชกาลที่ ๓ มีการสอบ ๓ ปีต่อหนึ่งครั้ง

สถานที่สอบ สถานที่สอบแต่โบราณกาลมา การสอบพระปริยัติธรรมพระภิกษุสามเณรในสมัยนั้น นับเป็นราชการแผ่นดินอย่างหนึ่ง เพราะอยู่ในพระราชกิจของสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินผู้เป็นพุทธศาสนูปถัมภก เพราะฉะนั้น สมัยโบราณจะมีการสอบพระปริยัติ

ธรรม พระภิกษุสามเณรต่อเมื่อมีรับสั่ง สำนายกทั้งปวงจึงประชุมกันสอบ โดยมีเจ้าพนักงานฝ่ายพระราชอาณัติช่วยปฏิบัติดูแล จนสำเร็จการ ในรัชกาลที่ ๑ และรัชกาลที่ ๒ การสอบพระปริยัติธรรมยังไม่กำหนดปีแน่นอน เพราะในสมัยนั้นเป็นเวลาแรกสร้างกรุงรัตนโกสินทร์เพิ่งเริ่มส่งเสริมบำรุงการศึกษาเล่าเรียน บ้านเมืองก็ยังมีสงครามเนื่อง ๆ เมื่อใดเป็นเวลาว่างทรงพระราชดำริเห็นว่าพระภิกษุสามเณรที่ศึกษาเล่าเรียน ถึงภูมิรู้จะเป็นเปรียญได้มีมาก จึงโปรดให้มีการสอบพระปริยัติธรรม เพราะฉะนั้น นาน ๆ จึงได้มีการสอบพระปริยัติธรรมครั้งหนึ่ง ครั้นถึงรัชกาลที่ ๓ ทรงพระราชดำริเห็นว่าการศึกษาเล่าเรียนเจริญขึ้น จึงโปรดให้จำแนกการสอบพระปริยัติธรรม ๓ ปีครั้งหนึ่ง ใช้เป็นแบบต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๖๐ กำหนดให้เปรียญธรรมชั้นตรีผู้ที่เข้าสอบบาลีประโยค ๔ ต้องสอบองค์นักธรรมชั้นโท คือการแก้กระทู้ธรรมกับธรรมวิภาค เมื่อจะสอบบาลีประโยค ๕ ต้องสอบอนุพุทธประวัติและวินัยบัญญัติให้ได้อีกก่อน เมื่อสอบบาลีประโยค ๖ ได้แล้วจัดเป็นเปรียญธรรมชั้นโท ปี พ.ศ. ๒๔๖๔ กำหนดให้เปรียญธรรมชั้นโท ผู้จะเข้าสอบบาลีประโยค ๗ ต้องสอบองค์นักธรรมชั้นเอกให้ได้อีกก่อน เมื่อสอบบาลีประโยค ๗-๘-๙ ได้แล้ว จัดเป็นเปรียญธรรมชั้นเอก (รายละเอียดเกี่ยวกับนักธรรมเป็นบรรพภาคของเปรียญนั้น พึงดูอธิบายข้างหน้า)

ครั้นสมัยรัชกาลที่ ๔ กรมสมเด็จพระปรมาณูชิตชิโนรส เป็นสมเด็จพระสังฆราช การสอบไล่พระปริยัติธรรมจึงไปประชุมสอบที่วัดพระเชตุพน ฯ เมื่อกรมสมเด็จพระปรมาณูชิตชิโนรสสิ้นพระชนม์แล้ว พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ไม่ได้ทรงตั้งตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราช การไล่หนังสือพระภิกษุสามเณรจึงทรงให้ไปประชุมในพระบรมมหาราชวังชั้นแรกประชุมที่มหาปราสาท ต่อมาชั้นหลังประชุมที่พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามบ้าง ประชุมที่พระที่นั่งพุทไธสวรรย์บ้าง ครั้นถึงสมัยรัชกาลที่ ๕ ต่อมา จึงได้ให้ประชุมแต่ที่พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามและเปลี่ยนเป็นสอบไล่ทุกปี

บทที่ ๕

สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ยุคใหม่ (รัชกาลที่ ๕ ถึงรัชกาลที่ ๗)

การศึกษาของคณะสงฆ์ในสมัยรัชกาลที่ ๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ ทรงขึ้นครองราชย์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๑ พระองค์ทรงพิจารณาเห็นว่าการศึกษาเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาประเทศของพระองค์ ดังนั้นพระองค์จึงทรงสนับสนุนให้มีการศึกษาทางโลกทั่วไปและการศึกษาฝ่ายสงฆ์ด้วย ทั้งพระราชปณิธานที่ทรงตั้งพระราชหฤทัยไว้ว่า “เจ้านายราชตระกูล ตั้งแต่ลูกฉันเป็นต้นไป ตลอดจนถึงราษฎรชั้นต่ำสุด จะให้มีโอกาสเล่าเรียนได้เสมอกัน ไม่ว่าเจ้านายว่าขุนนาง ว่าไพร่ เพราะฉะนั้นจึงขบอภักดีว่าการเล่าเรียนในบ้านเมืองเรานี้ จะเป็นข้อสำคัญประการหนึ่ง ซึ่งฉันจะอุตสาหกิจให้เจริญขึ้นจงได้”(๑)

สำหรับด้านการศึกษาของพระสงฆ์ พระองค์ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะบำรุงการศึกษาที่สืบทอดมาแต่เดิม และทรงประสงค์จะให้พระสงฆ์ได้ศึกษาเล่าเรียนทั้งทางปริยัติธรรมและวิชาการทางโลกควบคู่กันไป ดังนั้นพระราชปรารภในการก่อตั้งราชวิทยาลัยสำหรับพระสงฆ์ว่า เพื่อเป็นที่เล่าเรียนพระปริยัติธรรมและวิชาการชั้นสูง คือให้เล่าเรียนพระไตรปิฎกและวิชาการสมัยใหม่ควบคู่กันไป อนึ่ง เพื่อเป็นกำลังในการช่วยจัดการศึกษาทั้งระดับภาค บัณฑิตและระดับอุดมศึกษา ดังประกาศจัดการศึกษาในหัวเมือง พ.ศ. ๒๔๔๑ ทรงเผด็จให้พระสงฆ์ทั่วพระราชอาณาจักร เอาใจใส่สั่งสอนธรรมแก่ประชาชนและฝึกสอนวิชาความรู้ต่าง ๆ นอกจากนั้นในปี พ.ศ. ๒๔๔๕ ทรงมีพระบรมราชโองการประกาศพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ และมีบทบัญญัติให้พระผู้เป็นเจ้าอาวาส มีหน้าที่ในการให้การศึกษแก่ลูกบุตร ซึ่งทำให้วัดกับบ้านมีความสัมพันธ์เป็นอันดี แม้ในโครงการศึกษา พ.ศ. ๒๔๔๑ ก็ทรงรวมสถาบันการศึกษาของสงฆ์เข้าไว้ในโครงการศึกษาของชาติ

(๑) พระราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑ หน้า ๑๒๘ จศ. ๑๒๔๖

ด้านสถานที่ศึกษาหรือศาสนสถานศึกษานั้น พระองค์ทรงใช้วิหารคตรอบพระอุโบสถ ศาลาวัดเป็นที่ศึกษาเล่าเรียน และทรงโปรดเกล้าฯ ให้มีอาจารย์สอนหนังสือไทย และสอนเลขทุก ๆ อาราม สำหรับการศึกษาชั้นสูงของพระสงฆ์นั้น ทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างเพิ่มเติมขึ้น ๒ แห่ง คือ ตึกมหามกุฏราชวิทยาลัย หน้าวัดบวรนิเวศวิหาร และตึกสังฆิกเสนาสน์ราชวิทยาลัย (ตึกหอสมุดแห่งชาติหน้าวัดมหาธาตุ) สำหรับให้พระภิกษุสงฆ์ได้ศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรมและวิชาการชั้นสูง นอกจากนี้ยังทรงโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งโรงเรียนหลวงสำหรับราษฎรชั้นที่วัดมหาธาตุเป็นแห่งแรกอีกด้วย

ในด้านแบบเรียนนั้น อาจกล่าวได้ว่า พระองค์ทรงคำนึงถึงความจำเป็นที่พระสงฆ์ไทยจะต้องมีตำราศึกษาอย่างเพียงพอ ดังนั้นจึงโปรดให้พิมพ์พระไตรปิฎกฉบับอักษรไทยขึ้นเป็นครั้งแรก เพราะเดิมพระไตรปิฎกจารึกไว้ด้วยอักษรขอมมาโดยตลอด และได้ตีพิมพ์ทั้งหมด ๓๙ เล่ม ๆ ละ ๑,๐๐๐ จบ เสร็จและฉลองในปี พ.ศ. ๒๔๓๖ อันเป็นปีรัชกาลิกษของพระองค์พอดี นับว่าทรงสร้างตำราให้พระสงฆ์ได้ศึกษา นอกจากนี้ยังทรงพระราชนิพนธ์ตำราเกี่ยวกับทางคานศาสนาอีกเป็นอันมาก และได้ทรงสนับสนุนให้พระมหาเถระในสมัยนั้นได้รจนาขึ้นก็มี เช่น นวโกวาท และมีการตีพิมพ์อรรถกถาและแปลนิทานชาดกอีกด้วย แม้แบบเรียนที่ใช้อยู่ในปัจจุบันตั้งแต่บาลีพระไตรปิฎกและแบบเรียนนักธรรม ก็ได้อาศัยผลงานของพระมหาเถระในสมัยพระองค์เป็นส่วนใหญ่ เรียกว่า ใบบุญของพระองค์ยังแผ่ถึงปัจจุบันให้เราท่านได้กินบุญเก่ากันอยู่

สถานที่สอบและวิธีการสอบพระปริยัติธรรมแผนกบาลี

สถานที่สอบและวิธีการสอบพระปริยัติธรรม หรือเรียกตามชื่อเดิมว่าสถานที่แปลและวิธีการแปลพระปริยัติธรรมแผนกบาลี (ในระยะเวลาที่ยังไม่มีแผนกธรรม แผนกธรรมนั้นเกิดขึ้นสมัยหลังซึ่งจะกล่าวต่อไปข้างหน้า) ตั้งแต่ต้นสมัยรัชกาลที่ ๕ เป็นต้นมามีดังนี้:—

การแปลพระปริยัติธรรมครั้งที่ ๑ แปลพระปริยัติธรรมที่มหาปราสาท เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๓ ชั้นนักเรียนที่แปลธรรมบทกำหนดให้แปลหนังสือ ๓ ลาน คือ ๓๐ บรรทัด ชั้นนักเรียนที่แปลประโยคสูงตั้งแต่ประโยค ๔ ขึ้นไป แปล ๒ ลาน คือ ๒๐ บรรทัด ส่วนประโยค ๕ ลงแปล ๑๐ บรรทัดตามเดิม กำหนดตนนักเรียนที่เข้าแปลวันละ ๕ รูป เริ่มแปล

ตั้งแต่เวลา ๑๕.๐๐ น. ไปจนเวลามืดก็จุดเทียนสัญญาณตั้งไว้ในสนามสอบ พอเทียนหมดก็ให้เลิกการสอบพระปริยัติธรรมในวันนั้น ถ้ายังมีพระภิกษุสามเณรแปลค้างอยู่ก็ให้ตกหมดวิธีแปลพระปริยัติธรรมตามแบบเกิมนั้น เจาะนักเรียนที่แปลชั้นธรรมบท มีความลำบากอยู่อย่างหนึ่ง คือ ถ้าแปลได้ประโยค ๑ ตกประโยค ๒ หรือ แปลประโยค ๒ ได้ ตกประโยค ๓ ถึงคราวสอบสมัยหน้าต้องตั้งต้นแปลประโยค ๑ ไปใหม่ ต้องแปลให้ได้ ๓ ประโยคในคราวเดียวกัน จึงนับเป็นได้ เป็นดังนี้ตลอดมาจนถึง พ.ศ. ๒๔๔๑ แปลพระปริยัติธรรมที่พระอุโบสถวัดสุทัศน์เทพวราราม ครั้งที่ ๑๑ จึงยอมให้แปลประโยคไหนได้แล้วก็เป็นได้ ถึงสมัยสอบคราวต่อไปก็แปลต่อประโยคที่ได้ไว้แล้ว วิธีนี้ใช้มาจนสิ้นรัชกาลที่ ๕

การแปลพระปริยัติธรรมครั้งที่ ๒ แปลพระปริยัติธรรมที่พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๙ การแปลครั้งนั้นนักเรียนที่แปลธรรมบทดหนังสือลง ๑๐ บรรทัด คงให้แปลแต่เพียง ๒๐ บรรทัด เป็นจบประโยค ด้วยเห็นว่า ๓๐ บรรทัดนั้นยาวไป ถ้าสอบอย่างกวัดขันนักเรียนไม่สามารถจะแปลให้จบประโยคได้ทันกำหนดเวลา

การแปลพระปริยัติธรรมครั้งที่ ๓. แปลพระปริยัติธรรมที่พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๕ การแปลครั้งนี้ กำหนดเวลาในตอนต้น ๆ ยังใช้เทียนสัญญาณตามแบบเดิม แต่ในตอนปลายเปลี่ยนเป็นใช้นาฬิกาแทน เพราะการใช้เทียนนั้น มักเกิดความลำบากแก่ผู้เข้าแปลและผู้ควบคุมการสอบไล่อยู่เนื่อง ๆ ที่ลำบากแก่ผู้แปลนั้น คือ ในวันที่มีพระภิกษุสามเณรแปลค้างอยู่จนค่าหลายรูปด้วยกัน บางรูปแปลจนจะจบประโยค แต่บางรูปแปลหนังสือไปได้หน่อย รูปที่ยังแปลได้น้อยก็ตั้งหน้าพยายามจะแปลให้จบประโยคก่อนเทียนหมด ส่วนรูปที่แปลได้มากก็ไม่มีโอกาสจะเข้าไปแปลได้จนเทียนหมดก็พากันตกทั้งหมด มักเป็นดังนี้เนื่อง ๆ ผู้แปลต้องผ่อนผันกันเอง คือ บางครั้งนักเรียนที่มีใจอารีย์ต้องยอมหนีเสียเพื่อเปิดโอกาสให้เพื่อนได้โอกาสเข้าแปลได้จบประโยค แต่บางครั้งเกิดความลำบากตรงกันข้ามเช่น วันใดนักเรียนที่เข้าแปล แล้วแปลจบไปเสียบ้าง หนีไปเสียบ้าง เหลืออยู่จนเวลาค่ำแต่ผู้ที่แปลไม่ค่อยคล่องรูปเดียว จะทรงแก้ไขตรึงตรองก็ไม่ได้ เพราะไม่มีตัวเปลี่ยนถ้าผู้แปลไม่หนี ผู้ควบคุมการสอบไล่ก็เลิกไม่ได้ เพราะเทียนยังไม่หมด บางทีในวันนั้นต้องเสียเวลาไปนาน ๆ โดยเปล่าประโยชน์ จึงได้เลิกวิธีใช้เทียนสัญญาณเปลี่ยนมาเป็นใช้นาฬิกา

แทน กำหนดเวลาให้แก่นักเรียนรูปละ ๕๐ นาที (๑ ชั่วโมงกับ ๓๐ นาที) เท่ากันทุกรูป แต่บางคราวกรรมการเห็นว่า หนังสือที่เปลี่ยนนั้นยากก็เพิ่มเวลาให้อีก ๓๐ นาที เป็นพิเศษก็มีบ้าง

การแปลพระปริยัติธรรมครั้งที่ ๔ แปลพระปริยัติธรรมที่พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๙ การแปลครั้งนี้ชั้นนักเรียนที่แปลธรรมบทแยกเป็น ๒ กอง เรียกว่ากองขวาหนึ่งกอง กองซ้ายหนึ่งกอง ผู้แปลต้องจับสลากกอง แต่จับสลากเมื่อแปลประโยค ๑ คราวเดียว ประโยค ๒—๓ ก็เวียนไปไม่ต้องจับ กล่าวคือ ถ้าประโยค ๑ ถูกกองขวา ประโยค ๒ ก็ต้องเวียนไปกองซ้าย ประโยค ๓ เวียนกลับมาแปลที่กองขวาอีกครั้งถึงตอนแปลประโยคสูงตั้งแต่ประโยค ๔ ขึ้นไป จึงรวมกันเป็นกองเดียวตามแบบเดิม

การแปลพระปริยัติธรรมครั้งที่ ๕ แปลพระปริยัติธรรมที่พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๓ ครั้งนี้เพิ่มนักเรียนชั้นแปลธรรมบทขึ้นอีกวันละ ๓ รูป แบ่งแปลในกองขวา ๔ รูป กองซ้าย ๔ รูป คงจับสลากกองอย่างการแปลครั้งที่ ๔ ครั้นถึงตอนแปลประโยค ๔ ขึ้นไป จึงให้รวมเป็นกองเดียว แปลวันละ ๕ รูป ตามเดิม

ครั้นถึงปี พ.ศ. ๒๔๓๖ พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราลงกรณพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งสถานที่เล่าเรียนของพระสงฆ์ธรรมยุติกนิกายขึ้นที่วัดบวรนิเวศวิหาร พระราชทานนามสถานศึกษานี้ว่า “มหามกุฏราชวิทยาลัย” และเมื่อได้จัดระเบียบการศึกษาและการสอบไล่พระปริยัติธรรมชั้นที่มหามกุฏราชวิทยาลัยแล้ว การแปลพระปริยัติธรรมตามแบบเก่าก็ยังให้คงแปลอยู่ตามเดิม ได้เริ่มการสอบไล่พระปริยัติธรรมที่สนามมหามกุฏราชวิทยาลัยจนถึงปี พ.ศ. ๒๔๔๓ รวม ๘ ครั้งถึงค รวมนักเรียนที่ศึกษาในมหามกุฏราชวิทยาลัยมาสอบไล่ในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามตามแบบเดิมจนสิ้นรัชกาลที่ ๕

การสอบไล่พระปริยัติธรรม ในมหามกุฏราชวิทยาลัย นับเป็นครั้งที่ ๖ แห่งการแปลพระปริยัติธรรม ในรัชกาลที่ ๕ ปีใดสอบพร้อมกับการแปลพระปริยัติธรรมตามแบบเก่า ซึ่งจะได้นำกล่าวรวมไว้ดังนี้

การแปลพระปริยัติธรรมครั้งที่ ๖ (ครั้งที่ ๑ ในมหามกุฏราชวิทยาลัย) แปลเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๖ เป็นครั้งที่เพิ่งเริ่มเปิดสนามมหามกุฏราชวิทยาลัยใหม่ ๆ มีนักเรียนเข้าสอบได้ เป็นนักเรียนนอก เทียบเท่า ๓ ประโยค เพียงรูปเดียว

การแปลพระปริยัติธรรมครั้งที่ ๗ (ครั้งที่ ๒ ในมหามกุฏราชวิทยาลัย) แปลเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๗ การแปลพระปริยัติธรรมครั้งนี้ มีการแปลพระปริยัติธรรมตามแบบเดิมในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม พร้อมด้วยวิธีแปลพระปริยัติธรรมตามระบบเดิม คราวนี้ คงใช้วิธีอย่างการแปลพระปริยัติธรรมครั้งที่ ๕ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๓ ทั้งสิ้นรวมเปรียญทั้ง ๒ สนาม เปรียญเก่าแปลเพิ่มประโยคได้ ๒๔ รูป นักเรียนแปลได้เป็นเปรียญ ๓๗ รูป

การแปลพระปริยัติธรรมครั้งที่ ๘ (ครั้งที่ ๓ ในมหามกุฏราชวิทยาลัย) แปลเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๘ เปรียญเก่าแปลเพิ่มประโยคได้ ๕ รูป นักเรียนแปลได้เป็นเปรียญ ๑๔ รูป

การแปลพระปริยัติธรรมครั้งที่ ๙ (ครั้งที่ ๔ ในมหามกุฏราชวิทยาลัย) แปลเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๙ เปรียญเก่าแปลเพิ่มประโยคได้ ๑๓ รูป นักเรียนแปลได้เป็นเปรียญ ๒๗ รูป

การแปลพระปริยัติธรรมครั้งที่ ๑๐ (ครั้งที่ ๕ ในมหามกุฏราชวิทยาลัย) แปลเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๐ เปรียญเก่าแปลเพิ่มประโยคได้ ๒๒ รูป นักเรียนแปลได้เป็นเปรียญ ๑๐ รูป

การแปลพระปริยัติธรรมครั้งที่ ๑๑ (ครั้งที่ ๖ ในมหามกุฏราชวิทยาลัย) แปลเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๑ คราวนี้มีการแปลพระปริยัติธรรมตามแบบเดิมที่พระอุโบสถวัดสุทัศนเทพวราราม พร้อมด้วยวิธีแปลพระปริยัติธรรมตามแบบเดิม ครั้งนี้ ชั้นนักเรียนที่แปลธรรมบท กำหนดให้แปลหนังสือเพียง ๑๐ บรรทัดเป็นจบประโยค กำหนดเวลาให้ ๕๐ นาที ครั้งนี้นับเป็นครั้งแรกที่ยอมให้นักเรียนชั้นแปลธรรมบทได้ประโยค ๑ ตกประโยค ๒ ได้ประโยค ๒ ตกประโยค ๓ ไม่ต้องทบทวนมาแปลประโยค ๑ ต่อไปใหม่ ให้แปลต่อประโยคที่ได้ไว้แล้ว ได้เลย (ได้มีการสอบแบบเก็บประโยคที่ได้ไว้เหมือนสอบวิชาชุดครูในปัจจุบันแล้วแต่สมัยนั้น แต่ยังไม่ได้มีการเก็บรายวิชาเหมือนการสอบชุดครู ได้เป็นไปได้ ในปัจจุบันควรจะได้มีการสอบแบบเก็บวิชาทุก ๆ ประโยค ก็จะเป็นผลดีมากกว่าผลเสีย) รวมเปรียญทั้ง ๒ สนาม เปรียญเก่าแปลเพิ่มประโยคได้ ๓๕ รูป นักเรียนแปลได้เป็นเปรียญ ๗๘ รูป

การแปลพระปริยัติธรรมครั้งที่ ๑๒ (ครั้งที่ ๗ ในมหามกุฏราชวิทยาลัย) แปลเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๒ มีการแปลพระปริยัติธรรมตามแบบเดิมที่พระอุโบสถวัดสุทัศนเทพวราราม พร้อมด้วยแต่สนามวัดสุทัศนเทพวรารามแปลได้เพียง ๓ วัน ยังไม่มีนักเรียนที่แปลได้เป็นเปรียญถึงการสอบแปล เพราะสมเด็จพระวันรัตผู้เป็นกรรมการชี้ขาดเกิดอาพาธขึ้น จึงมีแต่เปรียญในมหามกุฏราชวิทยาลัย เปรียญเก่าแปลเพิ่มประโยคได้ ๖ รูป นักเรียนแปลได้เป็นเปรียญ ๑๒ รูป

การแปลพระปริยัติธรรมครั้งที่ ๑๓ (ครั้งที่ ๘ ในมหามกุฏราชวิทยาลัย) แปลเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๓ ครั้งนี้มีการแปลพระปริยัติธรรมตามแบบเดิมที่พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามพร้อมด้วยการแปลพระปริยัติธรรมตามแบบเดิมครั้งนี้ ชั้นนักเรียนผู้แปลธรรมบทเฉพาะประโยค ๓ เพิ่มหนังสือที่แปลเป็น ๒๐ บรรทัด กำหนดเวลาแปล ๙๐ นาที อย่างเดิม (หนึ่งชั่วโมงพักกับสามสิบนาที) รวมเปรียญทั้ง ๒ สนาม เปรียญเก่าแปลเพิ่มประโยคได้ ๒๗ รูป นักเรียนแปลได้เป็นเปรียญ ๔๐ รูป

การสอบพระปริยัติธรรมแผนกบาลี คงใช้วิธีการสอบตามแบบเก่าโดยวิธีแปลด้วยปากเรื่อยมาจนถึงปี พ.ศ. ๒๔๕๕ จึงมีการเปลี่ยนแปลงมาสอบด้วยวิธีเขียนในบางประโยค กล่าวคือกำหนดให้สอบความรู้บาลีประโยค ๑ และประโยค ๒ ด้วยวิธีเขียน ส่วนการสอบความรู้บาลีตั้งแต่ประโยค ๓ ขึ้นไป คงสอบแปลด้วยปากตามแบบเดิมจนกระทั่งถึงปี พ.ศ. ๒๔๕๕ จึงให้ยกเลิกการสอบความรู้บาลีด้วยวิธีแปลด้วยปากมาใช้สอบด้วยวิธีเขียนแทนทุกประโยค สำหรับการสอบความรู้บาลีที่กำหนดให้สอบทุกปี ๆ ละครั้งนั้นได้เริ่มสอบมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๓๖ เป็นต้นมา

การศึกษาของคณะสงฆ์ในสมัยรัชกาลที่ ๖ การศึกษาของคณะสงฆ์ได้มีการปรับปรุงให้เจริญยิ่งขึ้น และได้มีการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมขึ้นมาใหม่ ต่อมาได้นำเอานักธรรมชั้นต่าง ๆ มาเป็นบูรพภาคของเปรียญประโยคด้วย กล่าวคือ นักธรรมชั้นตรีเป็นบูรพภาคของเปรียญตรี คือประโยค ๑-๒-๓

นักธรรมชั้นโท เป็นบรรพภาคของเปรียญโท คือประโยค ๔-๕-๖

นักธรรมชั้นเอก เป็นบรรพภาคของเปรียญเอก คือ ประโยค ๗-๘-๙ รวมเรียกว่า “เปรียญธรรม” ใช้อักษรย่อว่า “ป.ธ.” ดังที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันนี้

การเปลี่ยนแปลงด้านการศึกษาของคณะสงฆ์ ในสมัยรัชกาลที่ ๖ ได้มีการเปลี่ยนแปลงด้านการศึกษาของคณะสงฆ์ โดยเฉพาะในสมัยพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ที่สำคัญ ๆ ได้แก่ ปี พ.ศ. ๒๔๕๕ เพิ่มความรู้ของนักธรรมเข้าในเปรียญ ๓ ประโยค คือ เปรียญ ๓ ประโยค ที่จะเข้าแปลประโยค ๔ ได้นั้น จะต้องสอบความรู้ของนักธรรม ๔ อย่างให้ได้ก่อน คือ เรียงความแก้กระทู้ธรรม ตอบปัญหาธรรมวิภาค สอบวินัยบัญญัติ และสอบพุทธประวัติเพิ่มเติมให้ได้เสียก่อน และในปีนั้นเอง การสอบพระปริยัติธรรมแผนกบาลีได้มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงการสอบด้วยวิธีแปลด้วยปากมาเป็นการสอบด้วยวิธีเขียนในบางประโยค กล่าวคือ กำหนดให้สอบความรู้บาลีประโยค ๑ และประโยค ๒ ด้วยวิธีเขียน ส่วนการสอบความรู้บาลีตั้งแต่ประโยค ๓ ขึ้นไปคงสอบแปลด้วยปากตามแบบเดิม จนกระทั่งถึงปี พ.ศ. ๒๔๕๙ จึงให้ยกเลิกการสอบความรู้บาลีด้วยวิธีแปลปากมาใช้เป็นการสอบด้วยวิธีเขียนแทนทุกประโยค การที่ริเริ่มให้มีการสอบบาลีด้วยวิธีเขียนแทนการสอบแปลด้วยปากนั้น มีผลดีหลายประการคือ

๑. ย่นวันสอบลงได้มาก ทั้งไม่เสียเวลา
๒. วิธีตรวจง่ายขึ้น ความรู้ของผู้แปลก็ไม่ค่อยลง
๓. ผู้เขียนสนใจจะถือเอาความเข้าใจและแปลเป็นภาษาบาลีขึ้น
๔. การสอบมีความยุติธรรม เพราะมีลายลักษณ์อักษรปรากฏเป็นพยานอยู่
๕. ทำให้พระภิกษุสามเณรผู้เรียนคันถธุระสันตติหรือสนใจในการเขียนหนังสือ
๖. จำนวนเปรียญที่เคยสอบได้ไม่ลดลง

อนึ่ง การสอบบาลี เมื่อก่อนไม่กำหนดวันลงไปแน่นอน กรรมการจะประกาศเป็นคราว ๆ ไป ดังกล่าวแล้ว จนถึงปี พ.ศ. ๒๔๓๖ จึงกำหนดให้สอบปีละครั้งตลอดมา เพิ่งมาเปลี่ยนเป็นสอบ ๒ ครั้งในรัชกาลปัจจุบันเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๑ นี้เอง กล่าวคือ เมื่อมีนักเรียนมากขึ้น ไม่สะดวกที่จะจัดสอบพร้อมกันทุกประโยคได้ ดังนั้นการสอบไล่พระปริยัติธรรมแผนกบาลีจึงกำหนดสอบพร้อมกันหัวพระราชอาณาจักร โดยแบ่งออกเป็น ๒ สมัยคือ

สมัยแรก ป.ร. ๖-๗-๘-๙ สอบวันขึ้น ๒ ค่ำเดือน ๓ ทุกปี

สมัยหลัง ประโยค ๑-๒ ถึง ป.ร. ๕ สอบวันแรม ๑๐ ค่ำเดือน ๓ ทุกปี

การสอบพระปริยัติธรรมครั้งที่ ๑๔ และการสอบครั้งต่อ ๆ มานั้น ไม่มีหลักฐานปรากฏ จนถึงสมัยสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ปี พ.ศ. ๒๔๕๕ ได้มีการรวบรวมหลักฐานเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ในหนังสือแถลงการณ์คณะสงฆ์ ซึ่งพอจะสรุปเกี่ยวกับสถานที่สอบพระปริยัติธรรมได้ดังนี้

พ.ศ. ๒๔๕๕-๒๔๕๘ กำหนดสนามสอบพระปริยัติธรรมบาลีขึ้น ๒ แห่ง คือ สนามสอบวัดเบญจมบพิตร และสนามสอบวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

พ.ศ. ๒๔๕๙-๒๔๖๔ สอบที่สนามสอบวัดเบญจมบพิตร และสนามสอบวัดบวรนิเวศวิหาร

พ.ศ. ๒๔๖๕-๒๔๗๔ สอบที่สนามสอบวัดบวรนิเวศวิหาร และสนามสอบวัดมหาธาตุ

พ.ศ. ๒๔๗๕-๒๔๘๐ สอบที่สนามสอบวัดบวรนิเวศวิหาร สนามสอบวัดมหาธาตุและสนามสอบวัดเทพศิรินทราวาส

พ.ศ. ๒๔๘๑ ได้ขยายสนามสอบที่วัดพระเชตุพนเพิ่มขึ้นอีก ๑ แห่ง เป็น ๔ แห่ง ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๘๕ สนามสอบพระปริยัติธรรมแผนกบาลีเฉพาะในกรุงเทพมหานครมี ๖ แห่ง คือ

๑. สอบที่สนามสอบวัดมหาธาตุ
๒. สอบที่สนามสอบวัดบวรนิเวศวิหาร
๓. สอบที่สนามสอบวัดเทพศิรินทราวาส
๔. สอบที่สนามสอบวัดพระเชตุพน
๕. สอบที่สนามสอบวัดเบญจมบพิตร
๖. สอบที่สนามสอบวัดอนงคาราม

และนับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา จำนวนพระภิกษุสามเณรที่ขอเข้าสอบพระปริยัติธรรม แผนกบาลีเพิ่มจำนวนขึ้นเรื่อย ๆ สนามสอบพระปริยัติธรรมก็ได้เพิ่มขึ้นอีกหลายแห่ง เพื่อให้เพียงพอกับจำนวนพระภิกษุสามเณรที่เข้าสอบ ปัจจุบันทางการคณะสงฆ์ได้เปิดสนามสอบพระปริยัติธรรมขึ้นในส่วนกลาง ประมาณ ๘ แห่ง เปิดสอบในชั้นประโยค ๑—๒ ถึง ป.ธ. ๙

สำหรับการสอบพระปริยัติธรรมแผนกบาลีในต่างจังหวัดนั้น ได้จัดให้มีการสอบตามมณฑลขึ้นเป็นปีแรกในปี พ.ศ. ๒๔๗๖ ตามความขอรับรองของเจ้าคณะมณฑลบางมณฑล กล่าวคือ มณฑลนครศรีธรรมราช มณฑลนครราชสีมา มณฑลพายัพ โดยสอบในชั้น ป.ธ. ๓ ป.ธ. ๔ ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๗๙ ตั้งแต่ ป.ธ. ๔ ขึ้นไป ให้เข้ามารวมสอบในกรุงเทพมหานครทั้งหมด สำหรับ ป.ธ. ๓ นั้น ในปีนี้เปิดสอบที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา อ่างทอง อุทัยธานี พิษณุโลก เชียงใหม่ แพร่ นครราชสีมา อุบลราชธานี ร้อยเอ็ด ขอนแก่น อุตรดิตถ์ นครพนม ฉะเชิงเทรา จันทบุรี นครปฐม สุพรรณบุรี ราชบุรี เพชรบุรี ประจวบคีรีขันธ์ นครศรีธรรมราช

พ.ศ. ๒๔๘๐ เปิดสนามสอบเพิ่มอีก ๓ แห่ง คือ ที่จังหวัดสุราษฎร์ธานี สงขลา สกลนคร

พ.ศ. ๒๔๘๑ ขยายสนามสอบในต่างจังหวัดเพิ่มอีก ๔ จังหวัด คือ จังหวัดปราจีนบุรี ลำปาง แม่ฮ่องสอน และหนองคาย

พ.ศ. ๒๔๘๗ การสอบบาลีล่าช้าไปกว่าปกติ เพราะสถานการณ์คับขัน องค์การศึกษาได้อนุญาตให้นักเรียนสอบประโยค ป.ธ. ๓—๔—๕ ในกรุงเทพฯ—ธนบุรี ไปสมทบสอบในต่างจังหวัดได้ โดยไม่ต้องย้ายทะเบียนไปจากสังกัดเดิม เพื่อสงเคราะห์นักเรียนที่ไปอยู่ต่างจังหวัดตามคำแนะนำของทางราชการ ตั้งแต่ประโยค ๖ ขึ้นไป ให้มารวมสอบที่กรุงเทพฯ แห่งเดียว และในปีเดียวกันนี้ สนามสอบในต่างจังหวัดขยายเพิ่มขึ้นอีก ๗ แห่งคือ จังหวัดพระตะบอง ลพบุรี สระบุรี นครสวรรค์ มหาสารคาม เลย ลำพูน นอกจากนี้สอบตามสถานที่เดิมทุกอย่าง นับแต่นั้นเป็นต้นมา ทางราชการคณะสงฆ์ได้ขยายสนามหลวงสอบบาลีขึ้นในต่างจังหวัดเรื่อย ๆ ปัจจุบันมีสนามบาลีในต่างจังหวัด ๕๐ แห่ง เปิดสอบในชั้นประโยค ๑—๒ และ ป.ธ. ๓—๔^(๑)

(๑) ได้นำเอาเรื่องปัจจุบันมากล่าวไว้ในตอนนี้ด้วย เพื่อให้ผู้อ่านได้มีความเข้าใจเรื่องอย่างต่อเนื่องกัน จึงไม่แยกเป็นแต่ละรัชกาลแต่จะกำหนดได้ด้วย พ.ศ. พึงพิจารณาตาม พ.ศ. นั้นเถิด

ในการนี้ แม่กองบาลีมอบให้เจ้าคณะภาคต่าง ๆ แต่งตั้งกรรมการนำข้อสอบจากส่วนกลางไปยังสนามสอบทุกแห่ง ในการตรวจใบตอบ ทุกภาคนำใบตอบรวมส่งแม่กองบาลีดำเนินการตรวจในวันแรม ๒ ค่ำเดือน ๔ ทุกปี โดยนิมนต์พระเถรานุเถระมาประชุมตรวจพร้อมกัน ณ สถานที่ที่แม่กองบาลีกำหนด มีกรรมการตรวจเป็นโต๊ะ ๆ ละ ๓ รูป (เฉพาะประโยค ๙ มีการพิจารณาถ้อยคำโดยละเอียด กรรมการทั้งหมดรวมเป็นโต๊ะเดียวกัน) ใช้เวลาตรวจประมาณ ๕ วัน และประกาศผลการสอบในวันสุดท้ายของกำหนดการตรวจ กรรมการที่ตรวจมีจำนวนประมาณ ๔๐๐-๖๐๐ รูป

หลักสูตร (แบบเรียน)

ในสมัยรัชกาลที่ ๖ ได้มีการเปลี่ยนแปลงในด้านการศึกษาพระปริยัติธรรมอย่างหนึ่ง คือการเริ่มการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมขึ้นควบคู่กับแผนกบาลี เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๔^(๑) และได้จัดครบหลักสูตรใน พ.ศ. ๒๔๕๘ แต่ก็ยังเป็นการศึกษาเฉพาะฝ่ายพระสงฆ์อย่างเดียว ครั้นถึงสมัยรัชกาลที่ ๗ พ.ศ. ๒๔๗๐ จึงเปิดโอกาสให้ฆราวาสชายหญิงเรียนได้ด้วย โดยแยกแผนกธรรมออก สำหรับพระภิกษุสามเณรเรียกว่า “นักธรรม” และสำหรับฆราวาสชายหญิงเรียกว่า “ธรรมศึกษา” แบ่งเป็น ๓ ชั้น คือ ชั้นตรี-โท-เอก จึงพอกล่าวสรุปสำหรับการศึกษาในยุคนั้นได้ดังนี้

หลักสูตร^(๒) การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี มีหลักสูตรในยุคเป็นมหาธาตุวิทยาลัยแยกเป็น ๒ ฝ่าย คือ

๑. ฝ่ายไทย แบ่งประโยคออกเป็น ๙ ชั้น คือ

ชั้น ๑-๒-๓	เรียน	ธัมมปทัญจกถา
ชั้น ๔	เรียน	มั่งคัลลัตถที่ปนีบันตัน
ชั้น ๕	เรียน	สารัตถสังคหะ
ชั้น ๖	เรียน	มั่งคัลลัตถที่ปนีบันปลาย
ชั้น ๗	เรียน	ปฐมสมันตปาสาทิกา
ชั้น ๘	เรียน	วิสุทธิมรรค
ชั้น ๙	เรียน	สารัตถที่ปนี (ฎีกาวินัย)

(๑) ราชละเอียดได้กล่าวไว้ในการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมแล้ว

(๒) การศึกษาของคณะสงฆ์ยังถือกันว่าเป็นแบบเรียนเป็นหลักสูตรอยู่

๒. ฝ่ายรามัญ แบ่งออกเป็น ๔ ชั้น คือ

ชั้น ๑	เรียน	อาทิกัมม์ หรือ ปาจิตตีย์ อย่างใดอย่างหนึ่ง
ชั้น ๒	เรียน	มหาวัคค์ หรือ จุลลวัคค์
ชั้น ๓	เรียน	บาลีมุตตกวินัยวินิจฉัย
ชั้น ๔	เรียน	ปฐมสมันตปาสาทิกา

การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม

สมัยรัชกาลที่ ๖ การศึกษาพระปริยัติธรรมสำหรับพระสงฆ์ ได้มีการวิวัฒนาการขึ้นอีกอย่างหนึ่ง คือ การเริ่มการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมควบคู่กับการศึกษาฝ่ายเปรียญ มูลเหตุในการจัดให้มีการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรมนี้ เนื่องจากทางราชการได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติเกณฑ์ทหาร ร.ศ. ๑๒๔ (พ.ศ. ๒๔๔๘) เกณฑ์ชายฉกรรจ์เข้ารับราชการทหารเพื่อป้องกันประเทศชาติ บรรดาชายที่มีอายุสมควรที่จะเข้ารับราชการได้ ก็ให้มีโอกาสที่จะได้มีส่วนช่วยป้องกันรักษาพระราชอาณาเขตทั่วหน้ากัน ในพระราชนิพนธ์นั้นมียกเว้นเฉพาะพระภิกษุทั่วไปไม่ต้องถูกเกณฑ์เข้าเป็นทหาร สำหรับสามเณรเว้นโดยเอกเทศ เฉพาะแต่สามเณรรัฐธรรม เพื่อให้มีโอกาสแก่บรรดาชายหนุ่มที่มีนิสัย และปรารถนาจะเล่าเรียนพระปริยัติธรรม ได้อยู่ศึกษาเล่าเรียนได้ชั่วเวลาที่ศึกษาอยู่ในเพศบรรพชิต แต่ในขณะนั้น การที่จะยกเว้นราชการแก่ผู้ที่มุ่งในการศึกษาพระธรรมวินัย อันชื่อว่า “สามเณรรัฐธรรม” นั้นยังไม่มีชื่อกันว่า มีความรู้เพียงใดจึงจะชื่อว่าสามเณรรัฐธรรม ทางฝ่ายบ้านเมืองจึงได้ขออาราธนาพระเถรานุเถระหรือกำหนดองค์ของสามเณรรัฐธรรมให้ เพื่อเป็นแนวปฏิบัติ เรื่องนี้ มหาเถรสมาคมโดยมีสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงเป็นประธาน ได้ประชุมเป็นครั้งแรกเมื่อวันที่ ๑๒ มิถุนายน ร.ศ. ๑๓๐ ที่ประชุมมหาเถรสมาคมได้พิจารณากำหนดองค์ของสามเณรรัฐธรรมขึ้นดังนี้ :-

๑. กำหนดองค์ของสามเณรรัฐธรรม ให้กำหนดตามสมควรแก่ความรู้ที่ต้องการในมณฑลนั้น ๆ มุ่งหาประโยชน์พระศาสนาเป็นที่ตั้ง
๒. องค์ของสามเณรในกรุงเทพมหานครนั้น รู้มคธภาษา กรรมการสอบเห็นว่าใช้ได้ ชื่อว่ารัฐธรรมของสามเณร

๓. สามเณรที่ไม่เป็นประโยชน์แก่พระศาสนา ถือว่าแม้สึกเข้ารับราชการก็ไม่เป็นเหตุเสื่อมเสียการข้างวัด^(๑)

ต่อมาในวันที่ ๔ มีนาคม ร.ศ. ๑๓๐ (พ.ศ. ๒๔๕๔) มหาเถรสมาคมได้ประชุมเป็นครั้งที่ ๒ ที่ประชุมได้พิจารณาแล้ว เห็นว่า หลักสูตรที่กำหนดขึ้นสำหรับองค์ของสามเณรผู้รู้ธรรมนั้น หากหนักไปข้างมคธภาษาก็จะเป็นการหนักแก่สามเณรผู้จะเรียน ทั้งสอบไล่ได้แล้ว จะจัดว่าเป็นผู้มีความรู้ก็ยังไม่ได้และจะจัดในหัวเมืองก็ไม่ได้ทั่วไป ที่ประชุมจึงได้อนุมัติหลักสูตร (แบบเรียน) สำหรับสอบความรู้ธรรมตามที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงเสนอ คือ

๑. **นวกภูมิ** นวกภูมิเป็นความรู้สำหรับนวกภิกษุและสามเณร จัดเป็น ๒ อย่างคือ สามัญ อย่าง ๑ วิสามัญอย่าง ๑ อนุญาตให้เข้าสอบได้ทั้งภิกษุและสามเณร แต่ต้องรู้จักเขียน รู้จักแต่งภาษาไทยใช้ได้แล้ว

๒. **สามัญศึกษา** การศึกษาอย่างสามัญนั้น เว้นมคธภาษา แบ่งเป็น ๒ ประโยคคือ

ก. ประโยคหนึ่ง ธรรมวิภาค กับเรียงความแก้กระทู้ธรรม ไม่ต้องชักที่มา ต้องได้พร้อมทั้ง ๒ อย่างในคราวเดียวกัน

ข. ประโยคสอง พุทธประวัติย่อ กับเรียงความแก้กระทู้ธรรม ชักที่มาในหนังสือไทยสุดแต่จะกำหนดให้ว่าที่แห่งต้องได้พร้อมกันทั้ง ๒ อย่าง ในคราวเดียวกัน

๓. **การสอบได้ทั้ง ๒ ประโยค** การสอบได้ทั้ง ๒ ประโยคนี้นับเป็นนักธรรม ๒ ประโยคก่อน แต่จะรับประกาศนียบัตร^(๒) ภิกษุต้องสอบวินัยบัญญัติในนวโกวาทีให้ได้ก่อน สามเณรยังรับไม่ได้จนกว่าจะอุปสมบทแล้ว และสอบวินัยบัญญัติได้แล้ว ส่วนผู้สอบได้เพียงประโยคหนึ่ง ยังไม่ให้ประกาศนียบัตร เป็นแต่ได้รับยกเว้นตามพระราชบัญญัติเกณฑ์ทหาร

(๑) หนังสือแถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม ๑ พ.ศ. ๒๔๕๖ หน้า ๑๑๕-๑๒๔

(๒) เริ่มมีใบประกาศนียบัตรรับรองในสมัยนั้นเป็นต้นมา

๔. **วิสามัญศึกษา** การศึกษาอย่างวิสามัญ ต้องสอนภาษามคธเพิ่มเติมเข้าด้วย แบ่งเป็น ๒ ประโยค คือ

ก. ประโยคหนึ่ง อรรถกถาพระธรรมบท มีแก้อรรถด้วย

ข. ประโยคสอง บาลีไวยากรณ์และสัมพันธ์

จะสอบอย่างเดียวกันกับอย่างสามัญศึกษาก็ได้ หรือได้ชั้นสามัญแล้วจะสอบเพิ่มเติมก็ได้ สอบได้ ๒ ประโยคนี้ก็เป็นเปรียญธรรม ๒ ประโยค เทียบปริยัติธรรม ๓ ประโยค

๕. **วิสามัญศึกษา** การศึกษาอย่างวิสามัญนี้ จะจัดเฉพาะแต่ในกรุงเทพมหานคร ก่อนทั้ง ๒ อย่าง ถ้าทำหนังสือเพื่อใช้เป็นหลักสูตรสำเร็จแล้ว ก็จะขยายไปตามหัวเมืองต่าง ๆ

เหตุผลประการหนึ่งในการจัดหลักสูตรดังกล่าวข้างต้น คือการเรียนธรรมของพระภิกษุสามเณรจะเจริญทั้งในกรุงและในหัวเมือง และจะได้มีผู้มีความรู้ช่วยกิจพระศาสนาอีกมาก การจัดการเรียนเฉพาะแต่ในทางมคธภาษาถือเป็นหลักก็จริง แต่ยังไม่อยู่ในวงแคบ ความรู้อันนี้ไม่แพร่หลายไปในหัวเมือง พระภิกษุสามเณรในหัวเมืองไม่ได้เรียนในทางนี้แล้ว ยังเข้าไม่ได้เรียนในทางอื่นด้วย ด้วยเหตุนี้ จึงหาพระที่เหมาะสมและสมควรเป็นเจ้าอาวาสเป็นพระอุปัชฌาย์ เป็นเจ้าคณะได้ยากลำบาก แต่ผู้ทำหน้าที่เหล่านี้จำต้องมี ฉะนั้น เมื่อจัดสอนความรู้สามัญในหัวเมืองแล้ว ก็คงเปลี่ยนความขัดข้องข้อนี้ไปได้ยากลำบากยิ่ง

หลักสูตร (แบบเรียน) หลักสูตรสำหรับสอบความรู้ธรรม ใช้นวโกวาท พุทธศาสนสุภาษิตและพุทธานุกูลประวัติ

ชั้นสามัญประโยค ๑ เรียงความแก้กระทู้ธรรม เขียนตอบแก้ปัญหารวมวิภาค

ชั้นสามัญประโยค ๒ เขียนตอบแก้ปัญหาวินัย เขียนตอบแก้ปัญหาพุทธานุกูลประวัติ

รวมความรู้ ๔ อย่างนี้ เป็นภูมิของภิกษุณวกะ ผู้สอบได้ครบทุกอย่างจะได้รับประกาศนียบัตรเป็นนักระรมนวกภูมิ

การที่จัดออกเป็น ๓ ประโยคนั้น เพราะความรู้ของภิกษุสามเณรยังแข็งแรงจะสอบได้ในคราวเดียวกันครบ ๔ อย่าง ทั้งจะให้เข้ารูปกับองค์สามเณรรู้ธรรมตามพระราชบัญญัติเกณฑ์ทหาร ร.ศ. ๑๒๔ ด้วย เพื่อจะเลือกกว่าสามเณรมีความรู้เพียงใด ควรได้รับการยกเว้น

เพื่อให้การศึกษาสืบอายุพระพุทธศาสนาต่อไป หรือไม่ ถ้าสอบความรู้ได้เพียงประโยค ๑ ยังไม่ได้รับประกาศนียบัตร เป็นแต่จะได้รับหนังสือคู่มือไว้เป็นสำคัญ อนุญาตให้เข้าสอบความรู้เพิ่มได้ ถ้าผู้เข้าสอบเป็นสามเณรยังไม่ได้เข้าสอบวินัย แม้สอบประโยค ๒ ได้แล้ว ยังไม่ได้รับประกาศนียบัตรจนกว่าจะอุปสมบทและสอบวินัยเพิ่มได้แล้ว ถ้าในคราวเดียวสอบไม่ได้เติมประโยคจัดเป็นตก

วิธีสอบแต่งกระทู้ธรรม วิธีสอบแต่งกระทู้ธรรมนั้น มีชื่อกระทู้ธรรมในพุทธศาสนสุภาษิตเข้าของฉนิกหลายใบให้จับ จับได้กระทู้ใดต้องแต่งกระทู้นั้น (เรียกว่า การสอบแบบจับสลากสอบเช่นเดียวกับการสอบเปรียญสมัยเดิม)

การเขียนตอบปัญหา การเขียนตอบปัญหานั้น วิธีสอบ ผู้กปัญหาให้แก่ ในเวลานั้นใช้อย่างละ ๒๑ ข้อ สอบวันละอย่าง ไม่จำกัดเวลาลงไปซัก เพราะผู้สอบยังไม่สนิทกับการเขียนหนังสือ เป็นแต่กำหนดว่ายังมีเพื่อนเขียนอยู่ด้วย ๕ รูปเพียงใด ก็ยังเขียนไปได้เพียงนั้น ถ้าเหลือน้อยกว่านั้นจัดเป็นตก เพราะเขียนไม่ทันเวลา

วิธีตรวจ วิธีการตรวจนั้น ใบตอบแบ่งส่งกรรมการตามกองใบตอบ ๑ แผ่น กรรมการต้องอ่านตรวจ ๓ รูป กรรมการรูปหนึ่งอ่านเรียงความแก้กระทู้ธรรมกิติ แปลบาลีในประโยควิสามัญกิติ อ่านจบแล้วแสดงมติให้ได้หรือให้ตกด้วยอักษรย่อ แล้วกรรมการรูปอื่นรับไปอ่าน และแสดงมติเช่นเดียวกันครบ ๓ รูปแล้ว ถ้ามีมติข้างมาก ได้มากกว่าคือ ๒ รูป หรือรวมกันทั้งหมดคือทั้ง ๓ รูป ก็เป็นอันได้ (สอบได้) เฉพาะใบตอบใบนั้น มติข้างตกก็เช่นเดียวกัน ถ้าใบตอบน้อยอ่านฟังพร้อมกัน แล้วปรึกษาทั้ง ๓ รูป ก็ได้ ถ้าในใบตอบปัญหานั้นจะพึงกำหนดโดยข้อใดกำหนดโดยข้อ ถ้าเกิดปัญหาขึ้นในหมู่กรรมการ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า ฯ ประทานพระวินิจฉัย

ผู้สอบความรู้ธรรมประโยคสามัญได้แล้ว สอบบาลีแปลอรรถกถาธรรมบทเพิ่มเข้าด้วย จัดเป็นประโยควิสามัญได้ ๒ ประโยค เป็นเปรียญธรรมเทียบเปรียญบาลี ๓ ประโยค ได้

๑ ประโยค เป็นนักธรรมวิสามัญ ถ้าสอบได้ทั้งธรรมและบาลีอีกประโยคหนึ่ง ได้เป็นเปรียญ ถ้าสอบเฉพาะบาลีต้องสอบให้ได้อีก ๒ ประโยค จึงจะได้เปรียญ ๓ ประโยค

ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๕๖ ได้แก้ไขวิธีตรวจใบตอบเสียใหม่ โดยตั้งวิธีเฉลี่ยคะแนน ได้-ตก ซึ่งกำหนดดังนี้

๑. คะแนนสำหรับความรู้อย่างหนึ่ง เป็น ๓ คะแนน ได้เพียง ๒ คะแนน ให้ได้เฉพาะความรู้อย่างนั้น เสียตั้งแต่ ๒ คะแนนให้ตก ในประโยคที่สอบความรู้มากกว่าหนึ่งอย่างให้รวมคะแนนได้-ตก เฉลี่ยกันได้
๒. สอบความรู้มากอย่าง ถ้าประโยคใดเสียคะแนนเพราะความรู้อย่างหนึ่งเต็มทั้ง ๓ คะแนน จะเอาคะแนนสำหรับความรู้อย่างอื่นมาเฉลี่ยด้วยไม่ได้ ประโยคนั้นเป็นอันให้ตก จะเฉลี่ยให้เฉพาะความรู้ที่สอบได้ตั้งแต่ ๑ คะแนนขึ้นไป
๓. สำหรับการสอบความรู้บาลีของพระภิกษุผู้สอบองค์นักธรรมประโยค ๒ สามัญ ได้แล้วให้ได้รับเฉลี่ยคะแนนตามนั้น ส่วนของพระภิกษุสามเณรผู้สอบแต่ลำพังบาลีหรือได้องค์นักธรรมเพียงประโยค ๑ ยังไม่ ให้ใช้วิธีเฉลี่ยคะแนน ให้ตรวจเฉพาะประโยคไปก่อนว่าจะจัดให้เข้ารูป

ในปีเดียวกันนี้เอง ได้ประกาศรวมองค์นักธรรมประโยค ๑ ประโยค ๒ เข้าเป็นองค์นักธรรมชั้นตรี ได้แก่ นวกุมิ ส่วนสามเณรอุปสมบทแล้วต้องสอบวินัยเพิ่มให้ได้ก่อนจึงจะได้รับประกาศนียบัตรเป็นธรรมชั้นนั้น

ปี พ.ศ. ๒๔๕๗ ได้เปลี่ยนวิธีการสอบใหม่ เพราะปีก่อน ๆ การออกประโยคสำหรับสอบ พระราชาคณะผลัดเวรออกประโยคเท่าจำนวนผู้สอบเป็นวัน ๆ ให้ผู้เข้าสอบจับจับได้ประโยคใดแปลประโยคนั้น ทำให้สิ้นเปลืองเวลาและเป็นภาระแก่พระราชาคณะผู้ออกประโยคสอบอยู่มาก ในปีนี้ได้เปลี่ยนเป็นให้พระราชาคณะบางรูปเป็นผู้ออกประโยคบางอย่าง คือ แต่งปัญหาในการสอบความรู้ธรรม อนุโลมตามประเพณีเดิม เป็นการแบ่งเบาภาระผู้ออกประโยคด้วย ข้อถามในประโยคหนึ่ง ๆ เกมี ๒๑ ข้อ ในปีนี้ตัดลงเหลือ ๑๔ ข้อ เพื่อทุ่นเวลาการสอบความรู้ของนักธรรม ปีก่อน ๆ ยังพักเป็นประโยค ๑ ประโยค ๒ ได้ ปีนี้ไม่

ให้พัก สอบทั้งชั้นนวกะทีเดียวเรียกว่า ชั้นตรี ยกผู้ได้ประโยค ๑ ค้างอยู่ให้สอบประโยค ๒ ได้ และในปีนั้นได้กำหนดเวลาให้เขียนตอบวิชาละ ๓ ชั่วโมงครึ่ง

ในปีนั้นเอง ทางการคณะสงฆ์ได้ขยายการสอบความรู้ของค่านักธรรมออกไปถึงหัวเมืองหลายมณฑล และได้ประกาศกำหนดหลักสูตรการสอบความรู้ของค่านักธรรมของมณฑลขึ้นด้วย ซึ่งมีรายการดังนี้

๑. ให้ใช้หลักสูตรตามสนามหลวง แต่ให้นับเป็นประโยค ๑ ประโยค ๒ ได้จนกว่าจะสอบได้รวดเร็ว

๒. หลักสูตรสำหรับสอบนับประโยค ดังนี้

ก. ประโยค ๑ ธรรมวิภาคกับวินัยบัญญัติ ถ้าสามเณรสอบยกเว้นวินัยบัญญัติไว้ก่อนกว่าจะอุปสมบทแล้ว

ข. ประโยค ๒ พุทธประวัติกับเรียงความแก้กระทู้ธรรม

๓. เมื่อถึงคราวสอบจะให้กรรมการสนามหลวงรูปหนึ่งไปร่วมกับกรรมการอื่นเปิดสนามมณฑล ส่วนมณฑลที่ได้รับพระอนุญาตให้จัดการสอบได้ตามลำพัง

๔. สนามมณฑลให้เปิดปีละ ๑ ครั้ง

๕. ผู้สอบได้ จะได้รับการยกเว้นจากพระราชบัญญัติเกณฑ์ทหารต่อเมื่อสอบประโยค ๒ ได้แล้ว

ปี พ.ศ. ๒๔๕๙ ได้ประกาศกำหนดอายุสามเณรผู้เข้าสอบนักธรรมในสนามหลวง เพราะจำนวนภิกษุสามเณรที่เข้าสอบประโยคนักธรรมชั้นตรีมากขึ้น ต้องแบ่งให้เข้าสอบเป็น ๓ คราว เหตุที่จำนวนผู้เข้าสอบสูงขึ้น เพราะสามเณรรีบเข้าสอบกันมาก และสามเณรนั้นแม้สอบได้แล้วก็ยังได้ไม่เต็มภูมิ เมื่ออุปสมบทเป็นภิกษุแล้วยังจะต้องสอบวินัยอีก มีประโยชน์แต่เพียงเป็นผู้ที่สนามหลวงคัดเลือกเอาไว้ เพื่อเล่าเรียนสืบอายุพระพุทธศาสนา พอได้รับยกตามพระราชบัญญัติเกณฑ์ทหาร และบัดนี้การเรียกเข้าเกณฑ์ทหารกำหนดอายุ ๒๑ ปี สามเณรอายุต่ำกว่านั้นยังไม่ต้องเรียก ยังไม่จำเป็นจะต้องรีบร้อนเข้าสอบ ฉะนั้น ตั้งแต่ปี ๒๔๖๐

อนุญาตให้สามเณรเข้าสอบประโยคนักธรรมในสนามหลวงได้ เมื่อมีอายุได้ ๑๙ ปี เว้น
สามเณรผู้เข้าสอบเปรียญธรรม แม้มีอายุไม่ถึงกำหนดนั้นก็เข้าสอบได้

ในปีเดียวกันนี้ ทางการคณะสงฆ์ได้ประกาศตั้งหลักสูตรและสอบประโยคนักธรรม
ชั้นโทขึ้น ทั้งนี้ เพราะประโยคนักธรรมชั้นตรี ภูมิวิภา สำหรับภิกษุใหม่ต่ำกว่า ๕ พรรษา
จัดขึ้นสำเร็จแล้ว การเรียนชั้นนี้แพร่หลายทั่วไป สมควรจัดประโยคนักธรรมชั้นโท
ภูมิวิภาสำหรับภิกษุปานกลางพ้น ๕ พรรษา แล้ว ๑๐ พรรษา โดยกำหนดตั้งหลักสูตร
นักธรรมชั้นโท ภูมิวิภา ไว้ดังนี้

๑. เรียงความแก้กระทู้ธรรม ชักภาษิตในที่อื่นมาอ้างไว้ด้วย ต้องเชื่อมความกันให้
สนิท
๒. แก้ปัญหาธรรมวิภาคพิสดารออกไป
๓. แก้ปัญหาอนุพุทธประวัติ คือตำนานแห่งพระสาวก
๔. แก้ปัญหาวินัยบัญญัติพิสดารออกไป

ผู้จะเข้าสอบประโยคนักธรรมชั้นโทนี้ ต้องได้ประโยคนักธรรมชั้นตรีในสนามหลวง
แล้ว เปรียญธรรมชั้นตรี ผู้จะเข้าสอบบาลีประโยค ๔ ในปี พ.ศ. ๒๔๖๐ ต้องสอบองค์นัก
ธรรมชั้นโทคือแก้กระทู้ธรรมกับธรรมวิภาคให้ได้ก่อน เมื่อจะสอบบาลีประโยค ๔ ต้องสอบ
อนุพุทธประวัติและวินัยบัญญัติ ถ้าเป็นสามเณรยกเว้นวินัยบัญญัติไว้ก่อน กว่าอุปสมบท
เป็นภิกษุ เมื่อสอบได้ประโยค ๖ แล้ว จัดเป็นเปรียญธรรมชั้นโท^(๑) สำหรับนักธรรมชั้นโท
เข้าสอบบาลีสำหรับชั้นนี้ เพื่อเป็นเปรียญโท ไม่ต้องสอบองค์นักธรรมชั้นโทคันประโยคอีก

ปี พ.ศ. ๒๔๖๐ ได้ประกาศให้สามเณรสอบวินัย อันเป็นองค์แห่งประโยคนักธรรม
พร้อมกันไปได้ ทั้งนี้ เพราะเมื่อได้มีการกำหนดอายุสามเณรผู้เข้าสอบประโยคนักธรรมไว้แล้ว
สามเณรผู้เข้าสอบล้วนแต่จวนอุปสมบททั้งนั้น และบัดนี้ก็ได้เปิดประโยคนักธรรมชั้นโทขึ้น
การที่ต้องงดสอบวินัยไว้ถึง ๒ ชั้น ไม่สมควรจะนั้นตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๖๑ เป็นต้นไปให้สามเณร
นักธรรมตรีเปรียญธรรมชั้นตรี ผู้จะเข้าสอบประโยคนักธรรมชั้นโท สอบวินัยชั้นตรีมาแต่
สำนักเรียนของตนให้ได้ก่อน และให้เตรียมสอบวินัยชั้นโทในสนามหลวงด้วย

(๑) เปรียญธรรมชั้นตรีคือ ประโยค ๑-๒-๓ เปรียญธรรมชั้นโท คือ ประโยค ๔-๕-๖ และเปรียญธรรม
ชั้นเอก คือ ประโยค ๗-๘-๙ ปัจจุบัน

ในขณะนั้น ทางการคณะสงฆ์ได้ประกาศให้ยกเลิกสอบพักประโยค ๑ ในสนามมณฑล และสนามจังหวัดเสีย พร้อมทั้งให้จำกัดอายุสามเณรผู้จะเข้าสอบ ต้องมีอายุตั้งแต่ ๑๕ ขึ้นไป

ปี พ.ศ. ๒๔๖๒ ได้มีการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับการตรวจใบสอบของนักเรียน โดยเปลี่ยนแปลงแก้ไขการเฉลี่ยคะแนนเสียใหม่ เพราะวิธีเฉลี่ยคะแนนที่ใช้อยู่เดิมนั้น ผู้สอบความรู้ ๔ อย่าง ตก ๒ อย่าง ได้คะแนนเต็ม ๓ ก็ยังได้ และบัดนี้การเรียนธรรมแพร่หลายทั่วไป จึงสมควรที่จะจัดวิธีเฉลี่ยคะแนนเข้าอีก ฉะนั้นในการสอบความรู้ธรรมตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๖๒ เป็นต้นไป ผู้สอบประโยคนักธรรม ไม่ได้ครบทุกอย่าง จะต้องกำหนดการได้ หรือตก ด้วยเฉลี่ยคะแนนเมื่อเฉลี่ยคะแนนแล้ว มีคะแนนได้มากกว่าคะแนนจำกัดสำหรับความรู้ ๔ อย่างเกิน ๘ คะแนน จึงเป็นเกณฑ์ได้ ถ้าคะแนนเท่าคะแนนจำกัด หรือต่ำกว่านั้น เป็นเกณฑ์ตก ส่วนผู้สอบได้ครบทุกอย่างไม่ต้องเฉลี่ยคะแนน มีคะแนนได้เท่าคะแนนจำกัดก็เป็นได้

ปี พ.ศ. ๒๔๖๔ ได้ประกาศตั้งหลักสูตรและ การสอบนักธรรมชั้นเอกขึ้น ทั้งนี้ เพราะประโยคนักธรรมชั้นโทภูมิมีชดิมะ สำหรับภิกษุปานกลางต่ำกว่า ๑๐ พรรษา ได้เจริญแพร่หลายแล้ว สมควรที่จะจัดนักธรรมชั้นเอกภูมิเระ สำหรับภิกษุผู้ใหญ่พ้น ๑๐ พรรษา แล้ว จึงได้กำหนดตั้งหลักสูตรนักธรรมชั้นเอกภูมิเระไว้ดังนี้

๑. เรียงความแก้กระทู้ธรรม ให้หัวข้อธรรม ๓ ข้อ ที่ต่างกันต้องแต่งทำนองเทศนาเชื่อมความ ๓ ข้อนั้นให้สนิท
๒. แก่ปัญหาธรรม โดยปรมรรคเทศนา
๓. แก่ปัญหาพุทธาณพุทธประวัติกับข้อธรรมในท้องเรื่องนั้น
๔. แก่ปัญหาวินัยบัญญัติ มีสังฆกรรมเป็นต้น

เปรียญธรรมชั้นโท ผู้จะเข้าสอบบาลีประโยค ๗ ต้องสอบองค์นักธรรมชั้นเอกให้ได้ก่อนเมื่อสอบบาลีประโยค ๗—๘—๙ ได้แล้ว จึงจัดเป็นเปรียญธรรมชั้นเอก

ปี พ.ศ. ๒๔๖๕ ประกาศอนุญาตให้มีการสอบนักธรรมชั้นโทในสนามต่างจังหวัดได้ ทั้งนี้เพื่ออำนวยความสะดวกและประหยัดค่าพาหนะของนักเรียน

ปี พ.ศ. ๒๔๖๘ ได้ประกาศเลิกการสอบควบประโยคนักธรรมและบาลี เพราะแต่เดิมมาหลักสูตรนักธรรมและบาลีที่แบ่งเป็นชั้นหรือประโยคตามลำดับวิชานั้น มุ่งให้นักเรียนศึกษาอบรมจนครบถ้วนในปีหนึ่ง ๆ เฉพาะชั้นหรือประโยค มีบางรูปสมัครสอบควบทั้งสองชั้นในปีเดียว เช่น นักธรรมชั้นตรีกับโท หรือสอบนักธรรมควบกับบาลีในปีเดียวกัน การศึกษาของผู้สมัครสอบเช่นนี้ เป็นไปโดยรีบด่วน อบรมไม่ทั่วถึงเพราะต้องกังวล เป็นทางให้ความรู้ไม่แน่นพอ ฝ่ายเจ้าหน้าที่ผู้ต้องทำบัญชีและแม่กองที่จะกะวันสอบก็ได้รับความยุ่งยากลำบาก ทั้งเป็นเหตุให้วันระหว่างเปิดสนามสอบนั้นซ้ำออกไปอีกหลายวัน ด้วยเหตุดังกล่าวตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๖๘ เป็นต้นไป ให้นักเรียนสอบนักธรรมหรือบาลีได้เฉพาะอย่างหนึ่ง ๆ ในแผนกนักธรรมให้สอบปีละชั้น แผนกบาลีคงเดิม เว้นแต่ผู้จะสอบเปรียญธรรม ๓ ประโยคเท่านั้น ยอมให้สอบนักธรรมตรี ซึ่งเป็นบรรพภาคร่วมปีเดียวกันได้ เพราะนักเรียนในชั้นนี้มีเวลาในระหว่างก่อนเข้าสอบพออบรมได้ ทั้งนักเรียนผู้จะสอบประโยคนั้นบางรูปมีอายุไม่ถึง ๑๙ ปี แต่อบรมวิชาสมบูรณ์แล้ว หากต้องรอให้อายุถึงกำหนดก็จะเสียเวลาต่อไปอีก

ปี พ.ศ. ๒๔๖๙ ได้ประกาศอนุญาตให้สามเณรที่มีอายุ ๑๗ ปี เข้าสอบนักธรรมในสนามสาขาแห่งสนามหลวงได้ ไม่ต้องรอนถึงอายุ ๑๙ ปี อย่างแต่ก่อน

ปี พ.ศ. ๒๔๗๐ ได้กำหนดวิธีดำเนินการที่เกี่ยวกับการสอบนักธรรมและเวลาเปิดสอบเปรียญธรรมเสียใหม่ดังนี้

๑. ให้ออกข้อสอบไล่่นักธรรม ๓ ชั้น อย่างเดียวทั่วราชอาณาจักร
๒. ให้เปิดวันสอบไล่พร้อมกันทั้ง ๓ ชั้น ในสนามนั้น ๆ ในเดือนพฤศจิกายน ตั้งแต่วันที่ ๑๐ ล่วงไปแล้วทุกปี
๓. ให้เปิดสอบเปรียญธรรมในปลายเดือนมกราคม ก่อนวันมาฆบูชา ที่กรุงเทพฯ และแห่งเดียวทุกปี

๔. ให้สนามนักธรรมทั้ง ๓ ชั้นต้น เป็นสนามสอบทั่วราชอาณาจักร
๕. จำนวนนักเรียนทั้ง ๓ ชั้นต้น ไม่จำกัดจำนวนมากนักน้อยเท่าใดก็เข้าสอบได้
๖. ให้แม่กองสนามหลวงกำหนดวันสอบไล่นักธรรมและเปรียญธรรมในปีนั้น ๆ ตามสมควรแก่วันและโอกาส

ปี พ.ศ. ๒๔๗๑ ได้ประกาศอนุญาตให้มีการสอบความประโยคนักธรรมและบาลีในปีเดียวกันได้ ไม่ต้องรอสอบนักธรรมและบาลีปีละชั้นอย่างแต่ก่อน ทั้งนี้เพราะสนามหลวงได้เปลี่ยนกำหนดการสอบธรรมและบาลีใหม่ ทำให้การสอบธรรมและบาลีมีเวลาห่างกันมาก ทำให้นักเรียนมีเวลาอบรมได้ทั่วถึงกันได้

ปี พ.ศ. ๒๔๗๒ อนุญาตให้ครูที่เป็น คฤหัสถ์เข้าสอบไล่วิชานักธรรมตรีในสนามคณะสงฆ์ได้ ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากที่ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้รวมการพระศาสนาและการศึกษาไว้ในกระทรวงธรรมการ และโปรดให้คณะสงฆ์ร่วมมือกันจัดการสอนจรรยาในโรงเรียนรัฐบาล เพื่อให้นักเรียนได้เล่าเรียนจรรยาโดยอาศัยหลักพุทธศาสนา เพื่อให้ครูสนใจในการศึกษาส่วนนี้ และเนื่องจากที่กระทรวงธรรมการได้ตราระเบียบการเลื่อนวิทยฐานะครู ลงวันที่ ๙ มีนาคม ๒๔๗๑ กำหนดวิชานักธรรมตรี ซึ่งสอบไล่ได้ในสนามคณะสงฆ์ เป็นวิชาเลือกชุดหนึ่ง สำหรับการเลื่อนวิทยฐานะ โดยเปิดโอกาสให้แก่วิชาเลือกเป็นนักธรรมเมื่ออุปสมบทใครจะสมัครสอบวิชานักธรรมตรี เพื่อผดุงวิทยฐานะของตนให้สูงขึ้น ตามควร ซึ่งเรื่องนี้ทางการคณะสงฆ์ได้อนุญาตให้ครูที่เป็นคฤหัสถ์ เข้าสอบนักธรรมชั้นตรีได้ ตั้งแต่ปีการสอบไล่ประจำปี ๒๔๗๒ เป็นต้นไป

และในปีนั้นเอง ทางราชการคณะสงฆ์ได้อนุญาตให้คฤหัสถ์ชายหญิงเข้าสอบความรู้นักธรรมในสนามหลวงได้ด้วย โดยกำหนดให้สอบพร้อมกับภิกษุสามเณร สอบทุก ๆ มณฑล

ท้าวราชอาณาจักร สำหรับหลักสูตรวินัยบัญญัตินั้น ไม่เหมาะสมกับยุคสมัยจึงเปลี่ยนเป็นเบญจศีลเบญจธรรมกับอุโบสถศีล เป็นหลักสูตรแทน ให้เรียกการศึกษานี้ว่า “ธรรมศึกษาตรี”

ปี พ.ศ. ๒๔๗๓ ประกาศอนุญาตให้ครูหัดสอบธรรมศึกษาโท โดยจัดวิชาเป็น ๓ แผนก คือ

๑. แก่ปัญหาธรรมวิภาคปริจเฉท ๒ กับหมวดคติเรทสกะ
๒. แก่ปัญหามหานุพุทธประวัติ
๓. เรียงความแก้กระทู้ธรรมในหนังสือพุทธศาสนสุภาษิต ชักภาษิตมาอ้าง ๓ แห่งไม่ให้ซ้ำที่มาและต้องเชื่อมความให้สนิท ให้เรียกการศึกษานี้ว่า “ธรรมศึกษาโท”

ปี พ.ศ. ๒๔๗๔ ประกาศอนุญาตให้ครูหัดสอบธรรมศึกษาเอกและให้เรียกการศึกษานี้ว่า “ธรรมศึกษาเอก”

ปี พ.ศ. ๒๕๐๐ ได้เปลี่ยนแปลงวิธีตรวจข้อสอบธรรมใหม่ โดยเปลี่ยนเป็นวิธีตรวจให้คะแนน ให้กรรมการ ๒ รูป ร่วมกันพิจารณารูปแรกตรวจแล้วและให้คะแนนเท่าไร เขียนเป็นเลขไว้ตามข้อทุกข้อ เมื่อตรวจแล้วให้รวมคะแนนไว้บนหัวกระดาษด้านขวามือ แล้วลงนามไว้ที่หัวกระดาษด้านซ้ายคะแนนเต็มข้อหนึ่ง ๆ จะให้ได้ไม่เกิน ๑๐ คะแนน

กรรมการรูปที่ ๒ ตรวจซ้ำอีกครั้งหนึ่ง เมื่อไม่เห็นด้วยกับกรรมการรูปที่ ๑ ก็ให้แก้ไขได้ถ้าเห็นรวมก็ไม่ต้องแก้ไข เมื่อตรวจเสร็จแล้วให้รวมคะแนนที่ให้ไว้ที่หัวกระดาษข้างขวาแล้วเซ็นนามกำกับไว้ด้านเดียวกับกรรมการรูปที่ ๑ ทุกฉบับ

การให้คะแนน สำหรับนักธรรมชั้นตรี—โท—เอก และธรรมศึกษาชั้นตรี ให้ถือ ๒๐๐ คะแนนเป็นเกณฑ์ ส่วนธรรมศึกษาชั้นโท—เอก ให้ถือ ๑๕๐ คะแนนเป็นเกณฑ์ วิชาทุกวิชาให้คะแนนเต็มไว้วิชาละ ๗๐ คะแนน รวมทั้งวิชาเรียงความแก้กระทู้ธรรมด้วย เมื่อรวมคะแนนของทั้ง ๔ วิชาแล้วได้คะแนนไม่ต่ำกว่า ๒๐๐ คะแนน ถือว่าสอบได้ ถ้าต่ำกว่า

๒๐๐ คะแนนถือว่าสอบตก เฉพาะธรรมศึกษาชั้นโท—เอก มี ๓ วิชา ต้องได้คะแนนรวม อย่างต่ำ ๑๕๐ คะแนน ถือว่าได้ ถ้าต่ำกว่า ๑๕๐ คะแนน ถือว่าตก

ผู้สอบนักธรรมชั้นตรี—โท—เอก และธรรมศึกษาชั้นตรี ต้องสอบทั้ง ๔ วิชาคือ

๑. เรียงความแก้กระทู้ธรรม

๒. ธรรม

๓. พุทธประวัติและศาสนพิธี

๔. วินัย (สำหรับธรรมศึกษาชั้นตรี เปลี่ยนเป็นเบญจศีล—เบญจธรรม)

สำหรับผู้สอบธรรมศึกษาชั้นโท—เอก ต้องสอบทั้ง ๓ วิชา ยกเว้นวิชาวินัย ถ้าขาด สอบวิชาใดวิชาหนึ่ง สนามหลวงไม่รับพิจารณาตรวจให้อยู่ในเกณฑ์ตก

การสอบข้อสอบ ให้หักคะแนนเสีย ๒ คะแนน คือแทนที่จะให้ ๑๐ คะแนน ก็ให้ เพียง ๘ คะแนน หากตอบไม่หมดข้อคงให้คะแนนไม่เต็มข้อเท่ากับการตอบ ถ้าผู้ตรวจเห็นว่าฉบับใดผิดมาก ไม่ได้แม้แต่คะแนนเดียวก็ให้ลง ๐ ไว้ด้วย

อนึ่ง วิชาที่ผู้สอบจะต้องตอบให้ได้คะแนนทุกวิชาจึงจะยอมรวมคะแนนให้ หากวิชาใดไม่ได้คะแนนแม้แต่คะแนนเดียว ก็ห้ามรวมคะแนนให้ปรับเป็นตก แม้ที่เหลืออีก ๓ วิชา นั้นจะได้คะแนนสูงถึง ๒๐๐ คะแนน แต่วิชาหลังไม่ได้คะแนนเลยก็ให้ถือว่าสอบตกด้วย

แนวการตรวจกระทู้ธรรมสำหรับกรรมการพิจารณาให้คะแนนมีดังนี้

๑. แต่งให้ตามกำหนด
๒. อ้างกระทู้ได้ตามกฎหมายและบอกที่มาได้ถูกต้อง
๓. เชื่อมความกระทู้ได้ดี
๔. อธิบายความสมกับกระทู้ที่ตั้งไว้
๕. ใช้สำนวนสุภาพเรียบร้อย
๖. ใช้ตัวสะกดการันต์ถูกต้องเป็นส่วนมาก
๗. สะอาดไม่เปรอะเปื้อน

กำหนดวันสอบธรรมสนามหลวง

วันสอบธรรมสนามหลวง กำหนดวันสอบพร้อมกันทั่วราชอาณาจักร ปกติคือวัน แรม ๒ ค่ำเดือน ๑ โดยแม่กองธรรมสนามหลวงส่งข้อสอบจากส่วนกลางมอบให้เจ้าคณะ

จังหวัดนำไปดำเนินการในการตรวจใบตอบ สำหรับนักธรรมชั้นเอก แม่กองธรรมสนามหลวง
รับผิดชอบดำเนินการเองสำหรับนักธรรมชั้นโทและชั้นตรี บางสมัยก็มอบให้เจ้าคณะภาคหรือ
เจ้าคณะจังหวัดดำเนินการตรวจในเขตของตนบ้าง รวมใบตอบมาตรวจในส่วนกลางบ้าง วิธี
ดำเนินการ คือ กำหนดวันได้แล้วนิมนต์พระสงฆ์กรรมการ (ตามปกติสำนักเรียนต่าง ๆ
เป็นผู้เสนอชื่อเข้ามา) มาประชุมตรวจพร้อมกัน ตรวจเป็นโต๊ะ ๆ เดิมสมัยใช้วิธีเก็บคะแนนไว้
กรรมการโต๊ะละ ๒ รูป ปัจจุบันโต๊ะละ ๒ รูป เฉพาะชั้นเอกคือกำหนดตรวจตามปกติ ในวัน
ขึ้น ๓ ค่ำเดือน ๒ เป็นวันตรวจใบตอบ

บทที่ ๕

การศึกษาศมัยปัจจุบัน

การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ปัจจุบันการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี มีแม่กองบาลีเป็นผู้รับผิดชอบ แบ่งเป็น ๙ ชั้น เหมือนอย่างสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ ต่างกันเฉพาะหนังสือประเภทการเรียนการสอนเท่านั้น กล่าวคือ เมื่อจัดแบ่งประโยคออกเป็น ๙ ชั้นแล้ว จะถือว่าเป็นเปรียญได้ตั้งแต่ ๓ ประโยคขึ้นไป คือ เปรียญธรรม ๓ ประโยค ถึง ๙ ประโยค และจัดรวมเป็น ๓ ชั้น ได้อย่างเดิมโดยจัดเป็น ดังนี้

ประโยค ป.ธ. ๓ เป็นเปรียญตรี

ประโยค ป.ธ. ๔-๕-๖ เป็นเปรียญโท

ประโยค ป.ธ. ๗-๘-๙ เป็นเปรียญเอก^(๑)

สำหรับหลักสูตร (หนังสือตำราเรียน) ที่ใช้ศึกษา รวมเป็นวิชาใหญ่ได้ ๔ วิชา แยกเป็นวิทยาย่อยได้ ๗ วิชา แต่ละชั้นมีไม่เกิน ๔ วิชา ซึ่งพอจะสรุปได้ดังนี้

๑. วิชาบุรพภาค ความรู้เกี่ยวกับการใช้ภาษาไทยเฉพาะ ป.ธ. ๓

๒. วิชาไวยากรณ์บาลี แยกออกเป็น

๒.๑ บาลีไวยากรณ์ เฉพาะประโยค ๑-๒ และ ป.ธ. ๓

๒.๒ วากยสัมพันธ์ เฉพาะ ป.ธ. ๓

๓. วิชาแปลบาลี แยกออกเป็น

๓.๑ แปลมคธเป็นไทย เป็นวิชาหลักมีทุกชั้น ต่างกันโดยคัมภีร์ที่กำหนดให้เรียน

๓.๒ แปลไทยเป็นมคธ ตั้งแต่ ป.ธ. ๔ ถึง ป.ธ. ๙ กำหนดคัมภีร์ต่างไปตามชั้น

๓.๓ แต่งไทยเป็นมคธ เฉพาะ ป.ธ. ๙

---

(๑) สามัญ มัชฌม และอุดมตามลำดับ

๔. แต่งหนังสือภาษาบาลี เฉพาะ ป.ธ. ๕

คัมภีร์ที่กำหนดสำหรับการแปลในชั้นต่าง ๆ มีดังนี้

ประโยค ป.ธ. ๑-๒-๓	ธัมมปทัฏฐกถา
ประโยค ป.ธ. ๔	มังคลัตถที่ปนี ภาค ๑
ประโยค ป.ธ. ๕	มังคลัตถที่ปนี ภาค ๒
ประโยค ป.ธ. ๖	สมันตปาสาทิกา ภาค ๓
ประโยค ป.ธ. ๗	สมันตปาสาทิกา ภาค ๑-๒
ประโยค ป.ธ. ๘	วิสุทธิมรรค
ประโยค ป.ธ. ๙	อภิธรรมมัตถกถาวิภาวินี

แม้หลักสูตรนี้จะเป็นการเรียนอรรถกถา แต่เมื่อเทียบกับสมัยเรียนพระไตรปิฎกโดยตรงที่เป็นบาเรียนแล้วจะเห็นว่าเป็นการศึกษาตามแนวและลำดับเดียวกัน คือ เรียนพระสูตร พระวินัยและพระอภิธรรมตามลำดับ กล่าวคือ

ประโยค ป.ธ. ๑-๕	เรียนอรรถกถา พระสูตร
ประโยค ป.ธ. ๖-๗	เรียนอรรถกถา พระวินัย
ประโยค ป.ธ. ๘-๙	เรียนปกรณ์พิเศษเกี่ยวกับอภิธรรมและฎีกาพระ อภิธรรม

การวัดผลการเรียนการสอน

การวัดผลการเรียนการสอน ในวิธีเก็บคะแนน คือหักคะแนนส่วนที่ผิดออก วิชาบูรพภาค ผิดได้ไม่เกิน ๑๒ คะแนน เกินนั้นปรับเป็นตก และไม่ต้องพิจารณาวิชาอื่นอีกสำหรับวิชาบาลี ไวยากรณ์เดิมมีข้อสอบ ๑๔ ข้อ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๐ เป็นต้นมามี ๗ ข้อ โดยถือเกณฑ์คะแนนผิด ๑-๑๕ ให้ได้ ๓ ผิด ๑๖-๒๐ ให้ ๒ ผิด ๒๑-๒๕ ให้ ๑ เกินจากนั้นเป็น ๐ ส่วนวิชาอื่นถือเกณฑ์เข้มงวดกว่านี้ คือ ผิด ๑-๖ ให้ ๓ ผิด ๗-๑๒ ให้ ๒ ผิด ๑๓-๑๘ ให้ ๑ เกินจากนั้นเป็น ๐

การตัดสิน ได้-ตก สำหรับ ป.ธ. ๓ นอกจากต้องไม่มีวิชาใดได้ ๐ แล้ว วิชาแปลต้องได้ไม่ต่ำกว่า ๒ และวิชาทั้ง ๓ (ไม่นับวิชาบูรพภาค) เมื่อรวมคะแนนแล้วต้องได้ ๖ ห

(ให้) ขึ้นไปจึงจะถือว่าสอบได้ ส่วนประโยค ป.ธ. ๔ ขึ้นไป ทุกวิชาต้องได้ ๒ ห (ให้) ขึ้นไป จึงจะถือว่าสอบได้ เฉพาะเปรียญชั้นสูง ตั้งแต่ประโยค ป.ธ. ๖ ขึ้นไปต้องพิจารณาความ สมบูรณ์ด้วย แม้ผิดคำเดียวก็อาจปรับตกได้

พระภิกษุสามเณรที่สอบได้ชั้น ป.ธ. ๓ เป็นเปรียญตรีจะได้รับพระราชทานพัทธศ จาก พระมหากษัตริย์ ถ้าเป็นพระภิกษุก็ได้เป็นมหา ใช้คำว่า “พระมหา” นำหน้าชื่อได้ แต่ปัจจุบันพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมอบให้สมเด็จพระสังฆราชทรงแต่งตั้งและประ- ทานพัทธศแทน ส่วนผู้สอบได้ ป.ธ. ๖ และ ป.ธ. ๙ ซึ่งเป็นชั้นสุดประโยคของเปรียญโท และเปรียญเอก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ยังเสด็จไปพระราชทานพัทธศด้วยพระองค์เอง หรือบางครั้งก็ให้ผู้แทนพระองค์ไปแทนในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ ทุกปี

การเปลี่ยนแปลงหลักสูตรการเรียนการสอน

การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี การศึกษาแผนกนี้อยู่ในความควบคุมดูแลรับ ผิดชอบของแม่กองบาลีสนามหลวง โดยวางนโยบายเปลี่ยนแปลงการใช้คัมภีร์เรียนให้เหมาะสม กับชั้นเรียนของแต่ละประโยค และกำหนดวิธีการจัดวัดผลและการประเมินผลการศึกษาขึ้น ซึ่งมีกรมการศาสนาเป็นผู้รับผิดชอบงาน สำหรับในส่วนภูมิภาคหรือต่างจังหวัดนั้น แม่กองบาลี สนามหลวงได้มอบให้เจ้าคณะภาคต่าง ๆ แต่งตั้งคณะกรรมการนำข้อสอบจากส่วนกลางไปยัง สนามสอบทุกแห่ง เฉพาะประโยค ป.ธ. ๑-๒-๓ และ ๔ เพื่อเปิดสอบพร้อม ๆ กันทั่วประเทศ ส่วนประโยค ๕-๖-๗-๘-๙ เปิดสอบในส่วนกลาง แล้วนำไปตอบมารวมส่งแม่กองบาลี สนามหลวงดำเนินการตรวจ โดยนิมนต์พระเถรานุเถระมาประชุมตรวจพร้อมกัน ณ สถานที่ แม่กองบาลีกำหนด

สำหรับหลักสูตรการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ที่ใช้ในการเรียนการสอนและ การสอบบาลีสนามหลวงนั้น ได้รับการปรับปรุงให้เหมาะสมกับกาลสมัย ทั้ง เพื่อให้เกิดการ ประสานสอดคล้องกับสังคมปัจจุบันตามความจำเป็น และความต้องการในการปกครองทั้งฝ่าย อาณาจักรและพุทธจักร ตามโครงสร้างระบบบริหารการศึกษาของคณะสงฆ์ กล่าวคือ การ จัดการศึกษาของคณะสงฆ์นั้น เป็นอำนาจหน้าที่ของมหาเถรสมาคม ซึ่งได้ตั้งขึ้นมาตาม

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ประกอบด้วยสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก ทรงเป็นประธานโดยตำแหน่ง สมเด็จพระราชาคณะทุกรูปเป็นกรรมการโดยตำแหน่ง และพระราชาคณะซึ่งสมเด็จพระสังฆราชทรงแต่งตั้งมีจำนวนไม่ต่ำกว่า ๔ รูป และไม่เกิน ๘ รูป เป็นกรรมการ มีอธิบดีกรรมการศาสนาเป็นเลขาธิการโดยตำแหน่ง และกรรมการศาสนาทำหน้าที่เป็นสำนักงานเลขาธิการมหาเถรสมาคม

มหาเถรสมาคมได้จัดตั้งสภาการศึกษาของคณะสงฆ์ขึ้น เพื่อเป็นศูนย์กลางสำหรับส่งเสริมควบคุมนโยบายการศึกษาของคณะสงฆ์ตั้งปวงในฝ่ายสังฆมณฑล^(๑) และเพื่อประสานงานที่เกี่ยวข้องระบบการศึกษาและการวัดผลการสอบทุกแผนก ทุกสาขาของคณะสงฆ์ สภาการศึกษาของคณะสงฆ์นั้นประกอบด้วย

๑. สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก ทรงเป็นประธาน
๒. แม่กองบาลีสนามหลวง เป็นรองประธานรูปที่หนึ่ง
๓. แม่กองธรรมสนามหลวง เป็นรองประธานรูปที่สอง
๔. นายกสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย เป็นกรรมการ
๕. สภานายกมหาวิทยาลัยสงฆ์เป็นกรรมการ
๖. ประธานกรรมการสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย เป็นกรรมการ
๗. อธิการบดีมหาวิทยาลัยสงฆ์เป็นกรรมการ
๘. เลขาธิการสภาการศึกษาของคณะสงฆ์และผู้ทรงคุณวุฒิอีกไม่เกิน ๑๑ ท่าน ซึ่งสมเด็จพระสังฆราชทรงแต่งตั้งตามมติมหาเถรสมาคม เป็นกรรมการ

สภาการศึกษาของคณะสงฆ์มีหน้าที่ควบคุมการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ ส่งเสริมควบคุมนโยบายการศึกษาสำหรับภิกษุสามเณร และที่ภิกษุสามเณรจัดขึ้นสำหรับฆราวาสพิจารณาและวางโครงการหรือแผนงานการศึกษาของคณะสงฆ์ทุกระดับ และทุกสาขาวิชาตามนโยบายของคณะสงฆ์ พิจารณาการให้ความเห็นชอบการจัดทำหลักสูตร และแบบเรียนตามโครงการศึกษาทุกระดับ พิจารณาปัญหาเกี่ยวกับการศึกษา หรือเรื่องอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับการศึกษาตามมติมหาเถรสมาคมมอบหมาย

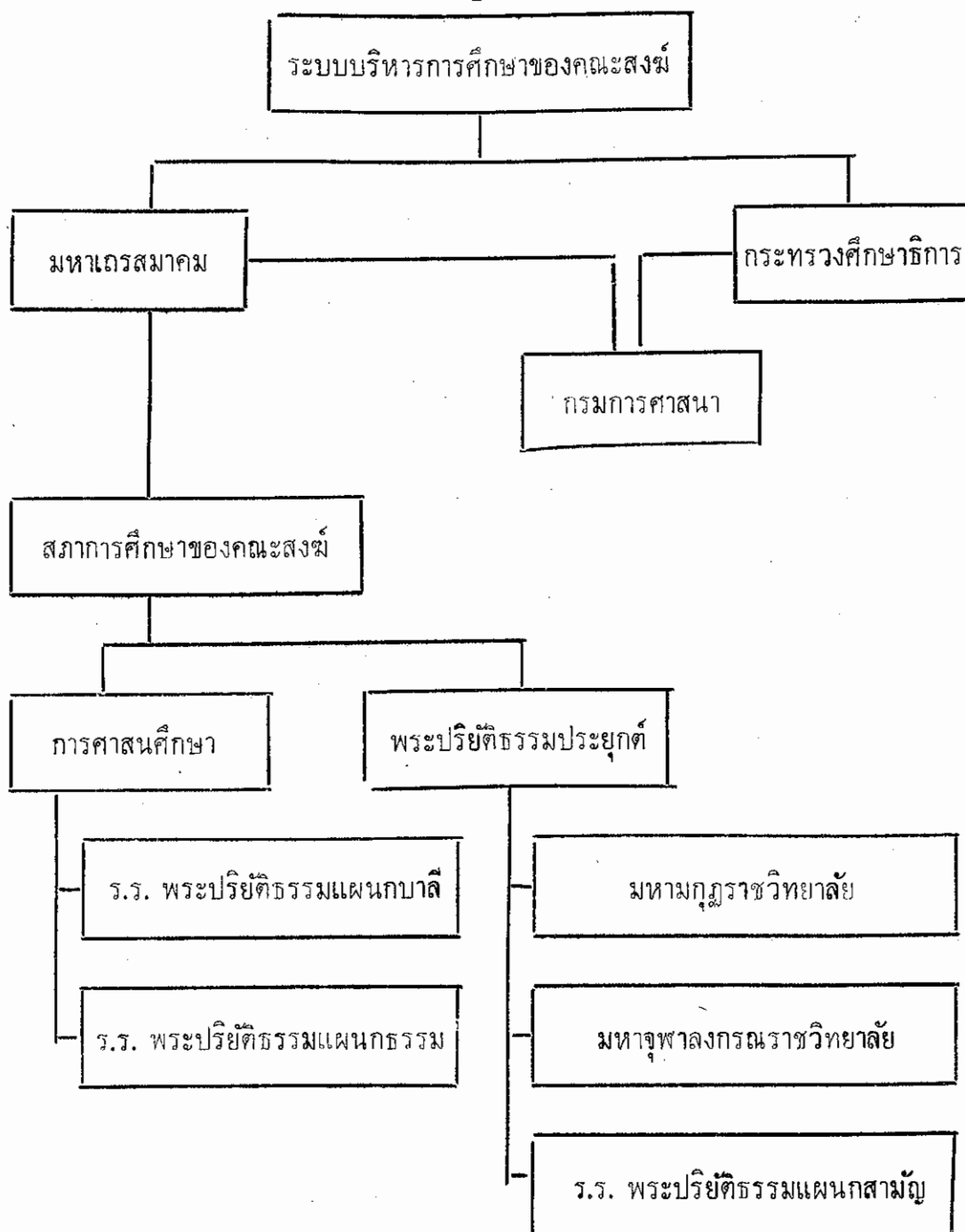
(๑) สังฆมณฑล หมายถึงเขตการปกครองของสงฆ์ แบ่งเป็น ๑๘ เขตใน ๗๒ จังหวัด

การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ในปัจจุบันแบ่งออกเป็น ประเภทใหญ่ ๆ ได้ ๒ ประเภท
คือ

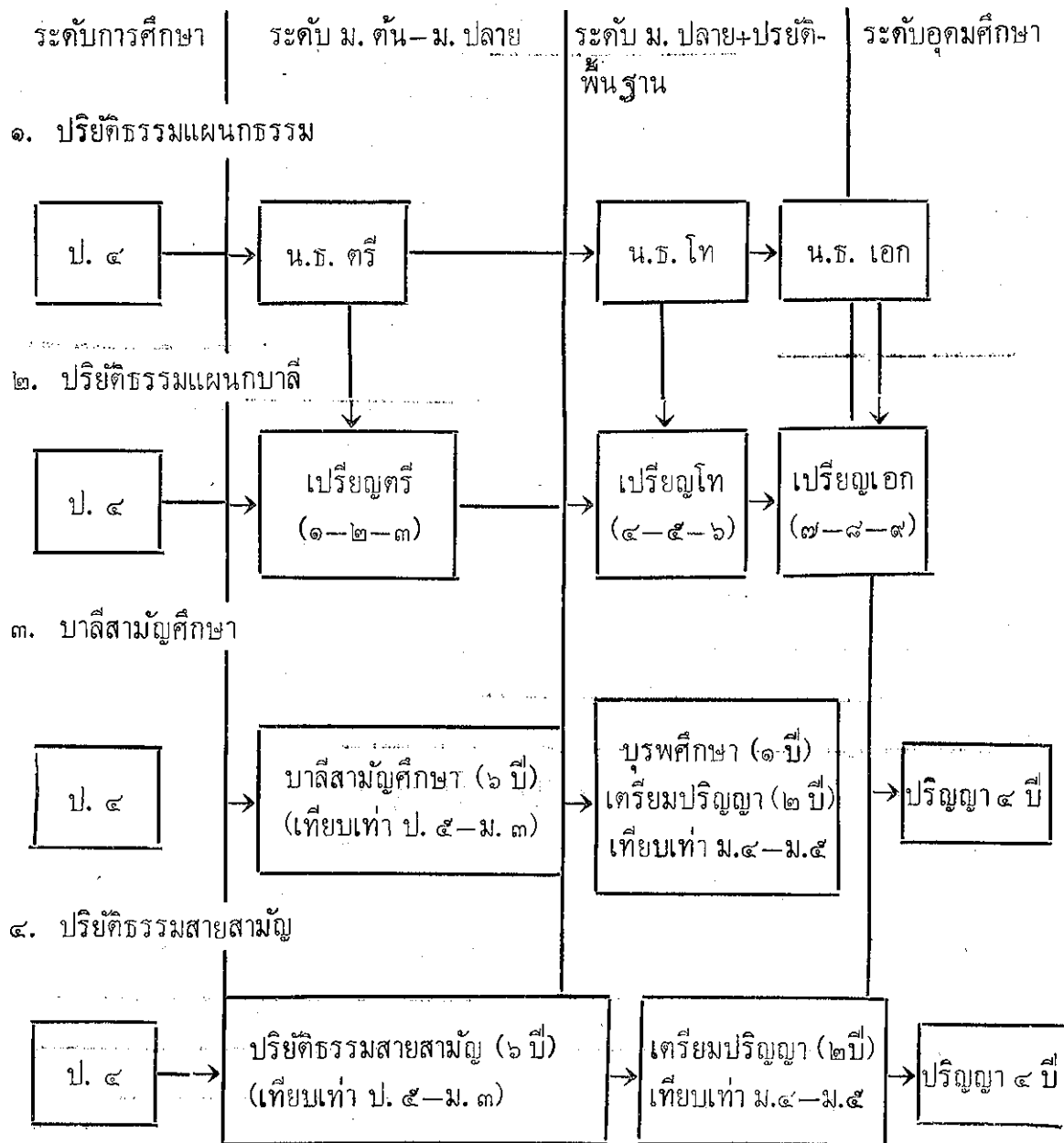
๑. การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมและบาลี
  ๒. การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกประยุกต์หรือที่เรียกว่า **แผนกสามัญ**
- เพื่อให้การศึกษาได้มีความเหมาะสมกับกาลสมัย และไม่ขัดต่อพระธรรมวินัยซึ่งพระ
ภิกษุสามเณรสามารถศึกษาได้ เพื่อความเข้าใจง่ายขึ้น โปรดพิจารณาแผนภูมิที่ให้ไว้

แผนภูมิต่าง ๆ

แผนภูมิที่ ๑

แผนภูมิที่ ๒

หลักสูตรการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี

การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีแยกหลักสูตรของแต่ละประโยคดังที่ยุติในเวลานี้
ได้ดังนี้

หลักสูตร (แบบเรียน) ประโยค ๑-๒ และเปรียญตรี ปีที่ ๑-๒

๑. วิชาบาลีไวยากรณ์ ใช้หนังสือบาลีไวยากรณ์ ๔ เล่มเป็นหลัก
๒. วิชาแปลมคธเป็นไทย แปลโดยพญฺชนะและโคยอรธ ใช้หนังสือธัมมปทัฏฐกถา ภาคที่ ๑-๔

เปรียญธรรมประโยค ๓

๑. วิชาบาลี ใช้หนังสือบาลีไวยากรณ์ ๔ เล่มเป็นหลัก
๒. วิชาสัมพันธไทย ใช้เนื้อหาในหนังสือธัมมปทัฏฐกถา ภาคที่ ๕-๘
๓. วิชาแปลมคธเป็นไทย แปลโดยพญฺชนะและอรธ ใช้หนังสือธัมมปทัฏฐกถา ภาคที่ ๕-๘
๔. วิชาบูรพภาค ไม่มีหนังสือใช้เป็นหลักสูตรแน่นอน ส่วนมากจะเป็น (ข้อเขียนภาษาไทย) การเขียนจดหมายราชการหรือประกาศ

เปรียญธรรมประโยค ๔

๑. วิชาแปลไทยเป็นมคธ ใช้หนังสือธัมมปทัฏฐกถา ภาคที่ ๑
๒. วิชาแปลมคธเป็นไทย ใช้หนังสือมงคลัตถปิณี ภาคที่ ๑

เปรียญธรรมประโยค ๕

๑. วิชาแปลไทยเป็นมคธ ใช้หนังสือธัมมปทัฏฐกถา ภาคที่ ๒-๓-๔
๒. วิชาแปลมคธเป็นไทย ใช้หนังสือมงคลัตถปิณี ภาคที่ ๒

เปรียญธรรมประโยค ๖

๑. วิชาแปลไทยเป็นมคธ ใช้หนังสือธัมมปทฎฐกถา ภาคที่ ๕-๖-๗-๘
๒. วิชาแปลมคธเป็นไทย ใช้หนังสือตติย-จตุตถ-ปัญจสมันตปาสาทิกา

เปรียญธรรมประโยค ๗

๑. วิชาแปลไทยเป็นมคธ ใช้หนังสือมังคลัตถที่ปนี ภาคที่ ๑-๒
๒. วิชาแปลมคธเป็นไทย ใช้หนังสือปฐม-ทศยสมันตปาสาทิกา

เปรียญธรรมประโยค ๘

๑. วิชาแต่งฉันทมคธ แต่งฉันทที่เป็นภาษามคธ ๓ ฉันท ในจำนวน ๖ ฉันท มี
ปัฐยาวัตร อินทวิเชียร อุเปนทวิเชียร อินทรวงศ์
วังสวัฐะ วสันตคิลก ข้อความแล้วแต่กรรมการจะ
กำหนดให้
๒. วิชาแปลไทยเป็นมคธ ใช้หนังสือปฐม-ทศยสมันตปาสาทิกา
๓. วิชาแปลมคธเป็นไทย ใช้หนังสือวิสุทธิมรรค

เปรียญธรรมประโยค ๙

๑. วิชาแต่งไทยเป็นมคธ แต่งมคธจากภาษาไทย ข้อความแล้วแต่กรรมการจะ
กำหนดให้
๒. วิชาแปลไทยเป็นมคธ ใช้หนังสือวิสุทธิมรรค
๓. วิชาแปลมคธเป็นไทย ใช้หนังสืออภิธัมมัตถสังคหวิภาวินี^(๑)

การเรียนการสอน

“ในปัจจุบันทางการคณะสงฆ์^(๒) จัดระบบกระบวนการเรียนการสอน การวัดผล และการประเมินผลการเรียนพระปริยัติธรรม แผนกบาลี ได้กำหนดเวลาเรียน เปิด-ปิด ภาคเรียนออกเป็น ๓ ภาค คือ

(๑) สนามหลวงแผนกบาลี, เรื่องสอบบาลี พ.ศ. ๒๕๒๖ หน้า ๕๓-๕๕

(๒) คู่มือการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม, ฝ่ายปริยัติศึกษา กองศาสนศึกษา กรมการศาสนา พ.ศ. ๒๕๒๖
หน้า ๒๘

- (๑) ภาควิชาชะ
- (๒) ภาควรรษา
- (๓) ภาควรรณา

และได้กำหนดเวลาเริ่มเรียนไว้ตั้งแต่เวลา ๐๘.๔๕ นาฬิกา ถึง ๑๐.๓๐ นาฬิกา และเวลา ๑๓.๐๐ นาฬิกา ถึง ๑๖.๓๐ นาฬิกา และการเปิดปิดภาคเรียนของสำนักเรียน สำนักเรียน คณะจังหวัด สำนักศาสนศึกษา แต่ละภาคการศึกษาออกดังนี้

- ๑. ภาควิชาชะ เริ่มแต่ขึ้น ๑ ค่า เดือน ๖ จนถึงขึ้น ๙ ค่า เดือน ๘
- ๒. ภาควรรษา เริ่มแต่แรม ๙ ค่า เดือน ๘ จนถึงขึ้น ๑๓ ค่า เดือน ๑๑
- ๓. ภาควรรณา เริ่มแต่ขึ้น ๑ ค่า เดือน ๑๒ จนถึงแรม ๑๓ ค่า เดือนนี้

ในการเปิดการเรียนการสอนตามปกติประจำปีการศึกษาของแผนกบาลี ทางสถานศึกษบาลี จะเปิดการเรียนการสอนก่อนกำหนด ๑ เดือน สำหรับการปิดการเรียนการสอนในสัปดาห์หนึ่งนั้น ปิดวันโกนวันพระ รวม ๒ วัน นอกนั้นเจ้าสำนักจะเห็นเป็นการสมควรพิจารณากำหนดเวลาเปิด-ปิด ให้เหมาะสมกับท้องถิ่นนั้น ๆ หรือเหตุการณ์อันสมควรก็ได้ ทั้งนี้เพราะในปีหนึ่งสำนักศึกษบาลีจะต้องมีเวลาเรียนไม่น้อยกว่า ๓๐๐ ชั่วโมง”

การวัดผลและการประเมินผลสนามหลวง แผนกบาลี^(๑)

การสอบบาลีสนามหลวง แบ่งการสอบออกเป็น ๘ ชั้น คือ บาลีประโยค ๑-๒ (บป. ๑-๒) เปรียญธรรม ๓,๔,๕,๖,๗,๘ และ ๙ ประโยค (ป.ธ. ๓, ป.ธ. ๔, ป.ธ. ๕, ป.ธ. ๖, ป.ธ. ๗, ป.ธ. ๘, ป.ธ. ๙) ดำเนินการสอบเป็น ๒ ครั้ง ๆ ละตอน คือ

- ครั้งที่ ๑ สำหรับเปรียญธรรม ๖,๗,๘,๙ ประโยคในสนามหลวงในกรุงเทพมหานคร สอบในวันขึ้น ๒,๓,๔,๕ ค่า เดือน ๓ ของทุกปี
- ครั้งที่ ๒ สำหรับบาลีประโยค ๑-๒ และเปรียญธรรม ๓,๔,๕ ประโยค สอบในวันแรม ๑๐, ๑๑, ๑๒ ค่า เดือน ๓ ของทุกปี

(๑) กองศาสนศึกษา กรมการศาสนา, คู่มือการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม พ.ศ. ๒๕๒๖ หน้า ๓๑-๓๔

การวัดผลหรือการสอบบาลีสสนามหลวง ในปัจจุบัน การศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกบาลี แม่กองบาลีเป็นผู้รับผิดชอบเกี่ยวกับการออกปัญหาการดำเนินการสอบ การดำเนินการสอบในต่างจังหวัดนั้น แม่กองบาลีได้มอบให้เจ้าคณะภาคต่าง ๆ แต่งตั้งกรรมการ นำข้อสอบจากส่วนกลางไปยังสนามสอบทุกแห่ง โดยเปิดสอบในชั้นประโยค ๑-๒ และ ป.ธ. ๓-๔ แล้วนำใบตอบมาส่งแม่กองบาลีเพื่อกำหนดการตรวจ โดยนิมนต์พระเถรานุเถระ มาประชุมพร้อมกันในสถานที่ที่แม่กองบาลีกำหนด ส่วนประโยค ป.ธ. ๕, ๖, ๗, ๘ และ ๙ ดำเนินการสอบในส่วนกลางตามที่แม่กองบาลีกำหนดให้เป็นสถานที่สอบ

อนึ่ง ในปัจจุบันนี้ การวัดผลและการประเมินผลการเรียนการสอนพระปริยัติธรรม แผนกบาลี ได้ให้ใช้เกณฑ์ให้คะแนนเป็นเลข ในการตรวจประโยคของบาลีสสนามหลวง ตามประกาศของกรมหลวงชินวราลงกรณ์ ลงวันที่ ๑๒ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๘ ซึ่งมีข้อปฏิบัติดังนี้:-

ประกาศให้ใช้เกณฑ์คะแนนเป็นเลข ในการตรวจประโยคของสนามหลวง ซึ่งตั้ง ปัญหาให้นักเรียนตอบ ได้วางหลักเกณฑ์ในการหักคะแนนไว้ว่า ข้อหนึ่งแบ่งเป็น ๔ เสี้ยว ให้หักคะแนนตามส่วนที่ผิด คือผิดทั้งข้อ หักหมดทั้ง ๔ เสี้ยว ผิด ๓ ส่วน หัก ๓ เสี้ยว ผิด ๒ ส่วน หัก ๒ เสี้ยว ผิด ๑ ส่วน หัก ๑ เสี้ยว นั้น ไม่สะดวกในการตรวจ และไม่ให้ความ สม่าเสมอทั่วไป เพราะบางคราวผิดไม่ถึง ๑ เสี้ยว จะเก็บเต็ม ๑ เสี้ยว ก็ถึงเกินไป จะไม่เก็บ เลยก็หย่อนเกินไป จะเก็บน้อยกว่า ๑ เสี้ยว ให้พอควรกัน ก็ไม่มีเกณฑ์จะเก็บ นับว่าเกณฑ์ คะแนนนี้ยังไม่สมบูรณ์พอ ไม่ให้ความเสมอภาคและมีความสะดวกในการตรวจ เพราะฉะนั้น เพื่อให้เกณฑ์คะแนนในการตรวจสมบูรณ์ ให้ความสะดวกและความเสมอภาคทั่วไป จึงให้เลิก เกณฑ์หักคะแนนส่วนเป็นเสี้ยวเสีย ให้ใช้เกณฑ์คะแนนเป็นเลขแทนดังต่อไปนี้

เกณฑ์คะแนนเลข

ให้คะแนนข้อละ ๑๐

ผิด ๑ ถึง ๑๕ ให้ ๓ ให้

ผิด ๑๖ ถึง ๒๐ ให้ ๒ ให้

ผิด ๒๑ ถึง ๒๕ ให้ ๑ ให้

ผิดเกิน ๒๕ ลงศูนย์ คือ ตก

ตอบข้อข้อ แม้ข้อเดียวหรือทั้งหมด ให้หัก ๒ คะแนนทุกวิชา ให้ใช้เกณฑ์คะแนน
เลขตั้งแต่ศกนเป็นต้นไป

ตามประกาศข้างบนนี้ ในการตรวจประโยคบาลี ให้เฉพาะการตรวจเฉลยปัญหาบาลี
ไวยากรณ์ สำหรับวิธีตรวจบุรพภาคประโยค ป.ธ. ๓ ซึ่งประกาศเมื่อวันที่ ๘ มีนาคม ๒๔๙๐
ความว่า การสอบวิชาบุรพภาคประโยค ป.ธ. ๓ อย่างที่ใช้อยู่นี้ ก็เพื่อให้นักเรียนวางรูป
หนังสือราชการ หรือวางรูปหนังสืออื่น เช่น โคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน เป็นต้น รู้จัก
วางย่อหน้า วรรคตอน และใช้ตัวอักษรให้ถูกต้องตามสมัยนิยม ฉะนั้น จึงวาง
หลักเกณฑ์การตรวจไว้ดังนี้

การปรับและการเก็บคะแนน

วางรูปจดหมายราชการผิดหมด ปรับเป็นตก

ผิดย่อหน้า ๑ แห่ง เก็บ ๒ คะแนน

ผิดวรรคตอนถึงเสียรูปหรือเสียความ ๑ แห่ง เก็บ ๑ คะแนน

ผิดอักษร ๑ ตัว เก็บ ๑ คะแนน

เมื่อรวมคะแนนเข้าด้วยกัน ถ้ามีคะแนนหักรวม ๑๒ คะแนน ถือว่าปรับเป็นตก

วิธีตรวจประโยคบาลีสนามหลวง การตรวจประโยคบาลีสนามหลวง แปลมคธ
เป็นไทย แปลไทยเป็นมคธ และวิชาสัมพันธ์ มีวิธีการหักคะแนนดังนี้

๑. แปลผิดศัพท์ หรือเรียกชื่อสัมพันธ์ผิดในวิภคิตเดียวกัน เช่น สัตตมมวิภคิตมม
ชื่อเรียกอาหาร หลายอย่าง ศัพท์ที่สัมพันธ์ที่ถูกเป็นอุปเลสิกการ แต่เรียกผิดเป็น วิสยาธาร
ไป ดังนั้นเป็นต้น ชื่อว่าผิดสัมพันธ์

๒. แปลเสียสัมพันธ์ หรือเรียกชื่อสัมพันธ์ผิดต่างวิภคิตกัน เช่น เรียกอาหาร เป็น
วิสยาธารไป หรือสัมพันธ์เข้าที่ผิดในประโยคเดียวกัน ชื่อว่าผิดสัมพันธ์

๓. แปลสับประโยค หรือสัมพันธ์สับประโยคเช่น เอาประโยคเลขนอกกับประโยคเลขในปนกันก็ดี ใช้ประธานกับกริยาติดบุรุษกันก็ดี แปลหรือสัมพันธ์ผิดจนไม่เป็นรูปก็ดี เหล่านี้ ชื่อว่าผิดประโยค

การเก็บคะแนน

ผิดศัพท์ ๑ ศัพท์ เก็บ ๑ คะแนน

ผิดสัมพันธ์ ๑ แห่ง เก็บ ๒ คะแนน

ผิดประโยค ๑ ประโยค เก็บ ๖ คะแนน

การปรับ

นับคะแนนที่เก็บไว้แล้วนั้นรวมกันเข้าได้

ผิด ๑ ถึง ๖ ให้ ๓ ให้

ผิด ๗ ถึง ๑๒ ให้ ๒ ให้

ผิด ๑๓ ถึง ๑๘ ให้ ๑ ให้

ผิดเกิน ๑๘ ลงศูนย์ (๐) ทั้งหมด

แต่ข้อว่า “แปลหรือสัมพันธ์ผิดจนเสียรูป” นั้น

ถ้าประโยคยาวกว่า ๓ บรรทัด นับเป็นผิดเกิน ๑๘

ถ้าประโยคยาวไม่เกิน ๓ บรรทัด นับเป็นผิด ๑๘

ถ้าประโยคยาวไม่เกิน ๒ บรรทัด นับเป็นผิด ๑๒

ถ้าประโยคยาวไม่เกิน ๑ บรรทัด นับเป็นผิด ๖

แต่ข้อสำคัญ ต้องสันนิษฐานว่าผู้แปลมีความรู้สมกับชั้นประโยคนั้นหรือไม่ เช่น ป.๖. ๑ ถึง ป.๖. ๙ จัดเป็นประโยคสูง ถ้าจะต้องเก็บคะแนนหุยมหิมนเกิน ถึง ๑๘ จึงเป็นตก ก็จะเป็นการตรวจภูมิรู้ของนักเรียนแรกศึกษาไป ไม่สมภูมิ ฉะนั้น แม้จะผิดยังไม่เต็มเกณฑ์กำหนด แต่เห็นว่ามีความรู้ ไม่สมชั้นก็เอาเป็นตกได้

การกำหนดชั้นและวิชาที่สอบได้

ป.ธ. ๓ ประโยค จำนวนวิชามี ๓ วิชา^(๑)

- ก. ๓ ๓ ๓ ได้ชั้นเอก
- ข. ๓ ๓ ๓ ได้ชั้นโท
- ค. ๓ ๒ ๒ ได้ชั้นตรี
- ฅ. ๒ ๒ ๒ ได้ชั้นตรี
- ง. ๓ ๓ ๑ ได้ชั้นนอกชั้น
- จ. ๓ ๒ ๑ ได้ชั้นนอกชั้น
- ฉ. ๒ ๓ ๑ ได้ชั้นนอกชั้น

เฉพาะวิชาแปลมคธเป็นไทย ต้องได้ ๒ หรือ ๓ ให้

ประโยค ๑—๒ และ ป.ธ. ๔,๕,๖,๗ จำนวนวิชามี ๒ วิชา

- ก. ๓ ๓ ได้ชั้นเอก
- ข. ๓ ๒ ได้ชั้นโท
- ค. ๒ ๒ ได้ชั้นตรี

ป.ธ. ๘ ประโยค (จำนวนวิชา ๓ วิชา)

- ก. ๓ ๓ ๓ ได้ชั้นเอก
- ข. ๓ ๓ ๒ ได้ชั้นโท
- ค. ๓ ๒ ๒ ได้ชั้นตรี
- ฅ. ๒ ๒ ๒ ได้ชั้นตรี

๕
นอกนตก

---

(๑) วิชาบุรพภาคไม่มีคะแนน แต่ถ้าหักเกิน ๑๒ คะแนนถือว่าตก และวิชาที่เหลืออีก ๓ วิชาที่เป็นอันดับต่อไปด้วย

ตามทบทวนการคณะกรรมการ ได้จัดการเรียนการสอนขึ้นตามแต่อดีตถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะการศึกษาพระปริยัติธรรม
แผนกบาลีนั้น เป็นการศึกษาศาสนาที่ผู้เรียนต้องใช้ความพยายามในการเรียนสูง การสอบแต่ละครั้งจึงมีผู้สอบได้น้อย ซึ่งมีสถิติ
จากปี พ.ศ. ๒๕๑๙-๒๕๒๗ (๑)

สถิติแสดงการสอบประโยคบาลีสถานมทลวท่งส่วนกลางและส่วนภูมิภาค

พ.ศ. ๒๕๑๙

ประโยค	ส่งเข้าสอบ	ขาดสอบ	คงสอบ	สอบได้	สอบตก	คิดเป็นเปอร์เซ็นต์ที่สอบได้
เปรียญตรี ปีที่ ๑-๒	๗	๑	๖	๓	๓	๕๐.๐๐%
เปรียญตรี ปีที่ ๓	๘	๓	๕	๒	๓	๔๐.๐๐%
ประโยค ๑-๒	๖,๐๘๕	๒,๒๖๗	๓,๘๑๘	๘๐๖	๓,๐๑๒	๒๑.๑๑%
ประโยค ป.ร. ๓	๑,๗๑๑	๓๒๓	๑,๓๘๘	๗๑๕	๖๗๓	๕๑.๕๑%
ประโยค ป.ร. ๔	๑,๓๖๓	๖๕๑	๗๑๒	๓๕๙	๓๕๓	๕๐.๔๒%
ประโยค ป.ร. ๕	๑,๒๔๖	๕๐๘	๗๓๘	๑๑๗	๖๑๑	๑๖.๐๗%
ประโยค ป.ร. ๖	๗๓๓	๒๗๙	๔๕๔	๘๑	๓๗๓	๑๗.๘๔%
ประโยค ป.ร. ๗	๗๒๓	๑๑๐	๒๑๓	๓๒	๑๘๑	๑๕.๐๒%
ประโยค ป.ร. ๘	๑๑๑	๕๕	๕๖	๑๖	๔๐	๒๘.๕๗%
ประโยค ป.ร. ๙	๗๙	๑๑	๖๘	๑๖	๕๒	๒๓.๕๓%
รวม	๑๑,๖๖๖	๔,๒๑๘	๗,๔๔๘	๒,๑๔๗	๕,๓๐๑	๒๘.๘๓%

(๑) ฝ่ายปริยัติศึกษา กองศาสนศึกษา กรมการศาสนา, คู่มือการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม อ้างแล้ว หน้า ๓๕-๔๒

พ.ศ. ๒๕๒๐

ประโยชน์ ป.ร.	สิ่งเข้าสีย	ราคาสีย	คงสีย	สียได้	สียตก	คิดเบี่ยงแปร
๑-๒	๕,๕๕๒	๒,๐๐๑	๓,๕๕๑	๒,๕๕๑	๒,๕๕๑	๒๑.๖๒%
๓	๑,๕๕๕	๒๕๓	๑,๓๐๒	๕๐๓	๖๕๕	๔๓.๓๒%
๔	๑,๕๒๖	๓๕๕	๑,๑๗๑	๕๕๑	๖๑๐	๔๐.๖๐%
๕	๑,๒๓๐	๕๑๐	๗๒๐	๑๕๖	๕๕๕	๒๑.๕๕%
๖	๖๓๓	๒๒๐	๔๑๓	๖๕	๓๕๕	๑๕.๗๕%
๗	๒๕๗	๑๐๒	๑๕๕	๕๕	๑๕๑	๒๒.๕๖%
๘	๑๐๗	๓๓	๗๔	๑๖	๕๕	๒๑.๖๒%
๙	๗๔	๙	๖๕	๑๗	๕๕	๒๖.๑๕%
รวม	๑๐,๗๓๓	๓,๕๗๓	๗,๑๖๐	๑,๕๗๗	๕,๕๘๓	๒๗.๖๑%

พ.ศ. ๒๕๒๒

ประโยชน์ ป.ท.	สิ่งเข้าสอย	ทางสอย	กึ่งสอย	สอยได้	สอยตก	คิดเป็นเปอร์เซ็นต์สอยได้
๑-๒	๕,๑๔๘	๒,๐๓๗	๓,๑๑๑	๖๓๒	๒,๔๗๙	๒๐.๓๒%
๓	๑,๓๕๖	๒๗๕	๑,๐๘๑	๔๓๖	๖๔๕	๔๐.๓๓%
๔	๑,๒๖๘	๓๗๘	๘๙๐	๔๐๔	๔๘๖	๔๕.๓๘%
๕	๑,๑๒๖	๕๔๒	๕๘๔	๑๐๗	๔๗๕	๑๘.๓๘%
๖	๖๔๑	๒๒๗	๔๑๔	๑๐๐	๓๑๔	๒๔.๑๕%
๗	๒๔๘	๘๘	๑๖๐	๒๗	๑๔๓	๑๕.๘๘%
๘	๘๘	๒๘	๖๐	๓๒	๓๗	๔๖.๓๘%
๙	๗๘	๑๒	๖๗	๙	๕๘	๑๓.๔๓%
รวม	๙,๔๗๓	๓,๕๘๗	๖,๘๘๖	๑,๗๔๗	๕,๑๓๙	๒๗.๓๕%

พ.ศ. ๒๕๒๓

ประโยชน์ ป.จ.	ส่งเข้าสอบ	ทางสอบ	คงสอบ	สอบได้	สอบตก	คิดเป็นเปอร์เซ็นต์ที่สอบได้
๑-๒	๕,๕๕๔	๑,๐๐๑	๔,๕๕๓	๙๙๙	๒,๕๕๕	๒๕.๕๐%
๓	๑,๒๙๒	๒๖๗	๑,๐๒๕	๕๐๖	๔๙๙	๕๐.๙๔%
๔	๑,๐๙๗	๓๐๓	๗๙๔	๓๗๐	๔๒๔	๔๖.๖๐%
๕	๑,๑๓๕	๔๗๐	๖๖๕	๑๔๙	๕๑๖	๒๒.๔๐%
๖	๕๓๓	๒๐๖	๓๒๗	๑๐๖	๒๒๑	๓๒.๔๑%
๗	๒๙๐	๙๐	๒๐๐	๔๔	๑๕๖	๒๒.๐๐%
๘	๙๔	๒๙	๕๕	๒๕	๓๐	๔๕.๔๕%
๙	๙๙	๙	๙๐	๑๐	๗๒	๒๐.๐๐%
รวม	๙,๙๙๒	๒,๓๖๔	๖,๖๒๘	๒,๑๑๖	๔,๕๑๖	๓๑.๙๑%

พ.ศ. ๒๕๒๔

ประโยชน์ ป.ร.	สิ่งทดสอบ	วิชาสอบ	การสอบ	สอบได้	สอบตก	คิดเป็นเปอร์เซ็นต์ที่สอบได้
๑-๒	๕,๕๒๗	๒,๓๗๑	๓,๕๕๖	๘๕๕	๒,๖๖๑	๒๕.๑๖%
๓	๑,๔๕๒	๓๐๖	๑,๑๔๖	๖๖๒	๔๘๔	๕๗.๗๗%
๔	๑,๐๘๓	๕๕๓	๗๓๐	๓๔๓	๓๘๗	๔๖.๙๙%
๕	๑,๑๓๓	๔๘๓	๖๕๐	๑๓๙	๕๑๑	๒๑.๓๘%
๖	๔,๕๒๒	๑๖๔	๓๑๘	๑๐๒	๒๑๖	๓๒.๐๘%
๗	๒๒๓	๑๕๐	๑๔๓	๔๘	๙๕	๓๓.๕๗%
๘	๕๒	๒๗	๖๓	๒๑	๔๔	๓๒.๓๑%
๙	๑๐๒	๘	๙๔	๑๓	๘๑	๑๓.๘๓%
รวม	๑๐,๕๖๔	๓,๘๖๒	๖,๗๐๒	๒,๑๒๙	๔,๕๗๓	๓๓.๕๗%

พ.ศ. ๒๕๒๕

ประโยชน์ ป.ร.	ส่งเข้าสอบ	เข้าสอบ	คงสอบ	สอบได้	สอบตก	คิดเป็นเปอร์เซ็นต์ที่สอบได้
๑-๒	๖,๔๗๙	๒,๓๗๙	๔,๑๐๐	๑,๐๐๒	๓,๐๙๘	๒๔.๔๔%
๓	๑,๔๑๙	๒๓๒	๑,๑๘๗	๖๖๙	๕๕๑	๔๖.๓๖%
๔	๑,๑๔๔	๒๖๐	๙๘๔	๓๗๖	๕๐๘	๔๒.๕๔%
๕	๑,๑๐๐	๔๕๕	๖๕๕	๑๔๒	๕๑๓	๒๒.๐๒%
๖	๔๓๕	๑๔๙	๒๘๖	๙๐	๑๙๖	๓๑.๔๗%
๗	๒๙๓	๙๔	๑๙๙	๕๒	๑๔๗	๒๖.๑๓%
๘	๑๐๐	๒๗	๗๓	๑๒	๘๑	๑๖.๔๔%
๙	๑๐๒	๙	๙๓	๒๓	๗๐	๒๔.๗๓%
รวม	๑๑,๐๖๒	๓,๕๙๕	๗,๔๖๗	๒,๓๖๖	๕,๑๐๑	๓๑.๖๙%

พ.ศ. ๒๕๒๖

ประโยชน์ ป.ร.	สิ่งเข้าสอบ	ทางสอบ	คงสอบ	สอบได้	สอบตก	คิดเป็นเปอร์เซ็นต์สอบได้
๑-๒	๗,๑๐๒	๒,๕๑๕	๔,๕๘๓	๑,๕๕๒	๓,๐๓๑	๓๓.๘๖%
๓	๑,๔๙๖	๒๒๗	๑,๒๖๙	๕๙๗	๖๗๒	๔๗.๐๔%
๔	๑,๒๘๗	๓๓๖	๙๕๑	๔๙๕	๔๕๖	๕๒.๐๕%
๕	๑,๑๑๖	๓๓๙	๗๗๗	๑๖๖	๕๓๑	๒๕.๙๔%
๖	๔,๒๒๑	๑๓๕	๒๒๖	๙๔	๑๙๒	๓๒.๘๗%
๗	๒๗๕	๘๐	๑๙๕	๒๙	๑๖๖	๑๔.๘๗%
๘	๑๒๕	๓๗	๘๘	๒๕	๑๐๓	๒๐.๔๑%
๙	๘๘	๘	๘๐	๑๒	๖๘	๑๕.๐๐%
รวม	๑๑,๙๑๐	๓,๗๔๑	๘,๑๖๙	๒,๙๙๐	๕,๑๗๙	๓๖.๖๐%

บทที่ ๖

การศึกษาสมัยปัจจุบันต่อการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม

การเรียนการสอน สำหรับการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมในปัจจุบัน ทางราชการคณะสงฆ์ ได้กำหนดเวลาเรียน เปิด—ปิด ภาคเรียนการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมออกเป็น ๓ ภาค คือ

- (๑) ภาควิสาขะ
- (๒) ภาคพรรษา
- (๓) ภาคปวารณา

ในแต่ละวันจะเริ่มเรียนเวลา ๐๘.๔๕ ถึง ๑๐.๓๐ นาฬิกา และเวลา ๑๓.๐๐ ถึง ๑๖.๓๐ นาฬิกา สำหรับการศึกษาเปิดปิดภาคเรียนของสำนักเรียน สำนักคณะจังหวัด สำนักศาสนศึกษาที่จัดการเรียนการสอนออกเป็น ๓ ภาค แต่ละภาคเปิดปิดดังนี้.—

- ภาควิสาขะ** เริ่มแต่ขึ้น ๑ ค่ำเดือน ๗ จนถึง ขึ้น ๗ ค่ำเดือน ๘
- ภาคพรรษา** เริ่มแต่แรม ๙ ค่ำเดือน ๘ จนถึง ขึ้น ๑๓ ค่ำเดือน ๑๑
- ภาคปวารณา** เริ่มแต่ขึ้น ๑ ค่ำเดือน ๑๒ จนถึง ขึ้น ๑๓ ค่ำเดือนอ้าย

สำหรับการเปิดปิดปกติทั่วไปจะปฏิบัติเหมือนสถานศึกษาบาลี แต่ทั้งนี้ในปีหนึ่งสถานศึกษาธรรมจะต้องมีเวลาเรียนไม่น้อยกว่า ๑๕๐ ชั่วโมง

หลักสูตรหรือหนังสือแบบเรียน

ในปัจจุบันหลักสูตรหรือหนังสือแบบเรียนสำหรับเรียนธรรม เป็นหนังสือเรียนภาษาไทย จากตำราที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสทรงนิพนธ์ และที่พระเถรานุเถระผู้ทรงคุณวุฒิพระไตรปิฎกทรงจำไว้ โดยลำดับจากง่ายไปหายาก และพิสดารขึ้นไปตามลำดับ และมีข้อกำหนดว่า “ผู้ที่สอบนักธรรมชั้นโท จะต้องสอบเป็น

นักธรรมชั้นตรีในสนามหลวงได้ก่อน ผู้ที่จะสอบนักธรรมชั้นเอก จะต้องสอบนักธรรมชั้นโทในสนามหลวงได้ก่อน” ที่เกี่ยวกับหลักสูตรหรือหนังสือแบบเรียน ในแต่ละชั้นที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบันนี้มีดังนี้:—

นักธรรมชั้นตรี

๑. วิชาพระธรรม หลักสูตรใช้หนังสือพุทธศาสนสุภาษิตเล่ม ๑
๒. วิชาธรรม หลักสูตรใช้หนังสือนวโกวาท ภาคธรรมวิภาคและ
กิริยปฏิบัติ
๓. วิชาพุทธานุพุทธประวัติ หลักสูตรใช้หนังสือพุทธประวัติเล่ม ๑—๒—๓
ปฐมสมโพธิและศาสนพิธีเล่ม ๑
๔. วิชาวินัย หลักสูตรใช้หนังสือนวโกวาท ภาคพระวินัยบัญญัติ
วินัยมุขเล่ม ๑

นักธรรมชั้นเอก

๑. วิชาพระธรรม หลักสูตรใช้หนังสือพุทธศาสนสุภาษิตเล่ม ๓ โดย
ให้นักเรียนแต่งเป็นทำนองเทศนาโวหารยกสุภาษิต
มาอ้าง ๓ สุภาษิต อย่าให้ซ้ำสุภาษิตกันแต่คำมี
ที่มาจะซ้ำกันก็ได้ เรียงความให้สืบเนื่องกันสนิท
๒. วิชาธรรม หลักสูตรใช้หนังสือธรรมวิจารณ์ ส่วนปรมัตถ
ปฏิบัติ และสังสารวัฏ สมถกัมมัฏฐาน วิปัสสนา
กัมมัฏฐาน มหาสติปัฏฐาน กิริยานนทสูตร
๓. วิชาพุทธานุพุทธประวัติ หลักสูตรใช้หนังสือพุทธประวัติเล่ม ๑—๒—๓,
ปฐมสมโพธิ, พุทธานุพุทธประวัติ, อนุพุทธ
ประวัติ, สังคีตึกถา พระปฐมสมโพธิกถา
๔. วิชาวินัย หลักสูตรใช้หนังสือวินัยมุขเล่ม ๓ และพระราชา-
บัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕

สำหรับธรรมศึกษา ธรรมศึกษาเป็นการศึกษาที่พระภิกษุสามเณรเปิดโอกาสให้
ภุชงค์ทั้งชายหญิงเข้าสอบได้ ตามหลักสูตรหรือแบบเรียนดังนี้:—

ธรรมศึกษาชั้นตรี

วิชาพระพุทธธรรม วิชาธรรม วิชาพุทธประวัติ ใช้หลักสูตร หนังสือแบบเรียน
อย่างเดียวกันกับนักธรรมชั้นตรี สำหรับวิชาวินัยนั้น หลักสูตรใช้หนังสือ เบญจศีล
เบญจธรรม อุโบสถศีล

ธรรมศึกษาชั้นโท

วิชาพระพุทธธรรม วิชาธรรม วิชาพุทธประวัติ ใช้หลักสูตร หนังสือแบบเรียน
ของนักธรรมชั้นโท รวม ๓ วิชา ไม่มีวิชาวินัย

ธรรมศึกษาชั้นเอก

วิชาพระพุทธธรรม วิชาธรรม วิชาพุทธประวัติ ใช้หลักสูตรหนังสือแบบเรียน
ของนักธรรมชั้นเอก รวม ๓ วิชา ไม่มีวิชาวินัย

การวัดผลและการประเมินผล

ในการสอบธรรมสนามหลวง แต่เดิมจัดสอบในวันแรม ๒,๓,๔ และ ๕ ค่ำเดือนอ้าย
รวม ๔ วัน ๆ ละหนึ่งวิชา ทั้งนักธรรมชั้นตรี—โท—เอก และธรรมศึกษาตรี—โท—เอก โดย
ให้มีการสอบพร้อมกันทั่วพระราชอาณาจักร และได้มีการเปลี่ยนแปลงแก้ไขมาตามลำดับ
ถึงกล่าวแล้วในบทก่อน ต่อมา ในปี พ.ศ. ๒๕๒๒ มหาเถรสมาคมมีมติให้สอบ ๒ วัน ๆ
ละ ๒ วิชา คือ ภาคเช้า ๑ วิชา และภาคบ่าย ๑ วิชา ซึ่งกำหนดเอาวันแรม ๒ ค่ำ
๓ ค่ำ เดือนอ้าย

ในปี พ.ศ. ๒๕๒๓ ได้เลื่อนวันสอบมาสอบในวันแรม ๒ และ ๓ ค่ำเดือน ๑๒
ทั้งนี้ เพื่อให้ผู้บวชพรรษาเดียวได้มีโอกาสสอบด้วย

ในปัจจุบัน การวัดผลและการประเมินผลการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนก
ธรรมอยู่ในความรับผิดชอบของแม่กองธรรมสนามหลวง ซึ่งมหาเถรสมาคมเป็นผู้แต่งตั้ง

มอบหมายให้ดำเนินงานอำนวยการเป็นประจำ โดยทางแม่กองธรรมสนามหลวงได้กำหนดวิธีตรวจในสนามหลวงไว้เป็นมาตรฐานเดียวกัน เรียกว่า “วิธีตรวจธรรมในสนามหลวง” ได้ประกาศแก่กรรมการทั้งหลายทราบทั่วกัน การตรวจประโยคนักธรรมและธรรมศึกษาของสนามหลวง ความประสงค์ก็เพื่อทราบความรู้ของนักเรียนตามความเป็นจริง เป็นทางให้ผู้ศึกษาเจริญในวิชาคุณและจริยสมบัติ สืบอายุพระพุทธรศาสนาต่อไป

ปัญหาที่ออกสอบ ทางสนามหลวงได้รวบรวมขึ้นจากข้อสอบของคณะกรรมการหลายรูปโดยมีคณะกรรมการพิเศษตรวจคัดเลือกอีกชั้นหนึ่ง ลักษณะของปัญหานั้น จะถามความจำบ้าง ความเข้าใจบ้าง ความคิดบ้าง การวิจารณ์บ้าง การตรวจก็ต้องถือตามแนวนี้เป็นเกณฑ์ การตรวจคำถามที่ถามความจำ ผู้ตอบต้องตอบให้ตรงตามแบบและอาจมีคำตอบเหมือนกันได้หมดทุกคน ที่ถามความเข้าใจ ในทางที่ถูกมีได้อย่างเดียว แต่โวหารอาจต่างกันได้ ที่ถามความคิด เหตุผลย่อมมีได้คนละอย่างตามความคิดเห็นของแต่ละคน และคำถามที่ให้วิจารณ์นั้น ผู้ตอบอาจจะวิจารณ์ในลักษณะที่ประกอบด้วยเหตุผล ชี้แจงให้แจ่มชัดถึงประเด็นที่ถาม วิจารณ์ให้ตรงเป้าหมายของปัญหา คำเฉลยนั้นเป็นเพียงแนวทางให้กรรมการได้ถือเป็นเกณฑ์ในการตรวจได้สะดวก เป็นเพียงมติหนึ่งที่อาศัยหลักเป็นสำคัญ จะเกณฑ์ให้นักเรียนตอบตรงทุกข้อคงเป็นไปไม่ได้ เว้นไว้แต่ใจความสำคัญเท่านั้น

การตรวจก็เพื่อจะรู้ว่ามีนักเรียนมีความรู้หลักธรรมวินัย ควรแก่การดำรงพระศาสนาหรือไม่ ถ้าเห็นว่าสมควรได้ก็ให้ได้ ถ้าเห็นสมควรตกก็ให้ตก อย่างนี้ก็จัดว่าเป็นทางแห่งความเจริญวิชาคุณของผู้ศึกษาต่อไป

ผู้ตรวจพึงตั้งอยู่ในธรรมคือ มัชฌิมาตุเบกขา วางตนเป็นกลาง คือความจริงเป็นหลักถูกว่าตามถูก ผิดว่าตามผิด ไม่มีความลำเอียงเหตุอื่นใดทั้งสิ้น เพราะจะทำให้เสียความยุติธรรมไป การทำการตรวจที่เที่ยงตรงไม่ถืออคติอันเป็นเหตุให้เสียความเที่ยงธรรม ซื่อเป็นผู้มุ่งหวังในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาเป็นการทำกิจ คือศาสนสงเคราะห์กุลบุตรให้ได้ความเสมอภาคทั่วกัน

พระพุทธคุณวุฒิที่ได้รับถวายมาให้เป็นกรรมการนั้น ซึ่งเป็นผู้ที่สนามหลวง เห็นแล้วว่าเป็นผู้ทรงคุณธรรมควรแก่ฐานะ สมควรจะยกย่องให้เป็นผู้ตรวจความรู้ของนักเรียน ได้ ดังนั้นท่านผู้เป็นกรรมการควรเคารพต่อความเป็นธรรม เพื่อความเสมอภาคแก่นักเรียนทั้งหลาย ถ้าคณะกรรมการกองใดหรือผู้ใดมีมติไม่ลงกันหรือขัดข้องอย่างใด หากตกลงกันไม่ได้ ให้หารือผู้เป็นประธานในที่นั้น ให้ท่านผู้เป็นประธานฟังชี้ขาด และพึงปฏิบัติตามโดยธรรม

อนึ่ง มีนักเรียนบางคนบางสำนักยากได้จนเกินพอดี ถึงกับทำผิดระเบียบของสนามหลวง ลืมคิดถึงตนว่า เรียนธรรม สอบธรรม ถ้าคณะกรรมการไม่สอต่อส่ง ได้พวกนี้ไว้จะเป็นเสียหนามแก่พระพุทธศาสนา จึงขอให้คณะกรรมการช่วยกันสอต่อส่ง ตรวจตรา กำกับไว้ด้วย ลักษณะของใบตอบที่สอทุจริตนั้นมีดังนี้

๑. ฉบับเดียวกันลายมือไม่เหมือนกัน หรือวันต้นอย่างหนึ่ง วันหลังอย่างหนึ่ง ซึ่งสื่อว่าเป็นคนละคนเหล่านี้นำไปว่าคนอื่นทำให้
๒. คำตอบที่ต้องเรียงคำพูดมาก ๆ เหมือนกับฉบับอื่น อันสื่อว่าไม่ใช่ความจำ ความรู้อันเป็นส่วนหนึ่งของตน นี่แปลว่าคนอื่นตอบ หรือให้คนอื่นดูของตน
๓. ตอบโดยทำนองอย่างเขียนคำบอก เหมือนกันจริง ๆ เช่น ผิดเหมือนกัน ถูกเหมือนกัน แก้เหมือนกัน ชัดฆ่าเหมือนกัน ตกข้อความเหมือนกัน นี่แปลว่ามีผู้บอกให้ตอบ
๔. ถ้าเห็นว่าทุจริตอย่างใดอย่างหนึ่ง จงลงศูนย์ นำเสนอประธานกรรมการเก็บรวบรวมไว้กับใบตอบคนเดียวกัน เพื่อเป็นหลักฐาน
๕. ฉบับไหนที่ผู้กำกับการสอบหมายเหตุหัวกระดาษว่าทุจริตอย่างใดอย่างหนึ่งถ้าได้ความจริงจงลงศูนย์ นำเสนอประธานกรรมการเก็บรวบรวมไว้กับใบตอบคนเดียวกัน เพื่อเป็นหลักฐาน
๖. ถ้าจับทุจริตในสนามสอบแห่งใดได้ ต้องระวังในสนามที่แห่งนั้นให้มาก ทั้งนี้เพื่อความงามแห่งพระศาสนา

วิธีตรวจประโยคธรรมสนามหลวง วิธีตรวจนี้เป็นวิธีตรวจ ให้คะแนน ใช้กรรมการ ๒ รูป ร่วมกันพิจารณา รูปแรกตรวจแล้วให้คะแนนเท่าไร เขียนเป็นตัวเลขไว้ที่หัวข้อทุกข้อสอบ เมื่อตรวจแล้วให้รวมคะแนนไว้บนหัวกระดาษด้านขวามือ แล้วลงนามไว้ที่หัวกระดาษด้านซ้ายมือคะแนนเต็มข้อหนึ่ง ๆ จะให้ได้ไม่เกินข้อละ ๑๐ คะแนน

กรรมการรูปที่ ๒ ตรวจซ้ำอีกครั้งหนึ่ง เมื่อไม่เห็นร่วมกับกรรมการรูปที่ ๑ ก็ให้แก้ไขได้ ถ้าเห็นร่วมกันก็ไม่ต้องแก้ไข เมื่อตรวจเสร็จแล้วให้รวมคะแนนที่ให้ไว้ที่หัวกระดาษด้านขวามือแล้วเซ็นนามกำกับไว้ด้านเดียวกับกรรมการรูปที่ ๒ ทุกฉบับ

การให้คะแนน สำหรับนักธรรมชั้นตรี-โท-เอก และธรรมศึกษาชั้นตรี ให้ถือ ๒๐๐ คะแนนเป็นเกณฑ์ ธรรมศึกษาชั้นโท-เอก ให้ถือ ๑๕๐ คะแนนเป็นเกณฑ์ วิชาทุกวิชาให้เต็มไว้ ๗๐ คะแนนรวมทั้งวิชาเรียงความแก้กระทู้ธรรมด้วย เมื่อรวมวิชาของทั้ง ๔ วิชาแล้วได้คะแนนไม่ต่ำกว่า ๒๐๐ คะแนน ถือว่าสอบได้ ต่ำกว่า ๒๐๐ คะแนน ถือว่าสอบตก เฉพาะธรรมศึกษาชั้นโท-เอก มี ๓ วิชาต้องได้คะแนนรวมอย่างต่ำ ๑๕๐ คะแนน จึงเป็นคะแนน ได้ต่ำกว่านั้นถือว่าตก

ผู้สอบนักธรรมชั้นตรี-โท-เอก และธรรมศึกษาชั้นตรี ต้องสอบทั้ง ๔ วิชา ถ้าเป็นธรรมศึกษาชั้นโท-เอก ต้องสอบทั้ง ๓ วิชา ถ้าขาดสอบวิชาใดวิชาหนึ่ง สนามหลวงไม่รับพิจารณาตรวจ ให้อยู่ในเกณฑ์สอบตก

การตอบข้อข้อให้หักคะแนนเสีย ๒ คะแนนเช่นเดิม กล่าวคือ ถ้าตอบถูกแทนที่จะได้เต็ม ๑๐ คะแนนก็ให้ได้เพียง ๘ คะแนน เฉพาะข้อที่สับกันนั้น ถ้าตอบไม่หมดข้อคงให้คะแนนไม่เต็มข้อ คือให้คะแนนเฉลี่ยเท่ากับการตอบ เมื่อตรวจพบว่าฉบับใดตอบผิดมากไม่ได้แม้แต่คะแนนเดียวก็ให้ลง ๐ ไว้ด้วย

อนึ่ง วิชาที่ตอบจะต้องได้คะแนนทุกวิชา จึงจะยอมรวบรวมคะแนนให้ ถ้าวิชาใดไม่ได้คะแนนแม้แต่คะแนนเดียว ก็ห้ามรวมคะแนนให้ปรับเป็นตก แม้ทั้ง ๓ วิชาจะได้คะแนนสูงโดยรวมแล้วได้ ๒๐๐ คะแนน แต่วิชาหลังไม่ได้คะแนนเลย ก็ให้ถือว่าสอบตกด้วย

แนวการตรวจวิชากระทู้ธรรม สำหรับกรรมการจะได้พิจารณาให้คะแนนนั้น มีหลักถือปฏิบัติดังนี้

๑. แต่งได้ตามกำหนด
๒. อ้างกระทู้ได้ตามกฎหมาย
๓. เชื่อมกระทู้ได้ดี
๔. อธิบายความสมกับกระทู้ที่ตั้งไว้
๕. ใช้สำนวนสุภาพเรียบร้อย
๖. ใช้ตัวสะกดการันต์ถูกเป็นส่วนมาก
๗. สะอาดไม่เปรอะเปื้อน

ตามหลักเกณฑ์ที่ให้ไว้^๕ ขอให้กรรมการของสนามหลวง ได้ปฏิบัติให้ชอบด้วยระเบียบเพื่อให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการสอบทุกประการ
วิธีตรวจ^๕ ให้ใช้เฉพาะในการสอบธรรมสนามหลวง^(๑)

การวัดผลและการประเมินผลการศึกษาโดยทั่วไป ถือว่าเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นสำหรับกระบวนการเรียนการสอน เพราะจะทำให้ทราบได้ว่า ผลการเรียนการสอนเป็นอย่างไร ได้รับผลสำเร็จมากน้อยเพียงใด เมื่อเปรียบเทียบกับการที่ได้ตั้งจุดมุ่งหมายเอาไว้ การวัดผลและการประเมินผลการศึกษานั้น มักจะทำควบคู่กันไป การวัดผลการเรียนการสอนในสถานศึกษาโดยทั่ว ๆ ไปจะวัดอยู่เพียงด้านเดียว คือ วัดความสัมฤทธิ์ผลทางด้านการเรียนรู้โดยใช้วิธีออกข้อสอบที่ครูทำขึ้นเองเป็นหลัก และการสอบมักจะสอบภาคเรียนละ ๒ ครั้ง คือ กลางภาคเรียน และปลายภาคเรียน และจะมีการสอบไล่ปลายปีอีกครั้งหนึ่ง

ส่วนการประเมินผลนั้น จะเป็นการกำหนดราคาจากผลหรือคะแนนที่ได้จากการวัดนั้นว่า มาก—น้อย ดี—เลว เพียงใด

สำหรับการวัดผลและการประเมินผลการศึกษาพระปริยัติธรรมนั้น ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันได้วัดผลการเรียนการสอนเป็นรายวิชาโดยมุ่งวัดด้านความจำ ความเข้าใจ และความสามารถในด้านวิจารณ์อย่างมีเหตุผล แต่เนื่องด้วยครู อาจารย์ ผู้สอนพระปริยัติธรรมนั้นไม่ได้มีส่วนร่วมในการวัดผลและตัดสินการได้—ตก ของผู้เรียนโดยตรง การวัดผลจะเป็นข้อสอบกลาง ซึ่งดำเนินการโดยแม่กองธรรมสนามหลวง ส่วนครูหรืออาจารย์ผู้สอนจะมี

(๑) สนามหลวง แผนกธรรม, เรื่องสอบธรรมสนามหลวง พ.ศ. ๒๕๒๕, หน้า ๑๑-๑๔

โอกาสวัดผลบ้างก็เฉพาะเวลาสอบเท่านั้น แต่ผลการวัดที่ครู อาจารย์ทำไปนั้นจะไม่มีผลต่อการสอบได้—ตก ของนักเรียนแต่ประการใดเลย การวัดผลของครู อาจารย์ที่ทำกันนั้น ก็เพียงเพื่อจะได้นำผลที่ได้พิจารณาดูความก้าวหน้าของผู้เรียนบ้างแล้วนำมาปรับปรุงการเรียนการสอนของตนเท่านั้น

จากเหตุผลดังกล่าวมา น่าจะวิเคราะห์ได้ว่า การวัดผลและการประเมินผลการเรียนการสอนพระปริยัติธรรม น่าจะทดลองเขียนข้อทดสอบหลาย ๆ แบบมาวัดผลและประเมินผล การเรียนให้นักเรียนลองทำดูบ้าง ทั้งนี้เพราะข้อสอบแต่ละแบบต่างก็มีข้อดี ข้อเสียอยู่ในตัวของมันเอง ถ้าทำได้ผลก็อาจทำให้การสอนพระปริยัติธรรมได้ผลดียิ่งขึ้นไป ซึ่งจะเป็นการลดภาพพจน์ของนักการศึกษาสมัยใหม่ (สมัยเทคโนโลยี) ลงได้บ้างว่า การศึกษาพระปริยัติธรรมยังไม่มีพัฒนาอย่างมีประสิทธิภาพ หรือว่า การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมเป็นการสูญเปล่าทางด้านการศึกษาหรือไม่ข้อนี้พอจะวิเคราะห์ได้จากสถิติผลของผู้เข้าสอบและสอบได้ของนักเรียนธรรม—บาลี ซึ่งจะนำมาไว้เพียง ๘ ปีการศึกษา คือตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๙—๒๕๒๖ รวม ๘ ปี มีรายละเอียดดังนี้

สถิติแสดงผลการสอบนักธรรมและธรรมศึกษา
สำนักงานกลางส่วนกลางและส่วนภูมิภาค พ.ศ. ๒๕๑๙

ที่	นักธรรมชั้นตรี				ธรรมศึกษาชั้นตรี				หมายเหตุ
	ส่งสอบ	เข้าสอบ	สอบได้	สอบตก	ส่งสอบ	เข้าสอบ	สอบได้	สอบตก	
๑	๑๐๕,๐๕๒	๔๗,๓๕๒	๓๒,๐๐๐	๒๕,๖๕๒	๓๔,๑๓๓	๑๕,๙๐๖	๑๐,๕๕๓	๗,๗๕๔	หมายเหตุ รวมผู้ ธรรมศึกษา
๒	๔,๙๕๔	๒,๐๔๒	๒,๙๑๓	๒,๐๔๕	๕,๙๕๗	๒,๔๐๓	๒,๔๗๕	๑,๐๖๔	
รวม	๑๑๐,๐๐๖	๔๙,๔๓๔	๓๔,๙๑๓	๒๗,๖๙๗	๔๐,๐๙๐	๑๘,๓๐๙	๑๒,๙๒๘	๘,๘๑๘	

ที่	นักธรรมชั้นโท				ธรรมศึกษาชั้นโท				หมายเหตุ
	ส่งสอบ	เข้าสอบ	สอบได้	สอบตก	ส่งสอบ	เข้าสอบ	สอบได้	สอบตก	
๑	๒๘,๐๕๑	๖,๐๖๙	๒,๑,๙๕๒	๑,๙๕๓	๔,๙๐๙	๒,๑๑๗	๒,๓๙๘	๑,๓๑๔	หมายเหตุ รวมผู้ ธรรมศึกษา
๒	๒,๐๖๔	๔๔๑	๑,๗๖๓	๑,๐๔๔	๒,๒๕๕	๙๐๗	๗๐๗	๖๔๘	
รวม	๓๐,๑๑๕	๖,๕๑๐	๓๓,๗๑๕	๓,๐๐๖	๗,๑๖๔	๓,๐๒๔	๓,๑๐๕	๑,๙๖๒	

ที่	นักธรรมชั้นเอก				ธรรมศึกษาชั้นเอก				หมายเหตุ
	ส่งสอบ	เข้าสอบ	สอบได้	สอบตก	ส่งสอบ	เข้าสอบ	สอบได้	สอบตก	
๑	๒๑,๙๑๗	๔,๗๐๙	๑,๖,๙๐๙	๑,๓๙๗	๓,๕๓๖	๕๖๐	๔๕๑	๔๙๙	หมายเหตุ รวมผู้ ธรรมศึกษา
๒	๑,๖๕๕	๓๐๖	๑,๓๔๙	๖๐๖	๒,๕๓๓	๕๐๕	๔๕๑	๑๙๐	
รวม	๒๓,๕๗๒	๕,๐๑๕	๓,๙๕๘	๒,๐๐๓	๖,๐๖๙	๑,๐๖๕	๙๐๒	๖๘๙	

สำเนาผลงานส่วนกลางและส่วนภูมิภาค พ.ศ. ๒๕๒๐

ที่	ชื่อ	นักธรรม				ธรรมศึกษา				หมายเหตุ
		ส่งสอบ	เข้าสอบ	คงสอบ	สอบได้	สอบตก	ส่งสอบ	เข้าสอบ	คงสอบ	
๑	ศิริ	๑๐๘,๑๖๓	๔๔,๐๐๘	๖๐,๑๕๕	๒๔,๖๘๓	๒๕,๖๘๑	๔๖,๓๒๔	๑๔,๖๘๓	๒๖,๐๔๑	
๒	ไท	๒๔,๒๐๔	๖,๒๔๖	๒๗,๙๕๐	๑๓,๐๐๔	๑๔,๙๔๖	๑๔,๙๔๔	๒๔,๖๘๓	๒๖,๐๔๑	
๓	โอภา	๒๑,๐๐๘	๔,๙๖๐	๑๖,๐๔๘	๔,๙๖๔	๑๐,๖๘๔	๒๖,๐๔๖	๑,๖๘๓	๑,๖๘๓	
รวม		๑๕๔,๓๗๕	๕๕,๒๖๔	๘๙,๑๑๐	๔๒,๓๖๖	๕๑,๖๐๗	๘๗,๖๐๔	๓๗,๐๐๘	๕๖,๐๐๘	

พ.ศ. ๒๕๒๐

ที่	นักธรรมชั้นตรี				ธรรมศึกษาชั้นตรี				หมายเหตุ
	ส่งสอบ	เข้าสอบ	คงสอบ	สอบได้	สอบตก	ส่งสอบ	เข้าสอบ	คงสอบ	
๑	๑๐๖,๖๘๐	๔๔,๓๓๘	๕๖,๓๔๒	๒๐,๖๘๔	๒๕,๖๕๘	๔๕,๖๖๔	๒๖,๖๖๒	๒๙,๖๗๒	มหาวิทยาลัย ธรรมยุต
๒	๔,๒๐๔	๒,๑๐๔	๒,๑๐๐	๒,๑๐๐	๖๖๐	๒,๑๖๑	๒,๑๖๑	๐,๐๐๐	
รวม	๑๐๘,๘๘๔	๔๖,๔๔๒	๕๘,๔๔๒	๒๒,๗๘๔	๒๖,๓๑๘	๔๗,๘๒๖	๒๘,๘๓๓	๒๙,๖๗๒	

ที่	นักธรรมชั้นโท				ธรรมศึกษาชั้นโท				หมายเหตุ
	ส่งสอบ	เข้าสอบ	คงสอบ	สอบได้	สอบตก	ส่งสอบ	เข้าสอบ	คงสอบ	
๑	๒๖,๖๖๐	๖,๖๖๐	๒๐,๐๐๐	๖,๖๖๐	๑๔,๓๔๐	๒๖,๖๖๐	๑๔,๓๔๐	๑๒,๓๒๐	มหาวิทยาลัย ธรรมยุต
๒	๒,๒๒๐	๔๖๖	๑,๗๕๔	๑,๗๕๔	๖๖๖	๒,๒๒๐	๑,๗๕๔	๖๖๖	
รวม	๒๘,๘๘๐	๗,๑๒๖	๒๑,๗๕๔	๘,๔๑๔	๑๕,๐๐๖	๒๘,๘๘๐	๑๖,๐๙๔	๑๒,๙๘๖	

ที่	บัญชีรายเดือน				บัญชีรายไตรมาส				หมายเหตุ
	ส่งมอบ	ขายส่งมอบ	คงเหลือ	รวมได้	รวมได้	รวมได้	รวมได้	รวมได้	
๑	๑๕,๐๐๒	๔,๕๕๖	๑๕,๕๖๐	๕,๕๕๕	๕,๕๕๕	๕,๕๕๕	๕,๕๕๕	๕,๕๕๕	หมายเหตุ รวมได้
๒	๑,๕๕๕	๓๐๕	๑,๕๕๕	๕๖๕	๕๖๕	๕๖๕	๕๖๕	๕๖๕	
รวม	๒๐,๕๕๕	๔,๘๖๑	๑๕,๕๖๐	๖,๑๒๐	๖,๑๒๐	๖,๑๒๐	๖,๑๒๐	๖,๑๒๐	

พ.ศ. ๒๕๕๒

ที่	บัญชีรายเดือน				บัญชีรายไตรมาส				หมายเหตุ
	ส่งมอบ	ขายส่งมอบ	คงเหลือ	รวมได้	รวมได้	รวมได้	รวมได้	รวมได้	
๑	๑๐,๐๐๐	๕,๕๕๕	๕,๕๕๕	๕,๕๕๕	๕,๕๕๕	๕,๕๕๕	๕,๕๕๕	๕,๕๕๕	หมายเหตุ รวมได้
๒	๕,๕๕๕	๓,๐๐๐	๕,๕๕๕	๓,๐๐๐	๓,๐๐๐	๓,๐๐๐	๓,๐๐๐	๓,๐๐๐	
รวม	๑๕,๕๕๕	๘,๕๕๕	๑๑,๐๐๐	๘,๕๕๕	๘,๕๕๕	๘,๕๕๕	๘,๕๕๕	๘,๕๕๕	

ที่	บัญชีรายเดือน				บัญชีรายไตรมาส				หมายเหตุ
	ส่งมอบ	ขายส่งมอบ	คงเหลือ	รวมได้	รวมได้	รวมได้	รวมได้	รวมได้	
๑	๒๐,๐๐๐	๕,๕๕๕	๑๕,๕๕๕	๑๕,๕๕๕	๑๕,๕๕๕	๑๕,๕๕๕	๑๕,๕๕๕	๑๕,๕๕๕	หมายเหตุ รวมได้
๒	๑๐,๐๐๐	๕,๕๕๕	๑๕,๕๕๕	๑๕,๕๕๕	๑๕,๕๕๕	๑๕,๕๕๕	๑๕,๕๕๕	๑๕,๕๕๕	
รวม	๓๐,๐๐๐	๑๑,๑๑๐	๑๘,๘๘๐	๓๑,๑๑๐	๓๑,๑๑๐	๓๑,๑๑๐	๓๑,๑๑๐	๓๑,๑๑๐	

ที่	นักธรรมชั้นเอก				ธรรมศึกษาชั้นเอก				หมายเหตุ
	ส่งสอบ	เข้าสอบ	สอบได้	สอบตก	ส่งสอบ	เข้าสอบ	สอบได้	สอบตก	
๑	๒๐,๐๐๐	๑๕,๐๐๐	๒,๐๐๐	๑๖,๐๐๐	๒๐,๐๐๐	๑๕,๐๐๐	๒,๐๐๐	๑๕,๐๐๐	มหาวิทยาลัย ธรรมยุติก
๒	๑,๕๐๐	๑,๒๐๐	๑๐๐	๑,๓๐๐	๑,๕๐๐	๑,๒๐๐	๑๐๐	๑,๓๐๐	
รวม	๒๑,๕๐๐	๑๖,๒๐๐	๒,๑๐๐	๑๔,๑๐๐	๒๑,๕๐๐	๑๖,๒๐๐	๒,๑๐๐	๑๔,๑๐๐	

พ.ศ. ๒๕๒๓

ที่	นักธรรมชั้นโท				ธรรมศึกษาชั้นโท				หมายเหตุ
	ส่งสอบ	เข้าสอบ	สอบได้	สอบตก	ส่งสอบ	เข้าสอบ	สอบได้	สอบตก	
๑	๑๕,๐๐๐	๑๐,๐๐๐	๑,๐๐๐	๙,๐๐๐	๑๕,๐๐๐	๑๐,๐๐๐	๑,๐๐๐	๙,๐๐๐	มหาวิทยาลัย ธรรมยุติก
๒	๑,๕๐๐	๑,๒๐๐	๑๐๐	๑,๓๐๐	๑,๕๐๐	๑,๒๐๐	๑๐๐	๑,๓๐๐	
รวม	๑๖,๕๐๐	๑๑,๒๐๐	๑,๑๐๐	๑๐,๓๐๐	๑๖,๕๐๐	๑๑,๒๐๐	๑,๑๐๐	๑๐,๓๐๐	

ที่	นักธรรมชั้นโท				ธรรมศึกษาชั้นโท				หมายเหตุ
	ส่งสอบ	เข้าสอบ	สอบได้	สอบตก	ส่งสอบ	เข้าสอบ	สอบได้	สอบตก	
๑	๒๐,๐๐๐	๑๕,๐๐๐	๒,๐๐๐	๑๖,๐๐๐	๒๐,๐๐๐	๑๕,๐๐๐	๒,๐๐๐	๑๕,๐๐๐	มหาวิทยาลัย ธรรมยุติก
๒	๑,๕๐๐	๑,๒๐๐	๑๐๐	๑,๓๐๐	๑,๕๐๐	๑,๒๐๐	๑๐๐	๑,๓๐๐	
รวม	๒๑,๕๐๐	๑๖,๒๐๐	๒,๑๐๐	๑๗,๑๐๐	๒๑,๕๐๐	๑๖,๒๐๐	๒,๑๐๐	๑๗,๑๐๐	

ที่	นักเรียนนอก				ครูฝึกภาษาเหนือ				หมายเหตุ
	ส่งสอบ	เข้าสอบ	คงสอบ	สอบได้	สอบได้	ส่งสอบ	เข้าสอบ	คงสอบ	
๑	๑๕,๔๕๕	๔,๔๕๑	๑๕,๐๖๖	๖,๑๐๕	๖,๙๖๖	๒,๓๑๐	๑๖๕	๑,๓๔๘	มณฑลพายัพ ธรรมยุต
๒	๑,๔๘๖	๕๕๕	๑,๕๖๕	๖๓๕	-๕๕๓	๕๕๕	๕๓๓	๕๕๕	
รวม	๑๕,๙๔๑	๕,๐๐๖	๑๖,๖๓๒	๖,๗๔๐	๖,๔๑๓	๒,๘๖๕	๑,๘๗๘	๑,๙๐๓	

[illegible][illegible]

ที่	นักธรรมชั้นเอก				ธรรมศึกษาชั้นเอก				หมายเหตุ	
	ส่งสอบ	ขาดสอบ	คงสอบ	สอบได้	สอบตก	ส่งสอบ	ขาดสอบ	คงสอบ		สอบได้
๑	๑๖,๖๘๗	๖,๘๘๗	๑๖,๖๘๗	๖,๘๘๗	๕,๖๘๖	๑,๖๘๕	๖,๘๘๖	๑,๐๐๐	๖,๘๘๕	๕,๖๘๕
๒	๑,๕๖๖	๓๖๖	๑,๕๖๖	๕,๖๖๖	๖,๐๐๐	๕,๐๐๐	๕,๐๐๐	๕,๐๐๐	๕,๐๐๐	๕,๐๐๐
รวม	๑๘,๒๕๓	๑๐,๒๕๓	๑๘,๒๕๓	๑๒,๕๕๓	๑๑,๖๘๖	๖,๖๘๕	๑๑,๖๘๖	๑,๐๐๐	๑๑,๖๘๕	๑๐,๖๘๕

ม.ป. ๒๕๒๕

ที่	นักธรรมชั้นตรี				ธรรมศึกษาชั้นตรี				หมายเหตุ
	ส่งสอบ	ขาดสอบ	คงสอบ	สอบได้	สอบตก	ส่งสอบ	ขาดสอบ	คงสอบ	
๑	๑๖๗,๐๐๓	๕๖,๖๘๕	๘๐,๕๐๘	๕๕,๐๕๑	๓๕,๓๗๕	๕๗,๑๐๑	๒๕,๗๕๖	๕๖,๒๕๖	๑๖๖,๖๖๖
๒	๗,๐๒๗	๒,๓๗๐	๕,๖๕๗	๓,๗๕๓	๑,๙๐๔	๓,๐๒๗	๓,๖๕๓	๒,๓๗๐	๑๖,๗๕๕
รวม	๑๗๔,๐๓๐	๕๙,๐๕๕	๘๖,๑๖๖	๕๘,๘๐๔	๓๗,๒๗๙	๖๐,๑๒๘	๒๙,๔๐๙	๕๘,๖๒๖	๑๘๓,๔๒๑

ที่	นักธรรมชั้นโท				ธรรมศึกษาชั้นโท					หมายเหตุ
	ส่งสอบ	ขาดสอบ	คงสอบ	สอบได้	สอบตก	ส่งสอบ	ขาดสอบ	คงสอบ	สอบได้	
๑	๓๔,๘๗๘	๔๔,๘๘๘	๒๘,๘๘๘	๑๔,๘๘๘	๑๓,๘๘๘	๑๑,๘๘๘	๑๑,๘๘๘	๑๑,๘๘๘	๑๓,๘๘๘	๑๔,๘๘๘
๒	๒,๘๐๐	๔๘๘	๒,๘๘๘	๑๔,๘๘๘	๑,๘๘๘	๑,๘๘๘	๑,๘๘๘	๑,๘๘๘	๑,๘๘๘	๑,๘๘๘
รวม	๓๗,๖๘๘	๔๕,๓๗๖	๓๑,๗๗๖	๒๘,๗๗๖	๑๕,๗๗๖	๑๓,๗๗๖	๑๓,๗๗๖	๑๓,๗๗๖	๒๕,๗๗๖	๑๕,๗๗๖

ที่	นักเรียนนอก					กรรมสิทธิ์นอก					หมายเหตุ
	ส่งมอบ	รับมอบ	คงเหลือ	สอบได้	สอบตก	ส่งมอบ	รับมอบ	คงเหลือ	สอบได้	สอบตก	
๑	๑๗,๕๕๓	๓,๕๓๔	๑๔,๐๑๙	๗,๕๗๕	๕,๐๖๐	๒,๐๔๖	๗๕๑	๑,๒๙๕	๖๓๓	๖๑๒	มหาดไทย
๒	๑,๖๕๖	๓๖๗	๑,๒๘๙	๗๘๗	๔๐๒	๕๔๖	๕๒๐	๓๒๒	๑๒๒	๒๐๐	กรรมสิทธิ์
รวม	๑๙,๒๐๙	๓,๙๐๑	๑๕,๓๐๘	๘,๓๖๒	๕,๔๖๒	๒,๕๙๒	๑,๒๗๑	๑,๖๑๗	๗๕๕	๘๑๒	

การศึกษาในมหาวิทยาลัยสงฆ์

“การศึกษาของพระภิกษุสามเณรในมหาวิทยาลัยสงฆ์รวมทั้งวิทยาลัยสาขา เป็นการศึกษาศรีปริยัติธรรมทั้งแผนกธรรม แผนกบาลี และแผนกสามัญศึกษา และการศึกษาวิชาการชั้นสูงทางพระพุทธศาสนา ปรัชญาและสังคมศาสตร์ ตลอดจนการฝึกหัดครูศาสนศึกษา สำหรับโรงเรียนปริยัติธรรมและหน่วยเผยแพร่ของคณะสงฆ์ระดับต่าง ๆ ด้วย” (๑)

การศึกษาของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ มหาวิทยาลัยสงฆ์แห่งคณะสงฆ์ไทย เป็นสถาบันการศึกษาชั้นสูงของคณะสงฆ์ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงสถาปนาขึ้น เมื่อ ร.ศ. ๑๐๘ (พ.ศ. ๒๔๓๒) มีชื่อเดิมว่า “มหาธาตุวิทยาลัย” และได้มีพระบรมราชโองการเปลี่ยนใหม่ว่า “มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” เมื่อวันที่ ๑๓ กันยายน ร.ศ. ๑๑๕ (พ.ศ. ๒๔๓๙) โดยมีพระราชประสงค์ให้เป็นอนุสรณ์เฉลิมพระเกียรติของพระองค์สืบไป

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้เริ่มดำเนินการการศึกษาในรูปแบบวิทยาลัยสงฆ์ โดยสมบุรณ์ ทั่วยาศัยมติของพระเถรานุเถระแห่งคณะสงฆ์ไทย ประกาศ ณ วันที่ ๙ มกราคม พ.ศ. ๒๔๙๐ ตั้งเป็นมหาวิทยาลัยสงฆ์ฝ่ายพระพุทธศาสนา มีพระพิมลธรรม (ซ้อย ฐานทัตตเถร) เป็นปฐมสภานายก และได้เปิดดำเนินการการศึกษา ตั้งแต่วันที่ ๑๘ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๙๐ เป็นต้นมา

การบริหารกิจการทั้งปวงของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยนั้น อยู่ในความควบคุมของสภามหาวิทยาลัย ซึ่งมีสภานายกเป็นประธาน มีอำนาจหน้าที่ควบคุมนโยบายของมหาวิทยาลัย และพิจารณาแต่งตั้งถอดถอนคณะบริหารของมหาวิทยาลัย

แผนการศึกษา

ก. ชั้นปริญญา

- (๑) คณะพุทธศาสตร์ มีหลักสูตร ๔ ปี ให้ปริญญา “พุทธศาสตรบัณฑิต”
[พร.บ.]

(๑) จำลอง วุฒิจันทร์, เรื่องการพัฒนากิจการคณะสงฆ์และการพระศาสนาเพื่อความมั่นคงแห่งชาติ, หน้า ๑๑๓, พ.ศ. ๒๕๒๖.

(๒) คณะครุศาสตร์ มีหลักสูตร ๔ ปี ให้ปริญญา “พุทธศาสตรบัณฑิต”
สาขาครุศาสตร์ [พร.บ. สาขาครุศาสตร์]

(๓) คณะมานุษยสงเคราะห์ศาสตร์ มีหลักสูตร ๔ ปี ให้ปริญญา “พุทธศาสตร
บัณฑิต” [พร.บ. สาขามานุษยสงเคราะห์ศาสตร์]

นิสิตผู้สอบได้ชั้นปีที่ ๓ โดยสมบูรณ์แล้ว ไม่ประสงค์จะศึกษาต่อในชั้นปีที่ ๔ หรือ
ไม่สามารถศึกษาให้สำเร็จชั้นปีที่ ๔ ได้ อาจได้รับอนุปริญญาของคณะนั้น ๆ

ข. นิสิตต่ำกว่าปริญญา

(๑) แผนกอบรมครุศาสนศึกษา มีหลักสูตร ๒ ปี ให้ประกาศนียบัตร “อบรม
ครุศาสนศึกษาชั้นสูง”

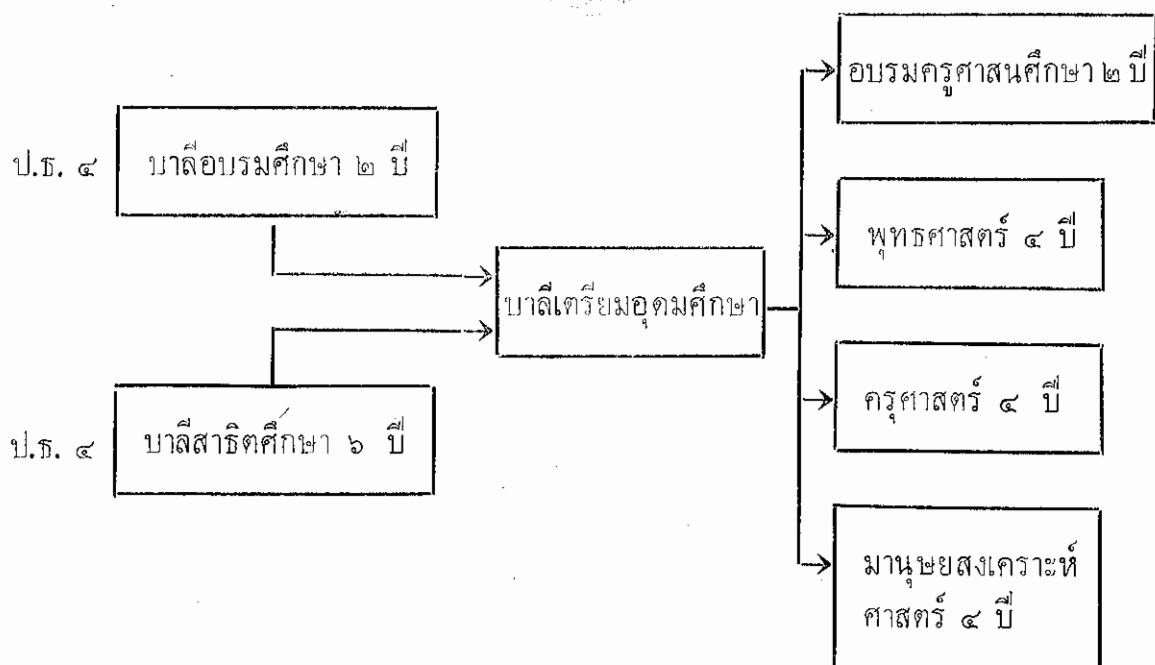
(๒) แผนกบาลีเตรียมอุดมศึกษา มีหลักสูตร ๒ ปี ให้ประกาศนียบัตร “บาลี
เตรียมอุดมศึกษา”

(๓) แผนกบาลีอบรมศึกษา มีหลักสูตร ๒ ปี ให้ประกาศนียบัตร “บาลีมัธยม
ศึกษา”

(๔) แผนกบาลีสาธิตศึกษา มีหลักสูตร ๖ ปี ให้ประกาศนียบัตร “บาลีมัธยม
ศึกษา”

ผู้ศึกษาในชั้นปริญญา เรียกว่า “นิสิต” ผู้ศึกษาในแผนกอบรมครุศาสนศึกษา
เรียกว่า “นักศึกษา” ผู้ศึกษาในแผนกอื่น ๆ เรียกว่า “นักเรียน”

ทั้งนี้ ผู้ศึกษาอาจศึกษาต่อเนื่องกันไปโดยลำดับ ตามผังการศึกษาดังนี้

การศึกษาในชั้นอุดมศึกษา ระดับปริญญาตรีของมหาวิทยาลัยสงฆ์แห่งนี้ ใช้เวลา ๔ ปี ผู้ศึกษาสามารถเลือกศึกษาได้ในคณะต่าง ๆ ซึ่งมีอยู่ ๓ คณะ^(๑) และอาจเลือกเรียนวิชาเฉพาะสาขาต่าง ๆ ในคณะนั้น ๆ ได้ตามความถนัดและตามที่มหาวิทยาลัยเปิดสอนคือ

๑. คณะพุทธศาสตร์ ประกอบด้วยภาควิชาต่าง ๆ ดังนี้

๑.๑ ภาควิชาภาษาบาลี	จัดสอนวิชาต่าง ๆ รวม ๒๔	กระบวนวิชา
๑.๒ ภาควิชาพุทธศาสนา	....., ๒๓	„
๑.๓ ภาควิชาศาสนาและปรัชญา	....., ๒๔	„
๑.๔ ภาควิชาภารตวิทยา	....., ๑๕	„

๒. คณะครูศาสตร์ ประกอบด้วยภาควิชาต่าง ๆ ดังนี้

๒.๑ ภาควิชาการศึกษา	จัดสอนวิชาต่าง ๆ รวม ๒๔	กระบวนวิชา
๒.๒ ภาควิชาจิตวิทยา	....., ๑๖	„
๒.๓ ภาควิชาบรรณารักษศาสตร์	....., ๑๓	„
๒.๔ ภาควิชาวิทยาศาสตร์และคณะนิติศาสตร์	....., ๓๕	„

(๑) ตามรายงานการศึกษาเรื่อง การศึกษาของคณะสงฆ์ไทย ของกรมการศาสนา พ.ศ. ๒๕๑๖
หน้า ๕๕-๖๑

๓. คณะมนุษยสังเคราะห์ศาสตร์ ประกอบด้วยภาควิชาต่าง ๆ ดังนี้

๓.๑ ภาควิชาภาษาไทย	จัดสอนวิชาต่าง ๆ รวม ๑๖ กระบวนวิชา
๓.๒ ภาควิชาภาษาอังกฤษ	....., ๒๖ ,,
๓.๓ ภาควิชาศึกษารื่องเอเชียอาคเนย์	....., ๓๐ ,,
๓.๔ ภาควิชาสังคมศาสตร์	....., ๓๕ ,,

นิสิตจะศึกษาในคณะใด และเลือกเรียนวิชาเฉพาะในวิชาใดก็ตาม จะต้องใช้เวลาศึกษาให้ครบ ๔ ปีการศึกษาหรือ ๘ ภาคเรียน ต้องทำหน่วยกิตให้ครบตามที่กำหนดในแต่ละหมวดวิชา ซึ่งรวมทั้งหมดไม่ต่ำกว่า ๒๐๐ หน่วยกิต และต้องทำคะแนนเฉลี่ยได้ไม่น้อยกว่า ๒.๐๐

ข้อกำหนดเกี่ยวกับหน่วยกิตที่นิสิตทุกรูปต้องทำได้ในหมวดวิชาต่าง ๆ ดังนี้

๑. วิชาบังคับ บาลี — พุทธศาสนา	๔๕	หน่วยกิต
๒. วิชาบังคับสามัญ	๔๕	หน่วยกิต
๓. วิชาเฉพาะ		
— วิชาเอก	๓๐	หน่วยกิต
— วิชาโท	๑๒	หน่วยกิต
๔. วิชาเลือกเสรี	๘	หน่วยกิต

รวมอย่างต่ำ

๒๐๐

หน่วยกิต

เนื่องด้วยผู้ศึกษาในชั้นอุดมศึกษาชั้นต้น ต้องได้ทั้งเปรียญธรรมและต้องได้ ม.ศ. ๕ มาก่อน แต่พระภิกษุสามเณรส่วนมากไม่มีคุณสมบัติเช่นนั้นครบถ้วน แม้ได้เปรียญธรรมมาแล้ว ก็ยังไม่ได้ ม.ศ. ๕ ทางมหาวิทยาลัยจึงต้องจัดการศึกษาระดับอื่นเพิ่มขึ้น ทั้งที่เป็นการศึกษาเพื่อเตรียมพื้นฐานให้แก่พระภิกษุสามเณรที่จะศึกษาในชั้นปริญญาตรี และการศึกษาแขนงพิเศษอื่น ๆ ซึ่งขณะนี้มี ๔ ส่วนคือ (๑)

๑. แผนกอบรมครูศาสนศึกษา ในการศึกษาบาลีธรรมร่วมกับวิชาตามหลักสูตร ป.กศ.สูง หลักสูตร ๒ ปี รับผู้สำเร็จบาลีเตรียมอุดมศึกษา หรือ ม.ศ. ๕ และเป็นเปรียญธรรม ๔ ประโยค

(๑) สถิตปี พ.ศ. ๒๕๑๖, อ้างแล้ว

๒. **แผนกบาลีเตรียมอุดมศึกษา** ให้การศึกษาบาลีธรรมร่วมกับวิชาตามหลักสูตร ม.ศ. ๕ เพื่อเป็นพื้นฐานเข้าศึกษาต่อในชั้นบาลีอุดมศึกษา หลักสูตร ๒ ปี รับผู้สำเร็จบาลี อบรมศึกษาหรือบาลีสาริตศึกษา หรือได้ ม.ศ. ๓ และเป็นเปรียญ ๔ ประโยค

๓. **แผนกบาลีอบรมศึกษา** ให้การศึกษาบาลีธรรมร่วมกับวิชาตามหลักสูตร ประโยคประถมศึกษาคอนปลาย และมีมัธยมศึกษาตอนต้น เพื่อเป็นพื้นฐานเข้าศึกษาต่อใน ชั้นบาลีเตรียมอุดมหลักสูตร ๒ ปี รับพระภิกษุสามเณรที่เป็นเปรียญธรรม ๔ ประโยค

๔. **แผนกบาลีสาริตศึกษา** ให้การศึกษาบาลีธรรมร่วมกับวิชาตามหลักสูตรประโยค ประถมศึกษาคอนปลาย และมีมัธยมศึกษาตอนต้น หลักสูตร ๖ ปี รับนักเรียนที่สำเร็จ ประโยคประถมศึกษาคอนต้น

นอกจากการจัดการศึกษาสำหรับพระภิกษุสามเณรโดยตรงแล้ว มหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัยยังได้ดำเนินงานเผยแผ่ และสงเคราะห์ต่าง ๆ อีก ดังต่อไปนี้

๑. **แผนกธรรมวิจัย** เป็นส่วนงานเพื่อการค้นคว้าและเผยแผ่แก่ประชาชนทั่วไป ด้วยการบรรยายธรรม เทศนา จัดพิมพ์หนังสือ และการสอนภาษาบาลีภาคพิเศษสำหรับ กฤหัสถ์

๒. **แผนกโรงเรียนพุทธศาสนาวินิจฉัย** ^(๑) รับนักเรียนตั้งแต่ชั้น ประถม ปีที่ ๑ ขึ้นไป

๓. **นิตยสาร** คือ พุทธจักร เสียงธรรม และเพื่อนใจ

๔. **การพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**

๕. **โครงการปฏิบัติศาสนกิจในส่วนภูมิภาค** ส่งผู้สำเร็จการศึกษาไปช่วยปฏิบัติ ศาสนกิจในจังหวัดต่าง ๆ

๖. **โครงการอบรมพระภิกษุเพื่อส่งเสริมพัฒนาท้องถิ่น** เป็นโครงการร่วมกันกับ สภาการศึกษามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

(๑) ได้เปิดโรงเรียนวินิจฉัยเป็นแห่งแรกในประเทศไทย คือ เปิดเมื่อวันที่ ๑๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๐๑ ที่มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และกำหนดหลักสูตรขึ้นมาใช้เอง

๗. งานพระธรรมทูต รับสนองงานคณะสงฆ์ในฐานะพระธรรมทูตสายที่ ๘
๘. งานพระธรรมจาริก ส่งพระธรรมจาริกไปส่งเคราะห์ชาวเขาตามที่คณะพระ
จาริกขอความร่วมมือมา
๙. งานอบรมจริยธรรมนักเรียน ส่งพระวิทยากรไปอบรมนักเรียนตาม โรงเรียน
ต่าง ๆ ตามที่ได้รับการขอความร่วมมือจากกรมการศาสนา โรงเรียนและสถาบัน
ต่าง ๆ
๑๐. มูลนิธิมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตั้งมูลนิธิขึ้นเพื่อบำรุงส่งเสริมการ
ศึกษาฝ่ายพระพุทธศาสนา และการศึกษาในมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ให้ทุนการศึกษาแก่พระนิสิตและนักเรียน และบำรุงโรงเรียนพุทธศาสนา
วันอาทิตย์ ใน มจร.

นอกจากนั้น มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ยังได้จัดให้มี โรงเรียนประเภทต่าง ๆ ขึ้น
ในเครือข่าย ซึ่งอยู่ในความควบคุมของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เช่น วิทยาลัยสงฆ์
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ตั้งอยู่ ณ วัดศรีสะเกษ อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย สอน
ชั้นมัธยมศึกษาตามหลักสูตรปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ฝึกหัดครูศาสนศึกษา ปีที่ ๑-๒
และพุทธศาสตร์ปีที่ ๑-๒ วิทยาลัยสงฆ์ภาคทักษิณ ตั้งอยู่ ณ วัดแจ้ง จังหวัดนครศรี
ธรรมราช สอนนักธรรมบาลี การศึกษาผู้ใหญ่ธรรมวินัย พุทธศาสตร์ ปีที่ ๑-๒ และ
โรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ เป็นต้น

สภาการศึกษามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๖^(๑) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณา
โปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาต ให้ตั้งวิทยาลัยขึ้นในบริเวณวัดบวรนิเวศวิหาร
พระราชทานนามว่า “มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” เพื่อเป็นที่ศึกษาเล่าเรียนของภิกษุสามเณร
ทรงอุทิศพระราชทรัพย์บำรุงประจำปีและก่อสร้างสถานศึกษาของวิทยาลัยขึ้น

ครั้นเมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๓๖ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ได้เสด็จมาเปิดมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระองค์ทรงรับอุปถัมภ์ด้วย ทรงประทานพระราช
ทรัพย์ บำรุงประจำปี แม้ในบัดนี้ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยก็ยังอยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์อาศัย

(๑) สภาการศึกษามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, หลักสูตรและระเบียบวิธีปฏิบัติศาสนศาสตร์บัณฑิต, พ.ศ. ๒๕๒๖
หน้า ๑๑๑-๑๐๓

พระราชประสงค์ดังกล่าวแล้วนั้น สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส จึงทรงตั้งพระวัตถุประสงค์เพื่อดำเนินกิจการของมหามกุฏราชวิทยาลัยนี้ ๓ ประการ ดังนี้

๑. เพื่อเป็นสถานศึกษาของภิกษุสามเณร
๒. เพื่อเป็นสถานศึกษาวิทยาการอันเป็นของชาติภูมิ และของต่างประเทศ
๓. เพื่อเป็นสถานที่เผยแผ่พระพุทธศาสนา

เมื่อกิจการของมหามกุฏราชวิทยาลัยได้ดำเนินแล้ว ปรากฏว่าพระวัตถุประสงค์เหล่านั้นได้รับผลเป็นที่น่าพอใจตลอดมา

เพื่อที่จะให้พระวัตถุประสงค์เหล่านั้นได้ผลดียิ่งขึ้น ดังนั้นเมื่อวันที่ ๓๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๘ สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ สมเด็จพระสังฆราช ในฐานะที่ทรงเป็นนายกรัฐมนตรี มหามกุฏราชวิทยาลัย พร้อมด้วยพระเถรานุเถระ จึงได้ทรงประกาศตั้งสถาบันการศึกษาชั้นสูงในรูปมหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนาขึ้นโดยอาศัยนามเดิมว่า “สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย” โดยมีจุดมุ่งหมาย คือ

๑. เพื่อให้เป็นสถานศึกษาพระปริยัติธรรม
๒. เพื่อให้เป็นสถานศึกษาวิชาทั้งของชาติทั้งของต่างชาติ
๓. เพื่อให้เป็นสถานเผยแผ่พระพุทธศาสนา ทั้งในและนอกประเทศ
๔. เพื่อให้ภิกษุสามเณร มีความรู้และความสามารถในการบำเพ็ญประโยชน์แก่ประชาชนได้ดียิ่งขึ้น
๕. เพื่อให้ภิกษุสามเณร มีความรู้และความสามารถในการค้นคว้า โต้ตอบ หรืออภิปรายธรรมได้อย่างกว้างขวางแก่ชาวไทยและชาวต่างประเทศ
๖. เพื่อให้ภิกษุสามเณร ได้เป็นกำลังสำคัญในการจรรโลงพระพุทธศาสนา และเป็นศาสนทายาทที่เหมาะสมแก่กาลสมัย
๗. เพื่อความเจริญก้าวหน้า และคงอยู่ตลอดกาลนานของพระพุทธศาสนา

ทั้งนี้ ภายใต้การบริหารของคณะกรรมการคณะหนึ่งเรียกว่า กรรมการสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย สถาบันการศึกษาแห่งนี้ได้เริ่มเปิดให้การอบรมศึกษาแก่ภิกษุสามเณร ตั้งแต่วันที่ ๑๖ กันยายน พ.ศ. ๒๔๘๘ จนถึงบัดนี้ รวมเวลาได้กว่า ๓๗ ปีแล้ว (สำหรับคำสั่งต่าง ๆ เกี่ยวกับสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัยดูรายละเอียดในภาคผนวก ข้างหน้า)

นายกสภาการศึกษา ฯ
สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ
เจ้าคณะใหญ่คณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกาย
กรรมการฝ่ายบรรพชิต

๑. สมเด็จพระญาณสังวร	วัดบวรนิเวศวิหาร	ประธานกรรมการ
๒. สมเด็จพระมหาธีรวงศ์	วัดราชผาติการาม	กรรมการ
๓. สมเด็จพระวันรัต	วัดโสมนัสวิหาร	กรรมการ
๔. พระสาสนโสภณ	วัดเทพศิรินทราวาส	กรรมการ
๕. พระพุทธพจนวราภรณ์	วัดราชบพิธ	กรรมการ
๖. พระพรหมมุนี	วัดนรนาถสุนทริการาม	กรรมการ
๗. พระญาณวโรดม	วัดบวรนิเวศวิหาร	กรรมการ
๘. พระธรรมธัชมนี	วัดเทพศิรินทราวาส	รองประธานกรรมการ
๙. พระธรรมดิลก	วัดบวรนิเวศวิหาร	กรรมการ
๑๐. พระธรรมบัณฑิต	วัดสัมพันธวงศ์	กรรมการ
๑๑. พระราชดิลก	วัดบุปผาราม	กรรมการ
๑๒. พระเทพโมลี	วัดมกุฏกษัตริยาราม	กรรมการและเลขาธิการ

กรรมการฝ่ายคฤหัสถ์

๑. พล.อ.ท. พระเวชยันต์รังสฤษดิ์	กรรมการ
๒. ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช	กรรมการ
๓. ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช	ผู้ช่วยประธานกรรมการ
๔. นายสุชีพ ปุญญานุภาพ	กรรมการและที่ปรึกษา

นายกสภามหาวิทยาลัย

รองนายกสภามหาวิทยาลัย

กรรมการสภาการศึกษา มหาวิทยาลัย (กรรมการสภามหาวิทยาลัย)

เลขาธิการ

รองเลขาธิการฝ่ายวิชาการ

รองเลขาธิการฝ่ายธุรการ

ผู้ช่วยเลขาธิการ
ฝ่ายปกครอง

ผู้ช่วยเลขาธิการ
ฝ่ายวิชาการ

ผู้ช่วยเลขาธิการ
ฝ่ายเผยแผ่และบำเพ็ญประโยชน์

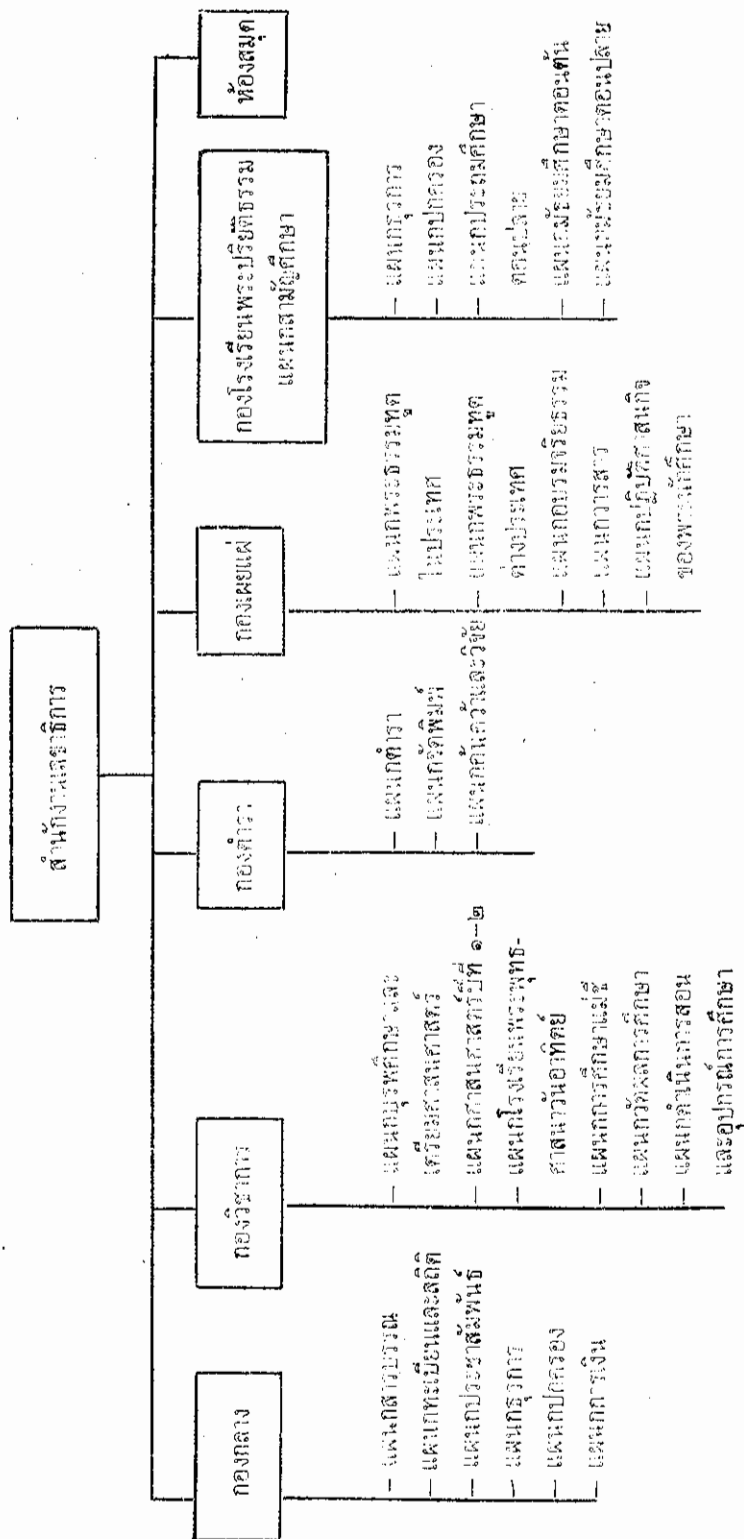
ผู้ช่วยเลขาธิการ
ฝ่ายสาธารณูปการ

สำนักงานเลขาธิการ

- กองกลาง
- กองวิชาการ
- กองตำรา
- กองเผยแพร่
- กองโรงเรียนปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา
- ห้องสมุด

คณะ

- คณะศาสนและปรัชญา
- คณะศิลปศาสตร์
- คณะสังคมศาสตร์
- คณะศึกษาศาสตร์

คุณลักษณะพิเศษในหลักสูตร^(๑)
สภาการศึกษามหาวิทยาลัย

นักศึกษาทุกคนจะต้องสอบผ่านวิชาต่อไปนี้จึงจะได้รับปริญญา

วิชาพระพุทธศาสนา

๑. ความรู้ในพระวินัยปิฎก
๒. ความรู้ในพระสุตตันตปิฎก
๓. ความรู้ในพระอภิธรรมปิฎก
๔. ความรู้ในศาสนพิธี การบริหาร และกฎหมายคณะสงฆ์
๕. ความรู้ศัพท์พระพุทธศาสนาเป็นภาษาอังกฤษ
๖. ความรู้ในการเผยแผ่ และโต้ตอบปัญหาทางศาสนา
๗. ความรู้ภาษาบาลี
๘. ความรู้ภาษาอังกฤษ ทั้งที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาและวิชาการทั่วไป
๙. การปฏิบัติกรรมฐานทั้งสมถะและวิปัสสนา

วิชาศาสนาเปรียบเทียบ

๑. ผู้ตั้งศาสนา
๒. ศาสนาในอดีตและปัจจุบัน
๓. ตำราหรือคัมภีร์ศาสนา
๔. หลักคำสอนสำคัญของศาสนา
๕. ปรัชญาทั้งอภิปรัชญา (Metaphysics) และคุณวิทยา (Axiology) ของศาสนา
๖. ประวัติความเป็นมาของศาสนานั้น ๆ

---

(๑) สภาการศึกษามหาวิทยาลัย, หลักสูตรและระเบียบปริญญาศาสนศาสตรบัณฑิต, พ.ศ. ๒๕๒๖
หน้า ๑-๓

๗. สถานภาพในปัจจุบันของศาสนาที่ยังมีชีวิตอยู่

๘. สัญลักษณ์ของศาสนา

๙. ข้อเปรียบเทียบในแง่ต่าง ๆ

นักศึกษาทุกรูป เมื่อสอบผ่านแล้ว ต้องออกไปปฏิบัติศาสนกิจตามที่ได้รับมอบหมายในต่างจังหวัด หรือในกรุงเทพ ฯ อย่างน้อย ๑ ปี จึงมีสิทธิได้รับปริญญา

หลักสูตรปริญญาศาสนศาสตรบัณฑิต

ของ

สภาการศึกษามหาจุฬาราชวิทยาลัย มหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนา

พุทธศักราช ๒๕๒๖

จุดมุ่งหมาย

หลักสูตรปริญญาศาสนศาสตรบัณฑิต มีความมุ่งหมายดังนี้ :-

๑. เพื่อผลิตนักวิชาการทางศาสนาที่มีคุณวุฒิสูง มีอุทมกตисง มีความประพฤติดี เป็นศาสนทายาทที่ดีของพระพุทธศาสนา
๒. เพื่อให้นักศึกษาได้ศึกษาวิชาการสมัยใหม่ อันไม่ขัดต่อสมณวิสัย และสามารถนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา
๓. เพื่อให้ผู้สำเร็จการศึกษามีความรู้ความสามารถในการค้นคว้าวิจัย การธำรงรักษา และการเผยแผ่พระพุทธศาสนาทั้งในและนอกประเทศ
๔. เพื่อให้ผู้สำเร็จการศึกษามีความสามารถในการบำเพ็ญประโยชน์แก่สังคม ประเทศชาติและพระพุทธศาสนา เหมาะแก่กาลสมัย
๕. เพื่อให้ผู้สำเร็จการศึกษามีความสามารถในการสอน อบรม โต้ตอบ อภิปราย วิชาการทางพระพุทธศาสนา และแนะแนวทางชีวิตที่ถูกต้อง
๖. เพื่อให้ผู้สำเร็จการศึกษามีความสามารถในการเป็นผู้นำ และเป็นตัวแทนทางพระพุทธศาสนาได้เป็นอย่างดี

๗. เพื่อให้ผู้สำเร็จการศึกษามีความรู้และความสามารถเหมาะสมแก่การเป็น ศาสน-
ทายาทอันจะเป็นไปเพื่อความเจริญรุ่งเรือง และความมั่นคงของพระพุทธศาสนา

หลักการทั่วไป

๑. อัตราส่วนระหว่างวิชาสามัญและวิชาศาสนา

โดยทั่วไป ให้ถืออัตราส่วนวิชาสามัญประมาณ ๖๕% และวิชาศาสนาประมาณ ๓๕%

๒. การกำหนดจำนวนหน่วยกิต

ในหลักสูตร ๔ ปี มีการสอนทั้งหมดไม่น้อยกว่า ๑๔๔ หน่วยกิต และไม่เกิน
๑๕๐ หน่วยกิต โดยแบ่งการสอนตามระดับดังนี้:—

ชั้นปีที่ ๑	จัดสอนประมาณ	๓๖	หน่วยกิต
ชั้นปีที่ ๒	จัดสอนประมาณ	๓๖	หน่วยกิต
ชั้นปีที่ ๓	จัดสอนประมาณ	๓๖	หน่วยกิต
ชั้นปีที่ ๔	จัดสอนประมาณ	๓๖	หน่วยกิต

๓. การกำหนดจำนวนหน่วยกิต และชั่วโมงเรียนต่อสัปดาห์

๓.๑ รายวิชาบางวิชาปรากฏตามตัวเลขว่า จำนวนชั่วโมงเรียนต่อสัปดาห์ เท่ากับ
จำนวนหน่วยกิต ในกรณีเช่นนี้ให้เป็นที่เข้าใจว่า จะต้องปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้อง
ซึ่งเป็นเวลาเพิ่มอีกประมาณ ๒ เท่า ของจำนวนหน่วยกิตนั้นเสมอ
เช่น “พระสูตรตันตปิฎก ๒ หน่วยกิต” หมายความว่า มีชั่วโมงเรียนใน
ชั้นเท่ากับ ๒ ชั่วโมงต่อสัปดาห์ นักศึกษาจะต้องใช้เวลาปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้อง
อีกประมาณ ๔ ชั่วโมงต่อสัปดาห์ เช่น อ่านหนังสือที่กำหนดให้ในห้อง
สมุด และเขียนรายงานประจำรายวิชา เป็นต้น

๓.๒ รายวิชาบางวิชาปรากฏตามตัวเลขว่า จำนวนชั่วโมงเรียนต่อสัปดาห์มาก
กว่าจำนวนหน่วยกิต ในกรณีเช่นนี้ให้เป็นที่เข้าใจว่า จะต้องปฏิบัติงานที่
เกี่ยวข้อง ตามจำนวนเวลาที่กำหนดไว้ และยังคงค้นคว้าจากหนังสือต่าง ๆ

ในห้องสมุด และเขียนรายงานประจำวิชาอีกด้วย เช่น “วิชาการเขียนเรียงความภาษาอังกฤษ ๑ ๑(๔) หน่วยกิต” หมายความว่า มีค่า ๑ หน่วยกิต นักศึกษาจะต้องอยู่ในห้องเรียนและหรือห้องปฏิบัติการรวม ๔ ชั่วโมงต่อสัปดาห์ เช่น อ่านหนังสือที่กำหนดให้ในห้องสมุด และเขียนรายงานประจำรายวิชา เป็นต้น

๔. การจัดแบ่งประเภทวิชา

หลักสูตรชั้นปริญญาตรีบัณฑิต ประกอบด้วยวิชาประเภทต่าง ๆ ดังนี้:—

- ๔.๑ วิชาพื้นฐานทั่วไป ได้แก่วิชาที่นักศึกษาทุกคนต้องเรียนเหมือนกันหมด
- ๔.๒ วิชาเอก วิชาโท ได้แก่วิชาที่กำหนดให้นักศึกษาเลือกเรียน ตามความสนใจ และความถนัดของตน โดยให้เลือกเรียนในระดับชั้นปีที่ ๓ และชั้นปีที่ ๔
- ๔.๓ วิชาเลือก ได้แก่วิชาที่กำหนดให้นักศึกษาเลือกเรียนตามความเหมาะสม เพื่อส่งเสริมวิชาเอก
- ๔.๔ วิชาศาสนาบังคับ ได้แก่วิชาที่เกี่ยวข้องกับศาสนาโดยตรง เช่น วิชาศาสนาเปรียบเทียบ เป็นต้น

๕. การศึกษาภาคปฏิบัติ

นักศึกษาทุกคนที่เรียนจบหลักสูตรภาควิชาการแล้ว ต้องปฏิบัติตามธรรมเนียมและปฏิบัติศาสนกิจ ซึ่งเป็นหลักสูตรภาคปฏิบัติ เพื่อให้เกิดความสมบูรณ์ทั้ง ๓ ชั้น ตามหลักการทางพระพุทธศาสนา คือปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ และเพื่อให้ นักศึกษาได้ตอบแทนคุณพระศาสนา ได้มีประสบการณ์ และได้บำเพ็ญประโยชน์แก่สังคม แต่ไม่นับเป็นหน่วยกิต จึงกำหนดเป็นระเบียบปฏิบัติไว้ดังนี้

- ๕.๑ ปฏิบัติกรรมฐาน ณ สถานที่ และตามระยะเวลาที่มหาวิทยาลัยกำหนดให้เป็นคราว ๆ ไป

๕.๒ ปฏิบัติศาสนกิจ เป็นระยะเวลา ๑ ปี คือ

๕.๒.๑ ไปปฏิบัติศาสนกิจในต่างจังหวัด ตามคำสั่งของมหาวิทยาลัย หรือ

๕.๒.๒ เป็นเจ้าหน้าที่หรือครูอาจารย์ ในสถานศึกษาที่มหาวิทยาลัย
กำหนดให้ หรือ

๕.๒.๓ ไปทำศาสนกิจอื่น ๆ ตามแต่มหาวิทยาลัยจะกำหนด หรือ

๕.๒.๔ ปฏิบัติศาสนกิจในวัดของตน โดยเจ้าอาวาสแจ้งความจำนงค์ต่อ
มหาวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยอนุมัติ

นักศึกษาที่อยู่ในระหว่างการศึกษามหาวิทยาลัย ตามที่ระบุไว้ในข้อ ๕.๑ และ ๕.๒ ต้อง
ทำรายงานกิจการที่ได้ปฏิบัติเสนอมหาวิทยาลัยด้วย จึงจะถือว่าได้ปฏิบัติตามกฎและ
ระเบียบของมหาวิทยาลัย

การพิจารณาอนุมัติปริญญา

๑. การพิจารณาอนุมัติปริญญา เป็นหน้าที่ของสภามหาวิทยาลัย
๒. สภามหาวิทยาลัย จะพิจารณาอนุมัติปริญญาแก่นักศึกษาที่มหาวิทยาลัยเสนอชื่อ
ต่อสภามหาวิทยาลัยเท่านั้น
๓. การเสนอชื่อนักศึกษาผู้สำเร็จการศึกษาตามหลักสูตรต่อสภามหาวิทยาลัย เพื่อ
พิจารณาอนุมัติปริญญา เป็นหน้าที่ของมหาวิทยาลัย
๔. นักศึกษาที่มหาวิทยาลัย จะเสนอชื่อต่อสภามหาวิทยาลัยเพื่อพิจารณาอนุมัติ-
ปริญญา จะต้องมีการเรียนทั้งภาควิชาการ และภาคปฏิบัติตามเกณฑ์ดังนี้
  - ๔.๑ เรียนครบจำนวนหน่วยกิตของวิชาต่าง ๆ ตามที่กำหนดไว้ในแผนการศึกษา
ของแต่ละคณะ
  - ๔.๒ ได้แต้มเฉลี่ยของหน่วยกิตไม่ต่ำกว่า ๒.๐
  - ๔.๓ ไม่ปรากฏผลการเรียนของรายวิชาใดอยู่ในระดับ E

๔.๔ ผลการเรียนรู้ของวิชาเอก และวิชาศาสนาบังคับ แต่ละรายวิชาต้องได้ไม่ต่ำกว่าระดับ C

๔.๕ ได้ ป.ธ. ๕ น.ธ. เอก หรือเทียบเท่า และผ่านการศึกษาระดับปริญญาแล้ว ๑ ปี

๕. ที่ประชุมคณบดี หัวหน้าภาควิชา และหัวหน้ากองกลางของสำนักงานเลขาธิการมหาวิทยาลัย มีหน้าที่พิจารณาตรวจสอบผลการศึกษานักศึกษาผู้มีความเหมาะสมที่จะเสนอต่อสภามหาวิทยาลัย เพื่อพิจารณาอนุมัติปริญญา

ข้อปริญญญา

ปริญญาตรีเรียกว่า “ศาสตราจารย์บัณฑิต” ใช้อักษรย่อ “ศ.บ.” ชื่อเต็มภาษาอังกฤษ เรียกว่า “Bachelor of Arts” ชื่อย่อ “B.A.” คำอธิบาย การศึกษาในสภาการศึกษา มหาวิทยาลัย แบ่งเป็น ๔ คณะ เรียกชื่อปริญญาตรีว่า “ศาสตราจารย์บัณฑิต” เหมือนกันหมดทุกคณะ ความแตกต่างของสาขาวิชาระบุไว้ในวงเล็บของชื่อย่อปริญญา เช่น ปริญญาศาสตราจารย์บัณฑิตสาขาวิชาปรัชญา เขียนว่า ศ.บ. (ปรัชญา) ภาษาอังกฤษ เขียนว่า B.A. (philosophy)

แผนการเรียนแต่ละคณะ

หลักสูตรปริญญาศาสตราจารย์บัณฑิต แบ่งออกเป็น ๔ คณะ คือ

๑. คณะศิลปศาสตร์
๒. คณะศาสนาและปรัชญา
๓. คณะสังคมศาสตร์
๔. คณะศึกษาศาสตร์

โดยที่มีระยะเวลาการเรียนภาควิชาการ ๔ ปี หรือ ๘ ภาคการศึกษา และภาคปฏิบัติ ๑ ปี ในภาควิชาการต้องเรียนให้ได้จำนวนหน่วยกิตรวมทั้งสิ้นไม่ต่ำกว่า ๑๔๔ หน่วยกิต และไม่เกิน ๑๕๐ หน่วยกิต ดังตารางแสดงหน่วยกิตดังต่อไปนี้.

ตารางแสดงแผนการเรียนทุกคณะ

อันดับ	รายการ	จำนวนหน่วยกิต
๑.	วิทยาศาสตร์บังคับ	๕๐
๒.	วิชาพื้นฐานทั่วไป	๓๔
๓.	วิชาเอก	๕๒/๔๘
๔.	วิชาเลือก หรือวิชาโท	๘/๑๖
	รวม	๑๔๔/๑๔๘

หมายเหตุ จำนวนหน่วยกิต ๕๒/๔๘ ในอันดับที่ ๓ ของวิชาเอกนั้น ๕๒ หมายถึงจำนวนหน่วยกิตของวิชาเอกทั่วไป ส่วน ๔๘ หมายถึงจำนวนหน่วยกิตเฉพาะของวิชาเอกการศึกษาในคณะศึกษาศาสตร์เท่านั้น

จำนวนหน่วยกิต ๘/๑๖ ในอันดับที่ ๔ ของวิชาเลือกหรือวิชาโทนั้น ๘ หมายถึงจำนวนหน่วยกิตของวิชาเลือก สำหรับผู้เรียนวิชาเอก ๕๒ หน่วยกิต ส่วน ๑๖ หมายถึงจำนวนหน่วยกิตของวิชาโท สำหรับผู้เรียนวิชาเอกการศึกษาในคณะอื่น ๆ เว้นคณะศึกษาศาสตร์ไม่มีวิชาโทมีแต่วิชาเลือก ส่วนคณะศึกษาศาสตร์มีแต่วิชาโท ไม่มีวิชาเลือก

คณะศิลปศาสตร์

นักศึกษาในคณะศิลปศาสตร์ ต้องเรียนวิชาเอก ๑ สาขาวิชา จากวิชาข้างล่างนี้ โดยไม่ต้องเรียนวิชาโท และต้องเรียนวิชาเลือกที่กำหนดไว้ท้ายวิชาเอกสาขานั้น ๆ

วิชาเอก

๑. ภาษาไทย	๕๒ หน่วยกิต
๒. ภาษาบาลีและสันสกฤต	๕๒ หน่วยกิต
๓. ภาษาอังกฤษ	๕๒ หน่วยกิต

๔. ภาษาฝรั่งเศส

๕๒ หน่วยกิต

๕. ภาษาศาสตร์

๕๒ หน่วยกิต

สำหรับวิชาเอกแต่ละวิชา ต้องสอบให้ได้ระดับ C เป็นอย่างต่ำ ส่วนวิชาพื้นฐานทั่วไป และวิชาเลือก หรือวิชาโท เป็นวิชาที่บังคับให้เรียนควบกับวิชาเอก และต้องสอบให้ได้ระดับ D เป็นอย่างต่ำ

คณะศาสนาและปรัชญา

นักศึกษาในคณะศาสนาและปรัชญา ต้องเรียนวิชาเอก ๑ สาขาวิชาข้างล่างนี้ โดยไม่ต้องเรียนวิชาโท และต้องเรียนวิชาเลือกที่กำหนดไว้ท้ายวิชาเอกสาขานั้น ๆ

วิชาเอก

๑. พุทธศาสตร์

๕๒ หน่วยกิต

๒. ปรัชญา

๕๒ หน่วยกิต

๓. ศาสนาเปรียบเทียบ

๕๒ หน่วยกิต

สำหรับวิชาเอก แต่ละวิชา ต้องสอบให้ได้ระดับ C เป็นอย่างต่ำ ส่วนวิชาพื้นฐานทั่วไป และวิชาเลือกหรือวิชาโท เป็นวิชาที่บังคับให้เรียนควบกับวิชาเอก และต้องสอบให้ได้ระดับ D เป็นอย่างต่ำ

คณะสังคมศาสตร์

นักศึกษาในคณะสังคมศาสตร์ ต้องเรียนวิชาเอก ๑ สาขาวิชา จากสาขาวิชาข้างล่างนี้ โดยไม่ต้องเรียนวิชาโท และต้องเรียนวิชาเลือกที่กำหนดไว้ท้ายวิชาเอกสาขานั้น ๆ

วิชาเอก

๑. สังคมวิทยา

๕๒ หน่วยกิต

๒. จิตวิทยา

๕๒ หน่วยกิต

๓. ประวัติศาสตร์

๕๒ หน่วยกิต

๔. โบราณคดี

๕๒ หน่วยกิต

สำหรับวิชาเอกแต่ละรายวิชา ต้องสอบให้ได้ระดับ C เป็นอย่างต่ำ ส่วนวิชาพื้นฐานทั่วไป และวิชาเลือกหรือวิชาโท เป็นวิชาที่บังคับให้เรียนควบกับวิชาเอก และต้องสอบได้ระดับ D เป็นอย่างต่ำ

คณะศึกษาศาสตร์

นักศึกษาในคณะศึกษาศาสตร์ ต้องเรียนวิชาการศึกษา เป็นวิชาเอก และเรียนวิชาข้างล่างนี้เป็นวิชาโท ๑ สาขาวิชา โดยไม่ต้องเรียนวิชาเลือก (หมายเหตุ: นักศึกษาผู้เรียนวิชาการศึกษาเป็นวิชาเอก ต้องเรียนวิชาโทให้ได้ปริมาณหน่วยกิตไม่ต่ำกว่า ๑๖ หน่วยกิต จากกลุ่มวิชาภาษาไทย หรือกลุ่มวิชาภาษาอังกฤษ หรือกลุ่มวิชาคณิตศาสตร์ และไม่ต้องเรียนวิชาเลือก)

วิชาโท

๑. ภาษาไทย	๑๖ หน่วยกิต
๒. ภาษาอังกฤษ	๑๖ หน่วยกิต
๓. คณิตศาสตร์	๑๖ หน่วยกิต

สำหรับวิชาเอกแต่ละรายวิชา ต้องสอบให้ได้ระดับ C เป็นอย่างต่ำ ส่วนวิชาพื้นฐานทั่วไป และวิชาโท เป็นวิชาที่บังคับให้เรียนควบกับวิชาเอก และต้องสอบให้ได้ระดับ D เป็นอย่างต่ำ

แผนการเรียนแต่ละปี

๑. แผนการเรียนสำหรับชั้นปีที่ ๑ ให้เรียนประมาณ ๓๖ หน่วยกิต โดยแบ่งเป็นภาคเรียนละประมาณ ๑๘ หน่วยกิต และให้ได้ประมาณรายวิชาดังนี้

๑.๑ วิทยาศาสตร์บังคับ	ประมาณ	๑๗	หน่วยกิต
๑.๒ วิชาพื้นฐานทั่วไป	ประมาณ	๑๖	หน่วยกิต
๑.๓ วิชาเอก	ประมาณ	—	หน่วยกิต
๑.๔ วิชาเลือกหรือวิชาโท	ประมาณ	—	หน่วยกิต
รวม		๓๓	หน่วยกิต

๒. แผนการเรียนสำหรับชั้นปีที่ ๒ ให้เรียนประมาณ ๓๖ หน่วยกิต โดยแบ่งเป็นภาคเรียนละ ๑๘ หน่วยกิต และให้ได้ประมาณรายวิชาดังนี้

๒.๑ วิทยาศาสตร์บังคับ	ประมาณ	๑๘	หน่วยกิต
๒.๒ วิชาพื้นฐานทั่วไป	ประมาณ	๑๘	หน่วยกิต

๒.๓	วิชาเอก	ประมาณ	—	หน่วยกิต
๒.๔	วิชาเลือกหรือวิชาโท	ประมาณ	—	หน่วยกิต
	รวม		๓๖	หน่วยกิต

๓. แผนการเรียนสำหรับชั้นปีที่ ๓ ให้เรียนประมาณ ๓๖ หน่วยกิต เป็นอย่างน้อย โดยแบ่งเป็นภาคเรียนละประมาณ ๑๘ หน่วยกิต และให้เลือกคณะและเลือกวิชาเอกวิชาโทตามความถนัด และความสนใจ ให้ได้ประมาณรายวิชาดังนี้

๓.๑	วิชาศาสนาบังคับ	ประมาณ	๗	หน่วยกิต
๓.๒	วิชาเอก	ประมาณ	๒๖	หน่วยกิต
๓.๓	วิชาเลือกหรือวิชาโท	ประมาณ	๔/๘	หน่วยกิต
	รวม		๓๗/๔๑	หน่วยกิต

๔. แผนการเรียนสำหรับชั้นปีที่ ๔ ให้เรียนประมาณ ๓๖ หน่วยกิต โดยแบ่งเป็นภาคเรียนละประมาณ ๑๘ หน่วยกิต และให้ได้ประมาณรายวิชาดังนี้

๔.๑	วิชาศาสนาบังคับ	ประมาณ	๘	หน่วยกิต
๔.๒	วิชาเอก	ประมาณ	๒๖	หน่วยกิต
๔.๓	วิชาเลือกหรือวิชาโท	ประมาณ	๔/๘	หน่วยกิต
	รวม		๓๘/๔๒	หน่วยกิต

หลักสูตรภาษาบาลี สำหรับผู้ไม่ได้ประโยชน์ ป.๓. ๕

ตามหลักสูตรของสภาการศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ว่า นักศึกษาที่จะมีสิทธิ์รับปริญญาศาสนศาสตรบัณฑิตได้นั้น นอกจากจะเรียนจบวิชาต่าง ๆ ตามหน่วยกิตที่กำหนดไว้ในหลักสูตรแล้ว จะต้องได้เปรียญธรรม ๕ ประโยค ขึ้นไปอีกด้วย ทั้งนี้เพราะมหาวิทยาลัยแห่งนี้ ส่งเสริมการศึกษาภาษาบาลี อันเป็นภาษาสำคัญดั้งเดิมที่จารึกพระธรรมวินัยของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท จึงต้องการให้นักเรียนที่จบปริญญาตรีจากมหาวิทยาลัยแห่งนี้มีความสามารถในการค้นคว้าพระธรรมวินัยจากภาษาบาลีด้วยตนเอง และให้มีความสามารถเป็นครูสอนวิชาบาลีในโรงเรียนบาลีชั้นต้น ๆ และในโรงเรียนพระปริยัติธรรมสายสามัญ ได้สมตามจุดหมายของมหาวิทยาลัย

ดังนั้น ทางมหาวิทยาลัยจึงได้จัดให้มีหลักสูตรวิชาภาษาบาลี ป.ธ. ๕ ขึ้น นักศึกษาที่จะเข้าเรียนตามหลักสูตรนี้ต้องเป็นผู้ที่ได้ ป.ธ. ๔ หรือผู้ที่สำเร็จ ม.ศ. ๕ (ม. ๖) จากโรงเรียนพระปริยัติธรรมสายสามัญของกระทรวงศึกษาธิการ (ซึ่งมีความรู้ภาษาบาลีเทียบเท่าชั้น ป.ธ. ๔) แล้ว แต่ยังไม่ได้ ป.ธ. ๕

หลักสูตรนี้มี ๑๖ หน่วยกิต ใช้เวลาศึกษา ๒ ปี เฉพาะในชั้นนักศึกษาปีที่ ๓ และปีที่ ๔ เท่านั้น โดยใช้หลักสูตรเดียวกับหลักสูตร ป.ธ. ๕ ของแผนกบาลีสันามหลวงของคณะสงฆ์ แต่แบ่งการศึกษาออกเป็น ๒ ปี ๆ ละ ๒ เทอม ๆ ละ ๔ หน่วยกิต ดังนี้

นักศึกษาระดับชั้น ป.ธ. ๔

เทอมแรก

PL ๓๑๑	แปลมคธเป็นไทย ๑	๒	หน่วยกิต
PL ๓๒๑	แปลไทยเป็นมคธ ๑	๒	หน่วยกิต

เทอมสอง

PL ๓๑๒	แปลมคธเป็นไทย ๒	๒	หน่วยกิต
PL ๓๒๒	แปลไทยเป็นมคธ ๒	๒	หน่วยกิต

นักศึกษาระดับชั้น ป.ธ. ๕

เทอมแรก

PL ๔๑๓	แปลมคธเป็นไทย ๓	๒	หน่วยกิต
PL ๔๒๓	แปลไทยเป็นมคธ ๓	๒	หน่วยกิต

เทอมสอง

PL ๔๑๔	แปลมคธเป็นไทย ๔	๒	หน่วยกิต
PL ๔๒๔	แปลไทยเป็นมคธ ๔	๒	หน่วยกิต

รวม ๑๖ หน่วยกิต

ความรู้พื้นฐาน

ก่อนเข้าศึกษาระดับปริญญาศาสนศาสตรบัณฑิต

ตามระเบียบการศึกษาของสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย พระภิกษุสามเณรที่ประสงค์จะเข้าศึกษาในสภาการศึกษาฯ จะต้องสอบได้เปรียญธรรม ๓ ประโยค และนักธรรมชั้นเอกเป็นอย่างน้อยหรือเทียบเท่า และจะต้องสอบคัดเลือกได้

หลังจากสอบคัดเลือกได้แล้ว เข้าศึกษาตามหลักสูตรบรรพศึกษาปีที่ ๑-๒ รวม ๒ ปี และศึกษาเตรียมศาสนศาสตร์ ปี ๑-๒ รวม ๒ ปี รวมเวลาศึกษาความรู้พื้นฐานตามหลักสูตรชั้นบรรพศึกษาและชั้นเตรียมศาสนศาสตร์ รวม ๔ ปี

ชั้นบรรพศึกษาปีที่ ๒ และชั้นเตรียมศาสนศาสตร์ปีที่ ๑-๒ นั้น ศึกษาตามหลักสูตรโรงเรียนปริยัติธรรมสายสามัญชั้นมัธยมปีที่ ๔-๕-๖ ของกระทรวงศึกษาธิการ

อนึ่ง สภาการศึกษาจะมีระเบียบว่า นักศึกษาผู้ศึกษาจบหลักสูตรแล้ว ต้องสอบได้เปรียญธรรม ๕ ประโยค และนักธรรมชั้นเอก จึงจะมีสิทธิ์รับปริญญาเป็นศาสนศาสตรบัณฑิต

หลักสูตรสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย ชั้นบรรพศึกษาปีที่ ๑

ภาคที่ ๑	จำนวนคาบ	ภาคที่ ๒	จำนวนคาบ
พระสูตรตันตปิฎก ๓	๒	พระสูตรตันตปิฎก ๓	๒
ภาษาไทย	๓	ภาษาไทย	๓
ภูมิศาสตร์	๑	ภูมิศาสตร์	๑
ประวัติศาสตร์	๒	ประวัติศาสตร์	๒
วิทยาศาสตร์เบื้องต้น	๒	วิทยาศาสตร์เบื้องต้น	๒
สุขศึกษา	๑	สุขศึกษา	๑
หน้าที่พลเมือง	๑	หน้าที่พลเมือง	๑
คณิตศาสตร์	๖	คณิตศาสตร์	๖
ภาษาอังกฤษ ก (ไวยากรณ์)	๔	ภาษาอังกฤษ ก (ไวยากรณ์)	๔
ภาษาอังกฤษ ข (เขียน)	๒	ภาษาอังกฤษ ข (เขียน)	๒
ภาษาอังกฤษ ค (อ่าน-แปล)	๓	ภาษาอังกฤษ ค (อ่าน-แปล)	๓
รวม	๒๗	รวม	๒๗

หลักสูตรสหการศึกษามหาคุณราชวิทยาลัย
ชั้นบรรณศึกษา ปีที่ ๒ (ม. ๕)

ภาคเรียนที่ ๑			ภาคเรียนที่ ๒		
รหัสวิชา	รายวิชา	หน่วยกิต	รหัสวิชา	รายวิชา	หน่วยกิต
ท ๔๐๑	ภาษาไทย	๑.๐	ท ๔๐๒	ภาษาไทย	๑.๐
ท ๐๑๑	การพูด ๑	๑.๐	ท ๐๔๑	การเขียน ๑	๑.๐
ส ๔๐๑	สังคมศึกษา	๑.๐	ส ๔๐๒	สังคมศึกษา	๑.๐
ส ๐๗๑	กฎหมายที่ประชาชนควรรู้	๑.๐	ส ๐๕๑	มนุษย์กับสังคม	๑.๐
พ ๔๐๑	พลานามัย (สุขศึกษา)	๐.๕	พ ๔๐๒	พลานามัย (สุขศึกษา)	๐.๕
ก ๐๑๑	คณิตศาสตร์	๒.๐	ก ๐๑๒	คณิตศาสตร์	๒.๐
ว ๐๑๑	วิทยาศาสตร์กายภาพ	๑.๕	ว ๐๑๒	วิทยาศาสตร์กายภาพ	๑.๕
อ ๔๑๑	ภาษาอังกฤษ ๑	๒.๐	อ ๔๑๒	ภาษาอังกฤษ ๒	๒.๐
อ ๔๒๑	วิชาเสริมทักษะ ๑	๑.๕	อ ๔๒๒	วิชาเสริมทักษะ ๒	๑.๕
อ ๔๓๑	การอ่าน ๑	๑.๐	อ ๔๓๒	การอ่าน ๒	๑.๐
บ ๔๑๑	อ่าน—พูด—เขียนบาลี	๐.๕	บ ๔๑๒	อ่าน—พูด—เขียนบาลี	๐.๕
บ ๔๒๑	ไวยากรณ์บาลี	๑.๐	บ ๔๒๒	ไวยากรณ์บาลี	๑.๐
บ ๔๓๑	แต่ง - แปลบาลี	๑.๐	บ ๔๓๒	แต่ง - แปลบาลี	๑.๐
ธม ๔๑๑	ธรรมวินัย (พุทธประวัติ)	๐.๕	ธม ๔๑๒	ธรรมวินัย (พุทธประวัติ)	๐.๕
ธม ๔๒๑	ธรรมวินัย (ธรรม)	๐.๕	ธม ๔๒๒	ธรรมวินัย (ธรรม)	๐.๕
ธม ๔๓๑	ธรรมวินัย (วินัย)	๐.๕	ธม ๔๓๒	ธรรมวินัย (วินัย)	๐.๕
ศป ๐๑๑	ศาสนศิลป์ด้านอนุรักษ์ศิลป์ ๑	๑.๐	ศป ๐๑๒	ศาสนศิลป์ด้านอนุรักษ์ศิลป์ ๒	๑.๐
กส ๔๑๑	กิจของสงฆ์	(๑.๕)	กส ๔๑๒	กิจของสงฆ์	(๑.๕)
รวมหน่วยกิต ภาค ๑		๑๗.๕	รวมหน่วยกิต ภาค ๒		๑๗.๕
รวมหน่วยกิตทั้ง ๒ ภาคเรียน					๓๕.๐

หมายเหตุ กส กิจของสงฆ์ คือลงสวดมนต์ให้พระ (เช้า—เย็น) ปกติที่เคยปฏิบัติ (ทำวัตร) ลงทำวัตรไม่ขาด ๕๐% ถือว่าผ่าน “ผ” ต่ำกว่านี้ถือว่า ไม่ผ่าน “มผ” กส ๔๑๑—๔๑๒ หน่วยกิตไม่นับ

หลักสูตรสหการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย

ชั้นเตรียมศาสตราจารย์ ๑ (ม. ๕)

ภาคเรียนที่ ๑			ภาคเรียนที่ ๒		
รหัสวิชา	รายวิชา	หน่วยกิต	รหัสวิชา	รายวิชา	หน่วยกิต
ท ๕๐๓	ภาษาไทย	๑.๐	ท ๕๐๔	ภาษาไทย	๑.๐
ท ๐๓๑	ประวัติศาสตร์ ๑	๑.๐	ท ๐๓๒	ประวัติศาสตร์ ๒	๑.๐
ส ๕๐๓	สังคมศึกษา	๑.๐	ส ๕๐๔	สังคมศึกษา	๑.๐
ส ๐๑๑	ภูมิศาสตร์กับมนุษย์	๑.๐	ส ๐๑๒	ภูมิศาสตร์เศรษฐกิจ	๑.๐
พ ๕๐๓	พลานามัย (สุขศึกษา)	๐.๕	พ ๕๐๔	พลานามัย (สุขศึกษา)	๐.๕
ก ๐๑๓	คณิตศาสตร์	๒.๐	ก ๐๑๔	คณิตศาสตร์	๒.๐
ว ๐๑๓	วิทยาศาสตร์กายภาพ	๑.๕	ว ๐๑๔	วิทยาศาสตร์กายภาพ	๑.๕
อ ๕๑๓	ภาษาอังกฤษ ๑	๒.๐	อ ๕๑๔	ภาษาอังกฤษ ๔	๒.๐
อ ๕๒๓	วิชาเสริมทักษะ ๓	๑.๕	อ ๕๒๔	วิชาเสริมทักษะ ๔	๑.๕
อ ๕๓๓	การอ่าน ๓	๑.๐	อ ๕๓๔	การอ่าน ๔	๑.๐
บ ๕๑๓	อ่าน—พูด—เขียนบาลี	๐.๕	บ ๕๑๔	อ่าน—พูด—เขียนบาลี	๐.๕
บ ๕๒๓	ไวยากรณ์บาลี	๑.๐	บ ๕๒๔	ไวยากรณ์บาลี	๑.๐
บ ๕๓๓	แต่ง—แปลบาลี	๑.๐	บ ๕๓๔	แต่ง—แปลบาลี	๑.๐
ธม ๕๑๓	ธรรมวินัย (พุทธประวัติ)	๐.๕	ธม ๕๑๔	ธรรมวินัย (พุทธประวัติ)	๐.๕
ธม ๕๒๓	ธรรมวินัย (ธรรม)	๐.๕	ธม ๕๒๔	ธรรมวินัย (ธรรม)	๐.๕
ธม ๕๓๓	ธรรมวินัย (วินัย)	๐.๕	ธม ๕๓๔	ธรรมวินัย (วินัย)	๐.๕
ศป ๐๑๓	ศาสนศิลป์ด้านอนุรักษ ศิลป์ ๓	๑.๐	ศป ๐๑๔	ศาสนศิลป์ด้านอนุรักษ ศิลป์ ๔	๑.๐
กส ๕๑๓	กิจของสงฆ์	๑.๕	กส ๕๑๔	กิจของสงฆ์	๑.๕
รวมหน่วยกิต ภาค ๑		๑๗.๕	รวมหน่วยกิต ภาค ๒		๑๗.๕
รวมหน่วยกิตทั้ง ๒ ภาคเรียน					๓๕.๐

หมายเหตุ กส กิจของสงฆ์ คือลงสวดมนต์ไหว้พระ (เช้า—เย็น) ปกติที่เคยปฏิบัติ (ทำวัตร) ลงทำวัตรไม่ขาด ๕๐% ถือว่าผ่าน “ผ” ต่ำกว่านี้ถือว่าไม่ผ่าน “มผ” กส ๕๑๓-๕๑๔ หน่วยกิตไม่นับ

หลักสูตรสภากาการศึกษามหาวิทยาลัย
ชั้นเตรียมศาสตราจารย์ที่ ๒ (ม. ๖)

ภาคเรียนที่ ๑			ภาคเรียนที่ ๒		
รหัสวิชา	รายวิชา	หน่วยกิต	รหัสวิชา	รายวิชา	หน่วยกิต
ท ๖๐๕	ภาษาไทย	๑.๐	ท ๖๐๖	ภาษาไทย	๑.๐
ท ๐๒๑	การอ่านและพิจารณา วรรณกรรม ๑	๑.๐	ท ๐๒๒	การอ่านและพิจารณา วรรณกรรม ๒	๑.๐
ส ๖๐๕	สังคมศึกษา	๑.๐	ส ๖๐๖	สังคมศึกษา	๑.๐
ส ๐๓๑	เหตุการณ์ปัจจุบัน	๑.๐	ส ๐๓๒	การปกครองท้องถิ่นของไทย	๑.๐
พ ๖๐๕	พลานามัย (สุขศึกษา)	๐.๕	พ ๖๐๖	พลานามัย (สุขศึกษา)	๐.๕
ก ๐๑๕	คณิตศาสตร์	๒.๐	ก ๐๑๖	คณิตศาสตร์	๒.๐
ว ๐๑๕	วิทยาศาสตร์กายภาพ	๑.๕	ว ๐๑๖	วิทยาศาสตร์กายภาพ	๑.๕
อ ๖๑๕	ภาษาอังกฤษ ๕	๒.๐	อ ๖๑๖	ภาษาอังกฤษ ๖	๒.๐
อ ๖๔๑	พัฒนาทางภาษา ๑	๑.๕	อ ๖๔๒	พัฒนาทางภาษา ๒	๑.๕
อ ๖๖๑	การฟัง—พูด ๑	๑.๐	อ ๖๖๒	การฟัง—พูด ๒	๑.๐
บ ๖๑๕	อ่าน—พูด—เขียน	๐.๕	บ ๖๑๖	อ่าน—พูด—เขียน	๐.๕
บ ๖๒๕	ไวยากรณ์บาลี	๑.๐	บ ๖๒๖	ไวยากรณ์บาลี	๑.๐
บ ๖๓๕	แต่ง—แปลบาลี	๑.๐	บ ๖๓๖	แต่ง—แปลบาลี	๑.๐
ธม ๖๑๕	ธรรมวินัย (พุทธประวัติ)	๐.๕	ธม ๖๑๖	ธรรมวินัย (พุทธประวัติ)	๐.๕
ธม ๖๒๕	ธรรมวินัย (ธรรม)	๐.๕	ธม ๖๒๖	ธรรมวินัย (ธรรม)	๐.๕
ธม ๖๓๕	ธรรมวินัย (วินัย)	๐.๕	ธม ๖๓๖	ธรรมวินัย (วินัย)	๐.๕
ศป ๐๑๕	ศาสนศิลป์ด้านอนุรักษ ศิลป์ ๕	๑.๐	ศป ๐๑๖	ศาสนศิลป์ด้านอนุรักษ ศิลป์ ๖	๑.๐
กส ๖๑๕	กิจของสงฆ์	๑.๕	กส ๖๑๖	กิจของสงฆ์	๑.๕
รวมหน่วยกิต ภาค ๑		๑๗.๕	รวมหน่วยกิต ภาค ๒		๑๗.๕
รวมหน่วยกิตทั้ง ๒ ภาคเรียน					๓๕.๐

หมายเหตุ กส กิจของสงฆ์ คือลงสวดมนต์ไหว้พระ (เช้า—เย็น) ปกติที่เคยปฏิบัติ (ทำวัตร) ลงทำวัตรไม่ขาด ๕๐% ถือว่าผ่าน “ผ” ต่ำกว่านี้ ถือว่าไม่ผ่าน “มผ” กส ๖๑๕—๖๑๖ หน่วยกิตไม่นับ

นอกจากนั้น ทางมหาวิทยาลัยยังได้จัดการศึกษาระดับต่าง ๆ เพิ่มขึ้น เพื่อเป็นการให้ การศึกษาขั้นพื้นฐานแก่พระภิกษุสามเณร ที่จะเข้ามาศึกษาต่อในชั้นปริญญาตรีของมหาวิทยาลัยต่อไป ในปัจจุบันมีสาขาที่เปิดทำการสอนไปแล้วคือ :-

โรงเรียนวชิรมกุฏ (วัดมกุฏกษัตริยาราม) สอนชั้น ป. ๕-ม. ๖ (ม.ศ. ๕ เดิม) โดยใช้หลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ

โรงเรียนมหาวชิราลงกรณวิทยาลัย (วังน้อยอยุธยา) จัดสอนตามหลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกธรรม-บาลี และแผนกสามัญศึกษา เช่นเดียวกับโรงเรียนวชิรมกุฏ

วิทยาลัยสงฆ์กำแพงแสน จัดให้มีการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม-บาลีและแผนกสามัญศึกษา เช่นเดียวกับโรงเรียนวชิรมกุฏ (แต่ปัจจุบันทางโรงเรียนวชิรมกุฏได้ให้ยกเลิกในการสอบสมทบไปแล้ว)

ศูนย์บาลีศึกษาอิสานวัดโพธิสมภรณ์ (อุดรธานี) จัดสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมบาลี

โรงเรียนฝึกหัดครูสอน พระปริยัติธรรมของ สภาการศึกษามหามกุฏราช วิทยาลัยจัดสอนครูพระปริยัติธรรม เมื่อเรียนจบตามหลักสูตรแล้ว ส่งกลับไปเป็นครูสอนในสำนักเดิมที่ตนสังกัดอยู่

ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ศูนย์นี้ตั้งขึ้นเมื่อวันที่ ๓๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๔ มีหน้าที่ให้การศึกษามอบรมศีลธรรมแก่นักเรียนที่เป็นฆราวาส คือรับเด็กตั้งแต่ระดับชั้นประถมศึกษาถึงชั้นมหาวิทยาลัยเข้าศึกษา โดยแบ่งเป็นพุทธศาสตร์ขั้นต้น-กลาง-สูง ตามลำดับ

งานพระธรรมทูต สภาการศึกษามหามกุฏฯ ได้ปฏิบัติงานพระธรรมทูตสายที่ ๗ และจัดอบรมพระธรรมทูต เพื่อไปต่างประเทศไว้ด้วย สำหรับพระนักศึกษาผู้เรียนจบชั้นปริญญาตรีของสภาการศึกษามหามกุฏฯ ซึ่งจะออกไปปฏิบัติศาสนกิจในต่างประเทศ

แผนกการศึกษาแม่ชี สำหรับสถาบันแม่ชี สภาการศึกษามหามกุฏฯ ได้จัดการศึกษาแผนกแม่ชีเป็นกิจกรรมแผนกหนึ่ง โดยแบ่งออกเป็น ๒ สาย คือ :-

๑. สายสามัญศึกษา จัดการศึกษาวิชาสามัญเทียบความรู้กระทรวงศึกษาธิการ มีระดับประถมศึกษาตอนปลายและระดับมัธยมศึกษาตอนต้น

๒. สายบาลีศึกษา จัดการเรียนการสอนบาลีและเข้าสอบแบบบาลีสันามหลวงทุก
อย่างและยังมีสำนักเรียนแม่ชีมาสมทบสอบอีกประมาณ ๑๒ สำนัก

การสอนพุทธศาสนาแก่ชาวต่างประเทศ สมาการศึกษามหามกุฏฯ ได้จัดตั้งคณะ
พุทธศาสนาสำหรับชาวต่างประเทศขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๔ ซึ่งนับว่าเป็นการเผยแพร่พระพุทธร-
ศาสนาให้แก่ชาวต่างประเทศได้อีกทางหนึ่งด้วย

จัดส่งพระนักศึกษามีความสมัครใจเป็นวิทยากรไปสอนตามโรงเรียนต่าง ๆ ที่ยื่น
ความจำนงมาขอให้ไป ณ โรงเรียนนั้น ๆ

บทที่ ๗

การศึกษาศมัยปัจจุบันต่อ

การศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกบาลีแผนใหม่

ความเป็นมา : เดิมทางการคณะสงฆ์ โดยคณะสังฆมนตรีได้มีมติให้จัดตั้งโรงเรียนที่มีการศึกษา พระปริยัติธรรมระบบบาลีวิสามัญชั้น ทั้งนี้เพื่อให้มีการสอบสมทบในชั้นทั่วประเทศ ประโยชน์ประถม และมีชั้นมัธยมขึ้นมานั้น และผลต่อมา ก็ได้มีการจัดตั้งและเรียนกันมากขึ้นในหมู่ของพระภิกษุสามเณรทั่ว ๆ ไป ทางทางการคณะสงฆ์เกรงว่า การศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกบาลี—ธรรม ตามระบบเดิมจะเสื่อมลง เพราะพระภิกษุสามเณรได้มุ่งกันไปศึกษาวิชาทางโลกไปเสียส่วนมาก ละทิ้งการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกบาลี—ธรรมเสีย และการศึกษาวิชาทางโลกก็ถือว่าเป็นสิ่งที่จำเป็นจะขาดเสียมิได้ ดังนั้นแม่กองบาลีสนามหลวง คือ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ฟื้น ชุตินฺธโร) จึงได้ตั้งคณะกรรมการปรับปรุงหลักสูตรการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกบาลีแผนใหม่ หรือเรียกชื่อตามราชการว่า หลักสูตรการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกบาลี ตามที่ปรับปรุงใหม่ ซึ่งทางมหาเถรสมาคมมีมติอนุมัติ เมื่อวันที่ ๗ พฤษภาคม ๒๕๐๗

เหตุผลในการใช้หลักสูตรบาลีแผนใหม่ เนื่องจากว่า การศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกบาลีที่มีการเรียนการสอนอยู่ทุกวันนี้ ดำเนินไปตามบูรพาจารย์ที่มีหน้าที่บริหารการพระศาสนาได้กำหนดไว้ ตามกาลสมัยโดยลำดับมา แม้จะได้มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงมาบ้าง แต่ก็จำกัดอยู่เพียงวงขอบภาษาบาลีเกือบทั้งสิ้น มีอยู่บ้างเล็กน้อยที่ขยายออกมาทางภาษาไทย คือวิชาบูรพาคของประโยค ป.ธ. ๓ เท่านั้น สำหรับการศึกษาเฉพาะภาษาบาลีก็ย่อมเพียงพอที่จะดำรงไว้ได้ซึ่งพระศาสนา ที่จะเข้าถึงสุปฏิบัตได้เป็นอย่างดี แต่ในบัจจุบันนี้ วิชาการทั้งหลายฝ่ายโลกได้รุดหน้าไปทุกแขนง รัฐบาลแต่ละประเทศเร่งรัดและขยายการศึกษาให้ก้าวหน้าไปตามกาลสมัย ประชาชนพลเมืองแต่ละประเทศต่างก็เห็นความจำเป็นของการศึกษาที่

ผิดแผกแตกต่างผิดกว่าแต่โบราณกาลเป็นอันมาก พระภิกษุสงฆ์ซึ่งเป็นฝ่ายคามวาสี ก็อยู่ในเขตบ้านเมืองหรือชุมชนเกือบทั้งสิ้น ซึ่งไม่ขัดพระธรรมวินัย และขนบธรรมเนียมอันดีงามของสงฆ์และก็จะป็นหนทางการเกื้อกูลต่อพระศาสนาและพระสงฆ์ ตลอดถึงประชาชนในด้านการสั่งสอนศีลธรรมและวิชาความรู้ทั่วไป ทั้งจะเป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่การประกาศเผยแผ่พระพุทธศาสนาทั้งในและต่างประเทศอีกโสดหนึ่งด้วย

อาศัยเหตุดังกล่าวมานี้ มหาเถรสมาคมจึงมีมติให้ประกาศใช้หลักสูตรการศึกษามหาปริยัตินิยม แผนกบาลี ตามที่ปรับปรุงใหม่ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๗ เป็นต้นไป ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๑๑ ได้มีมติมหาเถรสมาคมครั้งที่ ๑๑/๒๕๑๑ วันที่ ๒๙ กรกฎาคม ๒๕๑๑ อนุมัติให้เปลี่ยนแปลงในชั้นเปรียญตรี ส่วนบาลีศึกษา ให้ลดหย่อนวิชาที่เรียนลงบ้างโดยตัดวิชาสัมพันธและแปลไทยเป็นมคอออกทั้งหมด และกำหนดคัมภีร์สำหรับแปลมคอเป็นไทยให้แน่นอนยิ่งขึ้น หลักการของบาลีแผนใหม่ คือให้การศึกษาภาษาบาลีควบคู่กันกับวิชาการสมัยใหม่ และมีการฝึกอบรมภาคปฏิบัติด้วย นับว่าเป็นการขยายขอบเขตของหลักสูตรพระปริยัตินิยมให้กว้างขวางยิ่งขึ้น โดยให้มีองค์ประกอบ ๓ อย่าง คือ บาลีศึกษา สามัญศึกษา และปริทัศน์ศึกษาและแบ่งการศึกษาเป็น ๓ ชั้น รวม ๑๐ ปี คือ

๑. เปรียญตรี ๓ ปี

๒. เปรียญโท ๓ ปี

๓. เปรียญเอก ๔ ปี

ในฝ่ายบาลีศึกษานั้น กล่าวโดยสาระสำคัญมีหลักสูตรคงตามรูปแบบเดิมอย่างสายเปรียญธรรมถึง ป.ธ. ๙ แต่ในปีที่ ๑๐ เพิ่มการค้นคว้าพระไตรปิฎก ในฝ่ายสามัญศึกษา เปรียญตรีเทียบเท่าประโยคประถมศึกษาตอนปลาย เปรียญโทเทียบเท่าประโยคมัธยมศึกษาตอนต้น และตอนปลายรวมกัน เปรียญเอกเทียบเท่าชั้นอุดมศึกษา สายอักษรศาสตร์ สาขาภาษาไทย ภาษาอังกฤษ และประวัติศาสตร์ ชั้นเปรียญตรี สำหรับฝ่ายปริทัศน์ศึกษานั้น มีการฝึกอบรมภาคปฏิบัติและวิชาประกอบทางศาสนา โบราณคดี จิตวิทยาและปรัชญา ปรากฏตามรายละเอียดดังนี้^(๑)

(๑) หนังสือแถลงการณ์และสงฆ์ เล่มที่ ๙๒ พ.ศ. ๒๕๐๙ หน้า ๑๖๙-๒๑๖

หลักสูตรการศึกษาระดับปริญญาตรี แผนกบาลี เปรี๊ญตรี โท เอก ตามที่
ปรับปรุงใหม่ เปรี๊ญตรี หลักสูตร ๓ ปี เวลาเรียน ๓ ปี เวลาเรียนในระบบบักซ์ ๆ ละ
๔๔ ชั่วโมง

๔๔ บท ๑

บาลีศึกษา วิชาที่เรียน

๑. บาลีไวยากรณ์
๒. อุกยพากยปริวัตัน ๑-๒
๓. แปลรหมปทฐฎกา (ภาค ๔ ท้องนิตานบางตอน)

สามัญศึกษา วิชาที่เรียน

๑. คณิตศาสตร์ ภาษาอังกฤษ ภูมิ-ประวัติศาสตร์ วิทยาศาสตร์
หลักสูตร ป. ๕
๒. ภาษาไทย

ปริทัศน์ศึกษา วิชาที่เรียน

๑. การฝึกหัดอบรม

๔๕ บท ๒

บาลีศึกษา วิชาที่เรียน

๑. แปลรหมปทฐฎกาบันคัน ๔ ภาค ๑, ๒, ๓, ๔
๒. ทบทวนบาลีไวยากรณ์

สามัญศึกษา วิชาที่เรียน

๑. คณิตศาสตร์ ภาษาอังกฤษ ภูมิ-ประวัติศาสตร์ วิทยาศาสตร์
หลักสูตร ป. ๖
๒. ภาษาไทย

ปริทัศน์ศึกษา วิชาที่เรียน

๑. การฝึกหัดอบรม

๔๔
บท ๓

บาลีศึกษา วิชาที่เรียน

๑. แปลธัมมปทัฏฐกถาชั้นปลาย ๕ ภาค คือ ภาค ๕, ๖, ๗, ๘
๒. ทบทวนบาลีไวยากรณ์

สามัญศึกษา วิชาที่เรียน

๑. คณิตศาสตร์ ภาษาอังกฤษ ภูมิ-ประวัติศาสตร์ วิทยาศาสตร์
หลักสูตร ป.๗
๒. ภาษาไทย

ปริทัศน์ศึกษา วิชาที่เรียน

๑. การฝึกหัดอบรม

เปรียญโท หลักสูตร ๓ ปี

บาลีศึกษา	เรียนสัปดาห์ละ	๑๒ ชั่วโมง
สามัญศึกษา	„	๑๒ ชั่วโมง
ปริทัศน์ศึกษา	„	๒ ชั่วโมง

๔๕
บท ๑

บาลีศึกษา วิชาที่เรียน

๑. แปลมัจจกัตถกที่ปนี ภาค ๑
๒. แปลพระสูตรบางเรื่องที่ยังถึงในมงคลหรืออื่นใดที่เห็นสมควร
พร้อมทั้งอรรถกถาบางเรื่อง
๓. แปลไทยเป็นมคธ จากความในธรรมบท ภาค ๑
๔. ทบทวนบาลีไวยากรณ์

สามัญศึกษา วิชาที่เรียน

๑. คณิตศาสตร์ ภาษาอังกฤษ ภูมิ-ประวัติศาสตร์ วิทยาศาสตร์
หลักสูตร ม.ศ. ๑-๒
๒. ภาษาไทย

ปริทัศน์ศึกษา วิชาที่เรียน

๑. หนังสือราชการคณะสงฆ์

**เล่ม
บท ๒**

บาลีศึกษา วิชาที่เรียน

๑. แปลม้งคลัตถที่ปนี ภาค ๒
๒. แปลพระสูตรบางเรื่องที่ยังถึงในมงคล หรืออื่นใดที่เห็นสมควร พร้อมทั้งอรรถกถาบางเรื่อง
๓. แปลไทยเป็นมคธ จากธรรมบทภาค ๒, ๓, ๔
๔. บาลีไวยากรณ์ชั้นสูง

สามัญศึกษา วิชาที่เรียน

๑. คณิตศาสตร์ ภาษาอังกฤษ ภูมิ-ประวัติศาสตร์ วิทยาศาสตร์
หลักสูตร ม.ศ. ๓
๒. ภาษาไทย

ปริทัศน์ศึกษา วิชาที่เรียน

๑. หนังสือราชการคณะสงฆ์

**เล่ม
บท ๓**

บาลีศึกษา วิชาที่เรียน

๑. แปลตติย-จตุตถ-ปัญจสมณัต
๒. แปลพระวินัยปิฎกบางเรื่องเกี่ยวกับตติย-จตุตถ-ปัญจสมณัต
๓. แปลไทยเป็นมคธ จากธรรมบทภาค ๕, ๖, ๗, ๘
๔. บาลีไวยากรณ์ชั้นสูง

สามัญศึกษา วิชาที่เรียน

๑. คณิตศาสตร์ ภาษาอังกฤษ ภูมิ-ประวัติศาสตร์ วิทยาศาสตร์ทั่วไป
หลักสูตร ม.ศ. ๔-๕
๒. ภาษาไทย

ปรัทศนศีกษา วิชาที่เรียน

๑. หลักการเผยแผ่พระพุทธศาสนา
๒. ความรู้ทั่วไปในทางโบราณคดีและศิลปะ

เปรียญเอก หลักสูตร ๔ ปี

บาลีศึกษา	เรียนสัปดาห์ละ	๑๒ ชั่วโมง
สามัญศึกษา	„	๑๒ ชั่วโมง
ปรัทศนศีกษา	„	๒ ชั่วโมง

บท ๑

บาลีศึกษา วิชาที่เรียน

๑. แปล ปฐม—ทุคยสามนตฺ (หลักสูตร ป.ธ. ๗ สนามหลวง)
๒. แปลไทยเป็นมคธ จากมังคลัตถทีปนี ภาค ๑—๒ (ประมาณ ๓๐๐ หน้า)
๓. แต่งฉันทภาษาบาลี คือ บัฏยวาทร์ อินทรวีเชียร
๔. บาลีไวยากรณ์ชั้นสูง

สามัญศึกษา วิชาที่เรียน

๑. ภาษาไทย
  - ก. หลักภาษา (กำเนิดภาษา ประวัติภาษา) สัปดาห์ละ ๑ ชั่วโมง
  - ข. วรรณคดี (ประวัติศัพท์ ฉันทลักษณ์ สำนวนและความไพเราะ) สัปดาห์ละ ๑ ชั่วโมง
  - ค. ประวัติวรรณคดี (สมัยสุโขทัย สมัยพระบรมไตรโลกนาถ) สัปดาห์ละ ๑ ชั่วโมง
  - ง. แต่ง (เรียงความและถอดคำประพันธ์) สัปดาห์ละ ๑ ชั่วโมง
๒. ภาษาอังกฤษ

Oral Phonetics (Controlled Conversation) (Supervised Reading) 2 hours a Week

Written English Composition (Grammar and appropriate)

(Selected Texts) 3 hours a Week

๓. ภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์
- ก. ประวัติศาสตร์ไทย (ตั้งแต่กำเนิดชาติไทยถึงสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช) สัปดาห์ละ ๑ ชั่วโมง
- ข. ประวัติศาสตร์สากล (ยุคโบราณ) สัปดาห์ละ ๑ ชั่วโมง
- ค. ภูมิศาสตร์กายภาพและภูมิศาสตร์เศรษฐกิจ สัปดาห์ละ ๑ ชั่วโมง

ปริทัศน์ศึกษา วิชาที่เรียน

๑. วิธีการเผยแพร่พระพุทธศาสนา
๒. จิตวิทยาทั่วไป
๓. วิชาโบราณคดี
๔. ความรู้ทั่วไปในเรื่องศาสนาต่าง ๆ
๕. ศาสนประวัติ (พุทธศาสนา)

ปีที่ ๒

บาลีศึกษา วิชาที่เรียน

๑. แปลวิสุทธิมรรคภาค ๑,๒,๓
๒. แปลไทยเป็นมคธ จากปฐม-ทศตยสามนต์ (ประมาณ ๓๐๐ หน้า)
๓. แต่งฉันทภาษาบาลี คือ อุเปนทรวิเชียร วังสัฎฐะ อินทวงศ์ วสันตคิลก (ทั้ง ๓ นี้ หลักสูตร ป.ธ. ๘ สนามหลวง)
๔. บาลีไวยากรณ์ชั้นสูง

สามัญศึกษา วิชาที่เรียน

๑. ภาษาไทย
- ก. หลักภาษา (การขยายตัวของภาษา ศัพท์สันนิษฐาน) สัปดาห์ละ ๑ ชั่วโมง

- ข. วรรณคดี (ความรู้ทางขนบธรรมเนียมและวัฒนธรรมจากวรรณคดีไทย) สัปดาห์ละ ๑ ชั่วโมง
- ค. ประวัติวรรณคดี (สมัยพระเจ้าทรงธรรม ถึงสมัยพระเจ้าบรมโกษฐ์) สัปดาห์ละ ๑ ชั่วโมง
- ง. แต่ง (เรียงความและย่อความ) สัปดาห์ละ ๑ ชั่วโมง
- ๒. ภาษาอังกฤษ

same as first year but on a more advanced level
- ๓. ภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์
  - ก. ประวัติศาสตร์ไทย (สมัยพระเอกาทศรถ ถึงสมัยธนบุรี) สัปดาห์ละ ๑ ชั่วโมง
  - ข. ประวัติศาสตร์สากล (ยุคกลาง) สัปดาห์ละ ๑ ชั่วโมง
  - ค. ภูมิศาสตร์ภูมิภาคทวีปเอเชีย สัปดาห์ละ ๑ ชั่วโมง

ปรีหัตถศึกษา วิชาที่เรียน

- ๑. วิธียแผ้วพระพุทธรูปศาสนา
- ๒. จิตวิทยาทางชุมชน
- ๓. วิชาโบราณคดี
- ๔. ความรู้ทั่วไปในเรื่องศาสนาต่าง ๆ
- ๕. ศาสนประวัติ (พระพุทธศาสนา)
- ๖. ตรรกศาสตร์
- ๗. ปาฐกถาวิทยา

๖๖
บท ๓

บาลีศึกษา วิชาที่เรียน

- ๑. แปลอภิธัมมัตถกถาวิภาวินี
- ๒. แปลไทยเป็นนคธ จากวิสุทธิมรรค ภาค ๑, ๒, ๓ (ประมาณ ๓๐๐ หน้า)

๓. แต่งไทยเป็นมคอ (ทั้ง ๓ นี้ หลักสูตร ป.ร. ๕ สนามหลวง)

๔. บาลีไวยากรณ์ชั้นสูง

สามัญศึกษา วิชาที่เรียน

๑. ภาษาไทย

ก. หลักภาษา (อักขรวิธี วิจิภาค ชนิดของคำ) สัปดาห์ละ ๑ ชั่วโมง

ข. วรรณคดี (หนังสือร้อยกรองเนื้อเรื่อง ศัพท์ รสไพเราะ ความรู้ทางขนบธรรมเนียม และวัฒนธรรมจากวรรณคดีไทย) สัปดาห์ละ ๑ ชั่วโมง

ค. ประวัติวรรณคดี (สมัยธนบุรี ถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ตั้งแต่รัชกาลที่ ๑—๓) สัปดาห์ละ ๑ ชั่วโมง

ง. แต่ง (เรียงความ แต่งร้อยกรองประเภทกลอน กาพย์) สัปดาห์ละ ๑ ชั่วโมง

๒. ภาษาอังกฤษ

Written English (1 hour a week)

Translation (Thai—English, English—Thai) 1 hour a week

History of English Literature with Discussion and Selected Reading illustrating English Literature from its beginning writing of reports

3 hours a week

๓. ภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์

ก. ประวัติศาสตร์ไทย (รัชกาลที่ ๑ ถึง ๔) สัปดาห์ละ ๑ ชั่วโมง

ข. ประวัติศาสตร์สากล (ยุคปัจจุบัน) สัปดาห์ละ ๑ ชั่วโมง

ค. ภูมิศาสตร์ภูมิภาคทวีปอเมริกาเหนือและทวีปยุโรป สัปดาห์ละ ๑ ชั่วโมง

ปริทัศน์ศึกษา วิชาที่เรียน

๑. วิธีการเผยแพร่พระพุทธศาสนา
๒. จิตวิทยาทางชุมชน
๓. วิชาโบราณคดี
๔. ศาสนาเปรียบเทียบ
๕. ศาสนประวัติ (พุทธศาสนา)
๖. กัมมัญฐานภาคทฤษฎี

เล่ม ๔
บท ๔

บาลีศึกษา วิชาที่เรียน

ศึกษาและค้นคว้าพระไตรปิฎก ปีกุลละ ๑ เล่ม สุกแต่สนามหลวงจะกำหนด

สามัญศึกษา วิชาที่เรียน

๑. ภาษาไทย
  - ก. หลักภาษา (วจีวิภาคและวากยสัมพันธ์) สัปดาห์ละ ๑ ชั่วโมง
  - ข. วรรณคดี (วรรณคดีเปรียบเทียบและวรรณคดีวิจารณ์) สัปดาห์ละ ๑ ชั่วโมง
  - ค. ประวัติวรรณคดี (สมัยรัชกาลที่ ๔ ถึงปัจจุบัน) สัปดาห์ละ ๑ ชั่วโมง
  - ง. แต่ง (ตามแนวปีที่ ๑, ๒, ๓ กวดชั้นทางภาษายังขึ้น ถอดคำประพันธ์และแต่งร้อยกรองประเภทโคลง ฉันท์) สัปดาห์ละ ๑ ชั่วโมง

๒. ภาษาอังกฤษ

Written English (1 hour a week)

Translation (Thai—English, English—Thai) (1 hour a week)

History of English Literature with Discussion and Selected Reading from English Literature (continued from Third year)

Report writing (3 hours a week)

๓. ภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์

ก. ประวัติศาสตร์ไทย (ร. ๕ ถึงปัจจุบัน) สัปดาห์ละ ๑ ชั่วโมง

ข. ภูมิศาสตร์ภูมิภาคซีกโลกใต้ สัปดาห์ละ ๑ ชั่วโมง

ปริทัศน์ศึกษา วิชาที่เรียน

๑. วิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

๒. จิตวิทยาทางชุมชน

๓. ศาสนาเปรียบเทียบ

๔. กุศโลบายเพื่อสันติของชุมชน

๕. กัมมฐานภาคปฏิบัติ

๖. ผลการเผยแผ่ทั้งในประเทศและต่างประเทศ

เมื่อได้ประกาศใช้หลักสูตรการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ตามที่ปรับปรุงใหม่นี้แล้ว ทางคณะสงฆ์ก็ได้ประกาศยกเลิกระเบียบองค์การศึกษา ว่าด้วยการศึกษาแผนกมัธยมศึกษาของสำนักเรียนวัด พ.ศ. ๒๕๐๐ และประกาศองค์การศึกษา เรื่อง กำหนดวิชาภาษาบาลีเป็นหลักสูตรการศึกษาแผนกบาลีวิสามัญของสำนักเรียนวัด พ.ศ. ๒๕๐๑^(๑) เสีย เพื่อให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการใช้หลักสูตรบาลีแผนใหม่ แต่ทั้งนี้ทางคณะสงฆ์ได้ล้มเลิกการศึกษาบาลีแผนเดิม คงใช้เรียนควบคู่กันไป

สำหรับในด้านการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ตามที่ได้ปรับปรุงใหม่นี้ เมื่อได้จัดตั้งขึ้นแล้ว ให้อยู่ในความรับผิดชอบของเจ้าสำนักเรียนในการหาครูอาจารย์ เพื่อมาประสิทธิ์ประสาทความรู้ตามกำลังความสามารถ และการศึกษาระบบนี้เริ่มตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๑๒

(๑) หนังสือแถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม ๕๐ พ.ศ. ๒๕๐๖ หน้า ๒๕๑-๒๕๔

เป็นต้นไป ปัจจุบันไม่เป็นที่นิยม จึงได้ยุติไป เนื่องจากว่าพระภิกษุสามเณรส่วนใหญ่พอใจและนับถือศักดิ์และสิทธิในการศึกษาจากกระทรวงศึกษาธิการ.

โรงเรียนราษฎร์ของวัด

ความเป็นมา ด้วยกระทรวงศึกษาธิการได้กำหนดระเบียบเกี่ยวกับเรื่องโรงเรียนราษฎร์ของวัด เมื่อวันที่ ๒๑ มีนาคม ๒๔๘๘ ขึ้น เพื่อเป็นหลักสืบไปและสงฆ์มนตรีมีมติเห็นชอบ ซึ่งมีเนื้อหาสาระสำคัญพอสรุปได้ดังนี้

๑. ว่าด้วยลักษณะของโรงเรียน เวลาการเรียนการสอน วัตถุประสงค์ในการตั้งโรงเรียน
๒. ว่าด้วยการสังกัดของโรงเรียน. การจัดตั้ง
๓. ว่าด้วยการแต่งตั้งและอำนาจในการบริหารของคณะกรรมการ
๔. ว่าด้วยครูใหญ่
๕. ว่าด้วยครู
๖. ว่าด้วยนักเรียน
๗. ว่าด้วยการเงินและค่าตอบแทนแก่ผู้ทำงานให้กับโรงเรียน

และโรงเรียนราษฎร์ของวัดนี้ ได้จัดตั้งตามประกาศองค์การศึกษา เรื่องระเบียบโรงเรียนราษฎร์ของวัดดังกล่าวข้างต้น ต่อมาเมื่อวันที่ ๑๙ มีนาคม ๒๔๘๘ กำหนดวัดที่จะจัดโรงเรียนประเภทนี้ให้มีลักษณะดังนี้คือ

๑. มีการสอนบาลีนักธรรมอยู่แล้ว
๒. สามารถจัดตั้งโรงเรียนราษฎร์ตามพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์โดยเคร่งครัด
๓. การสอนบาลีนักธรรม และการสอนสามัญศึกษา ต้องแยกออกจากกัน อนึ่ง จะให้มีการสอนบาลีนักธรรมนอกเวลาเรียนของโรงเรียนราษฎร์ก็ได้

ส่วนการจัดตั้งนั้น เจ้าสำนักเรียนเสนอเรื่องโดยผ่านเจ้าคณะอำเภอต่อเจ้าคณะจังหวัด ขออนุมัติสงฆ์มนตรีว่าการองค์การศึกษา

คุณสมบัติของพระภิกษุสามเณรที่จะเข้าเรียนดังนี้

๑. เป็นผู้เคร่งครัดต่อการปฏิบัติตามพระธรรมวินัย
๒. กำลังศึกษานักธรรมหรือบาลี และเอาใจใส่ในการศึกษาในส่วนนี้เป็นอย่างดี

๓. รับรองว่าเมื่อเรียนสามัญศึกษาสำเร็จแล้วจะตั้งใจเป็นครูโรงเรียนราษฎรของวิชาตามที่คณะสงฆ์เห็นสมควร ตามจำนวนที่มีเล่าเรียนสำหรับในตำแหน่งหลักสูตร ใช้หลักสูตรเช่นเดียวกับหลักสูตรที่สอนในโรงเรียนราษฎร

โรงเรียนบาลีสาธิตศึกษา (บาลีมัธยมเดิม)

ความเป็นมา หลังจากการจัดการศึกษาของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยได้เจริญก้าวหน้าขึ้นมากแล้ว คณะกรรมการบริหารและคณะกรรมการสภามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยในสมัยนั้น ได้มีมติอนุมัติให้จัดตั้งและดำเนินการสอนตามแผนการศึกษาที่สภามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยกำหนดไว้ โดยจัดให้มีแผนกอบรมและเตรียมอุดมในระดับสูงเป็นช่องว่างอยู่ จึงได้จัดแผนกมัธยมขึ้นมา เรียกว่า โรงเรียนบาลีมัธยมศึกษา เพื่อเสริมโรงเรียนบาลีอุดมศึกษา ทางโรงเรียนได้จัดดำเนินการเรียนการสอนให้แก่ผู้ที่ไม่มีความรู้พื้นฐานการศึกษาทางพุทธศาสนาเพียงพอ ได้จัดแบ่งชั้นศึกษาเป็น ๖ ปี ในฝ่ายวิชาสามัญศึกษา ซึ่งตรงกับชั้นประถมศึกษาตอนปลายและมัธยมศึกษาตอนต้น คือโรงเรียนบาลีมัธยมนี้เรียนบาลีและความรู้มัธยม โดยรับผู้เข้าศึกษาจากผู้สำเร็จประถม ๔ ขึ้นมา ได้เริ่มการศึกษามาตลอดชั้น เมื่อวันที่ ๑ กรกฎาคม ๒๔๙๒ ใช้ตึกเล็ก สอยจิตร และตึกพรวิทยาประสุทน์เป็นอาคารเรียน

วัตถุประสงค์ ทางโรงเรียนได้วางเป้าหมายในการจัดการศึกษาแผนกนี้ ดังนี้

๑. เตรียมพระภิกษุสามเณรให้มีความรู้ขั้นพื้นฐานเข้าศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษา
๒. เตรียมนิสัยให้แก่วิทยาลัย และเป็นฐานให้วิทยาลัย
๓. ยกกระดับความรู้ของพระภิกษุสามเณรให้สูงขึ้นทันกับความเจริญของกาลสมัย
๔. อบรมส่งเสริมพระภิกษุสามเณรให้เคร่งครัดในพระธรรมวินัยและระเบียบแบบแผนอันดีของคณะสงฆ์
๕. สนองความต้องการของพระภิกษุสามเณรและผู้ไคร่การศึกษาที่ไม่มีโอกาส ให้ได้มีโอกาสได้เจริญก้าวหน้าในการศึกษาตามสมควรแก่สภาพของตน

การวิวัฒนาการของการศึกษามัธยมศึกษา

ในปี พ.ศ. ๒๕๐๐ กิจการของโรงเรียนได้เจริญขึ้นเป็นที่น่าสนใจ องค์การศึกษาจึงได้ออกระเบียบองค์การศึกษา ว่าด้วยการศึกษาแผนกมัธยมวิสามัญของสำนักเรียนวัดชั้น และ

ในปี พ.ศ. ๒๕๐๑ องค์การศึกษาได้ประกาศ เรื่องกำหนดวิชาภาษาบาลีเป็นหลักสูตรการศึกษาแผนกบาลีวิสามัญของนักเรียนวัดต่าง ๆ ซึ่งสำนักเรียนวัดต่าง ๆ ได้ขออนุมัติองค์การศึกษาเพื่อจัดการศึกษาประเภทนี้ และส่งสมทบสอบกับทางกระทรวงศึกษาธิการปรากฏว่าเป็นที่นิยมของพระภิกษุสามเณรเป็นอันมากในขณะนั้น

ในปี ๒๕๐๕ ทางการคณะสงฆ์ได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติปกครองคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ทำให้ระเบียบองค์การศึกษายกเลิกไปโดยปริยาย ถึงอย่างไรก็ตาม การศึกษาประเภทนี้ก็ยังดำเนินอยู่เพราะในขณะนั้น มีนักเรียนจบชั้นบาลีมัธยมปีที่ ๖ จำนวนมากพอจะยกระดับการศึกษาแผนกนี้ให้สูงขึ้นอีกทางมหาจุฬาลงกรณ ฯ จึงได้เปิดและขยายการศึกษาชั้นอุดมศึกษาขึ้นอีกคณะหนึ่ง คือ คณะครุศาสตร์ซึ่งรับนักเรียนจากมัธยมปีที่ ๖ (ม.ศ. ๓) ที่สมัครสอบ

ในปี พ.ศ. ๒๕๐๖ ได้ปรับปรุงหลักสูตรเพื่อให้ประสานประโยชน์ขึ้นระหว่างการศึกษาของคณะสงฆ์และการศึกษาของรัฐบาล โดยเฉพาะในระดับมัธยมศึกษาตอนปลายได้ขยายเวลาเรียนสัปดาห์ละ ๒๕ ชั่วโมง เป็นสัปดาห์ละ ๓๐ ชั่วโมง

ในปี พ.ศ. ๒๕๐๗ ทางการคณะสงฆ์ได้ประกาศเลิกระเบียบองค์การศึกษาว่าด้วยการศึกษาแผนกมัธยมวิสามัญของสำนักเรียนวัด พ.ศ. ๒๕๐๐ และได้ประกาศใช้หลักสูตรการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีที่เรียกว่า “บาลีแผนใหม่” พร้อมทั้งประกาศ องค์การศึกษาเรื่อง กำหนดวิชาภาษาบาลีเป็นหลักสูตรการศึกษาแผนกบาลีวิสามัญของสำนักเรียนวัด พ.ศ. ๒๕๐๗ ประกาศลงวันที่ ๑๐ มิถุนายน ๒๕๐๗ จึงทำให้ โรงเรียนบาลีมัธยมวิสามัญของสำนักเรียนวัดต้องหมดสภาพไปโดยปริยาย ส่วนทางโรงเรียนบาลีมัธยมศึกษาของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ไม่ได้กระทบกระเทือนจากประกาศนี้ โดยเฉพาะในเรื่องเกี่ยวกับสิทธิต่าง ๆ เนื่องจากว่าเป็นโรงเรียนสังกัดมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งเป็นส่วนหนึ่ง

ของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และเป็นโรงเรียนสาธิตของมหาวิทยาลัย จึงได้ดำเนินการต่อไป

ในปี พ.ศ. ๒๕๐๙ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ปรับปรุงงานแผนกนี้ให้เหมาะสมต่อกาลสมัย เพื่อให้สอดคล้องกับแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๓ จึงทำให้แผนกบาลีมัธยมศึกษามีการศึกษาทั้งชั้นประถมและชั้นมัธยมศึกษา ทั้งนี้ เพื่อจะได้เป็นโรงเรียนสาธิตของมหาวิทยาลัยนี้ต่อไปด้วยให้เหมือนกับมหาวิทยาลัยทั่ว ๆ ไป จึงได้เปลี่ยนชื่อจากเดิมเป็น “แผนกสาธิตศึกษา” มีตำแหน่งอาจารย์ใหญ่กำกับในแผนกศึกษานี้ ส่วนหลักสูตรใช้แบบเดิม

ในปี พ.ศ. ๒๕๑๒ มหาเถรสมาคมได้ยกมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ขึ้นเป็นมหาวิทยาลัยแห่งคณะสงฆ์เป็นทางการแล้ว มหาจุฬาลงกรณฯ จึงได้ปรับปรุงงานของวิทยาลัยนี้ตามคำสั่งของมหาเถรสมาคม โดยเปลี่ยนฐานะแผนกทุกแผนกเป็นโรงเรียน เมื่อวันที่ ๒๕ กันยายน พ.ศ. ๒๕๑๒ แผนกบาลีสาธิตศึกษาเปลี่ยนเป็น “โรงเรียนบาลีสาธิตศึกษา” และได้รับอนุญาตจากกระทรวงศึกษาธิการ จัดตั้งเป็นโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา เมื่อวันที่ ๑๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๒ มีตำแหน่งผู้อำนวยการ และรองผู้อำนวยการตั้งแต่นั้นมา

ในด้านการเรียนการสอนและการวัดผล ทางโรงเรียนได้ดำเนินการตามประกาศคำสั่งระเบียบของกระทรวงศึกษาธิการทุกประการ

ส่วนคุณสมบัติของพระภิกษุสามเณรที่จะเข้ารับการศึกษารับปริญญาในโรงเรียนนี้ จะต้องมีความรู้สอบได้ ป. ๔ เป็นอย่างต่ำ

ในปัจจุบันทางโรงเรียนได้เปิดการเรียนการสอนถึง ม.ศ. ๔-๕

โรงเรียนผู้ใหญ่สาธิตสามัญ

ความเป็นมา เดิมมีวัตถุประสงค์ตั้งโรงเรียนขึ้นเพื่อให้ผู้ใหญ่ที่เป็นฆราวาส ได้มีโอกาสศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมในเวลารว่างจากการประกอบอาชีพ และเพื่อให้มีความรู้ที่จะนำไปใช้ในการประกอบอาชีพและศึกษาต่อ ต่อมากรมสามัญศึกษาได้ขออนุญาตให้วัด

ต่าง ๆ เปิดสอนโดยรับภิกษุสามเณรเข้าเรียนได้แต่มีข้อแม้ว่า ระดับประถมศึกษา พระภิกษุสามเณรที่จะเข้ารับการศึกษานั้นจะต้องเป็นนักธรรมชั้นตรี ระดับมัธยมศึกษาตอนต้นจะต้องให้ได้นักธรรมชั้นโท ผู้ที่สำเร็จตามหลักสูตรจะได้ศักดิ์และสิทธิเทียบเท่าโรงเรียนสามัญทุกประการ

การจัดตั้ง เจ้าสำนักเรียนขอจัดตั้งไปยังกองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญ ตามระเบียบว่าด้วยโรงเรียนการศึกษาผู้ใหญ่สายสามัญ

หลักสูตร หลักสูตรการศึกษาผู้ใหญ่สายสามัญมี ๔ ระดับ คือ

ระดับ ๑ มีวุฒิตามหลักสูตร ป. ๒

ระดับ ๒ มีวุฒิตามหลักสูตร ป. ๔

ระดับ ๓ มีวุฒิตามหลักสูตร ป. ๗

ระดับ ๔ มีวุฒิตามหลักสูตรประโยคมัธยมศึกษาตอนต้น

มีวิชาฝ่ายสามัญเป็นหลักสูตรล้วน ๆ ๖ หมวด คือ

๑. หมวดภาษาไทย
๒. หมวดสังคมศึกษา
๓. หมวดภาษาอังกฤษ
๔. หมวดคณิตศาสตร์
๕. หมวดวิทยาศาสตร์
๖. หมวดสุขศึกษา

การศึกษาประเภทนี้ กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ เป็นผู้ควบคุมดูแลและรับผิดชอบ

การศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา

ความเป็นมา หลังจากโรงเรียนวิสามัญศึกษา สำนักเรียนวัดถูกยุบเลิกตามมติมหาเถรสมาคมแล้ว นักเรียนที่เรียนอยู่ก็ค้นรณหาที่เรียนใหม่ ขณะนั้นมี โรงเรียนราษฎร์ของวัดซึ่งตั้งขึ้นโดยระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ นักเรียนส่วนมากก็เข้าเรียนที่โรงเรียนราษฎร์

ของวัดบึง สมักรสอบเทียบบึง เข้าเป็นนักเรียนผู้ใหญ่บึง ในขณะเดียวกันนั้นได้มีผู้แทน
ราษฎรคือ นายอุยร ฝ่ายคุณวงศ์ ส.ส. มหาสารคามกับพวก ยื่นเรื่องราวขอให้กระทรวง
ศึกษาธิการเปิดการสมทบสอบในชั้นตัวประโยคให้แก่โรงเรียนของพระภิกษุสามเณร และ
กระทรวงศึกษาธิการได้ส่งเรื่องมายังกรมการศาสนา ซึ่งกองศาสนศึกษาเป็นเจ้าหน้าที่ใน
เรื่องนี้โดยตรง ได้มีการประชุมพิจารณากันในระดับเจ้าหน้าที่ผู้เกี่ยวข้องของกรมการศาสนา
และต่างกรม ลงความเห็นว่าจะตั้งโรงเรียนสนองความต้องการของพระภิกษุสามเณรให้
ได้เรียนทั้งวิชาธรรมและวิชาสามัญควบคู่กันไป โดยไม่มีการสมทบสอบ ให้กระทรวงเป็นผู้
สอบเอง

จากการประชุมระดับเจ้าหน้าที่นี้ ได้เสนอกระทรวงเห็นชอบ ได้ตั้งคณะกรรมการขึ้น
โดยมี นายจรูญ วงศ์สายันท์ อธิบดีกรมวิชาการในขณะนั้นเป็นประธาน และคณะกรรมการ
ต่าง ๆ ผู้แทนมหาวิทยาลัย ผู้แทนมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และผู้แทนกรม
การศาสนา ยกวางระเบียบหลักสูตร วิธีการวัดผล ในระดับชั้น ป. ๗, ม.ศ. ๓, และ ม.ศ.
๕ และให้ชื่อโรงเรียนนี้ว่า “โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา”

วัตถุประสงค์ เดิมการที่ตั้งโรงเรียนนี้ขึ้นเพื่อสนองความต้องการของพระภิกษุ
สามเณรเมื่อเรียนจบแต่ละชั้นก็ย่อมได้ความรู้เป็นเครื่องบริหารรักษาตนในขณะบวชอยู่ เมื่อ
สึกออกไปก็ย่อมมีความรู้พอควรแก่อัตภาพเป็นทรัพยากรบุคคลที่มีคุณค่าต่อสังคมชาวาสและ
หากมุ่งหมายจะเรียนให้สูงขึ้นไปในระดับอุดมศึกษาก็ย่อมทำได้

ฉะนั้น กระทรวงศึกษาธิการ อาศัยอำนาจตามประกาศคณะปฏิวัติ ฉบับที่ ๒๑๖
ลงวันที่ ๒๙ กันยายน ๒๕๑๕ ได้ออกระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยโรงเรียนพระปริยัติ
ธรรม แผนกสามัญศึกษา พ.ศ. ๒๕๑๕ ขึ้น เพื่อให้เป็นการศึกษาแบบประยุกต์ เมื่อวันที่
๑๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๑๕^(๑) มีเนื้อหาสาระสำคัญพอสรุปได้ดังนี้

- ข้อ ๑ ว่าด้วยชื่อระเบียบ
- ข้อ ๒ ว่าด้วยการยกเลิกระเบียบเก่า
- ข้อ ๓ ว่าด้วยภาวะของโรงเรียน
- ข้อ ๔ ว่าด้วยการจัดตั้ง

(๑) กองศาสนศึกษา กรมการศาสนา “เอกสารสำหรับใช้ประกอบการพิจารณาการศึกษาของคณะสงฆ์,
๒๕๒๑, หน้า ๑๘๘-๑๙๐”

- ข้อ ๕ ว่าด้วยผู้จัดการ
- ข้อ ๖ ว่าด้วยคุณสมบัติของโรงเรียน
- ข้อ ๗ ว่าด้วยคุณสมบัติของครูใหญ่
- ข้อ ๘ ว่าด้วยคุณสมบัติของครูผู้สอน
- ข้อ ๙ ว่าด้วยคุณสมบัติของผู้จะเป็นนักเรียน
- ข้อ ๑๐ ว่าด้วยการบังคับหลักสูตร
- ข้อ ๑๑ ว่าด้วยการส่งรายงาน
- ข้อ ๑๒ ว่าด้วยทุนของโรงเรียน
- ข้อ ๑๓ ว่าด้วยเงินเดือน—นิตยภัตครู
- ข้อ ๑๔ ว่าด้วยส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง
- ข้อ ๑๕ ว่าด้วยการส่งเสริมจากทางราชการ
- ข้อ ๑๖ ว่าด้วยกำหนดผ่อนผันนักเรียนก่อนระเบียบนี้
- ข้อ ๑๗ ผู้รักษาการตามระเบียบนี้
- ข้อ ๑๘ ว่าด้วยการใช้ระเบียบนี้

และการศึกษาโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญนี้ อยู่ในความควบคุมของสภาการศึกษาของคณะสงฆ์ มหาเถรสมาคมมีมติรับทราบและอนุมัติในการประชุม ฯ ครั้งที่ ๗/๒๕๑๔ วันที่ ๒๔ กันยายน ๒๕๑๔ อันมีกรมการศาสนาเป็นผู้ดำเนินการ ครั้นเมื่อกระทรวงศึกษาธิการได้อนุมัติให้เปิดโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา และให้เปิดสอบตามหลักสูตรประถมศึกษาตอนปลาย สำหรับพระภิกษุสามเณรในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา พ.ศ. ๒๕๑๔

การกำหนดวิชาที่พระภิกษุสามเณรที่จะได้รับการศึกษาแบ่งไว้เป็น ๙ หมวด คือ ภาษาบาลี ธรรมวินัย ศาสนปฏิบัติ ภาษาไทย ภาษาอังกฤษ สังคมศึกษา วิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ และสุขศึกษา โดยเลือกเฉพาะวิชาที่ควรแก่สมณภาวะ และความจำเป็นแก่การเผยแผ่พระศาสนาและผู้สอบไล่ได้จะ ได้รับศักดิ์และสิทธิ เท่ากับฝ่าย การศึกษาทางบ้านเมือง

นอกจากนี้กระทรวงศึกษาธิการยังได้ประกาศใช้ดังนี้ คือ

- (๑) หลักสูตรประถมศึกษาตอนปลาย สำหรับพระภิกษุสามเณรในโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา พ.ศ. ๒๕๑๔
- (๒) ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการวัดผลการศึกษาระดับประถมศึกษาตอนปลายของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา พ.ศ. ๒๕๑๔
- (๓) หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น สำหรับพระภิกษุสามเณรในโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา พ.ศ. ๒๕๑๔
- (๔) ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการวัดผล การศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้นของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา พ.ศ. ๒๕๑๔
- (๕) คำสั่งกระทรวงศึกษาธิการ ที่ วก ๔๙๖/๒๕๒๓ เรื่องให้ใช้หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา พุทธศักราช ๒๕๒๑
- (๖) ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่องแนวทางปฏิบัติเกี่ยวกับหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา พ.ศ. ๒๕๒๑
- (๗) ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการประเมินผลการเรียนตามหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาพุทธศักราช ๒๕๒๑ (พ.ศ. ๒๕๒๔)
- (๘) ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยการประเมินผลการเรียนตามหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา พุทธศักราช ๒๕๒๔ (พ.ศ. ๒๕๒๖)
- (๙) คำสั่งกระทรวงศึกษาธิการ ที่ วก ๘๑/๒๕๒๖ เรื่องให้ใช้หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา พุทธศักราช ๒๕๒๔
- (๑๐) ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง แนวทางปฏิบัติเกี่ยวกับหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา พุทธศักราช ๒๕๒๔

อนึ่ง สำหรับรายละเอียดของหลักสูตร และระเบียบดังกล่าวในหนังสือประมวล ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ที่เกี่ยวกับโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญและ หลักเกณฑ์ต่าง ๆ

ในปัจุบันได้มีเจ้าคณะและเจ้าสำนักเรียนขออนุญาตจัดตั้งโรงเรียนประเภทนี้ ซึ่ง กระทรวงศึกษาธิการ ด้วยความเห็นชอบของประธานสภาการศึกษาของคณะสงฆ์ ได้อนุมัติ ให้จัดตั้งไปแล้วรวม ๔๕ แห่ง ดังรายละเอียดรายชื่อโรงเรียนดังนี้

โรงเรียนวชิรมกุฏ วัดมกุฏกษัตริยาราม เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร

โรงเรียนบาลีสาริตศึกษามหาจุฬา ฯ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร

โรงเรียนวัดศรีบุญเรือง วัดศรีบุญเรือง เขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร

โรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดศิริพงษ์ธรรมนิมิต วัดศิริพงษ์ธรรมนิมิต เขตบางเขน กรุงเทพมหานคร

โรงเรียนบาลีเตรียมอุดมศึกษามหาจุฬา ฯ วัดมหาธาตุ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร

โรงเรียนสัทธรรมวิทยา วัดสิตาราม เขตบ่อนปราบ ฯ กรุงเทพมหานคร

โรงเรียนสัมพันธ์วงศ์ศึกษา วัดสัมพันธ์วงศ์ เขตสัมพันธ์วงศ์ กรุงเทพมหานคร

โรงเรียนพุทธศาสตร์วิทยา วัดสุทธาวาส เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร

โรงเรียนปริยัติธรรมวัดอินทรวิหาร วัดอินทรวิหาร บางขุนพรหม กรุงเทพมหานคร

โรงเรียนพระปริยัติธรรม วัดหิรัญญูจี (แผนกสามัญศึกษา) วัดหิรัญญูจี เขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร

โรงเรียนวัดสว่างภพ วัดสว่างภพ อ. คลองหลวง จ. ปทุมธานี

โรงเรียนธรรมจักรวิทยา วัดมงคลมิ่งเมือง อ. เมือง จ. สตูล

โรงเรียนมุขลินีปริยัติธรรมสามัญศึกษา วัดมุขลินีทวามีวิหาร อ. หนองจิก จ. ปัตตานี

โรงเรียนพิศิษฐ์วิทยา วัดยะลาธรรมาราม อ. เมือง จ. ยะลา

โรงเรียนสาธิตศึกษาวิทยาลัยสงฆ์ภาคทักษิณ วัดแจ้ง อ. เมือง จ. นครศรีธรรมราช

โรงเรียนท้าวราชบุรีวิทยา วัดท้าวราชบุรี อ. เมือง จ. นครศรีธรรมราช

โรงเรียนสุทธิสารวิทยา วัดสโมสรสัทธาวาส อ. ร่อนพิบูลย์ จ. นครศรีธรรมราช

โรงเรียนพุทธวิทยา วัดจะทิ้งพระ อ. สทิงพระ จ. สงขลา

โรงเรียนแสงทองวิทยารธรรม วัดหัวบ่อใน อ. เมืองสงขลา จ. สงขลา

โรงเรียนสิทธิธรรม วัดประสิทธิชัย อ. เมือง จ. ตรัง

โรงเรียนพระปริยัติธรรม วัดคโปธาราม อ. เมือง จ. ระนอง

โรงเรียนปริยัติธรรม แผนกสามัญวัดเพชรสมุทร วัดเพชรสมุทร อ. เมือง
จ. สมุทรสงคราม

โรงเรียนโพธิ์สังวรวิทยา วัดสกุณปัณณิ อ. เมือง จ. สุพรรณบุรี

โรงเรียนวัดนิเวศธรรมประวัติ วัดนิเวศธรรมประวัติ อ. บางปะอิน

จ. พระนครศรีอยุธยา

โรงเรียนวัดโบสถ์อินทร์บุรี วัดโบสถ์ อ. อินทร์บุรี จ. สิงห์บุรี

โรงเรียนกัลยาณิประชาชนกุล วัดพระนอน อ. เมือง จ. สิงห์บุรี

โรงเรียนศรีเมืองทองวิทยา วัดต้นสน อ. เมือง จ. อ่างทอง

โรงเรียนพระปริยัติธรรมพลาณสูตร วัดหนองคณที อ. พระพุทธบาท จ. สระบุรี

โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญ วัดเนินหลัก วัดเนินหลัก อ. เมือง
จ. อุทัยธานี

โรงเรียนปริยัติธรรมสามัญวัดไพโรสณฑ์ศักดิ์คาราม วัดไพโรสณฑ์ศักดิ์คาราม อ. หล่มสัก
จ. เพชรบูรณ์

โรงเรียนปริยัติสามัญวัดสระเกศ วัดสระเกศ จ. หล่มเก่า อ. เพชรบูรณ์

โรงเรียนราชธานีวิทยาลัย วัดราชธานี อ. เมือง จ. สุโขทัย

โรงเรียนชยาภินันท์วิทยา วัดป่าช้าง อ. พาน จ. เชียงราย

โรงเรียนพุทธวิมวดีวิทยา วัดพระแก้ว อ. เมือง จ. เชียงราย

โรงเรียนโสภณจริยธรรมวิทยา วัดศรีดอนชัย อ. เชียงของ จ. เชียงราย

โรงเรียนสุนทรวิทยา วัดบ้านปางหอศาล อ. แม่ทะ จ. ลำปาง

- โรงเรียนวิจิตรธรรมคุณอุปถัมภ์ วัดหลวง อ. งาว จ. ลำปาง
 โรงเรียนธรรมสารศึกษาศึกษา วัดหนองเจดีย์ อ. ป่าซาง จ. ลำพูน
 โรงเรียนวัดบ้านโฮ้งหลวง วัดบ้านโฮ้งหลวง อ. บ้านโฮ้ง จ. ลำพูน
 โรงเรียนวัดบ้านแจ่ม วัดบ้านแจ่ม อ. เมือง จ. ลำพูน
 โรงเรียนวัดพวงคำ วัดพวงคำ อ. ลี้ จ. ลำพูน
 โรงเรียนอินทะวิทยา วัดบ้านไร่ อ. เมือง จ. ลำพูน
 โรงเรียนสามัคคีวิทยาทาน วัดเจดีย์หลวง อ. เมือง จ. เชียงใหม่
 โรงเรียนสุวรรณคณานุสรณ์ วัดบุญเกิด อ. ดอกคำใต้ จ. พะเยา
 โรงเรียนห้วยข้าวก่ำวิทยา วัดห้วยข้าวก่ำ อ. จุน จ. พะเยา
 โรงเรียนพุทธโกศลวิทยา วัดพระบาทมิ่งเมือง อ. เมือง จ.แพร่
 โรงเรียนนันทบุรีวิทยา วัดช้างค้ำวรวิหาร อ. เมืองน่าน จ. น่าน
 โรงเรียนสารคุณวิทยา วัดบุญบาลประดิษฐ์ อ. ชุมแพ จ. ขอนแก่น
 โรงเรียนจันทรัษฎวิทยา วัดศรีจันทร์ อ. เมือง จ. ขอนแก่น
 โรงเรียนศรีเมืองพลวิทยา วัดศรีเมืองพล อ. พล จ. ขอนแก่น
 โรงเรียนปริยัติธรรมสามัญญาณแสงวร วัดมหาชัย อ. น้ำพอง จ. ขอนแก่น
 โรงเรียนประภัสสรวิทยา วัดศรีนวล อ. เมือง จ. ขอนแก่น
 โรงเรียนวัดท่าพระหงษ์เทพประดิษฐ์ วัดท่าพระหงษ์เทพประดิษฐ์ อ. เมือง
 จ. ขอนแก่น
 โรงเรียนบาลีสาธิตศึกษามหาจุฬาลงกรณ์ ฯ วัดศรีสะเกษ อ. เมือง จ. หนองคาย
 โรงเรียนศรีจันทร์วิทยา วัดศรีสุทธาวาส อ. เมือง จ. เลย
 โรงเรียนชัยมงคลวิทยา วัดไชยมงคล อ. กมลาไสย จ. กาฬสินธุ์
 โรงเรียนสิริวัฒน์ศึกษา วัดโคกเตื่อ อ. หนองกุงศรี จ. กาฬสินธุ์
 โรงเรียนโพธิ์ทองวิทยา วัดแสงสว่างโพธิ์ทอง อ. สมเด็จ จ. กาฬสินธุ์
 โรงเรียนบาลีสาธิตศึกษามหาจุฬาลงกรณ์ ฯ วัดอภิสิริ อ. เมือง จ. มหาสารคาม
 โรงเรียนปทุมพิทยากร วัดบรบือสราราม อ. บรบือ จ. มหาสารคาม
 โรงเรียนปริยัติสามัญศึกษาวัดสุวรรณาวาส วัดสุวรรณาวาส อ. กันทรวิชัย
 จ. มหาสารคาม

- โรงเรียนวชิรพัฒนวิทย์วิทยา วัดกลาง อ. วาปีปทุม จ. มหาสารคาม
 โรงเรียนดาวดึงษ์ธรรมวิทยา วัดดาวดึงษ์ อ. แกดำ จ. มหาสารคาม
 โรงเรียนบาลีสหศึกษามหาจุฬาลงกรณ์ ๖ วัดทุ่งศรีเมือง อ. เมือง จ. อุบล ๖
 โรงเรียนโสภณพิทยา วัดหอไตร อ. เขื่องใน จ. อุบล ๖
 โรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดโพธิตาก วัดโพธิตาก อ. พิบูลมังสาหาร จ. อุบล ๖
 โรงเรียนสุนทรชัยคุณศึกษา วัดไชยาติการาม อ. พนา จ. อุบล ๖
 โรงเรียนบ่อชะเนงวิทยา วัดบ่อชะเนง อ. หัวตะพาน จ. อุบล ๖
 โรงเรียนดงบังอรภทกิจวิทยา วัดดงบัง อ. เมือง จ. อุบล ๖
 โรงเรียนศรีมงคลศึกษากร วัดศรีมงคล อ. บุณฑริก จ. อุบล ๖
 โรงเรียนอัครธรรมวิทยา วัดหนองหลัก อ. ม่วงสามสิบ จ. อุบล ๖
 โรงเรียนกิตติวิทยาทร วัดบ้านหนองหิน อ. เมือง จ. อุบล ๖
 โรงเรียนสุพรรณภูมิพิทยา วัดเหนือ อ. สุวรรณภูมิ จ. ร้อยเอ็ด
 โรงเรียนสุนทรธรรมปริยัติ วัดกลางมิ่งเมือง อ. เมือง จ. ร้อยเอ็ด
 โรงเรียนเลื่อนสินธิธรรมวิทยา วัดเหนือ อ. เมือง จ. ร้อยเอ็ด
 โรงเรียนปริยัติสารคุณ วัดสว่างแสงจันทร์ อ. พนมไพร จ. ร้อยเอ็ด
 โรงเรียนโกศลปริยัติศึกษา วัดมาลาภิรมย์ อ. โพธิ์ชัย จ. ร้อยเอ็ด
 โรงเรียนพระปริยัติธรรมสามัญศึกษา วัดพระธาตุพนม อ. พระธาตุพนม จ. นครพนม
 โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา นครราชสีมา วัดพระนารายณ์มหาราช
 อ. เมือง จ. นครราชสีมา
 โรงเรียนโพธิศึกษา วัดโพธิพิทักษาราม อ. ท่าตูม จ. สุรินทร์
 โรงเรียนพระปริยัติโกศลวิทยา (พระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา)
 วัดกลางสุรินทร์ อ. เมือง จ. สุรินทร์
 โรงเรียนศรีเกษตรวิทยา วัดเจียงอีศรีมงคลวราราม อ. เมือง จ. ศรีสะเกษ
 โรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดจุฬามณี แผนกสามัญ วัดจุฬามณี อ. เมืองระยอง
 จ. ระยอง
 โรงเรียนผาสุกวิทยา วัดผาสุการาม อ. เมือง จ. ชลบุรี

การจัดตั้งสำนักการศึกษา

ในพระพุทธศาสนาพระพุทธเจ้าทรงวางแผนการศึกษาไว้ ๓ ขั้นตอน คือ ขั้นปฏิบัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ.....ขั้นปฏิบัติ ได้แก่ การศึกษาทางทฤษฎี คือ การศึกษาธรรมในพระพุทธศาสนาให้มีความรู้พื้นฐานเสียก่อนโดยแจ่มแจ้ง เพื่อให้เกิดความกระจ่างว่า คำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่จัดเป็นธรรมบทนั้นบ่งชี้ว่าด้วย เรื่องอะไร ถ้าจะนำมาปฏิบัติจะอย่างไร และเมื่อปฏิบัติแล้วจะได้ผลอย่างไร.....ขั้นปฏิบัติ คือ การนำเอาพระธรรมมาปฏิบัติด้วย กาย วาจา ใจ ขั้นปฏิเวธ เป็นขั้นที่แสดงถึงผลของการปฏิบัติตามพระธรรมคำสั่งสอน.....^(๑) เติมการศึกษาถึงผล ได้จารึกคำสอนไว้เป็นภาษาบาลีในคัมภีร์พระไตรปิฎก หากผู้ไม่รู้ภาษาบาลีจะไม่ล่วงรู้คำสอนขององค์พระศาสดาได้ ฉะนั้น ภาษาบาลีจึงเป็นปัจจัยสำคัญในการสืบทอดอายุขจรพระพุทธศาสนา ดังนั้น การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ตั้งแต่โบราณมาจนถึงปัจจุบันจึงเป็นราชการแผ่นดินอย่างหนึ่ง อยู่ในพระราชกิจและศาสนูปถัมภกของพระเจ้าแผ่นดิน โดยยกย่องพระภิกษุสามเณรที่เรียนรู้ให้มีฐานันดร พระราชทานราชูปการต่าง ๆ จึงได้มีการสอบความรู้และจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมอย่างมีระบบแบบแผนอย่างจริงจังในสมัยรัชกาลที่ ๕ ทรงมอบภาระธุระให้สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ดำเนินการจัดการศึกษาซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำรัสว่า “ข้อความที่ปรึกษาในชั้นนี้เป็นอันตกลงโดยใจความว่า ในการศึกษาส่วนนี้หัวเมือง ทรงมอบให้กรมหมื่นวชิรญาณจัดการด้วยความอดทนของกรมหมื่นดำรง และข้าหลวงเทศาภิบาลทุก ๆ มณฑลในการที่จะเบิกจ่าย ฤๅตำราเรียนเป็นหน้าที่ของกระทรวงมหาดไทยเบิกจ่ายเสร็จ การสอบไล่หนังสืออยู่ในหน้าที่กรมหมื่นวชิรญาณกับกระทรวงมหาดไทย คือ มณฑลต่าง ๆ ไม่มีอะไรเกี่ยวข้องกับกรมศึกษาธิการเป็นชาติตอน ในการโรงเรียนหัวเมืองที่ได้รับเงินบำรุงอยู่นั้นเป็นอันยกเลิกตั้งแต่ศก ๑๑๘๘ ไป การที่จัดนี้แปลตามรูปของสคิมการศึกษาธิการว่าโรงเรียน ก ข นโม กรมศึกษาธิการไม่ได้คิดจัดการอะไรเลยนอกจากที่จะมีชื่ออยู่ในสคิมอย่างเดียว เพราะฉะนั้นจึงไม่มีเหตุอะไรที่จะคิดเห็นว่า การที่

(๑) สมเด็จพระญาณสังวร, การบริหารทางจิตสำหรับเด็กวัยรุ่น กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์มหาภูมิบาลวิทยาลัย, ๒๕๒๓ หน้า ๒๓

คิดจัดขึ้นไม่เกี่ยวกับกรมศึกษาธิการเลย เป็นประโยชน์เกิดขึ้นใหม่อันหนึ่ง” (๑) จึงเป็นอันว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมอบให้สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ทรงรับหน้าที่ จัดการศึกษาขึ้น การศึกษาของคณะสงฆ์และฝ่ายบ้านเมืองจึงมีความสัมพันธ์กันอยู่ การเปลี่ยนแปลงหลักการสำคัญในการศึกษาต้องขอพระบรมราชานุญาตเสียก่อน จนสิ้นรัชกาลที่ ๕ นโยบายการศึกษาจึงได้เปลี่ยนไป โดยแยกการศึกษาออกเป็น ๒ ส่วน คือ สำหรับพระภิกษุ สามเณรและสำหรับเด็กนักเรียน การศึกษาสำหรับพระภิกษุสามเณรนั้น คณะสงฆ์รับเป็นภาระดำเนินการเป็นเอกเทศต่างหากจากการศึกษาของรัฐ

การศึกษาพระปริยัติธรรมแต่เดิมไม่ได้จัดตั้งเป็นรูประบบโรงเรียน แต่ได้จัดสอบกันเองภายในวัด เพราะการศึกษาพระปริยัติธรรมเป็นกิจสำคัญอันหนึ่งของสงฆ์ที่จะต้องศึกษาเล่าเรียน พระธรรมวินัยคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนา เมื่อถึงสมัยสอบความรู้ของทางคณะสงฆ์กำหนดขึ้น ก็จัดส่งเข้าสอบ และปฏิบัติการเช่นนี้เรื่อยมาจนถึงในปี พ.ศ. ๒๔๘๔ ได้มีพระราชบัญญัติคณะสงฆ์พุทธศักราช ๒๔๘๔ การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์จึงขึ้นอยู่ กับองค์การศึกษา อันมีสังฆมนตรีว่าการองค์การศึกษาเป็นผู้รับผิดชอบดำเนินการ และได้ตั้งสภาการศึกษาคณะสงฆ์ขึ้น เมื่อวันที่ ๒๑ กันยายน พ.ศ. ๒๔๘๕ (๒) โดยให้เหตุผลว่า สังฆมนตรีว่าการองค์การศึกษาเสนอปรับปรุงส่งเสริมการศึกษา ในฝ่ายคณะสงฆ์ให้กว้างขวางสมบูรณ์เหมาะสมแก่กาลสมัย อันจะเป็นการเพิ่มพูนความรู้ของพระภิกษุสามเณรให้ กว้างขวางพอแก่ความต้องการในอันบำเพ็ญศาสนกิจ และเพิ่มความรู้ศาสนธรรมแก่กฤหัสถ์ ให้เจริญทั่วถึง คณะสังฆมนตรีจึงได้มีมติให้ตั้งสภาการศึกษาของคณะสงฆ์ขึ้น โดยให้สังกัด อยู่ในองค์การศึกษา มีสังฆมนตรีว่าการองค์การศึกษาเป็นประธานสภาฯ โดยตำแหน่ง และมีกรรมการไม่น้อยกว่า ๘ รูป ไม่เกิน ๑๕ รูป มีหน้าที่ดำเนินการตามโครงการสภาการศึกษาของคณะสงฆ์ ซึ่งมีสาระสำคัญ ๑๐ ข้อ (๓) พอสรุปได้ดังต่อไปนี้:—

(๑) วุฒิชัย มูลศิลป์, การปฏิรูปการศึกษาในรัชกาลที่ ๕, สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๑๖ หน้า ๑๓๘-๑๔๐

(๒) หนังสือแถลงการคณะสงฆ์ เล่ม ๓๐ พ.ศ. ๒๔๘๕ หน้า ๕๕๕.

(๓) เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๐๐-๖๐๒

- ข้อ ๑ วัตถุประสงค์ของสภาการศึกษาของคณะสงฆ์
- ข้อ ๒ แบ่งกิจการของสภาออกเป็น ๒ ประเภท คือ ฝ่ายวิชาการและฝ่ายธุรการ
- ข้อ ๓ แบ่งขยายกิจการฝ่ายวิชาการออกเป็น ๓ กอง คือ กองแปล กองชำระ และ กองวิชาการ แต่ละกองมีหน้าที่ต่าง ๆ กัน
- ข้อ ๔ แบ่งขยายกิจการฝ่ายธุรการออกเป็น ๓ กอง คือ กองการสอบไล่ กอง โรงเรียนปริยัติธรรม กองโรงเรียนครู แต่ละกองมีหน้าที่ต่าง ๆ กัน
- ข้อ ๕ ประธานมีอำนาจแต่งตั้งกรรมการ รองประธาน และเลขาธิการ
- ข้อ ๖ กรรมการมีอำนาจตั้งอนุกรรมการดำเนินงานเฉพาะกิจ
- ข้อ ๗ กรรมการที่ปรึกษา
- ข้อ ๘ สถานที่ประชุมและสำนักงาน
- ข้อ ๙ ผู้อุปถัมภ์สภาการศึกษาของคณะสงฆ์
- ข้อ ๑๐ อำนาจของสภาการศึกษาของคณะสงฆ์

และขณะนั้นทางการคณะสงฆ์ได้ออกระเบียบการคณะสงฆ์ว่าด้วยการจัดศาสนศึกษา พ.ศ. ๒๔๘๔ ขึ้นและต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๙๑ องค์การศึกษาได้ออกระเบียบว่าด้วยการจัดศาสนศึกษา พุทธศักราช ๒๔๙๑ ยกเลิกระเบียบการคณะสงฆ์ ว่าด้วยการศาสนศึกษา พ.ศ. ๒๔๘๔ และใช้ระเบียบใหม่นี้มาจนถึง พ.ศ. ๒๔๙๔ ทางองค์การศึกษาจึงเห็นควรปรับปรุงการศาสนศึกษาให้เจริญด้วยปริมาณและคุณภาพ และเหมาะสมกับกาลเทศะ เพื่อเป็นผลดีและเรียบร้อยในการจัดการศึกษาในส่วนพระศาสนายิ่งขึ้น จึงให้ยกเลิกระเบียบองค์การศึกษา ว่าด้วยการจัดศาสนศึกษา พุทธศักราช ๒๔๙๑ และระเบียบแก้ไขเพิ่มเติมอื่น ๆ ที่เนื่องด้วยการจัดศาสนศึกษา และให้ใช้ระเบียบใหม่นี้แทน และได้ใช้เป็นหลักปฏิบัติการจัดตั้งสำนักศาสนศึกษาและอื่น ๆ อันเกี่ยวกับการศึกษาของคณะสงฆ์มาจนถึงปัจจุบันในเนื้อหาของระเบียบนี้มีสาระ ๑๘ ข้อ แบ่งเป็น ๗ ลักษณะ^(๑) พอสรุปได้ดังนี้:—

(๑) กองศาสนศึกษา กรมการศาสนา, เอกสารสำหรับใช้ประกอบการพิจารณาเรื่อง การศึกษาของคณะสงฆ์, ๒๕๒๐ (เอกสารโรเนียว) หน้า ๒๘๘-๒๘๑

ลักษณะที่ ๑ เป็นความทั่วไปมี ๒ ข้อ คือ กำหนดข้อระเบียบและจำกัดคำต่าง ๆ ที่ใช้ในระเบียบนี้คือ

“การศาสนศึกษา” หมายถึง การศึกษาปริยัติธรรม และการศึกษาอื่น ๆ อันควรแก่สมณะ

“การศึกษาปริยัติธรรม” หมายถึง การศึกษาธรรมและบาลี

“สำนักศาสนศึกษา” หมายถึง สำนักที่สอนปริยัติธรรมตามหลักสูตรประโยคนักธรรมหรือธรรมศึกษาขององค์การศึกษา

“สำนักศึกษาบาลี” หมายถึง สำนักที่สอนปริยัติธรรมตามหลักสูตรประโยคบาลีขององค์การศึกษา

ลักษณะที่ ๒ ว่าด้วยการจัดตั้งยุบเลิกสำนักเรียนมี ๓ ข้อ คือ กล่าวถึงวัดที่จัดตั้งสำนักศาสนศึกษาธรรม—บาลี ให้รายงานต่อเจ้าคณะตามลำดับ, คณะกรรมการสงฆ์อำเภอจังหวัด มีหน้าที่พิจารณาจัดตั้งสำนักธรรม—บาลี, และให้สำนักศาสนศึกษาจัดทำสถิติต่าง ๆ เสนอตามลำดับชั้น ถึงกรมการศาสนา ภายในวันที่ ๓๐ เมษายนของปีถัดไปทุกปี ทั้งนี้เพื่อจัดทำสถิติ

ลักษณะที่ ๓ ว่าด้วยหลักสูตรการศาสนศึกษาและการสอบไล่ประจำปี มี ๑ ข้อ

ลักษณะที่ ๔ ว่าด้วยการเปิดปิดภาคเรียนมี ๓ ข้อ คือ กำหนดภาคเรียน, การปิดเรียนประจำปี, และอำนาจเจ้าสำนักศาสนศึกษาในการเปิดปิดและกำหนดเวลาเรียนด้วย

ลักษณะที่ ๕ ว่าด้วยครูสอนปริยัติธรรม มี ๒ ข้อ คือ กำหนดคุณสมบัติของครู, การแต่งตั้งครูสอนประจำสำนัก ฯ พระปริยัติธรรม

ลักษณะที่ ๖ ว่าด้วยเงินอุดหนุนการศาสนศึกษา มี ๖ ข้อ คือ สำนักที่ได้รับเงินบำรุงการศึกษาตามระเบียบนี้, กำหนดเงินอุดหนุนที่สำนัก ฯ ได้รับเงินอุดหนุนเป็นกรณีพิเศษ, การจ่ายเงินอุดหนุนศาสนศึกษา, นิติภัตครูสอนปริยัติธรรม, และการให้ศึกษาริการจังหวัดจัดสำรวจส่งบัญชีขอเงินบำรุงตามระเบียบนี้ส่งกรมการศาสนาภายในวันที่ ๓๐ กรกฎาคม ของปีปัจจุบัน

ลักษณะที่ ๗ ว่าด้วยเรื่องเบ็ดเตล็ดมี ๑ ข้อ คือ ผู้รักษาตามระเบียบนี้
ตามระเบียบนี้ กรมการศาสนาได้จัดเงินอุดหนุนการศึกษา โดยจัดเป็นประเภท
ดังนี้

ประเภท ๑ สำนักที่มีนักศึกษาชั้นตรีอย่างเดียว มี ๒๐ รูปขึ้นไป ได้รับเงินบำรุง
ไม่เกิน ๑๐๐ บาทต่อปี

ประเภท ๒ สำนักที่มีนักศึกษาระวมชั้นตรี-โท ตั้งแต่ ๒๐ รูปขึ้นไป ได้รับเงิน
บำรุงไม่เกิน ๒๐๐ บาทต่อปี

ประเภท ๓ สำนักที่มีนักศึกษาระวมชั้นตรี-โท-เอก ตั้งแต่ ๒๐ รูปขึ้นไป ได้รับ
เงินบำรุงไม่เกิน ๓๐๐ บาทต่อปี

ประเภท ๔ สำนักศึกษาระวมและบาลีธรรม มี ๒๐ รูปขึ้นไป ได้รับเงินบำรุงไม่
เกิน ๖๐๐ บาท ต่อปี

ในปี พ.ศ. ๒๔๒๓ กองศาสนศึกษา กรมการศาสนา โดยความเห็นชอบของ
มหาเถรสมาคมให้จัดตั้งสำนักเรียนตัวอย่างพระปริยัติธรรมทั่วประเทศขึ้น และได้จัดเงิน
บำรุงให้เป็นกรณีพิเศษด้วย นอกเหนือจากการจัดสรรเงินบำรุงประจำ กรมการศาสนาได้
พิจารณาหาวิธีและแนวทางในการจัดสรรเงินบำรุงเป็นปีๆ ไปตามงบประมาณที่ได้รับ

จากระเบียบที่ออกตามพระราชบัญญัติ พ.ศ. ๒๔๘๔ ทำให้เกิดโรงเรียนต่าง ๆ ขึ้น

ในปี พ.ศ. ๒๔๐๕ ได้มีการปรับปรุงกฎหมายว่าด้วยคณะสงฆ์โดยประกาศใช้พระ-
ราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๐๕ และให้ยกเลิกพระราชบัญญัติปกครองคณะสงฆ์ พ.ศ.
๒๔๘๔ มีผลให้สภาการศึกษาของคณะสงฆ์ถูกยกเลิกไปโดยปริยาย สำหรับพระราชบัญญัติ
นี้มีได้กำหนดให้การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ขึ้นอยู่กับองค์การใด จึงเป็นอำนาจหน้าที่ของ
มหาเถรสมาคม และเจ้าอาวาส ตามมาตรา ๑๘ และ ๓๗ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์
พ.ศ. ๒๔๐๕

ต่อมาเมื่อการศึกษาของคณะสงฆ์เจริญขึ้น คณะสงฆ์เห็นสมควรจัดตั้งสภาการศึกษา
ของคณะสงฆ์ขึ้น เหมือนเมื่อครั้งก่อน เพื่อให้เป็นศูนย์กลางสำหรับส่งเสริม ควบคุมนโยบาย

การศึกษาทั้งปวงในฝ่ายสังคมทล และประสานระบบการศึกษาทุกสาขาของคณะสงฆ์ด้วย ในปี พ.ศ. ๒๕๑๒ มหาเถรสมาคมได้อาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๑๘ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ นั้นเพื่อให้ดำเนินการเกี่ยวกับการศึกษาของคณะสงฆ์ โดยกำหนดเป็นข้อ ๆ มี ๖ ข้อ (๑) พอสรุปได้ดังนี้ คือ:—

๑. องค์ประกอบเป็นกรรมการของสภาการศึกษาของคณะสงฆ์
๒. กำหนดผู้เป็นเลขาธิการและเลขานุการของสภา
๓. กำหนดอายุตามวาระของกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ
๔. กำหนดหน้าที่ของกรรมการสภาการศึกษาของคณะสงฆ์
๕. การแต่งตั้งกรรมการทำหน้าที่อย่างใดอย่างหนึ่ง
๖. กำหนดการประชุมกรรมการสภาการศึกษาของคณะสงฆ์

ตามคำสั่งมหาเถรสมาคมฉบับนี้ สมเด็จพระสังฆราชได้แต่งตั้งกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ อีก ๑๑ ท่าน (๒) เมื่อวันที่ ๑๐ เมษายน พ.ศ. ๒๕๑๓ และมีกรรมการชุดหนึ่งตามประกาศ ลงวันที่ ๒๑ เมษายน พ.ศ. ๒๕๑๓ จำนวน ๑๑ ท่าน เมื่อจัดตั้งสภาการศึกษาของคณะสงฆ์ แล้ว ในปี พ.ศ. ๒๕๑๕ สภาได้ออกประกาศแต่งตั้งกรรมการบริหารของสภาฯ เมื่อวันที่ ๒๖ พฤษภาคม ๒๕๒๑ มหาเถรสมาคมได้ออกคำสั่งเรื่อง การศึกษาของมหาวิทยาลัยสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๑๒ รับรองการศึกษาระดับปริญญาของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย เป็นการศึกษาชั้นสูงของคณะสงฆ์โดยสมบูรณ์ โดยมีสภาการศึกษาของคณะสงฆ์เป็นผู้ควบคุม

(๑) หนังสือแถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม ๔๘ พ.ศ. ๒๕๑๓ หน้า ๔๘-๔๒

(๒) จากแฟ้มเอกสารปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่กองศาสนศึกษา กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ

บทที่ ๘

ภาคผนวก

ส่วนที่ ๑

ที่ ๗๑/๑๗๘

วัดบวรนิเวศวิหาร

วันที่ ๑๐ มีนาคม ร.ศ. ๑๓๐

แจ้งความแก่พระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ผู้รั้งตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการ จันทน์
รายงานการประชุมเถรสมาคม เรื่องกำหนดองค์ของภิกษุสามเณรรู้ธรรมมา ฯ เธอจงกราบ
บังคมทูลพระกรุณา ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาต เพื่อตั้งหลักสูตรสำหรับสอบความ
รู้ธรรม ดังต่อไปนี้:—

๑. นวกภูมิ เป็นความรู้สำหรับนวกภิกษุสามเณร จัดเป็น ๒ อย่าง สามัญอย่าง ๑
วิสามัญอย่าง ๑ อนุญาตให้เข้าสอบได้ทั้งภิกษุทั้งสามเณร แต่ต้องรู้จักเขียนรู้จักแต่งภาษา
ไทยใช้ได้แล้ว ฯ

๒. อย่างสามัญนั้น เว้นมคธภาษา แบ่งเป็น ๒ ประโยค คือ

ก. ประโยค ๑ ธรรมวิภาคกับเรียงความแก้กระทู้ธรรม ไม่ต้องชักที่มา ต้องได้
พร้อมทั้ง ๒ อย่าง ในคราวเดียว ฯ

ข. ประโยค ๒ พุทธประวัติย่อ กับเรียงความแก้กระทู้ธรรมชักที่มาในหนังสือไทย
สุดแต่จะกำหนดให้ว่ากี่แห่ง ต้องได้พร้อมกันทั้ง ๒ อย่าง ในคราวเดียว ฯ

๓. สอบได้ทั้ง ๒ ประโยคนั้น เป็นนักธรรม ๒ ประโยค ก่อนแต่จะรับประกาศนียบัตร
ภิกษุต้องสอบวินัยบัญญัติในวโกวาทให้ได้ก่อน สามเณรยังรับไม่ได้ กว่าอุปสมบทแล้ว
และสอบวินัยบัญญัติได้แล้ว ฯ ฝ่ายผู้สอบได้เพียงประโยค ๑ ยังไม่ให้ประกาศนียบัตร เป็น
แต่ได้รัยยกเว้นตามพระราชบัญญัติเกณฑ์ทหาร ฯ

๔. อย่างวิสามัญนั้น ต้องสอบภาษามคธเต็มเข้าด้วย แบ่งเป็น ๒ ประโยค คือ:—

ก. ประโยค ๑ อรรถกถาธรรมบท มีแก้อรรถด้วย ฯ

ข. ประโยค ๒ บาลีไวยากรณ์และสัมพันธ์ ฯ
จะสอบในคราวเดียวกันกับอย่างสามัญก็ได้ หรือได้ชั้นสามัญมาแล้ว จะสอบเพิ่มก็ได้ ฯ

๕. สอบได้ ๒ ประโยคนี้ เป็นเปรียญธรรม ๒ ประโยค เทียบเปรียญปริยัติ ๓ ประโยค ในเวลานี้ จัดได้เพียงเท่านั้นก่อน ฯ

(ลงพระนาม) กรม—วชิรญาณวโรรส

ป.ล.

ความยกเว้นจากต้องเรียกเป็นทหารนั้น เมื่อปลุกความรู้อย่างสามัญเจริญแล้ว ขยาย
ออกมาถึงประโยค ๒ ก็ได้ แต่อย่างวิสามัญเพียงประโยค ๑ ก็แล้ว ฯ

(ลงพระนาม) กรม—วชิรญาณวโรรส

ที่ ๔๔/๑๑๕๖

วันที่ ๒๗ มีนาคม รตนโกสินทรศก ๑๓๐

ถึง พระยาวิสุทธสุริยศักดิ์

ได้รับหนังสือที่ ๕๖๗/๘๖๕๕ ลงวันที่ ๒๓ เดือนนี้ ว่าสมเด็จพระยาวิสุทธวโรรสทรงพระดำริห์จะจัดการศึกษาของพระภิกษุสามเณรให้เจริญขึ้น ได้ทรงแบ่งการศึกษา
เป็น ๓ ชั้น ตามหลักพระวินัย ซึ่งจัดภิกษุเป็น ๓ พวก คือ เถระ มัชฌิมะ แลนวกะ
จะทรงรวมการเรียนพระปริยัติธรรม การเรียนนวโกวาท กับการเรียนความรู้ธรรมของสาม
เณรที่จัดใหม่ให้เข้ากลมเกลียวกัน เบื้องต้นจะให้พระภิกษุสามเณรมีความรู้ในชั้นนวกะ ต่อ
ไปจะให้ถึงได้ผลเป็นทางเลือกพระภิกษุเป็นเจ้าอาวาส แลเลือกหาผู้เป็นเจ้าคณะ ได้ทรงร่าง
พระดำริห์ที่ชุมนุมเถระในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ปลุกษาทกลงตั้งหลักสูตรในชั้นนวกะขึ้น
ชั้นหนึ่ง ยังต่อไปอีก ๒ ชั้นจะขยายการขึ้นในภายหน้า ส่งสำเนาถวายพระหัตถ์แลรายงานประ
ชุมเถระสมาคม แลพระดำริห์ในเรื่องนี้มาขออนุญาตนั้น ทราบแล้วอนุญาต

(พระบรมนามาภิไธย) สยามมินทร์ (๑)

ที่ ๕๑/๘๗๘๕

กระทรวงธรรมการ

วันที่ ๒๘ เดือนมีนาคม ร.ศ. ๑๓๐

ขอพระราชทานกราบทูล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส
 ทราบฝ่าพระบาท

ด้วยข้าพระพุทธเจ้าได้รับพระราชทานลายพระหัตถ์ที่ ๗๓/๑๗๘ ลงวันที่ ๑๐ มีนาคม
 ร.ศ. ๑๐๓ พระราชทานรายงานประชุมเถรสมาคมเรื่องกำหนดองค์ของสามเณรธรรม มาให้
 ข้าพระพุทธเจ้านำความขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณา ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตเพื่อ
 ตั้งหลักสูตรสำหรับสอบความรู้ธรรม แก่พระภิกษุสามเณรนั้น ข้าพระพุทธเจ้าได้นำความขึ้น
 กราบบังคมทูลพระกรุณาทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท ทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานพระ-
 บรมราชานุญาตแล้วข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานทูลเกล้า ฯ ถวายสำเนาพระราชหัตถเลขา
 มาพร้อมด้วยจดหมายนี้

ถวรมิควรแล้วแต่จะโปรดเกล้า

ข้าพระพุทธเจ้า วิสุทธสุริยศักดิ์

แจ้งความเรื่องเกลี้ยกระแสน

ในการสอบความรู้บังคับอักษร

แจ้งความให้รู้ทั่วกันว่า การสอบความรู้ในคราวเดียวหลายอย่างยากที่จะสอบให้ได้
 ครบทุกอย่าง ผู้เข้าสอบใหม่ ต้องสอบมากอย่างย่อมแพ้เปรียบผู้สอบได้มาจากวัด ผู้สอบที่
 ละอย่างสมควรจะจัดให้ผู้สอบคราวละมากอย่าง ได้รับประโยชน์แห่งการสอบมากอย่าง เหตุ
 นั้นจึงตั้งเกณฑ์เกลี้ยกระแสนไว้ ดังต่อไปนี้

๑. ความรู้อย่างหนึ่ง มีกรรมกาตรว ๓ รูป อย่างน้อยให้ ๒ รูปจึงเป็นอันได้
 ตามนัยนี้ จักคิดเกลี้ยกระแสนตามความรู้ที่สอบอย่างละ ๒ กระแสน ถ้ามีคะแนนได้เท่านั้น
 หรือยิ่งกว่านั้น จึงเป็นอันได้ หย่อนกว่านั้นเป็นตก ตัวอย่าง เช่นสอบคราวนี้ ความรู้ที่

สอบ ๓ อย่าง ๖ คะแนนเป็นอย่างน้อยจึงเป็นอันได้ เช่นได้ธรรมวิภาค ๓ คะแนนวินัยบัญญัติ ๓ คะแนน ตกเรียงความทั้ง ๓ คะแนน ก็ยังป็นใช้ได้ถ้าได้ธรรมวิภาค ๓ คะแนน วินัยบัญญัติ ๒ คะแนน เรียงความ ต้องตกเพียง ๒ คะแนน ได้ ๑ จึงเป็นใช้ได้ ถ้าตกทั้ง ๓ เป็นอันตกถ้าได้ธรรมวิภาคแลวินัยบัญญัติ เพียงอย่างละ ๒ คะแนน ต้องได้เรียงความด้วย อย่างน้อย ๒ คะแนน จึงจะใช้ได้

๒. การคิดเฉลี่ยคะแนนนี้ จักคิดเฉพาะความรู้ที่สอบในคราวเดียวกัน ประโยคที่ส่งขอให้ตรวจก็ ที่ได้ไว้ในสนามคราวหลังก็ จะเอามาคิดเฉลี่ยด้วยไม่ได้ เช่น สามเณรได้องค์กรรมประโยค ๑ ไว้แล้ว คือได้เรียงความกับธรรมวิภาคแล้ว ครั้นอุปสมบทเป็นภิกษุขึ้นต้องเข้าสอบวินัยบัญญัติเพิ่ม เช่นนี้ต้องเป็นประโยคที่ได้ คือได้อย่างน้อย ๒ คะแนนจึงใช้ได้

แจ้งความไว้ ณ วันที่ ๑๐ มิถุนายน ๒๔๕๖

กรม—วชิรญาณวโรรส

ประกาศ

เรื่องสามเณรนักธรรมสึกทำพิธีทำขวัญเป็นต้น
แล้วอุปสมบทในวันเดียวกันนั้นไม่ขาดจากนักธรรม

พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวราลงกรณ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า ทรงอนุญาตให้สามเณรนักธรรมสึกทำพิธีทำขวัญเป็นต้นแล้วอุปสมบทในวันเดียวกันนั้นได้ ไม่ขาดจากนักธรรมเพื่ออนุโลมตามประเพณีนิยม บำรุงความเลื่อมใสของพุทธมามกะประชาชนเป็นการสะดวกแก่สามเณร และมีพระพุทธานุญาตให้เจริญยิ่งขึ้น ๆ

ประกาศมา ณ วันที่ ๑๗ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๗๘

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์

ประธานกรรมการมหาเถรสมาคม

บัญชาการคณะสงฆ์แทนองค์สมเด็จพระสังฆราชเจ้า

ระเบียบการปฏิบัติแก่นักเรียนผู้ถูกห้ามสนามธรรม

๑. ภิขุสามเณรทำทุจริตในการสอบนักธรรม ถูกห้ามสนามแล้ว ห้ามเฉพาะสนามธรรม สนามบาลีไม่ห้าม
๒. ภิขุสามเณรถูกห้ามสนามแล้ว สึกเสียในระหว่างยังไม่พ้นกำหนดห้ามแล้วกลับมาบวชใหม่ จะสอบนักธรรมในสนามอีกต่อไปไม่ได้ ถ้าพ้นกำหนดห้ามแล้วสอบได้ ๆ
๓. ภิขุสามเณรถูกห้ามสนามแล้วสึกเสียในระหว่างยังไม่พ้นกำหนดห้ามเป็นฆราวาสไปแล้ว จะสอบธรรมศึกษาได้ ๆ
๔. พวกรัทธิศึกษาถูกห้ามสนามแล้ว ยังไม่พ้นกำหนดห้ามบวชเป็นภิขุหรือสามเณรเข้าสอบนักธรรมได้

ประกาศ ณ วันที่ ๑๔ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๗๔

พระศาสนโศภณ

แม่กองธรรมสนามหลวง

ประกาศห้ามภิขุสามเณร

ไม่ให้เรียนวิชาชีพอ่างคฤหัสถ์ในโรงเรียนต่าง ๆ

ปรากฏว่า มีภิขุสามเณรเป็นอันมากเรียนวิชาชีพอ่างคฤหัสถ์ในโรงเรียนต่าง ๆ เช่นพิมพ์ดีดและเครื่องยนต์เป็นต้น ประปนกับคฤหัสถ์ชาย-หญิง จนเป็นเหตุให้ถูกติเตียนจากพุทธศาสนิกชน มหาเถรสมาคมประชุมเห็นพร้อมกันว่า การเรียนเช่นนั้นไม่ใช่กิจของบรรพชิต และการที่ภิขุสามเณร ไปเรียนปะปนกับนักเรียนชายหญิงเป็นการไม่สมควรแก่บรรพชิต เพราะฉะนั้น จึงประกาศห้ามไม่ให้ภิขุสามเณรเรียนวิชาชีพอ่างคฤหัสถ์ใน

โรงเรียนต่าง ๆ เช่นเครื่องจักร เครื่องยนต์ พิมพ์ดีด ขวเลข การบัญชี เป็นต้น และวิชาอย่างอื่นที่นับว่าเป็นวิชาชีพอย่างคฤหัสถ์ทุกชนิด ตั้งแต่บัดนี้ไป ถ้าภิกษุสามเณรฝ่าฝืนข้อห้ามนี้ ให้เจ้าอาวาสลงทัณฑ์กรรมหรือทำทัฬหายุทธกรรมตามสมควรแก่โทษ ๆ

ประกาศแต่วันที่ ๑๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๙

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์

ประธานกรรมการมหาเถรสมาคม

บัญชาการคณะสงฆ์แทนพระองค์สมเด็จพระสังฆราชเจ้า

ประกาศห้ามภิกษุสามเณร

ไม่ให้เข้าสอบแข่งขันเพื่อรับราชการ และการอาชีพอย่างคฤหัสถ์

ตั้งแต่ ก.พ. ยอมให้รับเทียบวิทยฐานะของเปรียญ ๖ ประโยค เสมอด้วยประโยคมัธยมบริบูรณ์ของกระทรวงธรรมการ มีภิกษุบางรูปสมัครเข้าสอบแข่งขัน เพื่อรับราชการและการอาชีพอย่างอื่น เป็นเหตุให้พุทธบริษัทติเตียน ขอให้คณะสงฆ์พิจารณาและป้องกัน ๆ

มหาเถรสมาคมประชุมพร้อมกันว่า ไม่สมควรแก่บรรพชิต ควรให้งดเสีย เพราะฉะนั้น จึงประกาศห้ามไม่ให้ภิกษุสามเณรเข้าสอบแข่งขัน เพื่อรับราชการและการอาชีพอื่น
 ฉะนั้น จึงประกาศห้ามไม่ให้ภิกษุสามเณรเข้าสอบแข่งขัน เพื่อรับราชการและการอาชีพอย่างคฤหัสถ์ ตั้งแต่บัดนี้ไปถ้าภิกษุสามเณรฝ่าฝืนข้อห้ามนี้ ให้เจ้าอาวาสลงทัณฑ์กรรมหรือทำทัฬหายุทธกรรม ตามสมควรแก่โทษ ๆ

ประกาศตั้งแต่วันที่ ๑๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๙

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์

ประธานกรรมการมหาเถรสมาคม

บัญชาการคณะสงฆ์แทนพระองค์สมเด็จพระสังฆราชเจ้า

ที่.....

กระทรวงธรรมการ

๒ กันยายน ๒๔๗๙

เรื่อง ข้อสงสัยประกาศห้ามมิให้สอบแข่งขันเพื่อรับราชการ และการอาชีพ
อย่างคฤหัสถ์

จาก ปลัดกระทรวงธรรมการ

ถึง เจ้าคณะมณฑล.....

เนื่องด้วยประกาศของประธานกรรมการมหาเถรสมาคมบัญชาการคณะสงฆ์แทนพระ-
องค์สมเด็จพระสังฆราชเจ้า ห้ามมิให้สอบแข่งขัน เพื่อรับราชการและการ
อาชีพอย่างคฤหัสถ์ ลงวันที่ ๑๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๙ ได้มีข้อสงสัยและข้อใจในเรื่อง
ต่อไปนี้

๑. มิใช่สามเณรที่เป็นครูอยู่แล้วในโรงเรียนรัฐบาล และโรงเรียนประชาบาลจะเข้า
สอบไล่เลื่อนวิทยฐานะเป็นครูประกาศนียบัตรต่าง ๆ ได้หรือไม่

๒. มิใช่สามเณรที่ได้รับประกาศนียบัตรครูอยู่แล้ว จะมีสิทธิเข้าสอบคัดเลือกเข้า
บรรจุตำแหน่งครูชั้น ๓, ๒, ๑, ได้หรือไม่

๓. สามเณรมีวัยต้องบังคับให้เล่าเรียนตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา เมื่อได้เล่า
เรียนในทางวิสามัญศึกษาอันเป็นชั้นวิชาอาชีพแล้ว จะเข้าสอบในชั้นวิชาชีพนั้น ๆ ได้หรือไม่

กระทรวงธรรมการได้นำความกราบเรียนประธานกรรมการมหาเถรสมาคมบัญชาการ
คณะสงฆ์แทนพระองค์สมเด็จพระสังฆราชเจ้า มีบัญชาว่า ไม่ขัดกับประกาศทั้ง ๓ ข้อ เพราะ
อนุญาตให้พระเป็นครูได้ การสอบเลื่อนวิทยฐานะหรือสอบแข่งขันเพื่อบรรจุตำแหน่งอัน
เนื่องด้วยการเป็นครูนั้นก็เป็นการอนุญาตตลอดไปด้วย สามเณรที่มีอายุอยู่ในเกณฑ์แห่งพระ-
ราชบัญญัติประถมศึกษาต้องถูกบังคับให้เรียนตามโรงเรียนประชาบาลเช่นนั้น ก็สอบได้ไม่ห้าม
เพราะอนุญาตให้เรียนตามโรงเรียนประชาบาลได้ ก็สอบได้

จึงนมัสการมา เพื่อได้ถือปฏิบัติต่อไป.

นมัสการมาด้วยความเคารพอย่างสูง

ธีรณสารวิศวรรกรม

ที่ ร. ๑๘๘๔/๒๔๘๑

สำนักปลัดกระทรวงกลาโหม

๑๔ มีนาคม ๒๔๘๑

เรื่อง พระภิกษุสามเณรพ้นจากฐานะยกเว้น

จาก ปลัดกระทรวงกลาโหม

ถึง ปลัดกระทรวงธรรมการ

ด้วยตามพระราชบัญญัติรับราชการทหาร (ฉบับที่ ๒) พุทธศักราช ๒๔๘๑ ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติรับราชการทหาร พุทธศักราช ๒๔๗๔ มาตรา ๑๕ ว่าบุคคลที่พ้นจากฐานะตามที่กำหนดไว้ในมาตรา ๑๓ (๑) มาตรา ๑๔ (๑) เมื่อใดต้องแจ้งด้วยตนเอง ต่อคณะกรรมการอำเภอท้องที่ซึ่งตนอยู่ภายในกำหนดสามสิบวันนั้น

บุคคลตามที่กล่าวในพระราชบัญญัตินี้ คือ พระภิกษุที่มีสมณศักดิ์หรือที่เป็นเปรียญ กับพระภิกษุสามเณรนักธรรมหรือสามเณรเปรียญ ซึ่งได้รับการยกเว้นไม่เรียกเข้ารับราชการทหารถ้าพระภิกษุหรือสามเณรที่ได้รับการยกเว้นพ้นจากฐานะยกเว้น เช่น ลาสิกขา เป็นต้น ต้องไปแจ้งคณะกรรมการอำเภอท้องที่ซึ่งตนอยู่นั้นภายในกำหนดสามสิบวัน

ตามที่มีความในพระราชบัญญัติดังนี้ กระทรวงกลาโหมเห็นว่า ถ้ากระทรวงธรรมการยังมีได้แจ้งให้ฝ่ายคณะสงฆ์ทราบก็สมควรจะแจ้งให้ทางฝ่ายคณะสงฆ์ เพื่อชี้แจงให้พระภิกษุสามเณรทราบ เป็นการเตือนให้ปฏิบัติให้ถูกต้องตามพระราชบัญญัติต่อไปด้วย.

ขอแสดงความนับถืออย่างสูง

นายพันเอก ศักดาคุชฌฎิ

ที่.....

กระทรวงธรรมการ

๔ มกราคม ๒๔๘๑

เรื่อง ยกเว้นพระภิกษุสามเณรนักธรรมหรือสามเณรเปรียญ

จาก ปลัดกระทรวงธรรมการ

ถึง เจ้าคณะมณฑลทุกมณฑล

ด้วยกระทรวงกลาโหมแจ้งเรื่องพระภิกษุสามเณรนักธรรมและสามเณรเปรียญที่ยังไม่ได้รับประกาศนียบัตร นำใบรับรองของฝ่ายคณะสงฆ์ พร้อมด้วยเจ้าหน้าที่กระทรวงธรรมการไป

แสดงขอรับยกเว้นการรับราชการทหารในวันตรวจคัดเลือก ถ้าใบรับรองนั้นมีบกพร่องอย่างใดอย่างหนึ่งไม่ครบถ้วนตามที่กระทรวงธรรมการกำหนดไว้ เจ้าหน้าที่จะไม่รับพิจารณาให้ตั้งแจ้งในสำเนาที่ถวายมาพร้อมหนังสือนี้
จึงนมัสการมาเพื่อทราบ.

นมัสการมาด้วยความเคารพอย่างสูง

ศิรณสารวิศวกกรรม

ที่.....

กระทรวงธรรมการ

๑๑ ตุลาคม ๒๔๘๑

เรื่อง การยกเว้นพระภิกษุสามเณรนักธรรม

จาก ปลัดกระทรวงธรรมการ

ถึง เจ้าคณะมณฑลทุกมณฑล

ด้วยกระทรวงกลาโหมแจ้งมาว่า วิธีการยกเว้นพระภิกษุสามเณรนักธรรม เข้าประจำการตามพระราชบัญญัติรับราชการทหาร ตามที่ปฏิบัติอยู่เวลานี้ ทำให้เสียเวลาราชการด้วยกันทุกแห่ง จึงขอหารือทำความเข้าใจว่า ประกาศนียบัตรเปรียญและนักธรรมที่ออกให้แก่พระภิกษุสามเณรผู้สอบได้นั้น เป็นการรับรองตามมาตรา ๑๔ (๑) แห่งพระราชบัญญัติรับราชการทหาร พุทธศักราช ๒๔๗๘ ให้พระภิกษุสามเณรนำประกาศนียบัตรไปแสดงต่อคณะกรรมการอำเภอ เพื่อดูออกหมายเรียก หรือถ้ายังไม่ได้ประกาศนียบัตร ก็ให้ออกใบรับรองให้ และเป็นอันงดการส่งบัญชีรายนามพระภิกษุสามเณรนักธรรมต่อกระทรวงกลาโหม กระทรวงธรรมการพิจารณาเห็นสมควรและได้ตอบตกลงไปยังกระทรวงกลาโหมแล้ว ตั้งแจ้งในสำเนาที่แนบมาพร้อมหนังสือนี้

จึงนมัสการมาเพื่อทราบ และขอได้โปรดปฏิบัติการ ดังต่อไปนี้

๑. พระภิกษุสามเณรผู้สอบนักธรรมชั้นตรีได้ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๘๑ เป็นต้นไป เมื่อได้รับประกาศนียบัตรแล้ว ขอได้โปรดส่งให้นำประกาศนียบัตรไปแสดงต่อคณะกรรมการอำเภอ ณ ที่ซึ่งตามภูมิลำเนาของตนเองโดยเร็ว เพื่อได้จัดการออกหมายเรียก

๒. ในเวลาเสร็จการสอบนักธรรมชั้นตรีแล้ว ถ้าพระภิกษุสามเณรผู้สอบได้รูปใดได้รับหมายเรียกเข้ารับราชการทหาร ขอให้รับจัดการออกใบรับรองมอบให้นำไปแสดงต่อคณะกรรมการอำเภอหรือคณะกรรมการตรวจเลือก เพื่อได้รับยกเว้นตามมาตรา ๑๔ (๑) แห่งพระราชบัญญัติรับราชการทหาร พ.ศ. ๒๔๗๙ และเมื่อภิกษุสามเณรรูปนั้นได้รับประกาศนียบัตรเมื่อใด ก็ให้นำประกาศนียบัตรไปแสดงต่อคณะกรรมการอีกครั้งหนึ่ง ใบรับรองที่จะออกให้ ขอให้ใช้แบบซึ่งทางการจะได้จัดพิมพ์ขึ้นตั้งตัวอย่างที่ถวายเป็นพร้อมหนังสือนี้

๓. เวลารับผู้สมัครสอบไล่ นักธรรมชั้นตรี ขอให้สอบสวนดู ถ้าได้ความว่าผู้ใดได้รับหมายเรียกเข้ารับราชการทหารแล้วก็ให้หมายเหตุไว้ และขอให้ใช้นามผู้สมัครสอบให้ตรงกับใบสำคัญทหารเพื่อสะดวกแก่การปฏิบัติตามความในข้อ ๒ ต่อไป

นมัสการมาด้วยความเคารพอย่างสูง

ธีรณสารวิศกรรม

ที่ ร. ๙๒๘๗/๒๔๙๐

สำนักงานปลัดกระทรวงกลาโหม

๑๔ มิถุนายน ๒๔๘๑

เรื่อง ออกใบรับรองให้พระภิกษุสามเณรนักธรรมหรือสามเณรเปรียญ
จาก ปลัดกระทรวงกลาโหม
ถึง ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ

ตามหนังสือกระทรวงกลาโหมที่ ร. ๑๐๖๙๔/๒๔๘๑ ลงวันที่ ๒๓ กันยายน ๒๔๘๑ ขอทำความตกลงเรื่องยกเว้นพระภิกษุสามเณรนักธรรมหรือสามเณรเปรียญข้อ ๓ มีความว่า พระภิกษุสามเณรรูปใดที่สอบไล่ได้ชั้นเปรียญหรือนักธรรมแล้ว แต่ยังไม่ได้รับประกาศนียบัตรก็ให้ฝ่ายคณะสงฆ์ พร้อมด้วยเจ้าหน้าที่กระทรวงศึกษาธิการผู้มีหน้าที่ในการนั้นทำใบรับรองนักธรรมเพื่อเป็นหลักฐานให้พระภิกษุ หรือสามเณรนำไปแสดงต่อคณะกรรมการอำเภอหรือคณะกรรมการตรวจเลือก ก็ให้ได้รับความยกเว้นตามมาตรา ๑๔ (๑) แห่งพระราชบัญญัติรับราชการทหารพุทธศักราช ๒๔๗๙ กระทรวงศึกษาธิการ ได้ตอบตกลงไปตามหนังสือที่ ท. ๒๐๙๖๑/๓๔๘๑ ลงวันที่ ๑๑ ตุลาคม ๒๔๘๑ และส่งตัวอย่างแบบใบรับรองนักธรรมตามความในข้อ ๓ ไปด้วย กับตามหนังสือกระทรวงกลาโหม ถึงกระทรวงศึกษาธิการที่ ร. ๑๖๘๘๓/๒๔๘๑

ลงวันที่ ๒๘ ธันวาคม ว่าถ้าพระภิกษุสามเณรนักธรรมหรือสามเณรเปรียญรูปใด นำใบรับรองซึ่งเจ้าสำนักเรียนและเจ้าคณะจังหวัดพร้อมด้วยเจ้าหน้าที่กระทรวงศึกษาธิการ ออกให้อันไม่สมบูรณ์ครบถ้วนตามแบบที่กำหนดไว้ไปแสดงขอยกเว้นตรวจเลือก เจ้าหน้าที่จะไม่รับพิจารณา^๕

บัดนี้ปรากฏว่ายังมีพระภิกษุสามเณรนักธรรมหรือสามเณรเปรียญที่ยังมิได้รับประกาศนียบัตรนำใบรับรองซึ่งเจ้าสำนักเรียนและเจ้าคณะจังหวัดพร้อมด้วยเจ้าหน้าที่กระทรวงศึกษาธิการออกให้ไปแสดงขอรับการยกเว้นต่อคณะกรรมการตรวจเลือกในวันตรวจเลือก แต่ใบรับรองไม่สมบูรณ์ครบถ้วนตามแบบตัวอย่างที่กระทรวงศึกษาธิการกำหนดไว้ เป็นเหตุให้พระภิกษุหรือสามเณรรูปนั้นไม่ได้รับการยกเว้นและถูกเข้าประจำการอยู่เนือง ๆ เพราะฉะนั้นต่อไปขอได้กำชับเจ้าสำนักเรียน และเจ้าคณะจังหวัดพร้อมด้วยเจ้าหน้าที่กระทรวงศึกษาธิการให้ออกใบรับรองให้พระภิกษุสามเณรนักธรรม หรือสามเณรเปรียญให้สมบูรณ์ตามแบบตัวอย่างที่กำหนดไว้โดยครบถ้วนทุกประการ และขอให้ออกเสียแต่เนิ่น ๆ เพื่อพระภิกษุสามเณรนักธรรม หรือสามเณรเปรียญจะได้นำไปแสดงขอยกเว้นต่อคณะกรรมการอำเภอภูมิลำเนาถ้าแม้สิ่งใดขาดตกบกพร่องขึ้น ก็จะได้มีเวลาตรวจสอบแก้ไขให้ถูกต้องเรียบร้อย การออกใบรับรองให้แก่ภิกษุสามเณรนักธรรม หรือสามเณรเปรียญนำไปแสดงขอยกเว้นในวันตรวจเลือกนั้นถ้าใบรับรองที่ออกให้สมบูรณ์ครบถ้วนตามแบบที่กระทรวงศึกษาธิการกำหนดไว้ พระภิกษุสามเณรรูปนั้นก็ได้รับการยกเว้น ไม่ต้องเข้ากองประจำการ ถ้าใบรับรองไม่สมบูรณ์ครบถ้วนตามแบบที่กำหนดไว้ ก็ไม่สามารถจะแก้ไขให้ถูกต้องเรียบร้อยได้ เพราะไม่มีเวลาพอ พระภิกษุหรือสามเณรรูปนั้นก็หมดสิทธิที่จะได้รับการยกเว้น และต้องถูกเข้ากองประจำการ เป็นการกระทบกระเทือนถึงการศึกษาพระธรรมวินัยของพระภิกษุหรือสามเณรนั้น ๆ ด้วย.

ขอแสดงความนับถืออย่างสูง

พล.โทเรือง เรืองวีรยุทธ

๑๐ สิงหาคม ๒๔๘๒

เรื่อง นามพระภิกษุสามเณรนักธรรมไม่ตรงกับบัญชีทหาร

จาก อธิบดีกรมธรรมการ

ถึง เจ้าคณะมณฑลทุกมณฑล

ด้วยกระทรวงกลาโหมแจ้งมาว่า ในคราวเรียกคนเข้ารับราชการทหารเมื่อ เมษายน ๒๔๘๒ มีพระภิกษุสามเณรที่ถูกเรียกประกาศนียบัตรหนังสือรับรองแสดงว่าเป็นนักธรรม หรือเปรียญ เพื่อขอยกเว้นตามพระราชบัญญัติ ฯ แต่ประกาศนียบัตรหรือหนังสือรับรองนั้น นามตัวและนามสกุลไม่ตรงกับบัญชีทหาร สอบสวนได้ความว่า ภิกษุสามเณรนั้นได้เลือนนาม ตัวหรือนามสกุลใหม่ โดยไม่แจ้งให้เจ้าหน้าที่ปกครองทราบตามระเบียบ เป็นเหตุให้เจ้าหน้าที่ มิได้กับบัญชีทหารกองเกินไว้ให้ตรงกัน ฉะนั้น ต่อไปถ้าภิกษุสามเณรรูปใดมีความประสงค์ จะเปลี่ยนนามตัวหรือนามสกุล ให้ไปขอเปลี่ยนต่อเจ้าหน้าที่ปกครองท้องที่ เมื่อได้รับอนุญาต แล้วจึงจะเปลี่ยนได้ ทั้งแจ้งในสำเนาที่ถวายมาพร้อมหนังสือนี้ ขอได้โปรดชี้แจงให้ภิกษุ สามเณรทราบเพื่อได้ปฏิบัติให้ถูกต้องต่อไป.

นมัสการมาด้วยความเคารพอย่างสูง

พระข้ามาบุญคุณส่วนตัว

ท.....

กระทรวงธรรมการ

๑๗ พฤษภาคม ๒๔๘๒

เรื่อง การออกใบรับรองนักรรรม

จาก อธิบดีกรมธรรมการ

ถึง เจ้าคณะมณฑลทุกมณฑล

ด้วยกระทรวงกลาโหมแจ้งมาว่า พระภิกษุที่สอบนักรรรมได้และยังมิได้รับประกาศนียบัตรฝ่ายคณะสงฆ์ พร้อมทั้งเจ้าหน้าที่กระทรวงธรรมการออกใบรับรองให้ภายหลังวันตรวจเลือกคนเข้ารับราชการทหาร เป็นเหตุให้พระภิกษุนั้นไม่ได้รับยกเว้นและต้องถูกเข้ากองประจำการ ต่อไปขอให้ออกใบรับรองให้ก่อนวันตรวจเลือกเข้ารับราชการทหาร แจ้งในสำเนาที่ถวายเป็นพร้อมหนังสือนี้ เพื่อให้การออกใบรับรองได้เสร็จไปโดยเร็วตามความประสงค์ของกระทรวงกลาโหม ขอให้โปรดสั่งให้สำรวจรายนามผู้เข้าสอบนักรรรมตรี ที่ได้รับหมายเกณฑ์เข้ารับราชการทหารให้ทราบล่วงหน้าไว้ก่อนโดยทั่วกัน เมื่อสอบได้แล้วจึงได้รับจัดการออกใบรับรองให้เสร็จไปก่อนถึงกำหนดวันคัดเลือกคนเข้ารับราชการทหาร

นมัสการมาด้วยความเคารพอย่างสูง

พระขำนาญนุสาสน์

ประกาศคณะสงฆ์
เรื่อง รับรองวิทยฐานะของนักธรรมหรือเปรียญ
ผู้บวชใหม่เข้าสู่ฐานะเดิม

ด้วยวิธีปฏิบัติของคณะสงฆ์แต่เดิมมา ถือว่านักธรรมหรือเปรียญ เมื่อลาสิกขาไปแล้ว วิทยฐานะนักธรรมหรือเปรียญก็เป็นอันพ้นไปจากทางคณะสงฆ์ เมื่อกลับมาบวชใหม่ วิทยฐานะนักธรรมหรือเปรียญนั้น หากอาจได้รับความรับรองจากทางการคณะสงฆ์อีกไม่ จำต้องเริ่มต้นศึกษาสอบใหม่ วิธีการเช่นนี้ ไม่สอดคล้องต้องกับนโยบายศาสนศึกษาของคณะสงฆ์ ซึ่งมุ่งส่งเสริมและบำรุงการศาสนศึกษาให้ไพศาล และขัดต่อเหตุผลข้อเท็จจริงทั้งทางคติโลกและธรรม ฐานะของบุคคลย่อมหมุนเวียนเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่นได้ แต่วิทยฐานะย่อมคงที่ แม้ผู้ทรงวิทยฐานะจะอยู่ในสถานะเช่นไรก็ตามที่ ด้วยเหตุนี้ เพียงแต่นักธรรมหรือเปรียญเปลี่ยนภาวะภิกษุสามเณรมาเป็นคฤหัสถ์ จะถือเป็นเหตุไม่รับรู้วิทยฐานะและกำหนดให้ต้องเริ่มต้นศึกษา ในเมื่อกลับมาบวชใหม่นั้น จึงหาควรแก่เหตุไม่ในทางราชการ ก็ปรากฏว่าคงรับรองวิทยฐานะนักธรรมและเปรียญคฤหัสถ์ด้วยดี

อาศัยเหตุนี้จึงให้ยกเลิกวิธีปฏิบัติไม่รับรองวิทยฐานะเดิมของนักธรรม หรือเปรียญผู้บวชใหม่ และให้ถือว่านักธรรมหรือเปรียญผู้บวชใหม่ ชั้นใด ๆ ก็ตาม เมื่อลาสิกขาแล้วและกลับมาบวชใหม่ ให้คงดำรงวิทยฐานะเท่าที่มีอยู่ในขณะที่ลาสิกขานั้นทุกประการ ถ้านักธรรมหรือเปรียญผู้นั้นยังศึกษาไม่จบหลักสูตรสูงสุดทางธรรมหรือเปรียญ และประสงค์จะเข้าสอบไล่ในสนามหลวงต่อจากประโยคเดิม ก็ให้ได้รับสิทธิสอบต่อไปได้

ให้กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ ปฏิบัติการให้เป็นไปตามประกาศคณะสงฆ์นี้ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป

ประกาศ ณ วันที่ ๓๑ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๘๔

พระอุบาลีคุณูปมาจารย์

ผู้บัญชาการคณะสงฆ์

แทนพระองค์สมเด็จพระสังฆราช

ระเบียบการนับอายุนักธรรมในสนามหลวง

การนับอายุนักธรรมในสนามหลวง เมื่อครั้งยังมีการจำกัดอายุสามเณร ใช้นับอายุ
อย่างเป็นระเบียบปฏิบัติตลอดต่อมา บัดนี้ปรากฏว่า บางสำนักเรียนนับอายุลดทั้งหมดก็มี
บางสำนักเรียนนับอายุลดกัณฑ์ คือ นับอายุอย่างบ้างนับอายุลดบ้าง แม้คนเกิด พ.ศ. เดียวกัน
ก็ลงอายุไม่เท่ากันก็มีแต่สำนักเรียนที่ยังคงนับอายุอย่างก็มีอีกมาก องค์การอันเดียวกันแต่การ
ปฏิบัติงานไม่เป็นระเบียบเดียวกันทำความยุ่งยากให้แก่ผู้รักษางานไม่รู้จักจบ เพราะฉะนั้น
ตั้งแต่บัดนี้ไป ขอให้เจ้าสำนักเรียนพึงนับอายุนักธรรมโดยนับอายุอย่างทั้งหมด

ประกาศ ณ วันที่ ๑๓ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๘๕

พระศาสนโศภณ

แม่กองธรรมสนามหลวง

๑๙ มีนาคม ๒๕๔๖

เรื่อง พระภิกษุสามเณรเล่าเรียนปะปนกับคฤหัสถ์

จาก รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ

ถึง คณะกรรมการจังหวัดทุกจังหวัด

เนื่องจากปรากฏว่า พระภิกษุสามเณรยังล่องละเมียดอาณัติคณะสงฆ์ ในเรื่องไปเล่าเรียนปะปนกับคฤหัสถ์ ทั้ง ๆ ที่มหาเถรสมาคมได้ประกาศระเบียบควบคุมพระภิกษุสามเณรมิให้เล่าเรียนปะปนกับคฤหัสถ์มานานแล้ว และประกาศนั้นก็ยังใช้บังคับอยู่ คณะสังฆมนตรีจึงได้ประชุมพิจารณาลงมติว่า เพื่อเป็นการป้องกัน ขอให้กระทรวงศึกษาธิการสั่งบรรดาโรงเรียนที่ตั้งอยู่ในบังคับบัญชา อย่าให้รับพระภิกษุสามเณรเข้าเรียนเป็นอันขาด เว้นแต่โรงเรียนที่ตั้งอยู่ภายในบริเวณวัด หากพระภิกษุสามเณรใคร่ศึกษา อนุญาตให้เรียนได้ แม้จะปะปนกับคฤหัสถ์ที่เป็นชาย ถ้ามีหญิงเรียนร่วมต้องห้ามเด็ดขาด พระภิกษุที่จะเล่าเรียนในโรงเรียนเช่นนี้ จะอยู่ในวัดที่โรงเรียนตั้งอยู่หรือวัดอื่นก็ตาม จะเรียนได้ต่อเมื่อได้รับอนุญาตจากเจ้าอาวาสวัดนั้น ๆ เป็นหลักฐานมีกำหนดเวลาไปกลับแน่นอน

กระทรวงศึกษาธิการจึงเรียนมาเพื่อขอให้จังหวัดกวตขันบรรดาโรงเรียนต่าง ๆ ในสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งตั้งอยู่ในท้องที่จังหวัด ให้ปฏิบัติให้เป็นไปตามมติของคณะสังฆมนตรีโดยเคร่งครัด

ขอแสดงความนับถือ

(ลงชื่อ) พล.ต. ประยูร ภมรมนตรี

(พลตรี ประยูร ภมรมนตรี)

ที่ ๑๔๗๕๘/๒๕๕๐

กระทรวงศึกษาธิการ

๖ สิงหาคม ๒๕๕๐

เรื่อง ใบรับรองนักรรรม

จาก อธิบดีกรมการศาสนา

ถึง คณะกรรมการจังหวัดทุกจังหวัด

อนุสนธิหนังสือที่ ๑๐๑๖๑/๒๕๕๐ ลงวันที่ ๕ มิถุนายน ๒๕๕๐ เรื่องออกใบรับรองนักรรรมให้แก่ภิกษุสามเณรขอยกเว้นการเกณฑ์เข้ารับราชการทหาร ความพิศดารแจ้งอยู่แล้วนั้น บัดนี้กระทรวงกลาโหมได้มีหนังสือแจ้งรายละเอียดแห่งวิธีปฏิบัติเกี่ยวกับใบรับรองนักรรรมซึ่งกรมการศาสนาได้คัดสำเนาแนบมาพร้อมกับหนังสือนี้แล้ว ขอให้นำความกราบเรียนนมัสการคณะกรรมการสงฆ์จังหวัดโดยมิชักช้า และขอให้ทางการคณะสงฆ์จังหวัดนี้ถือปฏิบัติกับขอให้แจ้งแก่พระภิกษุสามเณรผู้ประสงค์ จะได้รับประโยชน์จากการยกเว้นเกณฑ์ทหารทราบทั่วกัน

ขอแสดงความนับถือ

(ลงชื่อ) **ประชากรบวรวิทย์**

(พระประชากรบวรวิทย์)

๑๓๒

๑๔๕๒๐/๒๔๕๐ "

กระทรวงศึกษาธิการ

๗ สิงหาคม ๒๔๕๐

เรื่อง ใบรับรองนักเรียน

จาก อธิบดีกรมการศาสนา

ถึง เจ้าสำนักเรียนทุกสำนักเรียน

อนุสนธิหนังสือที่ ๑๐๑๖๒/๒๔๕๐ ลงวันที่ ๙ มิถุนายน ศกนี้ เรื่องออกใบรับรองนักเรียนให้แก่พระภิกษุสามเณรขอยกเว้นเกณฑ์เข้ารับราชการทหาร ความพิศดารแจ้งอยู่แล้วนั้น บัดนี้ กระทรวงกลาโหมได้มีหนังสือแจ้งรายละเอียดแห่งวิधिปฏิบัติการเกี่ยวกับใบรับรองนักเรียน ซึ่งกรมการศาสนาได้คัดสำเนาแนบถวายมาพร้อมหนังสือนี้แล้ว ขอได้โปรดถือปฏิบัติตาม และแจ้งแก่พระภิกษุสามเณรผู้ประสงค์จะได้รับประโยชน์จากการเกณฑ์ทหารทราบทั่วกัน

นมัสการมาด้วยความเคารพ

(ลงนาม)

ประชากรบริรักษ์ .

(พระประชากรบริรักษ์)

(ตัวอย่าง)

.....ใบรับรองนักเรียน

โดยหนังสือนี้ ขอรับรองว่า.....ฉายา.....
 อายุ.....พรรษา.....วัด.....จังหวัด.....
 สอบนักเรียนชั้นตรีได้ในสนามหลวง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘.....
 ให้ไว้ ณ วันที่.....เดือน.....พุทธศักราช ๒๔๘.....

(ลงนาม).....

(ตำแหน่ง).....

รับรองตามนี้

.....

อธิบดีกรมธรรมการ

หมายเหตุ ในจังหวัดพระนครธนบุรี เจ้าสำนักเรียน เป็นผู้ออก ในจังหวัดอื่น เจ้าคณะ
 มณฑลเป็นผู้ออก เว้นแต่จังหวัดนนทบุรีและสมุทรปราการ เจ้าคณะจังหวัดเป็นผู้ออกใบ
 รับรองที่เจ้าคณะมณฑลและเจ้าคณะจังหวัดเป็นผู้ออกต้องประทับตราตำแหน่งด้วย

๑๗๔

ที่ จ. ๖๐๔/๒๔๕๕

กรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี

๑๕ มกราคม ๒๔๕๕

เรื่อง ขอให้เทียบวุฒินักธรรมและเปรียญ

นมัสการมายัง พระราชสุธี สังฆมนตรีช่วยว่าการองค์การศึกษา

ลิขิตของพระคุณเจ้า ถึงท่านนายกรัฐมนตรีและคณะรัฐมนตรี ลงวันที่ ๘ มกราคม ศกนี้ ความว่า กระทรวงศึกษาธิการได้ยกเลิกการเทียบวุฒินักธรรมและเปรียญของ กระทรวงศึกษาธิการที่ใช้เป็นมาตรฐานเทียบมาแต่กาลก่อนสิ้นเชิง เป็นการกระทบกระเทือน การศึกษาพระศาสนาขององค์การศึกษา และได้ชี้แจงเหตุผลความจำเป็น ขอให้พิจารณา เกี่ยวกับเรื่องนี้ โดยการยกย่องเทียบวุฒินักธรรมและเปรียญสืบไป ความละเอียดแจ้งอยู่แล้ว นั้น

กระผมขอนมัสการว่า เรื่องนี้กระทรวงศึกษาธิการได้พิจารณาแล้วเห็นสมควรรับรองความรู้ผู้สอบไล่ได้เปรียญตั้งแต่ ๕ ประโยคขึ้นไป มีความรู้เทียบเท่าชั้นมัธยมปีที่ ๖ เพื่อ สิทธิในการสมัครรับเลือกตั้งได้ และในคราวประชุมคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ ๑๔ มกราคม ๒๔๕๕ ได้นำเสนอคณะรัฐมนตรีทราบ ซึ่งทั้งนี้ได้แจ้งให้กระทรวงศึกษาธิการและกระทรวงมหาดไทยทราบด้วยแล้ว

จึงนมัสการมาเพื่อโปรดทราบ

นมัสการมาด้วยความเคารพอย่างยิ่ง

(ลงชื่อ)

ชำนาญอักษร

(หลวงชำนาญอักษร)

เลขาธิการคณะรัฐมนตรี

สิทธิของผู้มีวิทยฐานะนักระรรมและเปรียญ

(๑) สอบเทียบความรู้เพื่อสิทธิบางอย่าง และสอบวิชาชุดครู

๑. ผู้มีวิทยฐานะ นักระรรมหรือธรรมศึกษา ชั้นตรี-โท ให้มีสิทธิสมัครเทียบความรู้ชั้นมัธยมปีที่ ๓ เพื่อสิทธิบางอย่างได้

๒. ผู้มีวิทยฐานะนักระรรมหรือธรรมศึกษา ชั้นเอก หรือเปรียญ ๓-๔ ประโยค ให้มีสิทธิสมัครสอบเทียบความรู้ชั้นมัธยมปีที่ ๖ เพื่อสิทธิบางอย่างได้

๓. ผู้มีวิทยฐานะ เปรียญตั้งแต่ ๕ ประโยคขึ้นไป ให้มีสิทธิสมัครสอบชั้นประโยคเตรียมอุดมศึกษาได้

(หนังสือกระทรวงศึกษาธิการ ที่ ๔๓๑๖/๒๔๙๓ ลงวันที่ ๑๐ ก.พ. ๙๓)

(๒) เข้ารับราชการ

ก.พ. ได้พิจารณาอนุมัติให้เทียบวิทยฐานะนักระรรมและเปรียญ ไว้ดังต่อไปนี้

๑. บาลีประโยค ๙ ถ้าจะบรรจุในตำแหน่งที่ใช้ภาษาบาลีหรือตำแหน่งอนุศาสนาจารย์เทียบให้เท่ากับข้าราชการพลเรือนชั้นตรี อันดับ ๑

๒. บาลีประโยค ๙ ขึ้นไป เทียบให้เท่ากับประโยคมัธยมศึกษา (ม. ๖) เพื่อเข้าสอบแข่งขันวิชาข้าราชการพลเรือนชั้นเจ้าตัว อันดับ ๑

ส่วนนักระรรมหรือธรรมศึกษาตรี เทียบให้เท่ากับประโยคประถมบริบูรณ์

(หนังสือเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ที่ น.ว. ๘๓/๒๔๘๗ ลงวันที่ ๑๗ มี.ค. ๘๗)

(๓) เป็นครูโรงเรียนราษฎร์

๑. ผู้มีวิทยฐานะนักระรรมหรือธรรมศึกษา ตั้งแต่ชั้นตรีขึ้นไป ให้ถือว่าผู้มีวิทยฐานะสามารถเป็นครูโรงเรียนราษฎร์ เพื่อทำการสอนเฉพาะวิชาหน้าที่พลเมืองและศีลธรรมกับวิชาภาษาไทยในชั้นประถมศึกษาได้ทุกชั้น

(ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ลงวันที่ ๑๐ เม.ย. ๘๘)

(๔) นับเป็นวิชาชุดครู

ก. ระเบียบการเลื่อนวิทยฐานะครู ฉบับลงวันที่ ๙ มีนาคม ๗๑ ได้กำหนดให้วิทยานักธรรมชั้นตรี (ในสนามหลวง)

ภาษาบาลี

เป็นวิชาชุดครูประถม หรือครูมัธยมด้วย

ต่อมาเมื่อ ๑ ส.ค. ๗๓ ได้ประกาศเปลี่ยนแปลงเป็น ต้องได้ “ธรรมศึกษาโท” (ของสนามคณะสงฆ์) จึงนับเป็นวิชาชุดครูประถมได้ ๑ ชุด

ส่วนการนับเป็นวิชาชุดครูมัธยม ต้องได้ “ธรรมศึกษาเอก” (แจ้งความมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๑ ธ.ค. ๗๓) แต่ยังคงผ่อนผันให้ถือเพียงชั้นนักธรรมโทได้เรื่อยมาจนถึง ๑๔ ต.ค. ๘๐ ถัดจากนั้นไปต้องเป็นธรรมศึกษาเอก

ข. เปรียญธรรมตั้งแต่ ๓ ประโยคขึ้นไป เทียบให้เท่ากับวิชาภาษาบาลีในชุดครูประถม และนักธรรมชั้นโทขึ้นไปเทียบให้เท่ากับวิชาชุดนักธรรม ในชุดครูประถมตามข้อ ก. ข้างบนนี้

(หมายเหตุ) ทั้งนี้เฉพาะผู้ที่สอบได้ไว้ก่อน ๑ เม.ย. ๘๕ คือก่อนวันประกาศเริ่มใช้ระเบียบการเลื่อนวิทยฐานะครูสามัญศึกษา พ.ศ. ๒๔๘๔ (ประกาศใช้ ๑ เม.ย. ๘๕)

เมื่อxonับวิชาดังกล่าวเป็นวิชาชุดครูชุดหนึ่งไปแล้ว จะสมัครสอบวิชาหน้าที่พลเมืองศีลธรรมตามระเบียบ พ.ศ. ๒๔๘๔ หรือขอสมัครสอบวิชาสังคมศึกษา (ศีลธรรมหน้าที่พลเมือง ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์) ตามหลักสูตรประโยคครูประถม ๒๔๘๑ ขำเพื่อxonับเป็นอีกชุดหนึ่งไม่ได้เพราะถือว่า วิชาดังกล่าวแล้วเป็นแขนงหนึ่ง รวมอยู่ในวิชาหน้าที่พลเมือง ศีลธรรมหรือสังคมศึกษา (หนังสือกรมสามัญศึกษา ถึงศึกษาธิการจังหวัดที่ ๒๐๑๔๔/๒๔๘๔ ลงวันที่ ๗ ส.ค. ๘๕)

เมื่อได้ใช้สิทธิขอเทียบเป็นวิชาชุดครูประถมแล้ว ก็ไม่ตัดสิทธิที่จะขอเทียบวิชาชุดครูมัธยม (ถ้าเทียบได้)

(๕) สิทธิอื่น ๆ

๑. ผู้มีวิทยฐานะนักธรรมตรี ธรรมศึกษาตรี หรือเปรียญ ๓ ประโยคขึ้นไป มีสิทธิสมัครรับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาเทศบาลได้

(หนังสือกระทรวงมหาดไทย ที่ ธ. ๒๔๘๔๑/๒๔๘๒ ลงวันที่ ๒๗ ม.ค. ๘๒)

๒. เปรียญธรรมตั้งแต่ ๖ ประโยคขึ้นไป มีสิทธิขอรับอนุญาตเป็นบรรณาธิการหนังสือพิมพ์ได้

(หนังสือกระทรวงศึกษาธิการ ฯ ถึงมหาดไทย ที่ ม. ๕๖๖๖๓๐/๒๔๗๕ ลงวันที่ ๒๖ ก.พ. ๗๕)

คำชี้แจงเพิ่มเติม

สิทธิและการเทียบดังกล่าวมาข้างต้น เจ้าหน้าที่ผู้เกี่ยวข้องย่อมทราบดีอยู่แล้ว เมื่อประสงค์จะขอร้องใช้สิทธิในเรื่องใด ก็นำประกาศนียบัตรไปแสดง ไม่ต้องมีใบเทียบอีก

สำหรับการขอเทียบกับชั้นสามัญศึกษาชั้นใดชั้นหนึ่งโดยเฉพาะเพื่อประโยชน์ได้ทั่ว ๆ ไปนั้น ทางเราได้เคยหยิบยกขึ้นพิจารณากันมาแล้วหลายครั้ง และตกลงเพียงให้เทียบผู้ที่สอบไล่ได้วิชานักธรรมตรี-เอก และเปรียญ ๓-๕ ประโยคที่มีความรู้เฉพาะแขนงวิชาเรียงความไทยและศีลธรรม เท่าหรือสูงกว่าชั้นมัธยมปีที่ ๖ และชั้นมัธยมปีที่ ๘ ตามลำดับ แต่ก็ได้ส่งเลิกไปนานแล้ว

กองวิชาการ กรมสามัญศึกษา

มกราคม ๒๔๙๕

ประกาศคณะสงฆ์

เรื่อง ห้ามภิกษุสามเณรเข้าเรียนในโรงเรียนกวดวิชา

ด้วยคณะกรรมการประสานงานระหว่างวัดกับโรงเรียนพิจารณาเห็นว่า ทางคณะสงฆ์ได้วางระเบียบให้มีการเปิดสอนวิชามัธยมศึกษาชั้นในแก่นักเรียนวัดแล้ว การที่พระภิกษุสามเณรเข้าเรียนในโรงเรียนกวดวิชาพร้อมกับฆราวาส ไม่เป็นการสมควร

กรมการศาสนา ได้นำเสนอคณะสังฆมนตรีพิจารณา เห็นชอบตามความเห็นของคณะกรรมการประสานงานระหว่างวัดกับโรงเรียนดังกล่าวข้างต้น จึงลงมติห้ามมิให้มีพระภิกษุสามเณรเข้าเรียนในโรงเรียนกวดวิชาโดยเด็ดขาด ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป

ประกาศ ณ วันที่ ๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๐๐

สมเด็จพระวันรัต

สังฆนายก

ที่ ๑๑๗๐/๒๕๐๑

กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม

๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๑

เรื่อง การฝ่าฝืนระเบียบและกฎของสนามหลวง

นมัสการ เจ้าคณะตรวจการภาคและเจ้าคณะธรรมยุตภาค ทุกภาค

ด้วยแม่กองธรรมสนามหลวงได้รายงานสมเด็จพระสังฆนายกฯ ในการเปิดสอบธรรมสนามหลวง ปี ๒๕๐๐ เป็นปีที่มีการฝ่าฝืนกฎของสนามหลวงมากที่สุด ซึ่งสุดท้ายจะทูลเกล้าถวายความเสื่อมโทรมของนักเรียน ครู ตลอดจนพระเจ้าหน้าทีควบคุมได้ โดยประจักษ์ใบตอบสื่อให้เห็นชัดว่า

๑. นักเรียนตูกัน ลอกแบบกัน มากที่สุด
๒. ให้คนภายนอกเขียนให้ มากที่สุด
๓. คนคุมบอก หรือทั้งหน้าที เปิดโอกาสให้คนภายนอกเข้าไปบอก หรือให้นักเรียนบอกกันเอง
๔. ลอบทำลายซองปัญหาทุกอันสอบ
๕. สอบแล้วไม่รวมใบตอบเข้าซองในที่ประชุมกรรมการ หอบใบตอบไปกุญเอาไว้ห่อภายหลัง ซึ่งเป็นช่องให้นักเรียนเขียนตอบใหม่
๖. พระคณาธิการไม่ใส่ใจในระเบียบของสนามหลวง ปลอมยให้นักเรียนและเจ้าหน้าที่ทำตามใจชอบ ไม่รวมมือเลือกสรร ยกย่องนักเรียนที่เรียนดี รู้ดี ทั้งนี้เป็นทางทำลายเกียรติของนักธรรม เป็นที่ดูแคลนของบุคคลภายนอกเสื่อมความเคารพนับถือ ถ้าไม่รีบจัดการแก้ไขปรับปรุงให้ทันเวลา

อาศัยเหตุนี้ จึงขอได้โปรดบัญชาให้เจ้าคณะตรวจการภาคนั้น ๆ ร่วมมือกับแม่กองธรรมสนามหลวง สดบสวนเอาตัวผู้ฝ่าฝืนกฎของสนามหลวงมาลงโทษให้หลายจำ มิให้ถือเป็นเยี่ยงอย่างสืบไป โดยกำหนดโทษให้ปฏิบัติดังนี้

๑. ลอต หรือพักหน้าที่ชั่วคราว
๒. ตักนิตยภัต พอให้รู้สึกผิด
๓. งดความดีความชอบ

๔. ห้ามเกี่ยวข้องกับสนามหลวง

๕. นักเรียนที่ฝ่าฝืน จะต้องถูกห้ามสนามอย่างน้อย ๑ ปี เสมอกันไม่เพียงปรับตกเท่านั้น

เมื่อรวบรวมเรื่องได้เสร็จแล้ว ขอประทานอนุญาตออกแถลงการณ์ฉบับพิเศษขององค์การศึกษาให้พระคณาธิการได้ทราบโดยทั่วกัน

อนึ่ง เพราะนักเรียนไม่เห็นโทษในการประพฤติเช่นนั้น จึงเมื่อสมัครสอบวิชาทางโลกได้ก็ตัดสินใจไปประพฤติให้เจ้าหน้าที่ทางบ้านเมืองจับได้ ถูกประณามว่าเลวทรามไม่เชื่อถือทำลายเกียรติคุณของคณะสงฆ์ สมควรแก้ไขและป้องกันความเสื่อมดังกล่าวเพื่อดำรงไว้ซึ่งเสถียรภาพศักดิ์ศรีของนักธรรมให้สถิตสถาพรสืบไป

สมเด็จพระสังฆนายกมีบัญชาให้นำเรื่องนี้เสนอสังฆมนตรีพิจารณา คณะสังฆมนตรีพิจารณาเห็นชอบตามที่แม่กองธรรมเสนอ และลงมติให้ดำเนินการต่อไปได้

จึงนมัสการเพื่อได้โปรดดำเนินการตามมติคณะสังฆมนตรีต่อไป.

ขอนมัสการด้วยความเคารพอย่างยิ่ง

(ลงชื่อ) ฟ. ศรีวิจารณ์

(นายฟุ้ง ศรีวิจารณ์)

อธิบดีกรมการศาสนา

ประกาศแม่กองธรรมสนามหลวง
เรื่อง ใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕
เป็นหลักสูตรนักธรรมชั้นเอก วิชาวินัย

เนื่องจากรัฐบาลได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ มีผลใช้บังคับตั้งแต่วันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๕๐๖ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ และสังฆานัติต่าง ๆ ซึ่งออกตามความในพระราชบัญญัตินั้น เป็นอันยกเลิกไป การที่คณะสงฆ์ใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ พร้อมด้วยสังฆานัติต่าง ๆ ซึ่งออกตามความในพระราชบัญญัตินั้น เป็นหลักสูตรนักธรรมชั้นเอก วิชาวินัยเป็นอันต้องยกเลิก และใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ เป็นหลักสูตรนักธรรมชั้นเอก วิชาวินัยแทน จึงได้นำเสนอขออนุมัติต่อมหาเถรสมาคม เพื่อใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ เป็นหลักสูตรนักธรรมชั้นเอก วิชาวินัยต่อไป

บัดนี้ มหาเถรสมาคม ได้อนุมัติให้ยกเลิกพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ และสังฆานัติต่าง ๆ ซึ่งออกตามความในพระราชบัญญัตินั้น และให้ใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ เป็นหลักสูตรนักธรรมชั้นเอก วิชาวินัยแล้ว ตั้งแต่วันที่ ๒๕๐๖ เป็นต้นไป

เพราะฉะนั้น ตั้งแต่ปีการศึกษา พ.ศ. ๒๕๐๖ นี้เป็นต้นไป สนามหลวงแผนกธรรมจักใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ เป็นหลักสูตรนักธรรมชั้นเอกวิชาวินัย และออกเป็นข้อสอบในสนามหลวงไม่เกิน ๒ ข้อ

ประกาศ ณ วันที่ ๑๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๐๖

พระธรรมปาโมกข์

แม่กองธรรมสนามหลวง

ประกาศแม่กองธรรมสนามหลวง
เรื่อง ใช้หนังสือพระปฐมสมโพธิกถา เป็นหลักสูตรนักธรรม
และธรรมศึกษาชั้นเอก วิชาพุทธธานุพุทธประวัติ

เนื่องจากองค์การศึกษาได้พิจารณาเห็นว่า หนังสือพระปฐมสมโพธิกถา พระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส วัดพระเชตุพน เป็นหนังสือที่มีสาระควรแก่การศึกษาทั้งในด้านภาษา ทั้งในด้านพระประวัติของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าและหลักสูตร หากได้บรรจุเข้าในหลักสูตรนักธรรมและธรรมศึกษา ชั้นเอก วิชาพุทธธานุพุทธประวัติ ให้นักเรียนชั้นนี้ได้ศึกษา ก็จักเป็นทางเจริญวิทยาคุณของผู้ศึกษาอีกส่วนหนึ่ง จึงได้นำเสนอ คณะสังฆมนตรีในคราวประชุมครั้งที่ ๕/๒๕๐๕ วันที่ ๒๐ มีนาคม ๒๕๐๕ คณะสังฆมนตรีพิจารณาแล้วเห็นชอบด้วย แล้วลงมติอนุมัติให้องค์การศึกษาดำเนินการต่อไป แต่องค์การศึกษายังไม่ได้ประกาศใช้ เพราะเป็นเวลาที่กำลังตรวจชำระสอบทานและทำการพิมพ์ คณะสังฆมนตรีก็สิ้นสภาพลง

บัดนี้ การพิมพ์หนังสือพระปฐมสมโพธิกถา ได้สำเร็จเรียบร้อยแล้ว จึงได้นำเรื่องนี้เสนอมหาเถรสมาคม ในคราวประชุมครั้งที่ ๑๔/๒๕๐๖ วันที่ ๒๔ สิงหาคม ๒๕๐๖ เพื่อพิจารณาว่า จะควรอนุมัติให้ประกาศใช้หนังสือพระปฐมสมโพธิกถา เป็นหลักสูตรนักธรรมและธรรมศึกษาชั้นเอกหรือไม่ ที่ประชุมพิจารณาแล้ว อนุมัติให้ใช้หนังสือพระปฐมสมโพธิกถาเป็นหลักสูตรนักธรรมและธรรมศึกษาชั้นเอกตั้งแต่วันที่ พ.ศ. ๒๕๐๖

เพราะฉะนั้น ตั้งแต่ปีการศึกษา พ.ศ. ๒๕๐๖ เป็นต้นไป สนามหลวงแผนกธรรมจักใช้หนังสือพระปฐมสมโพธิกถา พระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ฉบับกรมการศาสนา เป็นหลักสูตรนักธรรมและธรรมศึกษาชั้นเอกวิชาพุทธธานุพุทธประวัติ เพิ่มขึ้นอีกเรื่องหนึ่งร่วมกับหนังสือหลักสูตรวิชาพุทธประวัติ ซึ่งใช้เป็นหลักสูตรอยู่แล้วนั้นและจะออกสอบในสนามหลวงไม่น้อยกว่า ๓ ข้อ

ประกาศ ณ วันที่ ๑๗ กันยายน พ.ศ. ๒๕๐๖

พระธรรมปาโมกข์

แม่กองธรรมสนามหลวง

คำสั่งมหาเถรสมาคม
เรื่อง ยกเลิกและเปลี่ยนแปลงวิชาหลักสูตรบางวิชา
ในชั้นประโยค ป.ธ. ๓ ป.ธ. ๕ และ ป.ธ. ๖

ด้วยมหาเถรสมาคมได้พิจารณาเห็นว่า สมควรที่จะยกเลิกและเปลี่ยนแปลงวิชา หรือ หลักสูตรบางอย่างในหลักสูตรประโยคบาลีสนามหลวง ชั้น ป.ธ. ๓ ป.ธ. ๕ และ ป.ธ. ๖ เพื่อความเหมาะสมในทางศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีสนามหลวงในปัจจุบัน จึงมีมติให้ ยกเลิกและเปลี่ยนแปลงหลักสูตรเดิมบางวิชา ในประโยคบาลีสนามหลวงชั้น ป.ธ. ๓ ป.ธ. ๕ และ ป.ธ. ๖ ดังต่อไปนี้

(๑) วิชาบูรพภาคประโยค ป.ธ. ๓ ข้อเขียนภาษาไทย ยกเลิกโคลง กลอน ฉันท์ไทย และประกาศเป็นต้น คงไว้เฉพาะจดหมายทางราชการ ซึ่งจะได้ออกข้อสอบโดยวิธีให้นักเรียนแก้ไขให้ถูกต้องตามระเบียบหนังสือราชการ วรรณคดี ตัวอักษรตาม สมัยนิยม

(๒) วิชาแปลไทยเป็นมคธ ประโยค ป.ธ. ๕ ยกเลิก ธรรมปทฎจกถา ภาค ๑ คงไว้เฉพาะธรรมปทฎจกถา ภาค ๒-๓-๔

(๓) วิชาแปลไทยเป็นมคธ ประโยค ป.ธ. ๖ ยกเลิก ธรรมปทฎจกถา ภาค ๒-๓-๔ คงไว้เฉพาะ ธรรมปทฎจกถา ภาค ๕-๖-๗-๘

(๔) วิชาแปลมคธเป็นไทย ประโยค ป.ธ. ๖ ยกเลิกหนังสืออรรถกถาพระปาติโมกข์ ชื่อกฐาวิภวณี คงไว้เฉพาะ ตติย-จตุตถ-ปัจจุสมนตปาสาทิกา

ในสนามหลวงแผนกบาลีและเจ้าสำนักเรียนทั้งปวง ดำเนินการตามคำสั่งนี้ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป

สั่ง ณ วันที่ ๒๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๐๘

(ลงนาม) สมเด็จพระพุทธมอญจารย์

(สมเด็จพระพุทธมอญจารย์)

ผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช

ประธานกรรมการมหาเถรสมาคม

๑๘๔

ที่ ศธ. ๐๔๐๔/

สำนักงานเลขาธิการมหาเถรสมาคม

๒๘ ตุลาคม ๒๕๐๘

เรื่อง หลักสูตรบาลีประโยค ป.ธ. ๓ ป.ธ. ๕ และ ป.ธ. ๖

นมัสการ เจ้าคณะภาคทุกภาค (มหานิกายและธรรมยุต)

สิ่งที่ส่งมาด้วย สำเนาคำสั่งมหาเถรสมาคม เรื่องยกเลิกและเปลี่ยนแปลงวิชาหลักสูตรบาง
วิชาในชั้นประโยค ป.ธ. ๓ ป.ธ. ๕ และ ป.ธ. ๖

ในการประชุมกรรมการมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๑๐/๒๕๐๘ เมื่อวันที่ ๓๐
กันยายน ๒๕๐๘ ที่ประชุมลงมติให้ยกเลิก และเปลี่ยนแปลงวิชาหลักสูตรบางวิชาในชั้น
ประโยค ป.ธ. ๓ ป.ธ. ๕ และ ป.ธ. ๖ ปรากฏรายละเอียดตามคำสั่งมหาเถรสมาคม ที่
ได้แนบถวายมาพร้อมหนังสือนี้ และได้แจ้งให้เจ้าคณะจังหวัดทุกจังหวัดได้ทราบและถือ
ปฏิบัติทั่วกันแล้ว

จึงนมัสการมาเพื่อทราบ.

ขอณมัสการด้วยความเคารพอย่างสูง

(ลงชื่อ) พ.อ. ปิ่น มุทุกันต์
(ปิ่น มุทุกันต์)

เลขาธิการมหาเถรสมาคม

กองงานเลขาธิการมหาเถรสมาคม

คำสั่งมหาเถรสมาคม

เรื่อง

ยกเลิกประกาศองค์การศึกษา

เรื่อง

ให้ยกเลิกการจำหน่ายนักษัตร

ตามที่มหาเถรสมาคมได้มีมติออกคำสั่งยกเลิกประกาศองค์การศึกษา เรื่องให้ยกเลิกใบย้ายทะเบียนนักษัตรและเปรียญ และให้ใช้บันทึกในหนังสือสุทธิแทน และให้ใช้ใบย้ายทะเบียนนักษัตรและเปรียญ ตามระเบียบที่มหาเถรสมาคมจะได้วางไว้ ดังที่ได้ส่งแล้ว ณ วันที่ ๑ กันยายน พ.ศ. ๒๕๐๘

เมื่อได้มีการเปลี่ยนแปลงการย้ายทะเบียนนักษัตรและเปรียญดังกล่าวมา เรื่องการจำหน่ายนักษัตรหรือเปรียญ จึงเป็นสิ่งจำเป็นต้องมีไว้ เพื่อประโยชน์แก่การสถิติของสำนักเรียนนั้น ๆ แต่การจำหน่ายนักษัตรหรือเปรียญนั้น ควรให้เหมาะสมกับภาวะในปัจจุบัน

อาศัยเหตุนี้ มหาเถรสมาคมจึงมีมติให้ยกเลิกประกาศองค์การศึกษา เรื่องให้ยกเลิกการจำหน่ายนักษัตร ตามประกาศลงวันที่ ๑๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๘ นั้นเสียให้เจ้าสำนักเรียนทั้งหลายดำเนินการจำหน่ายนักษัตร ตามวิธีการที่จะได้กำหนดไว้ในระเบียบมหาเถรสมาคม เรื่องการจำหน่ายนักษัตรหรือเปรียญสืบต่อไป.

สั่ง ณ วันที่ ๒ กันยายน พ.ศ. ๒๕๐๘

(ลงพระนาม) สมเด็จพระพุทธมอญจารย์

(สมเด็จพระพุทธมอญจารย์)

ผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช

ประธานกรรมการมหาเถรสมาคม

คำสั่งมหาเถรสมาคม

เรื่องยกเลิก

ประกาศองค์การศึกษา

เรื่อง

ให้ยกเลิกใบย้ายทะเบียนนักเรียนและเปรียญ

และให้ใช้บันทึกในหนังสือสุทธิแทน

ตามที่ทางการคณะสงฆ์ได้เคยมีระเบียบให้เจ้าสำนักเรียน ทั้งส่วนกลาง และส่วนภูมิภาคทำใบย้ายทะเบียนนักเรียนและเปรียญให้แก่พระภิกษุสามเณรผู้ประสงค์จะย้ายไปอยู่ในที่อื่น ต่อมาได้มีประกาศยกเลิกระเบียบดังกล่าวนี้ ให้ใช้บันทึกในหนังสือสุทธิแทนใบทะเบียนนักเรียนและเปรียญ วิธีการเช่นนี้ได้รับผลเพียงปลดเปลื้องภาระของเจ้าสำนักเรียน ที่มิต้องทำใบย้ายทะเบียนนักเรียนและเปรียญ และเป็นความสะดวกแก่พระภิกษุสามเณรผู้ประสงค์จะย้ายทะเบียนนักเรียนและเปรียญ การย้ายทะเบียนโดยวิธีให้ใช้บันทึกในหนังสือสุทธิแทนใบย้ายในปัจจุบันนี้กลายเป็นเรื่องหละหลวม ความสัมพันธ์หรือความรับผิดชอบต่อกันในระหว่างสำนักเรียนกับนักเรียนในสังกัดของสำนักเรียนเกือบจะเรียกได้ว่าหมดสิ้น เว้นแต่นักเรียนในวัดของเจ้าสำนักเรียนหรือ วัดของเจ้าคณะจังหวัดเท่านั้น เพราะนักเรียนมีสิทธิเต็มที่ในการที่จะถือเพียงหนังสือสุทธิ ไปขอเข้าสังกัดในสำนักเรียนใดสำนักเรียนหนึ่งก็ได้ โดยที่เจ้าสำนักเรียนเดิมที่นักเรียนรูปนั้นสังกัดอยู่มิได้ทราบเลย โดยการใช้ปฏิบัติเช่นนี้ กลายเป็นเหตุก่อให้เกิดความไม่เรียบร้อยเนื่องในการสอบธรรมและบาลี เป็นผลเสียหายแก่คณะสงฆ์ในส่วนรวม หากขึ้นปล่อยไว้ความเสื่อมเสียจะทับทวีและแผ่วงกว้างออกไป เป็นอันตรายแก่สถาบันการคณะสงฆ์

เพื่อเป็นการป้องกันความเสื่อมเสียทั้งในการบังคับทั้งในการภายใน มหาเถรสมาคม จึงมีมติให้ยกเลิกประกาศองค์การศึกษาเรื่องให้ยกเลิกใบย้ายทะเบียนนักเรียนและเปรียญ และให้ใช้บันทึกในหนังสือสุทธิแทน ตามประกาศลงวันที่ ๑๐ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๘๘ นั้นเสีย และให้เจ้าสำนักเรียนทั้งหลายใช้ใบย้ายทะเบียนนักเรียนและเปรียญ ตามระเบียบมหาเถรสมาคมเรื่องการรับเข้าสำนักเรียนและการย้ายออกจากสำนักเรียนตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

สั่ง ณ วันที่ ๑ กันยายน พ.ศ. ๒๕๐๘

(ลงพระนาม)

สมเด็จพระพุทธาจารย์

(สมเด็จพระพุทธาจารย์)

ผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช
ประธานกรรมการมหาเถรสมาคม

คำสั่งมหาเถรสมาคม

เรื่อง การแบ่งหลักสูตร การแบ่งเวลาเรียน และการแบ่งสอบในชั้นบาลีประโยค ป.ธ. ๓

ด้วยมหาเถรสมาคมได้พิจารณาเห็นว่า หลักสูตรประโยคบาลีสนาทมหลวง ชั้น ป.ธ. ๓ เฉพาะวิชาแปลมคธเป็นไทย ใช้หนังสือ ธรรมปัทมฎกเถา ภาค ๑-๘ ตามหลักสูตรดังกล่าว นั้น หากจะแบ่งเรียนแบ่งสอบเป็น ๒ ตอน จะแบ่งเบาภาระเกี่ยวกับการศึกษาได้เป็นอย่างมากทั้งในการสั่งสอน ทั้งในการทรงจำหรือทบทวนเพื่อความแม่นยำ นอกจากนี้ผู้ศึกษายังจะรู้สึกว่ามีสิทธิได้เข้าสอบประโยคบาลีสนาทมหลวงเร็วขึ้น ล้วนแต่จะเป็นประโยชน์แก่การศึกษาในชั้นนี้ทั้งสิ้น จึงมีมติให้แบ่งการสอบประโยค ป.ธ. ๓ ออกเป็น ๒ ตอน คือ แบ่งสอบบาลีประโยค ๑-๒ ตอนหนึ่ง แบ่งสอบบาลีประโยค ๓ ตอนหนึ่งภิกษุสามเณรผู้สอบได้ทั้ง ๒ ตอนนั้นแล้วจึงถือว่าสอบได้ประโยคบาลีสนาทมหลวงชั้น ป.ธ. ๓ เมื่อมีมติให้แบ่งการสอบออกเป็น ๒ ตอนแล้ว จึงให้แบ่งหลักสูตร แบ่งเวลาเรียน และแบ่งการสอบดังนี้

ประโยค ๑-๒

หลักสูตรที่ใช้เรียนในชั้นบาลีประโยค ๑-๒ ใช้หนังสือธรรมปัทมฎกเถา ภาค ๑-๒ -๓-๔ และหนังสือบาลีไวยากรณ์ตามของเดิม เวลาเรียนในชั้นนี้ กำหนดไว้โดยเวลา กลางประมาณ ๒ ปี แต่ถ้านักเรียนรูปใดมีสติปัญญาสามารถสูง เจ้าสำนักเรียนเห็นสมควร จะให้เข้าสอบความรู้บาลีประโยค ๑-๒ ในสนามหลวงได้แม้จะมีเวลาเรียนต่ำกว่าที่กำหนดไว้ เจ้าสำนักเรียนย่อมมีสิทธิที่จะส่งนักเรียนรูปนั้นเข้าสอบความรู้ในสนามหลวงได้เป็นกรณี พิเศษ สำหรับวิชาบาลีไวยากรณ์ จะสอบถามความจำเป็นพื้นฐานในส่วนที่นับว่าเป็นหลัก

ผู้มีสิทธิเข้าสอบบาลีประโยค ๑-๒

ภิกษุสามเณรผู้ได้รับสิทธิให้เข้าสอบบาลีประโยค ๑-๒ ในสนามหลวง จะต้องสอบนักธรรมชั้นตรีสนามหลวงได้ก่อน เมื่อสอบบาลีประโยค ๑-๒ ได้แล้ว สนามหลวงแผนกบาลีจะมอบวุฒิบัตรให้ไว้เป็นหลักฐาน

ประโยค ๓

หลักสูตรที่ใช้เรียนในชั้นบาลีประโยค ๓ ใช้หนังสือธัมมปทัฏฐกถา ภาค ๕-๖-๗-๘ และหนังสือบาลีไวยากรณ์ หนังสือวากยสัมพันธ์ กับวิชาบุรพภาค ตามของเดิมสำหรับบาลีไวยากรณ์ จะสอบถามความจำและความเข้าใจประกอบกัน

ผู้มีสิทธิเข้าสอบบาลีประโยค ๓

ภิกษุสามเณรผู้ได้รับสิทธิให้เข้าสอบบาลีประโยค ๓ ในสนามหลวง จะต้องสอบบาลีประโยค ๑-๒ สนามหลวงได้ก่อน เมื่อสอบบาลีประโยค ๓ ได้แล้ว จึงจะใช้วุฒินั้นต่อชื่อได้ว่าพระ.....หรือสามเณร.....ป.ธ. ๓ และรับประกาศนียบัตรพัดยศสืบต่อไป

บทเฉพาะกาล

เนื่องในการสอบบาลีประโยค ๑-๒ พ.ศ. ๒๕๑๐

การสอบบาลีประโยค ๑-๒ สนามหลวงใน พ.ศ. ๒๕๑๐ เพื่อให้ได้สิทธิในการเข้าสอบบาลีประโยค ๓ ในปี พ.ศ. ๒๕๑๑ ให้เป็นไปตามข้อกำหนดวิธีปฏิบัติที่แม่กองบาลีสนามหลวงจะได้กำหนดขึ้น เพื่อความเหมาะสมหรือเพื่อความสะดวกในทางปฏิบัติการเกี่ยวกับการสอบบาลีประโยค ๑-๒ ใน พ.ศ. ๒๕๑๐

ข้อกำหนดดังกล่าวในวรรคต้น ต้องได้รับความเห็นชอบจากมหาเถรสมาคมก่อน.

สั่ง ณ วันที่ ๒๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๐

(ลงพระนาม) สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ

ประธานกรรมการมหาเถรสมาคม

ข้อกำหนดวิธีปฏิบัติ การสอบบาลีประโยค ๑-๒ ในสนามหลวง พ.ศ. ๒๕๑๐

อาศัยคำสั่งมหาเถรสมาคม เรื่องการแบ่งหลักสูตร การแบ่งเวลาเรียน และการแบ่งสอบ ลงวันที่ ๒๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๐ ตอนบทเฉพาะกาล เนื่องในการสอบบาลีประโยค ๑-๒ พ.ศ. ๒๕๑๐ ให้แม่กองบาลีสนามหลวงกำหนดวิธีปฏิบัติ เพื่อความเหมาะสมหรือความสะดวกในทางปฏิบัติเกี่ยวกับการสอบบาลีประโยค ๑-๒ ใน พ.ศ. ๒๕๑๐ แม่กองบาลีสนามหลวง จึงกำหนดวิธีปฏิบัติขึ้นไว้ โดยความเห็นชอบของมหาเถรสมาคม ดังต่อไปนี้

๑. ภิกษุ สามเณร

ก. ที่เรียนบาลีชั้นประโยค ป.ธ. ๓ เกิน ๒ ปีการศึกษา (นับจากเรียนบาลีไวยากรณ์เป็นต้นมา)

ข. ที่เจ้าสำนักเรียนส่งเข้าสอบเป็นกรณีพิเศษ

ค. ที่เคยเข้าสอบความรู้บาลีประโยค ๓ ในสนามหลวง แต่ยังสอบมิได้ หากประสงค์จะสอบบาลีประโยค ๓ ในสนามหลวงประจำปี พ.ศ. ๒๕๑๑ ต้องสอบบาลีประโยค ๑-๒ ในสนามหลวงได้ก่อน

๒. สนามหลวงแผนกบาลี กำหนดเปิดสอบบาลีประโยค ๑-๒ ในวันแรม ๗ ค่ำ เดือน ๑๒ ศกนี้ สอบเฉพาะวิชาแปลมคธเป็นไทยตามหลักสูตร (มัธยพทัฏฐกถา ภาค ๑-๒ - ๓ - ๔)

๓. นักเรียนดังกล่าวในข้อ ๑ ประเภท ก. และ ข. หากสอบตก ไม่มีสิทธิเข้าสอบบาลีประโยค ๓ แต่มีสิทธิเข้าสอบบาลีประโยค ๑-๒ ในสนามหลวง ประจำปี ๒๕๑๑

นักเรียนดังกล่าวในข้อ ๑ ประเภท ค. หากสอบตก ยอมให้สอบแก้ตัวอีกครั้งหนึ่ง ในวันแรม ๗ ค่ำเดือนอ้าย ถ้าสอบตกซ้ำอีก ไม่มีสิทธิเข้าสอบบาลีประโยค ๓ แต่มีสิทธิเข้าสอบบาลีประโยค ๑-๒ ในสนามหลวง ประจำปี ๒๕๑๑

นักเรียนที่ขอเข้าสอบความรู้บาลีประโยค ๑-๒ หากมิได้สอบด้วยเหตุผลใดๆ ก็ตาม มีคดีเช่นเดียวกับผู้สอบตก ประเภท ก. ข. และ ค.

๔. การส่งบัญชีรายชื่อผู้ขอเข้าสอบความรู้บาลีประโยค ๑-๒ ในสนามหลวง พ.ศ. ๒๕๑๐ ให้เจ้าสำนักเรียนส่งบัญชีตามแบบ ศ. ๒ โดยทำบัญชีแยกประเภท ดังนี้

(๑) สำหรับนักเรียนประเภท ก. และ ข. แยกทำบัญชีหนึ่ง โดยเขียนว่า “บัญชีรายชื่อผู้ขอเข้าสอบความรู้บาลีประโยค ๑-๒ ประเภท ก. และ ข.”

(๒) สำหรับนักเรียนประเภท ค. แยกทำบัญชีหนึ่งโดยเขียนว่า “บัญชีรายชื่อผู้ขอเข้าสอบความรู้บาลีประโยค ๑-๒ ประเภท ค.”

๕. ให้เจ้าสำนักเรียนส่งบัญชีดังกล่าวในข้อ ๔ ถึงแม่กองบาลีสนามหลวง ภายในกำหนดดังนี้

ก. สำนักเรียนส่วนกลาง (พระนคร-ธนบุรี) ภายในกลางเดือน ๑๑

ข. สำนักเรียนส่วนภูมิภาค เจ้าคณะภาคนำส่ง ภายในเดือน ๑๑

๖. สถานที่สอบในส่วนภูมิภาค เจ้าคณะภาคเป็นผู้กำหนดตามความเหมาะสม และแจ้งแม่กองบาลีสนามหลวง พร้อมกับบัญชีรายชื่อผู้ขอเข้าสอบ

๗. การส่งบัญชีรายชื่อผู้ขอเข้าสอบความรู้บาลีสนามหลวง ประจำปี ๒๕๑๑ ให้ส่งถึงแม่กองบาลีสนามหลวง ภายในกำหนด ดังนี้

ก. ประโยค ๑-๒ ภายในกลางเดือนนี้

ข. ประโยค ๔-๕-๖-๗-๘-๙ ภายในเดือนอ้าย

๘. เพื่อแบ่งเบาภาระของเจ้าสำนักเรียนเฉพาะปี พ.ศ. ๒๕๑๑ ทางสนามหลวงแผนกบาลีจะใช้บัญชีรายชื่อนักเรียนผู้ที่สอบบาลี ประโยค ๑-๒ ได้ ในสนามหลวง พ.ศ. ๒๕๑๐ เป็นบัญชีรายชื่อผู้ขอเข้าสอบบาลีประโยค ๓ โดยเจ้าสำนักเรียนไม่ต้องทำบัญชีขอเข้าสอบส่งไปอีก

ข้อความอื่นใดที่มีได้กล่าวไว้ในที่นี้ ให้เจ้าสำนักเรียนและเจ้าคณะปฏิบัติการ ดังเช่นที่เคยปฏิบัติในการสอบบาลีสนามหลวงประจำปีที่แล้ว ๆ มา.

กำหนดไว้ ณ วันที่ ๒๒ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๐

(ลงนาม) พระธรรมบัญญัติ

แม่กองบาลีสนามหลวง

ที่ ศธ ๐๔๐๖/๑๙๔๗

สำนักงานเลขาธิการมหาเถรสมาคม

๙ สิงหาคม ๒๕๑๑

เรื่อง นักธรรมลาสิกขาแล้วขอสอบต่อธรรมศึกษา

นมัสการ เจ้าสำนักเรียน เจ้าสำนักเรียนคณะจังหวัด และเจ้าคณะภาค

ด้วยในการประชุมมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๙/๒๕๑๑ เมื่อวันที่ ๑๕ กรกฎาคม ๒๕๑๑
เลขาธิการมหาเถรสมาคมได้เสนอเรื่องเกี่ยวกับผู้สอบได้ประโยคนักธรรมขณะเมื่ออุปสมบทอยู่
ครั้นลาสิกขาแล้วมีความประสงค์จะขอสอบประโยคธรรม ศึกษาต่อจากประโยคนักธรรมที่
สอบได้แล้วนั้นขอให้พิจารณาว่า จะควรรอนุญาตให้เข้าสอบต่อได้หรือไม่ ประการใด และ
ที่ประชุมได้พิจารณาแล้วมีมติไม่อนุมัติ

จึงนมัสการมาเพื่อทราบ.

ขอนมัสการด้วยความเคารพอย่างสูง

(ลงชื่อ) พันเอก ปิ่น มุทุกันต์

ปิ่น มุทุกันต์)

เลขาธิการมหาเถรสมาคม

ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ

เรื่อง เทียบความรู้

ด้วยกระทรวงศึกษาธิการได้พิจารณาถึงความจำเป็นในการเทียบวุฒิเปรียญธรรมกับ
วุฒิสามัญ จึงเห็นสมควรให้เทียบวุฒิเปรียญธรรมกับวุฒิสามัญ ดังนี้:—

เปรียญธรรม ๔ ประโยค เทียบเท่าประโยคมัธยมศึกษาตอนต้น

เปรียญธรรม ๖ ประโยค เทียบเท่าประโยคมัธยมศึกษาตอนปลาย

ประกาศ ณ วันที่ ๒๓ มกราคม ๒๕๑๘

จรูญ วงศ์สายัณห์

(นายจรูญ วงศ์สายัณห์)

ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ

บันทึกหลักการและเหตุผล

ประกอบคำสั่งมหาเถรสมาคม

เรื่อง ห้ามมิให้สามเณรเรียนวิชาชีพ

หรือสอบแข่งขัน หรือสอบคัดเลือก อย่างคุณวุฒิ

พ.ศ. ๒๕๒๑

หลักการ

ออกคำสั่งมหาเถรสมาคมเรื่อง ห้ามมิให้สามเณรเรียนวิชาชีพ หรือสอบแข่งขันหรือสอบคัดเลือก อย่างคุณวุฒิ พ.ศ. ๒๕๒๑

เหตุผล

ด้วยปรากฏว่ามีสามเณรเข้าเรียนวิชาชีพในโรงเรียนหรือสถานที่ต่าง ๆ ปะปนกับคฤหัสถ์ชายหญิง คุณแล้วเป็นการไม่สมควร และมีสามเณรบางรูปสมัครสอบแข่งขัน หรือสอบคัดเลือก เพื่อเข้ารับราชการเป็นเหตุให้พุทธบริษัทติเตียน พระสงฆ์ผู้อาศัยเพศทางศาสนายังแสวงหาอาชีพอย่างคุณวุฒิ เพราะการเรียนและการสอนเช่นนั้นไม่ใช่กิจของบรรพชิต ไม่อยู่ในสมณวิสัย ประกอบกับมีคำสั่งมหาเถรสมาคมตามประกาศลงวันที่ ๑๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๑๙ ๒ ฉบับ และ มติมหาเถรสมาคม ในการประชุมเมื่อวันที่ ๓๑ กรกฎาคม ๒๕๐๗ ประกาศห้ามมิให้สามเณรในกรณีนี้อยู่แล้ว แต่ยังกระเจายกกันเป็นหลายฉบับ ไม่สะดวกแก่การนำมาใช้ในการบริหารการคณะสงฆ์ จึงสมควรประมวลและปรับปรุงออกเป็นคำสั่งมหาเถรสมาคมนี้.

คำสั่งมหาเถรสมาคม

เรื่อง ห้ามมิภิกษุสามเณรเรียนวิชาชีพ หรือสอบแข่งขัน หรือสอบคัดเลือก อย่างคฤหัสถ์

พ.ศ. ๒๕๒๑

อาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๑๘ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ มหาเถรสมาคมจึงออกคำสั่งไว้ ดังต่อไปนี้

- ข้อ ๑. คำสั่งมหาเถรสมาคมนี้เรียกว่า “คำสั่งมหาเถรสมาคม เรื่องห้ามมิภิกษุสามเณร เรียนวิชาชีพ หรือสอบแข่งขัน หรือสอบคัดเลือก อย่างคฤหัสถ์ พ.ศ. ๒๕๒๑”
- ข้อ ๒. คำสั่งมหาเถรสมาคมนี้ ให้ใช้บังคับตั้งแต่วันถัดจากวันประกาศในแถลงการณ์คณะสงฆ์เป็นต้นไป
- ข้อ ๓. ให้ยกเลิกคำสั่งหรือประกาศคณะสงฆ์อื่นเกี่ยวกับการห้ามมิภิกษุสามเณรเรียนวิชาชีพ หรือสอบแข่งขัน หรือสอบคัดเลือก อย่างคฤหัสถ์ ซึ่งกำหนดไว้แล้วในคำสั่งมหาเถรสมาคมนี้ หรือซึ่งขัดหรือแย้งกับคำสั่งมหาเถรสมาคมนี้
- ข้อ ๔. ห้ามมิภิกษุสามเณรเรียนวิชาชีพอย่างคฤหัสถ์ในโรงเรียนหรือสถานที่ต่าง ๆ ประปนกับคฤหัสถ์ชายหญิง เช่น พิมพ์ดีด ชวเลข คอมพิวเตอร์ การบัญชี วิทยุ โทรทัศน์ ช่างไฟฟ้า ช่างเครื่องยนต์ และวิชาชีพอย่างอื่นที่นับว่าเป็นวิชาชีพอย่างคฤหัสถ์
- ข้อ ๕. ห้ามมิภิกษุสามเณรสอบแข่งขัน สอบคัดเลือก เพื่อเข้ารับราชการ หรือการอาชีพอย่างคฤหัสถ์

ข้อ ๖. ห้ามมิภิกษุสามเณรสอบแข่งขันเพื่อรับทุนรัฐบาล ทุนต่างประเทศ และทุนอื่น ๆ ซึ่งอยู่ในลักษณะเดียวกัน

ข้อ ๗. ภิกษุสามเณรรูปใดฝ่าฝืนคำสั่งมหาเถรสมาคมนี้

(๑) ถ้ามิได้เป็นพระสังฆาธิการ

- ก. ให้เจ้าอาวาสเจ้าสังกัดตกเตือนภิกษุสามเณร รูปนั้นให้เลิกกระทำเช่นนั้นเสีย หากตกเตือนแล้วยังฝ่าฝืนอีก ให้จัดการให้ภิกษุสามเณร รูปนั้นออกไปเสียจากวัด และให้บันทึกเหตุที่ให้ออกไปนั้นในหนังสือสุทธิ แล้วรายงานตามลำดับชั้นจนถึงเจ้าคณะจังหวัดเจ้าสังกัดทราบ
- ข. ถ้าภิกษุสามเณรผู้กระทำความผิดนั้น อยู่ในท้องที่อื่นในจังหวัดเดียวกัน ให้เจ้าคณะท้องที่นั้น แจ้งแก่เจ้าอาวาสผ่านเจ้าคณะจังหวัดเจ้าสังกัด แต่ถ้ามีสังกัดอยู่ต่างจังหวัด ให้แจ้งแก่เจ้าอาวาส ผ่านเจ้าคณะเจ้าสังกัด เพื่อดำเนินการตามความใน ก.

(๒) ถ้าเป็นพระสงฆ์ฆราวาส ให้เจ้าคณะเจ้าสังกัดพิจารณาลงโทษฐานละเมิดจรรยาพระสงฆ์ฆราวาสตามควรแก่กรณี แต่ถ้าพระสงฆ์ฆราวาสได้กระทำความผิดในเขตจังหวัดที่ตนมิได้สังกัดอยู่ ให้เจ้าคณะในเขตที่ความผิดนั้นเกิดขึ้นแจ้งแก่เจ้าคณะเจ้าสังกัดของผู้กระทำความผิด เพื่อดำเนินการดังกล่าว โดยแยกการแจ้งดังนี้

- (ก) ในกรุงเทพมหานครให้แจ้งแก่เจ้าคณะกรุงเทพมหานคร
- (ข) ในจังหวัดอื่น ให้แจ้งแก่เจ้าคณะจังหวัดผ่านเจ้าคณะภาค

สั่ง ณ วันที่ ๒๒ กันยายน พ.ศ. ๒๕๒๑

(ลงพระนาม) สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ

(สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ)

สมเด็จพระสังฆราช ประธานกรรมการมหาเถรสมาคม

เงื่อนไขการอนุญาตให้พระภิกษุสามเณรเข้าศึกษา

ในมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

ตามมติมหาเถรสมาคมที่ ๓๐๒/๒๕๒๓

ในการประชุมครั้งที่ ๒๑/๒๕๒๓ วันที่ ๑๙ กันยายน ๒๕๒๓

มหาเถรสมาคม ลงมติกำหนดเงื่อนไขในการให้พระภิกษุสามเณร เข้าศึกษาในมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราชได้ ดังต่อไปนี้

๑. ให้พระภิกษุสามเณร ซึ่งมีคุณสมบัติครบถ้วนตามข้อ ๓ เข้าศึกษาตามสาขาวิชา ที่มหาวิทยาลัยเปิดให้การศึกษาในปีการศึกษา ๒๕๒๓ เฉพาะสาขาวิชาศึกษาศาสตร์เท่านั้น หากในปีการศึกษาต่อ ๆ ไป ทางมหาวิทยาลัยเปิดสาขาวิชาอื่นที่สมควรให้พระภิกษุสามเณร เข้าศึกษาได้ จะต้องให้มหาเถรสมาคมพิจารณาอนุญาตก่อน จึงจะให้พระภิกษุสามเณรเข้าศึกษาได้

๒. การศึกษาและการสอบ ทุกชุดวิชาของพระภิกษุสามเณรที่ได้รับอนุญาตให้เข้าศึกษา ขอให้มหาวิทยาลัยจัดให้นักศึกษาที่เป็นพระภิกษุสามเณร ศึกษาکنคว่ำและดำเนินการสอบโดยไม่ปะปนกับคฤหัสถ์ชายหญิง ในกรณีที่จัดเป็นห้องสอนหรือห้องสอบ ให้ใช้ผู้สอนหรือผู้กำกับการสอบที่เป็นชาย และพระภิกษุสามเณรที่ได้รับอนุญาตให้เข้าศึกษา จะต้องปฏิบัติตามคำสั่งมหาเถรสมาคมเรื่องห้ามพระภิกษุสามเณรเรียนวิชาชีพ หรือสอบแข่งขัน หรือสอบคัดเลือกอย่างคฤหัสถ์ พ.ศ. ๒๕๒๑ อย่างเคร่งครัด

๓. พระภิกษุสามเณรที่มหาวิทยาลัย ฯ จะรับสมัครเข้าศึกษาได้ จะต้องมียกคุณสมบัติต่อไปนี้ ครบทุกข้อ คือ

๓.๑ ต้องเป็นเปรียญธรรมไม่ต่ำกว่า ๕ ประโยค และเป็นนักธรรมชั้นเอก สำหรับภิกษุสามเณรที่ได้วุฒิ พ.กศ. พป. พ.ม. หรือ ม.ศ. ๕ จะต้องเป็นเปรียญธรรม ๔ ประโยค และเป็นนักธรรมชั้นเอก

๓.๒ เป็นครูสอนปรียัติธรรมที่ได้รับแต่งตั้งจากเจ้าสำนักเรียน ซึ่งมีตราตั้งถูกต้องตามระเบียบของคณะสงฆ์ และสอนอยู่ในสำนักเรียนหรือสำนักศึกษาปรียัติธรรมที่มีชื่ออยู่ในบัญชีสำนักเรียน หรือสำนักศาสนศึกษาปรียัติธรรมของคณะสงฆ์ ที่กรมการศาสนารับรอง

๓.๓ ได้สอนนักธรรมและหรือบาลี ในสำนักเรียนหรือสำนักศึกษาปรียัติธรรมของคณะสงฆ์มาแล้วไม่น้อยกว่า ๓๐๐ ชั่วโมง ให้กรมการศาสนาออกใบรับรองให้ตามคำรับรองของเจ้าสำนักเรียนตามมติกรรมการซึ่งมหาเถรสมาคมแต่งตั้ง

๓.๔ ได้รับอนุญาตจากเจ้าอาวาสเจ้าสังกัด ให้สมัครเข้าศึกษาได้

๔. ให้กรมการศาสนาจัดทำทะเบียนสำนักเรียน และสำนักศึกษาปรียัติธรรมของคณะสงฆ์ และทะเบียนครูสอนปรียัติธรรม ไว้เป็นหลักฐาน สำหรับตรวจสอบและรับรองเงื่อนไขดังกล่าวในข้อ ๓

๕. ในการรับรองจำนวนชั่วโมงการสอนปรียัติธรรมแผนกธรรมและแผนกบาลีตามข้อ ๓.๓ สำนักศึกษาที่ขึ้นต่อสำนักเรียน รายงานให้เจ้าสำนักเรียนรับรอง ในกรุงเทพมหานคร สำนักศึกษาที่ขึ้นต่อสำนักเรียนเขต ให้รายงานเจ้าคณะรับรอง

ในจังหวัดอื่น ๆ ให้สำนักศึกษาที่ขึ้นต่อสำนักเรียนคณะจังหวัด ให้รายงานเจ้าคณะจังหวัดรับรอง แจ้งกรมการศาสนาออกใบรับรองให้ไปแสดงต่อมหาวิทยาลัย.

ด้วยกระทรวงศึกษาธิการ ได้นำหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พ.ศ. ๒๕๒๑ และหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พ.ศ. ๒๕๒๔ มาให้ครบบริบูรณ์ทุกชั้น ในปีการศึกษา ๒๕๒๖ และกระทรวงศึกษาธิการประสงค์ที่จะสนองต่อนโยบายในการบำรุงส่งเสริมพระศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการศึกษาของสงฆ์ จึงได้พิจารณาเทียบวุฒิเปรียญธรรมกับวุฒิสามัญที่มีอยู่เดิมว่ามีความจำเป็นที่จะต้องปรับให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมาแล้ว

ดังนั้น กระทรวงศึกษาธิการจึงให้เทียบวุฒิเปรียญธรรมกับวุฒิสามัญ ดังนี้

๑. เปรียญธรรม ๓ ประโยค (ป.ธ. ๓) เทียบเท่ามัธยมศึกษาตอนต้นตามหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พ.ศ. ๒๕๒๑ (ม. ๓) โดยไม่ต้องออกใบเทียบความรู้

๒. เปรียญธรรม ๕ ประโยค (ป.ธ.๕) และประสบการณ์ในการสอนวิชาพระปริยัติธรรม แผนกธรรม หรือแผนกบาลี หรือในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาไม่น้อยกว่า ๑ ปี โดยมีเวลาสอนไม่น้อยกว่า ๓๐๐ ชั่วโมง เทียบเท่ามัธยมศึกษาตอนปลายตามหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พ.ศ. ๒๕๒๔ (ม. ๖) โดยให้กรมการศาสนาเป็นผู้รับรองประสบการณ์ และกรมวิชาการเป็นผู้ออกใบเทียบความรู้ให้

ประกาศ ณ วันที่ ๒๒ สิงหาคม ๒๕๒๖

สมาน แสงมณี

(นายสมาน แสงมณี)

ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ

ที่ นร ๐๖๑๐/๖๐๒

สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ
ถนนพญาโลก กท. ๑๐๓๐๐

๓๑ มกราคม ๒๕๒๗

เรื่อง การรับรองคุณวุฒิประกาศนียบัตรเปรียญธรรม ๙ ประโยค ของกรมการศาสนา
เรียน ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ

อ้างถึง หนังสือกระทรวงศึกษาธิการ ที่ ศธ ๐๔๐๑/๒๔๘๓๓ ลงวันที่ ๑๕ กันยายน ๒๕๒๕
ตามหนังสือที่อ้างถึง ขอให้พิจารณารับรองคุณวุฒิประกาศนียบัตรเปรียญธรรม ๙
ประโยค ของกรมการศาสนา ปริญาพุทธศาสตรบัณฑิตของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
และปริญาศาสนศาสตรบัณฑิต ของมหาวิทยาลัย เพื่อประโยชน์ในการบรรจุบุคคล
เข้ารับราชการ ความละเอียดแจ้งแล้ว นั้น

ก.พ. ได้พิจารณาเรื่องนี้แล้ว มีมติดังนี้

๑. โดยทั่วไป ก.พ. จะรับรองคุณวุฒิของผู้ที่ได้รับปริญญาจากสถาบันการศึกษาที่
ทบวงมหาวิทยาลัยให้ความเห็นชอบหลักสูตรที่เปิดสอนแล้ว ดังนั้น ในกรณีหลักสูตรปริญญา
พุทธศาสตรบัณฑิต ของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และหลักสูตรปริญาศาสนศาสตรบัณฑิต
ของมหาวิทยาลัย ซึ่งเป็นหลักสูตรที่ยังมิได้ผ่านการเห็นชอบจากทบวงมหาวิทยาลัย
จึงยังมีอาจพิจารณาได้ ขอให้กระทรวงศึกษาธิการ ดำเนินการให้ทบวงมหาวิทยาลัยให้ความ
เห็นชอบหลักสูตรดังกล่าวก่อน แล้วจึงส่งเรื่องให้ ก.พ. พิจารณาต่อไป

๒. รับรองคุณวุฒิของผู้รับประกาศนียบัตรเปรียญธรรม ๙ ประโยค ของกรมการ
ศาสนา ว่าอาจใช้บรรจุเข้ารับราชการเป็นข้าราชการพลเรือนสามัญเฉพาะรายในตำแหน่งที่
ก.พ. กำหนดว่าคุณวุฒิดังกล่าวเป็นคุณสมบัติเฉพาะสำหรับตำแหน่งได้ไม่สูงกว่าข้าราชการ
พลเรือนสามัญ ระดับ ๓ ขึ้น ๒,๗๖๕ บาท ตามบัญชีอัตราเงินเดือนหมายเลข ๓ ท้ายพระ-
ราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน (ฉบับที่ ๓) พ.ศ. ๒๕๒๑

๒๐๐

จึงเรียนมาเพื่อทราบ และสำนักงาน ก.พ. จะได้ดำเนินการออกหนังสือเวียน เพื่อ
แจ้งกระทรวง ทบวง กรม และจังหวัดทราบและถือปฏิบัติต่อไป

ขอแสดงความนับถือ

สำราญ ถาวรยุทธ์

(นายสำราญ ถาวรยุทธ์)

รองเลขาธิการ ก.พ.

ปฏิบัติราชการแทนเลขาธิการ ก.พ.

กองวิชาการ

โทร. ๒๘๒๗/๓๕๑

ที่ ศธ ๑๕๐๒/๒๗๒๔๑

สำนักงาน ก.ค.

ถนนศรีอยุธยา กทม. ๑๐๔๐๐

๑๕ มิถุนายน ๒๕๒๗

เรื่อง การรับรองคุณวุฒิประกาศนียบัตรเปรียญธรรม ๙ ประโยค เพื่อเป็นคุณสมบัติเฉพาะ
สำหรับตำแหน่งข้าราชการครู

เรียน อธิบดีกรมการศาสนา

อ้างถึง หนังสือกรมการศาสนาที่ ศธ ๐๔๐๔/๒๖๐๗ ลงวันที่ ๒ มีนาคม ๒๕๒๗

ตามหนังสือที่อ้างถึง กรมการศาสนาขอให้ ก.ค. พิจารณารับรองคุณวุฒิ ประกาศนียบัตรเปรียญธรรม ๙ ประโยค (ป.ธ. ๙) เพื่อเป็นคุณสมบัติเฉพาะสำหรับตำแหน่งข้าราชการครูสังกัดกรมต่าง ๆ ในกระทรวงศึกษาธิการ ความละเอียดแจ้งแล้วนั้น

ก.ค. ได้พิจารณาแล้วมีมติรับรองคุณวุฒิตั้งกล่าวใช้เป็นคุณสมบัติเฉพาะ สำหรับตำแหน่งข้าราชการครู โดยจะบรรจุได้ไม่สูงกว่าตำแหน่งอาจารย์ ๑ ระดับ ๓ ชั้น ๒,๗๖๕ บาท สังกัดกรมการฝึกหัดครู, วิทยาลัยเทคโนโลยีและอาชีวศึกษา, กรมอาชีวศึกษา, กรมการศึกษานอกโรงเรียน, กรมพลศึกษา, กรมศิลปากร, กรมสามัญศึกษา, สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชนและสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ

จึงเรียนมาเพื่อโปรดทราบ

ขอแสดงความนับถือ

สอาด พิมพ์สวัสดิ์

(นายสอาด พิมพ์สวัสดิ์)

เลขาธิการ ก.ค.

กองการบริหารงานบุคคล

โทร. ๒๘๒๒๐๔๙

ที่ ศธ. ๐๔๐๔/๑๘๔๙

สำนักเลขาธิการมหาเถรสมาคม

กระทรวงศึกษาธิการ กทม. ๑๐๓๐๐

๕ กรกฎาคม ๒๕๒๗

เรื่อง ขอย่อยการสอบธรรมสนามหลวงเป็น ๔ วัน

นมัสการ เจ้าสำนักเรียนส่วนกลาง ทุกสำนักเรียน, เจ้าคณะภาคทุกภาค, เจ้าคณะจังหวัดทุกจังหวัด

ด้วยมหาเถรสมาคมประชุมครั้งที่ ๑๗/๒๕๒๗ เมื่อวันที่ ๒๐ มิถุนายน ๒๕๒๗ ได้พิจารณาเรื่องที่แม่กองธรรมสนามหลวงเสนอว่า ตามที่สนามหลวงแผนกรรมได้เปลี่ยนวันสอบธรรมสนามหลวง จากวันแรม ๒ ค่ำเดือนอ้าย มาสอบในวันแรม ๒ ค่ำเดือน ๑๒ และได้ลดวันสอบจากเดิม ๔ วันมาเป็นสอบ ๒ วัน ๆ ละ ๒ วิชา เมื่อได้ดำเนินการตามกำหนดนี้แล้วปรากฏว่า ไม่สะดวกบางประการ คือนักเรียนจะต้องสอบวิชาที่ ๒ จนถึงมืดค่ำ บางสำนักไม่มีไฟฟ้าใช้ก็เกิดขลุกขลัก ทำให้การสอบไม่ทันเวลา จึงได้เปลี่ยนมาสอบวันละ ๒ วิชา ทั้งภาคเช้าและภาคบ่าย เจ้าสำนักเรียนในส่วนกลาง ก็ต้องเป็นภาระในการจัดภัตตาหารเพลอีก เป็นการเพิ่มภาระแก่เจ้าสำนัก แต่สำนักสอบในส่วนภูมิภาคไม่มีปัญหา เพราะได้จัดทำเป็นประเพณีอยู่แล้ว

อีกประการหนึ่ง การสอบ ๒ วัน ๆ ละ ๒ วิชา เจ้าคณะพระสังฆาธิการผู้รับผิดชอบออกตรวจสอบสอบไม่ทั่วถึง อาจทำให้การสอบบกพร่อง จึงเห็นสมควรจัดการสอบธรรมสนามหลวง เป็น ๔ วันตามเดิม แต่วันสอบคงกำหนดตามที่ใช้อยู่ คือ วันแรม ๒-๓-๔ และ ๕ ค่ำ เดือน ๑๒ เวลาสอบวิชาละ ๓ ชั่วโมง ถ้าสอบ ๔ วัน นักเรียนไม่ต้องรีบร้อนและมีเวลาทบทวนแบบแผนได้อีก ทั้งเจ้าคณะพระสังฆาธิการผู้เกี่ยวข้องก็มีเวลาออกตรวจสอบสอบได้มากขึ้น เป็นการลดความไม่เรียบร้อยในการสอบให้น้อยลง

ที่ประชุมมหาเถรสมาคมพิจารณาแล้วลงมติเห็นชอบตามที่แม่กองธรรมสนามหลวง
เสนอกล่าวคือ ให้ทำการสอบธรรมสนามหลวงในวันแรม ๒-๓-๔ และ ๕ ค่ำ เดือน ๑๒
รวม ๔ วัน ๆ ละหนึ่งวิชา ให้เวลาสอบวิชาละ ๓ ชั่วโมง ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๒๗ เป็นต้นไป
จึงนมัสการมาเพื่อโปรดทราบ.

ขอนมัสการด้วยความเคารพอย่างสูง

ข้าเลื่อง วุฒิจันทร์

(นายข้าเลื่อง วุฒิจันทร์)

เลขาธิการมหาเถรสมาคม

กองศาสนศึกษา

โทร. ๒๘๑๐๔๙๒

ส่วนที่ ๒

บันทึกหลักการและเหตุผล

ประกอบร่างคำสั่งมหาเถรสมาคมเรื่องการศึกษาของมหาวิทยาลัยสงฆ์

พ.ศ. ๒๕๑๒

หลักการ

ออกคำสั่งมหาเถรสมาคมเรื่องการศึกษาของมหาวิทยาลัยสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๑๒

เหตุผล

เนื่องจากสภาการศึกษาตามกฎหมายราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ ซึ่งตั้งอยู่ที่วัดบวรนิเวศวิหาร และมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ ซึ่งตั้งอยู่ที่วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์เป็นสถาบันการศึกษาพระปริยัติธรรมชั้นสูงในชั้นอุดมศึกษา ซึ่งได้จัดตั้งมาแล้ว โดยพระบรมราชโองการของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระปิยมหาราชรัชกาลที่ ๕ แต่ละสถาบันได้เปิดให้การศึกษาตามพระบรมราชโบายในพระบรมราชโองการ ดังกล่าวนั้นมาเป็นเวลากว่า ๒๐ ปีแล้ว ทางราชการและทางคณะสงฆ์เพียงแต่รับทราบ และให้ทุนอุดหนุนการศึกษาของสองมหาวิทยาลัยนี้เป็นรายปีตลอดมาทุก ๆ ปี ผลปฏิบัติของมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองได้ผลิตนักศึกษาผู้สำเร็จความรู้ถึงขั้นปริญญามาแล้วเป็นจำนวนมิใช่น้อยนับตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๙๕ เป็นต้นมา บัณฑิตของสองมหาวิทยาลัยสงฆ์ได้บำเพ็ญประโยชน์แก่ประเทศชาติและพระศาสนาอย่างสำคัญ จึงกล่าวได้ว่าการศึกษาของสองมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองนี้ ได้รับผลดีตามลำดับมา และเป็นการศึกษาที่เข้ามามาตรฐานสากลของการศึกษาชั้นอุดมศึกษาทั่วไป เพราะมีมหาวิทยาลัยต่างประเทศ ทั้งในเอเชีย ยุโรป และอเมริการับรองวิทยฐานะ จนถึงรับให้นักศึกษาของสองมหาวิทยาลัยสงฆ์เข้าศึกษาต่อได้ และปรากฏผลดี มีนักศึกษาของสองมหาวิทยาลัยสงฆ์สำเร็จปริญญาโทโดยการศึกษาต่อจากต่างประเทศแล้วหลายรูป

เพื่อให้ฐานะของมหาวิทยาลัยสงฆ์ได้เป็นหลักฐานมั่นคงยิ่งขึ้น จึงสมควรออกคำสั่งมหาเถรสมาคม เพื่อรับการศึกษาของมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองเป็นการศึกษาของคณะสงฆ์ต่อไป.

คำสั่งมหาเถรสมาคม
เรื่อง การศึกษาของมหาวิทยาลัยสงฆ์
พ.ศ. ๒๕๑๒

อาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๑๘ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ มหาเถรสมาคมออกคำสั่งไว้ ดังนี้

ข้อ ๑ คำสั่งนี้เรียกว่า “คำสั่งมหาเถรสมาคม เรื่องการศึกษาของมหาวิทยาลัยสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๑๒”

ข้อ ๒ ให้ใช้คำสั่งนี้ตั้งแต่วันถัดจากวันประกาศในแถลงการณ์คณะสงฆ์เป็นต้นไป

ข้อ ๓ นับตั้งแต่วันประกาศใช้คำสั่งนี้ ให้การศึกษาของสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์ ณ วัดบวรนิเวศวิหาร และของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ ณ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ซึ่งดำเนินการอยู่แล้วเป็นการศึกษาของคณะสงฆ์

ข้อ ๔ ในการบริหารการศึกษาของมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่ง ตามคำสั่งนี้ให้มี สภามหาวิทยาลัยของสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัยสภาหนึ่ง ทำหน้าที่บริหารการศึกษาของสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ และสภามหาวิทยาลัยของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยสภาหนึ่ง ทำหน้าที่บริหารการศึกษาของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์

สภามหาวิทยาลัยของสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย ประกอบด้วยนายกสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย เป็นนายกสภามหาวิทยาลัย ประธานกรรมการสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัยเป็นรองนายกสภามหาวิทยาลัย รองประธานกรรมการสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย เลขานุการ รองเลขานุการและคณะบดี เป็นกรรมการสภามหาวิทยาลัย โดยตำแหน่ง และกรรมการสภามหาวิทยาลัยผู้ทรงคุณวุฒิอีกไม่เกิน ๕ ท่าน ซึ่งสมเด็จพระสังฆราชทรงแต่งตั้งตามคำกราบทูลของนายกสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย

ให้เลขานุการสภาการศึกษามหาวิทยาลัย เป็นเลขานุการสภามหาวิทยาลัย
ของสภาการศึกษามหาวิทยาลัย

สภามหาวิทยาลัยของมหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย์ ประกอบด้วย สภานายกมหาวิทยาลัย
รองมหาวิทยาลัย เป็นนายกสภามหาวิทยาลัย อธิการบดีเป็นรองนายกสภามหาวิทยาลัย
รองอธิการบดี เลขานุการ รองเลขานุการและคณบดี เป็นกรรมการสภามหาวิทยาลัยโดย
ตำแหน่ง และกรรมการสภามหาวิทยาลัยผู้ทรงคุณวุฒิอีกไม่เกิน ๙ ท่าน ซึ่งสมเด็จพระ-
สังฆราชทรงแต่งตั้งตามคำกราบทูลของสภานายกมหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย์

ให้เลขานุการมหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย์ เป็นเลขานุการสภามหาวิทยาลัยของมหา-
วิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย์

กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิของสภามหาวิทยาลัยทั้งสอง ดำรงตำแหน่งคราวละ ๒ ปี
กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิซึ่งพ้นตำแหน่งตามวาระ อาจได้รับการแต่งตั้งอีกก็ได้

นอกจากพ้นตำแหน่งตามวาระ กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิพ้นจากตำแหน่ง เมื่อ

๑. ถึงมรณภาพ หรือตาย
๒. พ้นจากความเป็นภิกษุ
๓. ลาออก
๔. มีพระบัญชาให้ออก

เมื่อกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิของสภามหาวิทยาลัยทั้งสองพ้นตำแหน่งก่อนวาระ สมเด็จพระ-
สังฆราชจะได้ทรงแต่งตั้งผู้อื่นเป็นกรรมการแทนตามคำกราบทูลของนายกสภาการศึกษา
มหาวิทยาลัย หรือสภานายกมหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย์ แล้วแต่กรณี

กรรมการผู้ได้รับการแต่งตั้งตามวรรคก่อน อยู่ในตำแหน่งตามวาระของกรรมการ
ซึ่งตนแทน

ข้อ ๕ ให้สภามหาวิทยาลัยทั้งสองตั้งกล่าวในข้อ ๔ มีอำนาจและหน้าที่ภายในมหา-
วิทยาลัยของตน ดังนี้

- (๑) กำหนดหลักสูตรการศึกษาในมหาวิทยาลัย
- (๒) พิจารณาการจัดตั้ง ยุบ รวมและเลิกล้มคณะ วิทยาลัยบัณฑิต วิทยาลัยภาควิชาและหรือส่วนงานที่เรียกชื่ออย่างอื่นในมหาวิทยาลัย
- (๓) พิจารณาการแต่งตั้งและถอดถอนอธิการบดี รองอธิการบดี เลขาธิการหรือตำแหน่งที่เรียกชื่ออย่างอื่น ซึ่งเทียบเท่าตำแหน่งดังกล่าวในมหาวิทยาลัย
- (๔) พิจารณากำหนดงบประมาณค่าใช้จ่ายประจำปีของมหาวิทยาลัย
- (๕) จัดวางระเบียบเกี่ยวกับการเงินและทรัพย์สินของมหาวิทยาลัย
- (๖) วางระเบียบ และข้อบังคับอื่น ๆ ตลอดจนระเบียบการวัดผล และดำเนินการวัดผลทุกอย่าง เพื่อให้สมแก่ศักดิ์และสิทธิแห่งปริญญาทุกประการ
- (๗) อนุมัติให้ปริญญา ประกาศนียบัตรชั้นสูง อนุปริญญาและประกาศนียบัตร
- (๘) ดำเนินการประสานปริญญา และหรือมอบประกาศนียบัตรแก่ผู้สำเร็จหลักสูตรการศึกษาแขนงต่าง ๆ ในมหาวิทยาลัย
- (๙) ปฏิบัติการอื่น ๆ ภายในขอบเขตของมหาวิทยาลัยในเมื่อไม่ขัดต่อนโยบายของคณะสงฆ์
- (๑๐) ส่งเสริมการศึกษาและการค้นคว้าวิจัยในมหาวิทยาลัยให้เจริญยิ่งขึ้น

ข้อ ๖ นายกสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย และสภานายกมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยนั้น สมเด็จพระสังฆราชทรงแต่งตั้ง โดยคำกราบทูลของสภาการศึกษาของคณะสงฆ์

ข้อ ๗ ถ้าเป็นการสมควร มหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองจะร่วมกันจัดการศึกษาชั้นบัณฑิตวิทยาลัยอีกส่วนหนึ่ง โดยอนุมัติของสภาการศึกษาของคณะสงฆ์ก็ได้

ข้อ ๘ ระเบียบการประชุมสภามหาวิทยาลัยทั้งสอง ให้นำกฎหมายเถรสมาคมฉบับที่ ๑ (พ.ศ. ๒๕๐๖) ว่าด้วยระเบียบการประชุมมหาเถรสมาคมมาใช้ โดยอนุโลม

ข้อ ๙ ในแต่ละมหาวิทยาลัย ให้มีอธิการบดี หรือตำแหน่งเทียบเท่าที่เรียกชื่ออย่างอื่นตามที่มหาวิทยาลัยกำหนดรูปหนึ่ง เป็นผู้บังคับบัญชารับผิดชอบในงานของมหาวิทยาลัย และให้มีเลขาธิการรูปหนึ่ง ทำหน้าที่และรับผิดชอบงานทางด้านธุรการ และหรือตามที่อธิการบดีจะมอบหมาย

ถ้าจำเป็นจะให้มีรองอธิการบดี หรือตำแหน่งเทียบเท่าที่เรียกชื่ออย่างอื่น ตามที่มหาวิทยาลัยกำหนดและหรือรองเลขาธิการอีกรูปหนึ่ง หรือหลายรูป โดยอนุมัติของสภามหาวิทยาลัยก็ได้

อธิการบดี รองอธิการบดี เลขาธิการ รองเลขาธิการ หรือตำแหน่งเทียบเท่าที่เรียกชื่ออย่างอื่น ตามที่มหาวิทยาลัยกำหนดคนนั้น สมเด็จพระสังฆราชทรงแต่งตั้งโดยคำกราบทูลของสภามหาวิทยาลัย

บทเฉพาะกาล

ข้อ ๑๐ การศึกษาของมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่ง ที่ดำเนินการมาแล้วก่อนออกคำสั่งมหาเถรสมาคมนี้ ให้ถือว่าเป็นการศึกษาที่ปฏิบัติชอบด้วยคำสั่งมหาเถรสมาคมนี้ทุกประการ เมื่อประกาศใช้คำสั่งมหาเถรสมาคมนี้แล้ว ให้มหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่งรับดำเนินการให้เป็นไปตามคำสั่งมหาเถรสมาคมนี้ ภายใน ๑ ปี

ข้อ ๑๑ ในระหว่างที่ยังมิได้มีการจัดตั้งสภาการศึกษาของคณะสงฆ์ อำนาจหน้าที่ใดตามคำสั่งนี้ หากระบุให้เป็นอำนาจหน้าที่ของสภาการศึกษาของคณะสงฆ์ ให้เป็นอำนาจหน้าที่ของมหาเถรสมาคม

ข้อ ๑๒ ให้นายกสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย และสภานายกมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย รักษาการให้เป็นไปตามคำสั่งนี้

ทั้งนี้ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป.

สั่ง ณ วันที่ ๑๖ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๑๒

(ลงพระนาม) สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ

(สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ)

สมเด็จพระสังฆราช

ประธานกรรมการมหาเถรสมาคม

บันทึกหลักการและเหตุผล
ประกอบร่างคำสั่งมหาเถรสมาคม
เรื่องสภาการศึกษาของคณะสงฆ์

พ.ศ. ๒๕๑๒

หลักการ

ออกคำสั่งมหาเถรสมาคม เรื่อง สภาการศึกษาของคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๑๒

เหตุผล

บัดนี้ การศึกษาของคณะสงฆ์มีหลายสาขา ทุกสาขาย่อมมีจุดหมายอย่างเดียวกัน คือ เพื่อความรู้ ความประพฤติปฏิบัติชอบตามศาสนธรรม และเพื่อความเจริญมั่นคงของพระศาสนาและประเทศชาติ การดำเนินงานของทุกสาขาควรจะเป็นไปโดยสอดคล้องสนับสนุนซึ่งกันและกัน และควรให้สัมพันธ์กับระบบการศึกษา อันเป็นส่วนรวมของประเทศชาติด้วย

อาศัยเหตุผลดังกล่าวนี้ จึงเป็นการสมควรที่จะจัดตั้งสภาการศึกษาของคณะสงฆ์ขึ้น เพื่อเป็นศูนย์กลางสำหรับส่งเสริมควบคุมนโยบายการศึกษาทั้งปวงในฝ่ายสังฆมณฑล และสำหรับประสานงานระบบการศึกษาทุกสาขาของคณะสงฆ์ โดยออกเป็นคำสั่งมหาเถรสมาคมต่อไป.

คำสั่งมหาเถรสมาคม

เรื่อง สภาการศึกษาของคณะสงฆ์

พ.ศ. ๒๕๑๒

อาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๑๘ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ มหาเถรสมาคมออกคำสั่งมหาเถรสมาคมไว้ดังต่อไปนี้

ข้อ ๑ คำสั่งมหาเถรสมาคมนี้ เรียกว่า “คำสั่งมหาเถรสมาคม เรื่องสภาการศึกษาของคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๑๒”

ข้อ ๒ คำสั่งมหาเถรสมาคมนี้ ให้ใช้บังคับตั้งแต่วันถัดจากวันประกาศในแถลงการณ์คณะสงฆ์เป็นต้นไป

ข้อ ๓ ให้ยกเลิกประกาศหรือคำสั่งคณะสงฆ์อันเกี่ยวกับการศึกษา ซึ่งกำหนดไว้แล้วในคำสั่งมหาเถรสมาคมนี้ หรือซึ่งขัดหรือแย้งกับคำสั่งมหาเถรสมาคมนี้

ข้อ ๔ ให้มีสภาการศึกษาของคณะสงฆ์ ประกอบด้วย สมเด็จพระสังฆราช ทรงเป็นประธาน แม่กองบาลีสนามหลวง เป็นรองประธานรูปที่หนึ่ง แม่กองธรรมสนามหลวง เป็นรองประธาน รูปที่สอง นายกสภาศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย สภานายกมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ประธานกรรมการสภาศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย อธิการบดีมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เลขาธิการสภาศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย เลขาธิการมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เลขาธิการสภาการศึกษาของคณะสงฆ์ และผู้ทรงคุณวุฒิอีกไม่เกินสิบเอ็ดท่าน ซึ่งสมเด็จพระสังฆราชทรงแต่งตั้งตามมติมหาเถรสมาคมเป็นกรรมการ

ข้อ ๕ ให้เลขาธิการมหาเถรสมาคม เป็นเลขาธิการการศึกษาของคณะสงฆ์ และให้กรมการศาสนาเป็นที่ตั้งสำนักงานสภาการศึกษาของคณะสงฆ์

ให้เลขาธิการสภาการศึกษาของคณะสงฆ์เป็นเลขานุการสภาการศึกษาของคณะสงฆ์

ข้อ ๖ กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิของสภาการศึกษาของคณะสงฆ์อยู่ในตำแหน่งคราวละ ๒ ปี นับแต่วันมีพระบัญชาแต่งตั้ง กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิซึ่งพ้นตำแหน่งตามวาระอาจจะได้รับแต่งตั้งอีกได้

นอกจากพ้นตำแหน่งตามวาระ กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิพ้นจากตำแหน่งเมื่อ

๑. ถึงมรณภาพ หรือตาย
๒. พ้นจากความเป็นภิกษุ
๓. ลาออก
๔. มีพระบัญชาให้ออกตามมติมหาเถรสมาคม

ข้อ ๗ สภาการศึกษาของคณะสงฆ์มีหน้าที่ควบคุมการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ ส่งเสริมควบคุม นโยบายการศึกษาสำหรับพระภิกษุสามเณร และที่พระภิกษุสามเณรจัดขึ้น สำหรับคฤหัสถ์ และให้รวมถึงหน้าที่ดังต่อไปนี้

(๑) พิจารณาและวางโครงการหรือแผนงานการศึกษาของคณะสงฆ์ทุกระดับ และทุกสาขาวิชา ตามนโยบายของคณะสงฆ์

(๒) พิจารณาการให้ความเห็นชอบหลักสูตร และแบบเรียนตาม โครงการศึกษาทุกระดับ

(๓) พิจารณาปัญหาเกี่ยวกับการศึกษา

(๔) พิจารณาเรื่องอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับการศึกษาตามมติมหาเถรสมาคมมอบหมาย

ข้อ ๘ นอกจากหน้าที่ตามความในข้อ ๗ แล้ว สภาการศึกษาของคณะสงฆ์จะแต่งตั้งกรรมการขึ้นทำหน้าที่อย่างใดอย่างหนึ่งเกี่ยวกับการศึกษาได้

ข้อ ๙ การประชุมคณะกรรมการสภาการศึกษาของคณะสงฆ์ ต้องมีกรรมการมาประชุมไม่น้อยกว่ากึ่งจำนวนของกรรมการทั้งหมด จึงจะเป็นองค์ประชุม ถ้าประธานกรรมการไม่อยู่ในที่ประชุม ให้รองประธานรูปที่ ๑ เป็นประธานในที่ประชุม ถ้ารองประธานรูปที่ ๑ ไม่อยู่ในที่ประชุมให้รองประธานรูปที่ ๒ เป็นประธานในที่ประชุม ถ้าประธานและรองประธานทั้งสองรูปไม่อยู่ในที่ประชุม ให้กรรมการเลือกกรรมการรูปหนึ่ง เป็นประธานในที่ประชุม

การวินิจฉัยชี้ขาดของที่ประชุมให้ถือเสียงข้างมาก กรรมการผู้หนึ่งให้มีเสียงหนึ่งในการลงคะแนน ถ้าคะแนนเสียงเท่ากัน ให้ประธานในที่ประชุมออกเสียงเพิ่มขึ้นอีกเสียงหนึ่งเป็นเสียงชี้ขาด

การประชุมคณะกรรมการซึ่งสภาการศึกษาของคณะสงฆ์แต่งตั้งให้นำวิธีการประชุมของสภาการศึกษาของคณะสงฆ์มาใช้ โดยอนุโลม.

สั่ง ณ วันที่ ๓๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๒

(ลงพระนาม)

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ

(สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ)

สมเด็จพระสังฆราช

ประธานกรรมการมหาเถรสมาคม

ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา

พ.ศ. ๒๕๑๔

ด้วยกระทรวงศึกษาธิการ พิจารณาเห็นสมควรวางระเบียบว่าด้วยโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา เพื่อเป็นหลักปฏิบัติสืบไป จึงวางระเบียบไว้ดังต่อไปนี้

ข้อ ๑ ระเบียบนี้เรียกว่า “ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา พ.ศ. ๒๕๑๔”

ข้อ ๒ ตั้งแต่วันใช้ระเบียบนี้ ให้ยกเลิกบรรดาระเบียบ ข้อบังคับ หรือคำสั่งอื่นใดของกระทรวงศึกษาธิการ ในส่วนที่ระเบียบนี้กำหนดไว้แล้ว หรือที่ขัดแย้งกับระเบียบนี้

ข้อ ๓ “โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา” หมายถึงโรงเรียนที่วัดจัดตั้งขึ้นในที่วัดที่ธรณีสงฆ์ หรือที่ดินของมูลนิธิทางพระพุทธศาสนา เพื่อให้การศึกษาแก่พระภิกษุและสามเณร ตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการสำหรับโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา

ข้อ ๔ โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา จะจัดตั้งได้ต่อเมื่อได้รับอนุญาตจากกระทรวงศึกษาธิการ และด้วยความเห็นชอบของคณะสงฆ์

ในการขออนุญาตจัดตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ให้เจ้าสำนักเรียนวัดที่มีการศึกษาพระปริยัติธรรม หรือสถาบันการศึกษาของคณะสงฆ์ เสนอรายงานการจัดตั้งตามแบบที่กรมการศาสนากำหนดไว้ ไปยังกรมการศาสนา เพื่อนำเสนอขอความเห็นชอบจากประธานสภาการศึกษาของคณะสงฆ์ และนำเสนอขอรับอนุญาตจากกระทรวงศึกษาธิการ

ข้อ ๕ ให้เจ้าสำนักเรียน หรือพระภิกษุ ที่สถาบันการศึกษา ของคณะสงฆ์ มอบหมายเป็นผู้จัดการโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา

ข้อ ๖ โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ก่อนที่จะขออนุญาตจัดตั้งได้

๖.๑ ห้องเรียน ต้องมีเท่าจำนวนห้องที่เปิดทำการสอน

๖.๒ จำนวนนักเรียน ต้องมีพระภิกษุหรือสามเณรที่พร้อมจะเข้าเรียนได้ไม่ต่ำกว่า ๒๐ รูป

๖.๓ จำนวนครู ต้องมีอย่างน้อยให้พอกับจำนวนห้องเรียน

ข้อ ๗ ครูใหญ่ ต้องเป็นพระภิกษุมีวุฒิต่างพระปริยัติธรรมไม่ต่ำกว่าชั้น เปรียญธรรม ๔ ประโยค มีพรรษาพ้น ๕ ปีแล้ว และต้องประจำอยู่ที่โรงเรียนตลอดเวลาที่โรงเรียนเปิดทำการสอนวันแต่จะมีเหตุจำเป็นอันสมควร

ข้อ ๘ ครูจะเป็นพระภิกษุสามเณรหรือคฤหัสถ์ก็ได้ สำหรับคฤหัสถ์ต้องเป็นเพศชายอายุไม่ต่ำกว่า ๒๐ ปีบริบูรณ์ และได้รับใบแต่งตั้งให้เป็นผู้สอนจากกรมการศาสนา

๘.๑ ครูสอนวิชาพระปริยัติธรรม หมวดภาษาบาลี สำหรับชั้นประถมศึกษาตอนปลายจะต้องมีวุฒิปริญญาธรรม ๓ ประโยคขึ้นไป สำหรับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นและมัธยมศึกษาตอนปลาย จะต้องมีวุฒิปริญญาธรรม ๔ ประโยคขึ้นไป

๘.๒ ครูสอนวิชาพระปริยัติธรรม หมวดธรรมวินัย และศาสนปฏิบัติสำหรับชั้นประถมศึกษาตอนปลาย และมัธยมศึกษาตอนต้น จะต้องมีวุฒิต่ำกว่านักธรรมชั้นโท สำหรับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายจะต้องมีวุฒิต่ำกว่านักธรรมชั้นเอก

๘.๓ ครูสอนวิชาสามัญศึกษา สำหรับชั้นประถมศึกษาตอนปลาย จะต้องมีวุฒิต่ำสอบไล่ได้ชั้นประโยคมัธยมศึกษาตอนต้น หรือเป็นผู้มีวิทยฐานะซึ่งกระทรวงศึกษาธิการรับรองว่า เทียบได้ไม่ต่ำกว่านั้น และในทั้งสองกรณีจะต้องมีประสบการณ์ในการสอนมาไม่น้อยกว่า ๒ ปี หรือได้รับประกาศนียบัตรครูสำหรับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น จะต้อง

ได้รับประกาศนียบัตรครู ปกศ. หรือ เทียบเท่าขึ้นไป และสำหรับชั้น
มัธยมศึกษาตอนปลาย จะต้องได้รับประกาศนียบัตร ปกศ. สูง หรือ
เทียบเท่าขึ้นไป

ข้อ ๙ พระภิกษุสามเณรที่จะเข้าเรียนในโรงเรียนประเภทนี้ ต้องได้รับอนุญาตเป็น
ลายลักษณ์อักษรจากเจ้าอาวาสวัดของตนเสียก่อน

ข้อ ๑๐ โรงเรียนต้องสอนตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการ สำหรับโรงเรียน
พระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา และการเปิดเปิดภาคเรียน ให้เป็นไปตามกำหนดวันเปิด
เปิดภาคเรียนของกระทรวงศึกษาธิการ

ข้อ ๑๑ ผู้จัดการโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ต้องทำรายงานการ
ศึกษาของปีการศึกษาที่ผ่านมาตามแบบของกรมการศาสนา ส่งไปยังกรมการศาสนา ภายใน
วันที่ ๓๐ เมษายน เพื่อนำเสนอสภาการศึกษาของคณะสงฆ์ต่อไป

ข้อ ๑๒ ให้โรงเรียนจัดตั้งเงินทุนของโรงเรียนขึ้น หรือจะจัดตั้งมูลนิธิเป็นองค์การ
จัดการบำรุงและส่งเสริมการศึกษาก็ได้ และให้ทำบัญชีไว้เป็นหลักฐาน

ข้อ ๑๓ พระภิกษุสามเณรที่ทำงานให้แก่โรงเรียนย่อมไม่มีเงินเดือน แต่โรงเรียน
อาจถวายนิยภัตและค่าใช้จ่ายแก่พระภิกษุและสามเณรเหล่านั้นได้เท่าที่จำเป็น และสมควร

ข้อ ๑๔ ให้ผู้แทนที่กระทรวงศึกษาธิการแต่งตั้งจากกรมการศาสนา กรมสามัญ
ศึกษา กรมวิสามัญศึกษา หรือสำนักงานงานปลัดกระทรวง เข้าไปตรวจสอบการดำเนินงานของ
โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ตลอดจนหลักฐาน เอกสารต่าง ๆ ทุกประเภท
ได้ในเวลาเปิดทำการสอน ถ้าปรากฏความบกพร่องถึงขนาด ให้กรมการศาสนาด้วยความ
เห็นชอบของประธานสภาการศึกษาของคณะสงฆ์มีอำนาจสั่งปิดโรงเรียนได้

ข้อ ๑๕ ให้กรมการศาสนาส่งเสริมและสงเคราะห์ด้วยทุนและอุปกรณ์แก่การศึกษา
ส่วนนี้ตามสมควรและให้หน่วยศึกษานิเทศก์กรมสามัญศึกษา และกรมวิสามัญศึกษาให้ความ
ช่วยเหลือทางด้านวิชาการ เมื่อได้รับคำร้องขอ

ข้อ ๑๖ ภายในกำหนด ๒ ปี นับตั้งแต่วันที่ให้ระเบียบนี้ ผ่อนผันให้พระภิกษุและสามเณรที่ได้เคยศึกษาร้อยแล้วในโรงเรียนของสถาบันการศึกษาของคณะสงฆ์ เข้าเรียนในชั้นที่สูงกว่าชั้นต้นของทวีปประโยคได้เท่าที่ได้เคยผ่านการศึกษามาแล้ว

ข้อ ๑๗ ให้อธิบดีกรมการศาสนา เป็นผู้รักษากฎการให้เป็นไปตามระเบียบนี้

ข้อ ๑๘ ให้ใช้ระเบียบนี้ตั้งแต่ปีการศึกษา ๒๕๑๔ เป็นต้นไป

วันที่ ๒๐ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๑๔

(ลงชื่อ) สุกิจ นิมมานเหมินท์

(นายสุกิจ นิมมานเหมินท์)

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ

**ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ
ว่าด้วยการวัดผลการศึกษา ชั้นประถมศึกษาตอนปลาย
ของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา**

พ.ศ. ๒๕๑๔

ด้วยกระทรวงศึกษาธิการ ได้ประกาศใช้หลักสูตรประโยคประถมศึกษาตอนปลาย สำหรับพระภิกษุและสามเณร ในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา พ.ศ. ๒๕๑๔ แล้ว จึงประกาศให้ใช้ระเบียบวัดผลการศึกษาชั้นประถมศึกษาตอนปลาย ของโรงเรียนดังกล่าวไว้ดังต่อไปนี้

๑. ระเบียบนี้เรียกว่า “ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยการวัดผลการศึกษา ชั้นประถมศึกษาตอนปลาย ของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา พ.ศ. ๒๕๑๔”

๒. ตั้งแต่วันใช้ระเบียบนี้ ให้ยกเลิกระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยพระภิกษุสามเณร สำนักเรียนบาลีสาธิตศึกษา ของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เข้าสมทบสอบประโยคประถมศึกษาตอนปลาย และประโยคมัธยมศึกษาตอนต้นสายสามัญ พ.ศ. ๒๕๑๑ แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. ๒๕๑๒ เฉพาะส่วนที่เกี่ยวกับการเข้าสมทบสอบประโยคประถมศึกษาตอนปลาย และระเบียบหรือคำสั่งอื่นใดที่ขัดแย้งกับระเบียบนี้

๓. ประเภทการวัดผล ให้มีการวัดผลการศึกษา ๒ ประเภท คือ

ก. การวัดผลงานระหว่างปี

ข. การสอบปลายปี

๔. ผู้มีหน้าที่วัดผล

ก. การวัดผลงานระหว่างปี ให้เป็นหน้าที่ของโรงเรียน

ข. การสอบปลายปี ให้ปฏิบัติดังนี้

(๑) ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ และ ๖ ให้โรงเรียนเป็นผู้สอบ

(๒) ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๗

ส่วนกลาง วิชาสามัญศึกษา ให้กรมสามัญศึกษาจัดการสอบ วิชาพระปริยัติธรรม นั้นให้กรมการศาสนาแต่งตั้งกรรมการด้วยความเห็นชอบ ของสภาการศึกษาของคณะสงฆ์เข้า สมทบออกข้อสอบ และตรวจกระดาษคำตอบ

ส่วนภูมิภาค การออกข้อสอบวิชาสามัญศึกษาทุกวิชา ให้จังหวัดใช้ข้อสอบกลางที่ใช้ สอบโรงเรียนทุกโรงเรียนในจังหวัดนั้น ๆ ส่วนวิชาพระปริยัติธรรม ให้กรมการศาสนาแต่งตั้ง กรรมการด้วยความเห็นชอบของสภาการศึกษาของคณะสงฆ์ เข้าสมทบออกข้อสอบและ ตรวจกระดาษคำตอบ

ให้คณะกรรมการที่ผู้ว่าราชการจังหวัดแต่งตั้งขึ้น ตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยการวัดผลการศึกษาชั้นประถมศึกษาตอนปลาย พ.ศ. ๒๕๐๔ และระเบียบกระทรวง ศึกษาธิการว่าด้วยการวัดผลการศึกษาชั้นประถมศึกษาตอนปลาย (ฉบับที่ ๓) พ.ศ. ๒๕๑๑ เป็นผู้ดำเนินการสอบพระภิกษุสามเณร ในโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษานี้ด้วย

ในการนี้ให้คณะกรรมการกำหนดสนามสอบเป็นพิเศษ สำหรับพระภิกษุและสามเณร ในจังหวัดนั้น ๆ

๕. การสอบปลายปีทุกชั้น ให้สอบในเวลา ๒๐ วัน ก่อนวันสิ้นปีการศึกษา

๖. พระภิกษุและสามเณรที่จะเข้าสอบปลายปีได้นั้น ต้องมีเวลาเรียนไม่น้อยกว่า ร้อยละ ๗๕ ของเวลาเปิดเรียนเต็มในรอบปีการศึกษานี้ แต่ถ้าพระภิกษุและสามเณรรูปใด มีเวลาเรียนน้อยกว่าที่ได้กำหนดไว้ เพราะเหตุจำเป็นอย่างแท้จริง และถ้าผู้มีหน้าที่วัดผล ตามข้อ ๔ ข. ได้ทำการสอบสวนแล้ว เห็นว่าพระภิกษุและสามเณรรูปนั้น มีสติปัญญาและความรู้ได้ระดับ ก็ให้ส่งอนุญาตเข้าสอบปลายปีได้

๗. การนับเวลาเรียน ให้ถือหลักดังนี้

ก. เวลาเรียนที่พระภิกษุสามเณรเรียนอยู่ในชั้นตั้งแต่ต้นปีการศึกษา จนถึงวันสุดท้ายของการเรียนก่อนวันสอบปลายปีของปีนั้น

ข. พระภิกษุสามเณรที่ย้ายโรงเรียนในระหว่างปีการศึกษา ให้นับเวลาเรียน เมื่ออยู่ในโรงเรียนเดิมมารวมกันได้

ค. พระภิกษุสามเณรที่ได้เลื่อนชั้นระหว่างปี ให้นับเวลาเรียนในชั้นเดิม
ในรอบปีการศึกษาเดียวกันมารวมกันได้

๘. การแบ่งคะแนนมีดังนี้

ก. คะแนนระหว่างปี (คะแนนผลงานระหว่างปี)

ข. คะแนนปลายปี (คะแนนการสอบปลายปี)

๙. อัตราคะแนน

วิชา	คะแนนระหว่างปี	คะแนนปลายปี	คะแนนเต็ม
ภาษาบาลี	—	—	๒๔๐
อ่าน—พูด	๒๐	—	—
เขียน	๑๕	๒๕	—
ไวยากรณ์	๒๐	๗๐	—
แต่ง—แปล	๒๐	๗๐	—
ธรรมวินัย	—	—	๑๘๐
ภาคพุทธประวัติ	๑๕	๔๕	—
ภาคธรรม	๑๕	๔๕	—
ภาควินัย	๑๕	๔๕	—
ศาสนปฏิบัติ	—	—	๑๐๐
สมาธิภาวนา	๒๕	—	—
ธรรมสาธยาย	๒๕	—	—
พิธีกรรม	๒๕	—	—
ศาสนศิลป์	๒๕	—	—
ภาษาไทย	—	—	๑๖๐
อ่านออกเสียง—พูด	๑๐	—	—
อ่านเอาเรื่อง	๑๐	๕๐	—
การใช้ภาษา (หลักภาษาเรียง ความ จดหมาย กัต เขียน)	๒๐	๘๐	—

วิชา	คะแนนระหว่างปี	คะแนนปลายปี	คะแนนเต็ม
ภาษาอังกฤษ	—	—	๑๑๐
อ่านออกเสียง ฟัง พูด อาชยาน	๑๐	—	—
ความเข้าใจภาษา	๑๐	๔๐	—
การใช้ภาษา	๑๐	๔๐	—
สังคมศึกษา	—	—	๑๒๐
หน้าที่พลเมือง—ศีลธรรม	๒๐	๓๐	—
ภูมิศาสตร์—ประวัติศาสตร์	๒๐	๕๐	—
คณิตศาสตร์	—	—	๒๐๐
เลขคณิตในใจ	๑๐	๒๐	—
เลขคณิต—เรขาคณิตภาคปฏิบัติ และบัญชี	๓๐	๑๔๐	—
วิทยาศาสตร์เบื้องต้น	๒๐	๑๓๐	๑๕๐
สุขศึกษา	๑๐	๓๐	๔๐
รวม	๔๐๐	๕๐๐	๑,๓๐๐

๑๐. คะแนนระหว่างปี ให้ถือเอาคะแนนวัดผลงานระหว่างปี ซึ่งมีการวัดผลตามวิชาที่กำหนดไว้ไม่น้อยกว่าวิชาละ ๕ ครั้ง มาเฉลี่ยเป็นคะแนนระหว่างปี การวัดผลงานดังกล่าวนี้จะให้วิธีตรวจผลงาน พิจารณางานภาคปฏิบัติ หรือสอบข้อเขียนวิธีใดวิธีหนึ่งหรือหลายวิธีตามความเหมาะสมของแต่ละวิชาก็ได้

๑๑. การตัดสินทุกชั้น ให้ถือเกณฑ์คะแนนรวมทั้งแต่ร้อยละ ๕๐ ขึ้นไป นับเป็นสอบได้แต่ทั้งนี้ต้องได้คะแนนรวมฝ่ายวิชาพระปริยัติธรรมไม่ต่ำกว่าร้อยละ ๕๐ ด้วย

๑๒. เมื่อประกาศผลการวัดผลการศึกษาประจำปีแล้ว ให้โรงเรียนเก็บหลักฐานการวัดผลไว้ ส่วนกระต่ายคำตอบให้โรงเรียนเก็บรักษาไว้มีกำหนด ๑ ปี

๑๓. แบบกรอกคะแนนการวัดผลการศึกษาประจำปี

ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ และ ๖ ให้จัดทำ ๑ ชุด เก็บไว้ที่โรงเรียน

ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๗ ให้จัดทำ ๒ ชุด เก็บไว้ที่โรงเรียน ๑ ชุด อีก ๑ ชุด เก็บไว้
กรมสามัญศึกษาสำหรับส่วนกลาง หรือที่ทำการศึกษาธิการจังหวัดสำหรับส่วนภูมิภาค

๑๔. พระภิกษุและสามเณรที่สอบได้ตามหลักเกณฑ์ในข้อ ๑๑ เมื่อขึ้นปีการศึกษา
ใหม่ให้เลื่อนชั้นไปเรียนในชั้นสูงกว่าเดิมได้ ๑ ชั้น

๑๕. พระภิกษุและสามเณรรูปใดที่มีได้เข้าสอบปลายปีชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ หรือ
ประถมศึกษาปีที่ ๖ เพราะอาพาธหรือลาโดยได้รับอนุญาต หากได้คะแนนระหว่างปีรวมกันตั้งแต่
ร้อยละ ๖๐ ขึ้นไป โรงเรียนอาจจัดการสอบปลายปีให้เป็นพิเศษ ทั้งนี้ต้องให้เสร็จเรียบร้อย
ก่อนวันเปิดภาคต้นของปีการศึกษาต่อไป โดยปฏิบัติตามระเบียบนี้

๑๖. โดยปกติพระภิกษุและสามเณรควรจะได้ปีละหนึ่งชั้น แต่ในระหว่างภาค
ต้นแห่งปีการศึกษา ถ้าโรงเรียนเห็นว่าพระภิกษุและสามเณรรูปใด มีพัฒนาการทางสติ
ปัญญาความรู้ดีเกินได้ระดับหรือใกล้เคียงกับพระภิกษุและสามเณรที่อยู่ในชั้นสูงกว่า ก็ให้
โรงเรียนพิจารณาและเสนอหลักฐานการพิจารณา เพื่อขออนุญาตศึกษาธิการจังหวัดสำหรับ
ส่วนภูมิภาค หรือกรมสามัญศึกษาสำหรับส่วนกลาง ให้พระภิกษุและสามเณรนั้นเลื่อนไป
เรียนในชั้นที่สูงกว่าเดิมได้อีกชั้นหนึ่ง ทั้งนี้ยกเว้นชั้นตัวประโยค

๑๗. ให้อธิบดีกรมสามัญศึกษา และอธิบดีกรมการศาสนา เป็นผู้รักษาการตาม
ระเบียบนี้

๑๘. ให้ใช้ระเบียบนี้ตั้งแต่ปีการศึกษา ๒๕๑๔ เป็นต้นไป

วันที่ ๒๐ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๑๔

สุกิจ นิมมานเหมินท์

(นายสุกิจ นิมมานเหมินท์)

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ

**ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ
ว่าด้วยการวัดผลการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น
ของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา**

พ.ศ. ๒๕๑๔

ด้วยกระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศใช้หลักสูตรประโยคมัธยมศึกษาตอนต้น สำหรับ พระภิกษุและสามเณร ในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา พ.ศ. ๒๕๑๔ แล้ว จึง ประกาศให้ใช้ระเบียบวัดผลการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้นของโรงเรียนดังกล่าวไว้ดังต่อไปนี้

๑. ระเบียบนี้เรียกว่า “ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยการวัดผลการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา พ.ศ. ๒๕๑๔”

๒. ตั้งแต่วันใช้ระเบียบนี้ ให้ยกเลิกระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยพระภิกษุ สามเณรสำนักเรียนบาลีสาธิตศึกษา ของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เข้าสมทบสอบประโยค ประถมศึกษาตอนปลาย และประโยคมัธยมศึกษาตอนต้น สายสามัญ พ.ศ. ๒๕๑๑ แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. ๒๕๑๒ เฉพาะส่วนที่เกี่ยวกับการเข้าสมทบสอบประโยคมัธยมศึกษาตอนต้น และ ระเบียบ หรือคำสั่งอื่นใดที่ขัดแย้งกับระเบียบนี้

๓. ประเภทการวัดผล ให้มีการวัดผลการศึกษา ๒ ประเภท คือ

ก. การวัดผลงานระหว่างปี

ข. การสอบปลายปี

๔. ผู้มีหน้าที่วัดผล

ก. การวัดผลงานระหว่างปี ให้เป็นหน้าที่ของโรงเรียน

ข. การสอบปลายปีให้ปฏิบัติดังนี้

๑. ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ และ ๒ ให้โรงเรียนเป็นผู้สอบ

๒. ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓

ส่วนกลาง วิชาสามัญ ให้กรมวิสามัญจัดการสอบ วิชาพระปริยัติธรรมนั้น ให้กรมการศาสนาแต่งตั้งกรรมการด้วยความเห็นชอบของสภาการศึกษาของคณะสงฆ์ เข้าสมทบออกข้อสอบ และตรวจกระดาษคำตอบ

ส่วนภูมิภาค การออกข้อสอบวิชาสามัญทุกวิชา ให้จังหวัดใช้ข้อสอบกลางที่ใช้สอบโรงเรียนในจังหวัดต่าง ๆ ในภาคศึกษานั้น ๆ ส่วนวิชาพระปริยัติธรรม ให้กรมการศาสนาแต่งตั้งกรรมการด้วยความเห็นชอบของสภาการศึกษาของคณะสงฆ์เข้าสมทบออกข้อสอบ และตรวจกระดาษคำตอบ

ให้คณะกรรมการที่ผู้ว่าราชการจังหวัดแต่งตั้งขึ้น ตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยการวัดผลการศึกษาชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น สายสามัญ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๑๐ และระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยการวัดผลการศึกษาชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น สายสามัญ (ฉบับที่ ๓) พ.ศ. ๒๕๑๑ เป็นผู้ดำเนินการสอบพระภิกษุสามเณร ในโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษานี้ด้วย

ในการนี้ให้คณะกรรมการกำหนดสนามสอบเป็นพิเศษสำหรับพระภิกษุและสามเณรในจังหวัดนั้น ๆ

๕. การสอบปลายปีทุกชั้น ให้สอบในเวลา ๒๐ วัน ก่อนสิ้นปีการศึกษา

๖. พระภิกษุและสามเณร ที่จะเข้าสอบปลายปีได้นั้น ต้องมีเวลาเรียนไม่น้อยกว่าร้อยละ ๗๕ ของเวลาเปิดเรียนเต็มในรอบปีการศึกษานั้น แต่ถ้าพระภิกษุและสามเณรรูปใดมีเวลาเรียนน้อยกว่าที่ได้กำหนดไว้นี้ เพราะเหตุจำเป็นอย่างแท้จริง และผู้มีหน้าที่วัดผลตามข้อ ๔ ข. ได้ทำการสอบสวนแล้ว เห็นว่าพระภิกษุและสามเณรรูปนั้น มีสติปัญญาและความรู้ได้ระดับก็ให้ส่งอนุญาตเข้าสอบปลายปีได้

๗. การนับเวลาเรียนให้ถือหลักดังนี้

ก. เวลาเรียนที่พระภิกษุสามเณรเรียนอยู่ในชั้นตั้งแต่ต้นปีการศึกษา จนถึงวันสุดท้ายของการเรียนก่อนวันสอบปลายปีของปีนั้น

ข. พระภิกษุสามเณรที่ย้ายโรงเรียนในระหว่างปีการศึกษา ให้นับเวลาเรียนเมื่ออยู่ในโรงเรียนเดิมมารวมกันได้

ค. พระภิกษุสามเณรที่ได้เลื่อนชั้นระหว่างปี ให้นับเวลาเรียนในชั้นเดิมในรอบปีการศึกษาเดียวกันมารวมกันได้

ง. พระภิกษุสามเณรที่ลาออกชั่วคราว แล้วกลับเข้ามาใหม่ในปีการศึกษาเดียวกัน ให้นับเวลาในชั้นนั้นรวมกันได้ทั้งสองตอน

๘. การแบ่งคะแนนมีดังนี้

ก. คะแนนระหว่างปี (คะแนนผลงานระหว่างปี)

ข. คะแนนปลายปี (คะแนนการสอบปลายปี)

๙. อัตราคะแนน

วิชา	คะแนนระหว่างปี	คะแนนปลายปี	คะแนนเต็ม
ภาษาบาลี	—	—	๒๒๐
อ่าน—พูด	๑๕	—	—
เขียน	๑๐	๒๕	—
ไวยากรณ์	๑๕	๗๐	—
แต่ง—แปล	๑๕	๗๐	—
ธรรมวินัย	—	—	๑๘๐
ภาคพุทธประวัติ	๑๕	๔๕	—
ภาคธรรม	๑๕	๔๕	—
ภาควินัย	๑๕	๔๕	—
ศาสนปฏิบัติ	—	—	๑๐๐
สมาธิภาวนา	๒๕	—	—
ธรรมสาธยาย	๒๕	—	—
พิธีกรรม	๒๕	—	—
ศาสนศิลป์	๒๕	—	—

วิชา	คะแนนระหว่างปี	คะแนนปลายปี	คะแนนเต็ม
ภาษาไทย	—	—	๑๖๐
อ่านและพูด	๑๐	๑๐	—
การใช้ภาษา (เรียงความ ย่อ			
ความ จดหมาย หลักภาษา)	๒๐	๘๐	—
วรรณคดี (ความรู้เกี่ยวกับ			
หนังสือที่กำหนดให้)	๑๐	๓๐	—
ภาษาอังกฤษ	—	—	๑๒๐
ฟัง พูด อ่าน	๑๐	๑๐	—
ความเข้าใจ	๑๐	๔๐	—
การใช้ภาษา	๑๐	๕๐	—
สังคมศึกษา	—	—	๑๔๐
ภูมิศาสตร์	๑๐	๓๐	—
ประวัติศาสตร์	๑๐	๓๐	—
หน้าที่พลเมืองและศีลธรรม	๒๐	๔๐	—
วิทยาศาสตร์	๔๐	๑๐๐	๑๔๐
คณิตศาสตร์	—	—	๒๐๐
เลขคณิต—พีชคณิต	๒๐	๑๐๐	—
เรขาคณิต	๒๐	๖๐	—
สุขศึกษา	๑๐	๓๐	๔๐
รวม	๔๐๐	๙๐๐	๑,๓๐๐

๑๐. การวัดผลงานระหว่างปี เฉพาะวิชาสามัญ ให้ถือตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการวัดผลการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น สายสามัญ (ฉบับที่ ๓) พ.ศ. ๒๕๑๑ สำหรับวิชาพระปริยัติธรรม ให้อนุโลมตามแนวการให้คะแนนระหว่างปีของวิชาสามัญในระเบียบดังกล่าวโดยคำนึงถึงความเหมาะสมของแต่ละวิชา

๑๑. การตัดสินทุกชั้นให้ถือเกณฑ์คะแนนรวมทั้งแต่ร้อยละ ๕๐ ขึ้นไป นับเป็นสอบได้ แต่ทั้งนี้ต้องได้คะแนนรวมฝ่ายวิชาพระปริยัติธรรมไม่ต่ำกว่าร้อยละ ๕๐ ด้วย

๑๒. เมื่อประกาศผลการวัดผลการศึกษาประจำปีแล้ว ให้เก็บหลักฐานการวัดผลไว้ส่วนกระตาศำตอบ ให้เก็บรักษาไว้มีกำหนด ๑ ปี

๑๓. แบบกรอกคะแนนวัดผลการศึกษาประจำปี

ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ และ ๒ ให้จัดทำ ๑ ชุด เก็บไว้ที่โรงเรียน

ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ สำหรับส่วนกลาง ให้จัดทำ ๒ ชุด เก็บรักษาไว้ที่โรงเรียน ๑ ชุด ส่งเก็บรักษาไว้ที่กรมสามัญศึกษา ๑ ชุด สำหรับส่วนภูมิภาค ให้จัดทำ ๓ ชุด เก็บรักษาไว้ที่โรงเรียน ๑ ชุด ส่งเก็บรักษาไว้ที่แผนกศึกษาธิการจังหวัด ๑ ชุด และที่กรมวิสามัญศึกษา ๑ ชุด

๑๔. พระภิกษุสามเณร ที่สอบได้ตามหลักเกณฑ์ในข้อ ๑๑ เมื่อขึ้นปีการศึกษาใหม่ให้เลื่อนขึ้นไปเรียนในชั้นสูงกว่าเดิมได้ ๑ ชั้น

๑๕. พระภิกษุและสามเณรรูปใด ที่มีได้เข้าสอบปลายปีชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ หรือชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๒ เพราะอาพาธ หรือลา โดยได้รับอนุญาต หากได้คะแนนระหว่างปีรวมกันตั้งแต่ร้อยละ ๖๐ ขึ้นไป โรงเรียนอาจจะจัดการสอบปลายปีให้เป็นพิเศษ ทั้งนี้ ต้องให้เสร็จเรียบร้อยก่อนวันเปิดภาคต้นของปีการศึกษาต่อไป โดยปฏิบัติตามระเบียบนี้

๑๖. โดยปกติ พระภิกษุและสามเณรควรจะเรียนได้ปีละ ๑ ชั้น แต่ในระหว่างภาคต้นแห่งปีการศึกษา ถ้าโรงเรียนเห็นว่าพระภิกษุและสามเณรรูปใดมีพัฒนาการทางสติปัญญาความรู้ดีเด่นได้ระดับ หรือใกล้เคียงกับพระภิกษุและสามเณรที่อยู่ในชั้นสูงกว่า ก็ให้โรงเรียนพิจารณาและเสนอหลักฐานการพิจารณา เพื่อขออนุญาตศึกษาธิการจังหวัดสำหรับส่วนภูมิภาค หรือกรมวิสามัญศึกษา สำหรับส่วนกลาง ให้พระภิกษุและสามเณรรูปนั้น เลื่อนไปเรียนในชั้นที่สูงกว่าเดิมได้อีกชั้นหนึ่ง ทั้งนี้ยกเว้นชั้นตัวประโยค

๑๗. ให้อธิบดีกรมวิสามัญศึกษา และอธิบดีกรมการศาสนา เป็นผู้รักษาการตามระเบียบนี้

๑๘. ให้ใช้ระเบียบนี้ตั้งแต่ปีการศึกษา ๒๕๑๔ เป็นต้นไป.

วันที่ ๒๙ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๑๔

(ลงนาม) **สุกิจ นิมมานเหมินท์**

(นายสุกิจ นิมมานเหมินท์)

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ

ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยการวัดผลการศึกษาชั้นประถมศึกษาตอนปลาย

พ.ศ. ๒๕๐๔

โดยที่กระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศใช้หลักสูตรประโยคประถมศึกษาตอนปลายพุทธศักราช ๒๕๐๓ แล้ว จึงประกาศให้ใช้ระเบียบการวัดผลการศึกษา ชั้นประถมศึกษาตอนปลาย ไว้ดังต่อไปนี้

๑. ระเบียบนี้เรียกว่า “ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยการศึกษาชั้นประถมศึกษาตอนปลาย พ.ศ. ๒๕๐๔”

๒. ให้ใช้ระเบียบนี้ในชั้นประถมศึกษาตอนปลาย ตั้งแต่ปีการศึกษา ๒๕๐๔ เป็นต้นไป

๓. ตั้งแต่วันใช้ระเบียบนี้ ให้ยกเลิกประมวลศึกษาพิเศษภาค ๒ ว่าด้วยระเบียบการสอบความรู้แก่นักเรียนตามหลักสูตรสามัญศึกษา พ.ศ. ๒๔๘๐ เฉพาะชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น และระเบียบหรือคำสั่งอื่นใดที่ขัดแย้งกับระเบียบนี้

๔. ประเภทการวัดผล ให้มีการวัดผลนักเรียนแต่ละคนทั้ง ๓ ประเภท คือ

ก. การวัดผลด้านการพัฒนาทางนิสัย

ข. การวัดผลงานระหว่างปี

ค. การสอบปลายปี

๕. ผู้มีหน้าที่วัดผล

ก. การวัดผลตามข้อ ๔. ก.๑. ให้เป็นหน้าที่ของโรงเรียน

ข. การวัดผลตามข้อ ๔. ค. ให้ปฏิบัติดังนี้

(๑) ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ และ ๖ ให้โรงเรียนเป็นผู้สอบ

(๒) ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๗

โรงเรียนประถมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนราษฎร์ที่กระทรวงศึกษาธิการรับรองวิทยฐานะสังกัดส่วนกลาง ให้โรงเรียนจัดการสอบ โดยอนุมัติหัวหน้ากองเจ้าสังกัด สังกัดจังหวัด ให้โรงเรียนจัดการสอบ โดยอนุมัติศึกษาธิการจังหวัด สังกัดอำเภอ ให้โรงเรียนจัดการสอบโดยอนุมัติศึกษาธิการอำเภอ

โรงเรียนราษฎร์ที่กระทรวงศึกษาธิการยังไม่รับรองวิทยฐานะ

ส่วนกลาง ให้หัวหน้ากองโรงเรียนราษฎร์ เป็นผู้สอบ

ส่วนภูมิภาค ให้ศึกษาธิการอำเภอเป็นผู้สอบ

โรงเรียนสาธิต ให้โรงเรียนจัดการสอบ โดยอนุมัติหัวหน้าสถาบันเจ้าสังกัด

๖. การสอบปลายปีทุกชั้น ให้สอบในเวลา ๒๐ วัน ก่อนวันสิ้นปีการศึกษา

๗. นักเรียนที่จะเข้าสอบปลายปีได้นั้น ต้องมีเวลาเรียนไม่น้อยกว่าร้อยละ ๗๕

ของเวลาเปิดเรียนเต็มในรอบปีการศึกษานั้น แต่ถ้านักเรียนคนใดมีเวลาน้อยกว่าที่กำหนดไว้นี้เพราะจำเป็นอย่างแท้จริง และถ้าผู้สอบหรือผู้อนุมัติการจัดการสอบตามข้อ ๕ ข. ได้ทำการสอบสวนแล้วเห็นว่านักเรียนคนนั้นมีพัฒนาการทางกาย สังคม อารมณ์ และสติปัญญาความรู้ ได้ระดับก็ให้ส่งอนุมัติเข้าสอบปลายปีได้

๘. การนับเวลาเรียนให้ถือหลักดังนี้

ก. เวลาเรียนที่นักเรียนอยู่ในชั้น ตั้งแต่ต้นปีการศึกษาจนถึงวันสุดท้ายของการเรียนก่อนวันสอบปลายปีของปีนั้น

ข. นักเรียนที่ย้ายโรงเรียนในระหว่างปีการศึกษา ให้นับเวลาเรียนเมื่ออยู่ในโรงเรียนเดิมมารวมกันได้

ค. นักเรียนที่ได้เลื่อนชั้นระหว่างปี ให้นับเวลาเรียนในชั้นเดิมในรอบปีการศึกษาเดียวกันมารวมกันได้

๙. การแบ่งคะแนนมีดังนี้

ก. คะแนนพัฒนาการทางนิสัยและกิจกรรมพิเศษ ร้อยละ ๑๐ ของคะแนนรวม

ข. คะแนนระหว่างปี (คะแนนผลงานระหว่างปี) ร้อยละ ๔๐ ของคะแนนรวม

ค. คะแนนปลายปี (คะแนนการสอบปลายปี) ร้อยละ ๕๐ ของคะแนนรวม

๑๐. อัตราคะแนน

วิชา—รายการ	คะแนนพัฒนา การทางนิสัย และกิจกรรม พิเศษ	คะแนน ระหว่างปี	คะแนน ปลายปี	คะแนนเต็ม
พัฒนาการทางนิสัย	—	—	—	๖๐
สุขนิสัย	๑๕	—	—	—
กิจนิสัย	๑๕	—	—	—
ลักษณะนิสัย	๑๕	—	—	—
สังคมนิยม	๑๕	—	—	—
สังคมศึกษา	—	—	—	๑๒๐
หน้าที่พลเมือง—ศีลธรรม	—	๑๐	๔๐	—
ภูมิศาสตร์—ประวัติศาสตร์	—	๑๐	๖๐	—
ภาษาไทย	—	—	—	๑๕๐
อ่านออกเสียง—พูด	—	๑๐	—	—
อ่านเอาเรื่อง	—	๑๐	๓๐	—
การใช้ภาษา (หลักภาษา เรียงความ จดหมาย กัตเขียน	—	๒๐	๘๐	—
ภาษาอังกฤษ	—	—	—	๑๒๐ หรือ ๑๖๐
อ่านออกเสียง ฟัง พูด	—	—	—	—
อาขยาน	—	๑๐ หรือ ๒๐	๑๐	—
ความเข้าใจภาษา	—	๑๐ หรือ ๓๐	๔๐	—
การใช้ภาษา	—	๒๐ หรือ ๓๐	๓๐	—

วิชา—รายการ	คะแนนพัฒนา- การทางนิสัย และกิจกรรม พิเศษ	คะแนน ระหว่างปี	คะแนน ปลายปี	คะแนนเต็ม
คณิตศาสตร์	—	—	—	๑๔๐
เลขคณิตในใจ	—	๑๐	๒๐	—
เลขคณิต—เรขาคณิต— ภาคปฏิบัติ—บัญชี	—	๒๐	๙๐	—
วิทยาศาสตร์เบื้องต้น	—	๓๐	๖๐	๙๐
พลานามัย	—	—	—	๖๐
พลศึกษา	—	๔๐	—	—
สุขศึกษา	—	—	๒๐	—
ศิลปศึกษา	—	—	—	๖๐
ขับร้องและดนตรี	—	๒๐	—	—
การเขียนภาพและระบายสี	—	๒๐	๒๐	—
หัตถศึกษา	—	๑๖๐ หรือ ๑๒๐	—	๑๖๐ หรือ ๑๒๐
กิจกรรมพิเศษ	๔๐	—	—	๔๐
รวม	๑๐๐	๔๐๐ หรือ ๔๐๐	๕๐๐	๑,๐๐๐

๑๑. คณะแผนพัฒนาการทางนิสัย ให้คณะในเรือนอุปนิสัย กิจนิสัย ลักษณะนิสัย สังคมนิสัยโดยสังเกตจากนักเรียนในระหว่างปี

๑๒. คณะระหว่างปี ให้ถือเอาคะแนนวัดผลงานระหว่างปี การวัดผลงานดังกล่าวนี้ จะใช้วิธีตรวจผลงานของนักเรียน พิจารณางานภาคปฏิบัติของนักเรียน การสัมภาษณ์ หรือสอบข้อเขียนวิธีใดวิธีหนึ่ง หรือหลาย ๆ วิธี ตามความเหมาะสมของแต่ละวิชาก็ได้

๑๓. การตัดสิน การตัดสินทุกชั้นให้ถือเกณฑ์คะแนนรวมทั้งแต่ร้อยละ ๕๐ ขึ้นไปนับเป็นได้ต่ำกว่าร้อยละ ๕๐ เป็นตก

โรงเรียนต้องแจ้งผลการตัดสินการวัดผลการศึกษาประจำปีของทุกชั้นให้ทราบภายใน ๓๐ วัน นับแต่วันเริ่มสอบปลายปี

๑๔. เมื่อประกาศผลการการศึกษาประจำปีแล้ว ให้โรงเรียนเก็บหลักฐานการวัดผลไว้เป็นหลักฐาน ส่วนกระตาคำตอบให้โรงเรียนเก็บรักษาไว้มีกำหนด ๑ ปี

๑๕. แบบกรอกคะแนนการวัดผลการศึกษาประจำปี

ชั้นประถมปีที่ ๕ และ ๖ ให้จัดทำ ๑ ชุด เก็บไว้ที่โรงเรียน

ชั้นประถมปีที่ ๗ ให้จัดทำ ๒ ชุด เก็บไว้ที่โรงเรียน ๑ ชุด เก็บไว้ที่สำนักงานผู้อนุมัติการตัดสินหรือผู้สอบ ๑ ชุด

๑๖. นักเรียนที่ได้คะแนนการวัดผลการศึกษา รวมทั้งแต่ร้อยละ ๕๐ ขึ้นไป เมื่อขึ้นปีการศึกษาใหม่ให้เลื่อนชั้นไปเรียนในชั้นสูงกว่าเดิม ๑ ชั้นได้

๑๗. นักเรียนคนใดที่มีได้เข้าสอบปลายปี เพราะป่วยหรือลาโดยได้รับอนุญาต หากได้คะแนนพัฒนาการและคะแนนระหว่างปีรวมกัน ตั้งแต่ร้อยละ ๖๐ ขึ้นไป ผู้มีหน้าที่วัดผลตามข้อ ๕ ข. อาจจัดการสอบปลายปีให้เป็นพิเศษ ทั้งนี้ต้องให้เสร็จเรียบร้อยก่อนเปิดภาคต้นของปีการศึกษาต่อไป โดยปฏิบัติตามระเบียบนี้

๑๘. โดยปกตินักเรียนควรจะเรียนได้ปีละ ๑ ชั้น แต่ในระหว่างภาคต้นแห่งปีการศึกษา ถ้าโรงเรียนเห็นว่านักเรียนคนใดมีพัฒนาการทางสติปัญญาความรู้ที่เด่น ประกอบทั้งมีพัฒนาการทางกาย สังคมและอารมณ์ได้ระดับหรือใกล้เคียงกับนักเรียนที่อยู่ในชั้นสูงกว่า

ก็ให้โรงเรียนพิจารณา และเสนอหลักฐานการพิจารณาเพื่อขออนุมัติศึกษาธิการอำเภอ
ศึกษาธิการจังหวัด หัวหน้ากองเจ้าสังกัดแล้วแต่กรณีให้นักเรียนคนนั้นเลื่อนไปเรียนใน
ชั้นที่สูงกว่าเดิมได้อีก ๑ ชั้น ทั้งนี้ยกเว้นชั้นตัวประโยคและในการเลื่อนชั้นนั้น ต้องได้รับ
ความเห็นชอบจากผู้ปกครองเป็นหลักฐานด้วย

สำหรับโรงเรียนสาธิต ให้หัวหน้าสถาบันเจ้าสังกัดเป็นผู้พิจารณาอนุมัติ

อนึ่ง นักเรียนที่ได้รับการพิจารณาให้เลื่อนชั้นตามนี้ดังกล่าวแล้ว ต้องมีอายุนับ
ถึงวันเลื่อนชั้นตามกำหนดดังนี้

นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ เลื่อนชั้นไปเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ ต้องมีอายุ ๑๑ ปี
บริบูรณ์ขึ้นไป

๑๙. ในปีการศึกษา ๒๕๐๔ ให้ใช้ระเบียบนี้เฉพาะชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ ปีการศึกษา
๒๕๐๕ ให้ใช้ระเบียบนี้เฉพาะชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕-๖ และปีการศึกษา ๒๕๐๖ ให้ใช้ระเบียบนี้
จนครบทุกชั้น

๒๐. ให้อธิบดีกรมเจ้าสังกัดโรงเรียนประถมศึกษาตอนปลายเป็นผู้รักษาการตาม
ระเบียบนี้

วันที่ ๒๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๔

(ลงชื่อ) **ปิ่น มาลากุล**

(หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล)

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ

พระราชบัญญัติ^(๑)
กำหนดวิทยฐานะผู้สำเร็จวิชาการพระพุทธศาสนา
พ.ศ. ๒๕๒๗

ภูมิพลอดุลยเดช ป.ร.

ให้ไว้ ณ วันที่ ๒๗ กันยายน พ.ศ. ๒๕๒๗

เป็นปีที่ ๓๙ ในรัชกาลปัจจุบัน

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศว่า

โดยที่เป็นการสมควรมีกฎหมายว่าด้วยการกำหนดวิทยฐานะผู้สำเร็จวิชาการพระพุทธศาสนา

จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติขึ้นไว้โดยคำแนะนำและยินยอมของวุฒิสภา ดังต่อไปนี้

มาตรา ๑ พระราชบัญญัตินี้เรียกว่า “พระราชบัญญัติกำหนดวิทยฐานะผู้สำเร็จวิชาการพระพุทธศาสนา พ.ศ. ๒๕๒๗”

มาตรา ๒ พระราชบัญญัตินี้ให้ใช้บังคับตั้งแต่วันถัดจากวันประกาศในราชกิจจานุเบกษาเป็นต้นไป

มาตรา ๓ วิชาการพระพุทธศาสนา หมายความว่า วิชาการซึ่งจัดให้พระภิกษุสามเณรศึกษาตามหลักสูตรใดหลักสูตรหนึ่ง ดังต่อไปนี้

(๑) หลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกธรรมและแผนกบาลีสหามหลวง

(๒) หลักสูตรปริญญาศาสนศาสตรบัณฑิตของสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์

(๓) หลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรบัณฑิตของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์

---

(๑) เล่ม ๑๐๑ ตอนที่ ๑๔๐ ราชกิจจานุเบกษา ๘ ตุลาคม ๒๕๒๗

มาตรา ๔ ให้ผู้สำเร็จวิชาการพระพุทธศาสนา

(๑) ตามหลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกธรรมและแผนกบาลีสนามหลวง
เปรียญธรรมเก้าประโยค มีวิทยฐานะชั้นปริญญาตรีเรียกว่า “เปรียญธรรมเก้าประโยค”
ใช้อักษรย่อว่า “ป.ธ. ๙”

(๒) ตามหลักสูตรปริญญาศาสนศาสตรบัณฑิตจากสภาการศึกษามหาจุฬาราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์ มีวิทยฐานะชั้นปริญญาตรี เรียกว่า “ศาสนศาสตรบัณฑิต”
ใช้อักษรย่อว่า “ศน.บ.”

(๓) ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรบัณฑิตจากมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ มีวิทยฐานะชั้นปริญญาตรี เรียกว่า “พุทธศาสตรบัณฑิต”
ใช้อักษรย่อว่า “พธ.บ.”

มาตรา ๕ นอกจากปริญญาตามมาตรา ๔ พระภิกษุสามเณรซึ่งได้ศึกษาวิชาการ
พระพุทธศาสนาอาจได้รับประกาศนียบัตรรับรองความรู้ตามหลักสูตรที่คณะกรรมการการศึกษา
ของคณะสงฆ์ให้ความเห็นชอบ

มาตรา ๖ ให้มีคณะกรรมการการศึกษาของคณะสงฆ์คณะหนึ่งประกอบด้วยสมเด็จพระ
สังฆราชทรงเป็นประธานกรรมการ แม่กองบาลีสนามหลวง แม่กองธรรมสนามหลวง
นายกสภาการศึกษามหาจุฬาราชวิทยาลัย สภานายกมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ประ
ธานกรรมการสภาการศึกษามหาจุฬาราชวิทยาลัย อธิการบดีมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ ปลัดทบวงมหาวิทยาลัย อธิบดีกรมการฝึกหัดครู อธิบดีกรมการ
ศาสนา อธิบดีกรมการศึกษานอกโรงเรียน อธิบดีกรมวิชาการ เลขาธิการคณะกรรมการ
การศึกษาแห่งชาติ เป็นกรรมการ กับกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิอีกไม่เกินเจ็ดคน ซึ่งสมเด็จพระ
สังฆราชทรงแต่งตั้งโดยความเห็นชอบของมหาเถรสมาคม

ให้คณะกรรมการการศึกษาของคณะสงฆ์เลือกกรรมการผู้หนึ่งเป็นรองประธาน
กรรมการ

ให้อธิบดีกรมการศาสนาเป็นเลขาธิการคณะกรรมการการศึกษาของคณะสงฆ์ และ
ให้กรมการศาสนาทำหน้าที่สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาของคณะสงฆ์

มาตรา ๗ กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิอยู่ในตำแหน่งคราวละสองปี กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิซึ่งพ้นจากตำแหน่งอาจได้รับแต่งตั้งอีกได้

ในกรณีที่สมเด็จพระสังฆราชทรงแต่งตั้งกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิเพิ่มขึ้นในระหว่างที่กรรมการผู้ทรงแต่งตั้งไว้แล้วยังมีวาระอยู่ในตำแหน่ง ให้ผู้ซึ่งได้รับแต่งตั้งให้เป็นกรรมการเพิ่มขึ้นอยู่ในตำแหน่งเท่ากับวาระที่เหลืออยู่ของกรรมการซึ่งได้รับแต่งตั้งไว้แล้ว

มาตรา ๘ นอกจากการพ้นจากตำแหน่งตามวาระตามมาตรา ๗ กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิพ้นจากตำแหน่ง เมื่อ

- (๑) ตาย
- (๒) ลาออก หรือ
- (๓) สมเด็จพระสังฆราชมีพระบัญชาให้ออก

ในกรณีที่กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิพ้นจากตำแหน่งก่อนวาระ สมเด็จพระสังฆราชอาจทรงแต่งตั้งผู้อื่นเป็นกรรมการแทนโดยความเห็นชอบของมหาเถรสมาคมได้ และให้ผู้ซึ่งได้รับแต่งตั้งอยู่ในตำแหน่งเท่ากับวาระที่เหลืออยู่ของกรรมการซึ่งตนแทน

มาตรา ๙ การประชุมของคณะกรรมการการศึกษาของคณะสงฆ์ต้องมีกรรมการมาประชุมไม่น้อยกว่ากึ่งหนึ่งของจำนวนกรรมการทั้งหมดที่ดำรงตำแหน่งอยู่ในขณะนั้น จึงจะเป็นองค์ประชุม

ถ้าประธานกรรมการไม่มาประชุมหรือไม่อยู่ในที่ประชุม ให้รองประธานกรรมการเป็นประธานในที่ประชุม ถ้าประธานกรรมการและรองประธานกรรมการไม่มาประชุมหรือไม่อยู่ในที่ประชุม ให้ที่ประชุมเลือกกรรมการผู้หนึ่งเป็นประธานในที่ประชุม

การวินิจฉัยชี้ขาดของที่ประชุมให้ถือเสียงข้างมาก กรรมการผู้หนึ่งมีเสียงหนึ่งในการลงคะแนน ถ้าคะแนนเสียงเท่ากัน ให้ประธานในที่ประชุมออกเสียงเพิ่มขึ้นอีกเสียงหนึ่งเป็นเสียงชี้ขาด

มาตรา ๑๐ คณะกรรมการการศึกษาของคณะสงฆ์มีอำนาจหน้าที่ดังต่อไปนี้

- (๑) กำหนดนโยบายและแผนการจัดการศึกษาวิชาการพระพุทธศาสนาให้เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น

(๒) กำหนดมาตรฐานและให้ความเห็นชอบหลักสูตรวิชาการพระพุทธศาสนา

(๓) กำหนดแผนความรู้ คุณสมบัติ หลักเกณฑ์การเข้าศึกษา ระยะเวลา การศึกษา การสอบและเงื่อนไขในการรับปริญญาหรือประกาศนียบัตร

(๔) ควบคุมดูแลการจัดการศึกษาวิชาการพระพุทธศาสนาให้มีการศึกษาพระปริยัติธรรมเป็นหลัก และป้องกันมิให้มีการเปลี่ยนแปลงพระธรรมวินัยให้ผิดไปจากพระบาลีในพระไตรปิฎก

(๕) วินิจฉัยสั่งการเพื่อยับยั้งหรือยุติการดำเนินกิจการที่ขัดต่อพระธรรมวินัยหรือขัดต่อกฎหมาย ระเบียบข้อบังคับ หรือคำสั่งของสถานศึกษาวิชาการพระพุทธศาสนาตามพระราชบัญญัตินี้

(๖) วางระเบียบ และออกข้อบังคับหรือคำสั่งเพื่อปฏิบัติการตามพระราชบัญญัตินี้

มาตรา ๑๑ ผู้ใดไม่มีสิทธิใช้ปริญญาหรือประกาศนียบัตร หรืออักษรรย่อปริญญาตามพระราชบัญญัตินี้ กระทำการเพื่อให้บุคคลอื่นเชื่อว่าตนมีสิทธิดังกล่าว ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหกเดือน หรือปรับไม่เกินหนึ่งหมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

มาตรา ๑๒ ให้ผู้สำเร็จวิชาการพระพุทธศาสนาตามหลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกธรรมและแผนกบาลีสันามหลวง เปรียญธรรมเก้าประโยค ปริญญาศาสนศาสตรบัณฑิตจากสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์ หรือปริญญาพุทธศาสตรบัณฑิตจากมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์ ก่อนวันที่พระราชบัญญัตินี้ใช้บังคับ มีวิทยฐานะชั้นปริญญาตรีตามมาตรา ๔

มาตรา ๑๓ ให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการรักษาการตามพระราชบัญญัตินี้
ผู้รับสนองพระบรมราชโองการ

พลเอก ประจวบ สุนทราภรณ์

รองนายกรัฐมนตรี

หมายเหตุ:— เหตุผลในการประกาศใช้พระราชบัญญัติฉบับนี้ คือ โดยที่พระภิกษุสามเณร ซึ่งได้ศึกษา และสอบไล่ได้เปรียญเก้าประโยคตามหลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกธรรมและแผนกบาลีสหนามหลวงของคณะสงฆ์ ปริญญาศาสนศาสตร์บัณฑิตตามหลักสูตรปริญญาศาสนศาสตร์บัณฑิตของสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์ หรือปริญญาพุทธศาสตร์บัณฑิตตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตร์บัณฑิตของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์ มีความรู้ความสามารถและประสบการณ์เทียบชั้นบัณฑิตด้านสังคมศาสตร์ของมหาวิทยาลัยฝ่ายอาณาจักรสมควรกำหนดวิทยฐานะผู้สำเร็จการศึกษาจากหลักสูตรทั้งสามนี้ให้สูงเท่ากับปริญญาตรีของมหาวิทยาลัยฝ่ายอาณาจักร จึงจำเป็นต้องตราพระราชบัญญัตินี้

บรรณานุกรม

- กองศาสนศึกษา กรมการศาสนา, การศึกษาของสงฆ์ (เอกสารประกอบการพิจารณาแผนการศึกษาแห่งสงฆ์) ๒๕๒๑
- กองศาสนศึกษา กรมการศาสนา, พิธีอภิเษกสมรสพระปริยัติธรรม (เอกสารประกอบการศึกษาอบรม) ๒๕๒๑
- กองแผนงาน กรมการศาสนา, รายงานเรื่องการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย โรเนียว ๒๕๑๖
- ข้าเลื่อง วุฒิจันทร์, การพัฒนากิจการคณะสงฆ์และการพระศาสนาเพื่อความมั่นคงแห่งชาติ เอกสารวิจัยส่วนบุคคล นักศึกษา วปอ. รุ่นที่ ๒๔ (๒๕๒๔-๒๕๒๕) ประจำปีการศึกษาพุทธศักราช ๒๕๒๔-๒๕๒๕ กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ โรงพิมพ์การศาสนาจัดพิมพ์ ๒๕๒๖
- มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ คณะกรรมการ, ประวัตินามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์ กรุงเทพมหานคร
- สนามหลวงแผนกบาลี, เรื่องสอบบาลี โรงพิมพ์การศาสนา ๒๕๑๙
- สนามหลวงแผนกบาลี, เรื่องสอบบาลี โรงพิมพ์การศาสนา ๒๕๒๐
- สนามหลวงแผนกบาลี, เรื่องสอบบาลี โรงพิมพ์การศาสนา ๒๕๒๑, ๒๕๒๒, ๒๕๒๓, ๒๕๒๔, ๒๕๒๕ และ ๒๕๒๖
- สนามหลวงแผนกธรรม, เรื่องสอบธรรม โรงพิมพ์การศาสนา ๒๕๑๙, ๒๕๒๐, ๒๕๒๑, ๒๕๒๒, ๒๕๒๓, ๒๕๒๔, ๒๕๒๕, และ ๒๕๒๖
- พระราชวรมณี, ปรัชญาการศึกษาไทย, สำนักพิมพ์เคล็ดไทย ชั้นที่ห้า อากา
สปัญญาเรื่องสอง ถนนคอนแวนต์ สีลม พระนคร ๒๕๑๘
- ร.ศ. สิริวัฒน์ คำวันสา, สงฆ์ไทยใน ๒๐๐ ปี เล่ม ๑-๒ โรงพิมพ์ศรีอนันต์ ถ. ประชาธิปไตย
กรุงเทพ ฯ ๒๕๒๔

- สภาการศึกษา มมร., **หลักสูตรและระเบียบปริญญาคำสอนศาสตร์บัณฑิต** พุทธศักราช ๒๕๒๖
- ฝ่ายปริยัติศึกษา กองศาสนศึกษา, **เอกสารประกอบการประชุม การประชุมปรึกษาหารือเจ้าสำนักเรียนค้ำบริหารการศึกษาพระปริยัติธรรมทั่วประเทศ** พ.ศ. ๒๕๒๗
- กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, **ประวัติพระพุทธานุศาสนะแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี** ภาค ๒ โรงพิมพ์การศาสนา ๒๕๒๖
- พิทุร มลิวัดย์, **มรดกพหุขนารามค้ำแห่งวรรณกรรมเรื่องแรกของไทย** โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามค้ำแหง พ.ศ. ๒๕๒๓
- ดร. กิตติมา ปรีดีติติก, **ปรัชญาการศึกษา ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับปรัชญาการศึกษา (เล่ม ๑)**
- พระมหาประยุทธิ์ ปยุตโต (พระศรีวิสุทธิโมลี), **การศึกษาของคณะสงฆ์ไทยในพุทธจักรฉบับการศึกษา ของมหาวิทยาลัยสงฆ์** มี.ย. ๒๕๑๕
- เริง อรรถวิบูลย์, **“มหาเปรียญ” ในพิธีกรรมนิยมสงฆ์**
- ราชกิจจานุเบกษา, เล่ม ๑ จ.ศ. ๑๒๔๖
- ราชกิจจานุเบกษา, เล่ม ๑๐๑ ตอนที่ ๑๔๐
- แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม ๑ พ.ศ. ๒๔๕๖
- ฝ่ายปริยัติศึกษา กองศาสนศึกษา กรมการศาสนา, **คู่มือการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม**, พ.ศ. ๒๕๒๖
- แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม ๕๐ พ.ศ. ๒๕๐๖
- แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม ๕๒ พ.ศ. ๒๕๐๗
- สมเด็จพระญาณสังวร, **การบริหารทางจิตสำหรับเด็กวัยรุ่น กรุงเทพฯ** โรงพิมพ์มมร. ๒๕๒๓
- วุฒิชัย มูลศิลป์, **การปฏิรูปการศึกษาในรัชกาลที่ ๕** สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย พ.ศ. ๒๕๑๖
- แถลงการณ์คณะสงฆ์, เล่ม ๕๘ พ.ศ. ๒๕๑๓
- แฟ้มเอกสารปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่กองศาสนศึกษา กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ